ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ روييۇڭ سامان بولماس

1995
ژىل
4ـ فېۋرال
شەنبە
№5
(3962)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

گۈل تۇتۇپ تەبەسسۇم قىلغان چېغىڭدا،
ئۆزەڭمۇ گۈل بولۇپ قالىسەن جانان.
ھۆسنىڭدىن زوق بېرىپ بارچە دىللارغا،
شېرىن ھىس ـ تۇيغۇلار سالىسەن جانان.

بىلمىدىم تەبىئەت بار گۈزەللىكنى،
ساڭىلا ئاتا قىپ بەردىمۇ جانان.
باقىمەن چېھرىڭگە ئالماي كۆزۈمنى،
يېنىشلاپ يەنىمۇ، يەنىمۇ جانان.

ئالىي كېڭەشنىڭ سېسسىيەسىدە

پارلامېنتنىڭ 1 ـ فېۋرال كۈنىدىكى
مەجلىسىدە مەركىزىي سايلام كومىس
سىيەسىنىڭ رەئىسى قاراتاي تۇرىسوۋ
نىڭ بوشاپ قالغان سايلام ئوكرۇگلى
رىدىكى سايلامنىڭ نەتىجىلىرى توغ
رىلىق خەۋىرى تىڭشالدى. مەركىزىي
سايلام كومىسسىيەسىنىڭ تەكلىۋى بو
يىچە يېڭىدىن سايلانغان دېپۇتاتلار ـ
ئورازكۈل ئاسانغازىيېۋانىڭ، زەۋرە
قادىروۋانىڭ، زامانبېك نۇرقادىلوۋ بە
لەن مەركېن شايجۇنىسوۋنىڭ ۋاكا
لەتلىكلىرى تولۇلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئالىي كېڭەش تا
موۋنا كودېكسىنىڭ لايىھەسى بويى
چە ئىككىنچى ئوقۇلۇشىدا ئۆز ئىشى
نى داۋام قىلدى. دېپۇتاتلارنىڭ سوئا
للىرىغا مالىيە مىنىستىرىنىڭ بىرىنچى
ئورۇنباسارى ـ باش تاموۋنا باشقارمى
سىنىڭ باشلىقى ئامانگېلدى كاپسۇگتا
نوۋ جاۋاپ بەردى. مالىيە ۋە بيۇد
ژېت بويىچە كومىتېتىنىڭ كرىم، سې
لىق ۋە تۆلەملەر بويىچە كىچىك كو
مىتېتىنىڭ رەئىسى غازىز ئالدامژاروۋ
قوشۇمچە دوكلاد قىلدى. كودېكىنى
بابلار بويىچە قوبۇل قىلىش باش
لاندى.

3 ـ فېۋرال كۈنى پارلامېنتنىڭ
قوشۇمچە ئومۇمىي مەجلىسىنى ئۆتكۈ
زۈش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىندى.

(قاز تاگ).

ھۆكۈمەتلەر ئارا كېلىشىمگە قول قويۇلدى

يېقىندا قازاقستانىڭ پرېمېر ـ
مىنىسترى ئەكېژان قاژىگېلدىن پرېم
يېر ـ مىنىستر جەمشېد كەرىموۋ يول
باشچىلىغىدا ئالماتىغا كەلگەن تاجىك
ستانىڭ ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەسى بە
لەن ئۇچراشتى. ئۇچرىشىشتا ئۆز
ئارا مۇھىم ئىككى تەرەپلىمىلىك مۇ
ناسىۋەتلەر بىلەن باشقىمۇ مەسىلىلەر
مۇھاكىمە قىلىندى. تاجىكستانىڭ قا
زاقستانغا قەرزىنى تۆلەشنىڭ تەرتى
ۋى قارالدى.

مۇزاكىرىلەر نەتىجىسى بويىچە ئىك
كى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى سودا ـ
ئىختىسادىي ھەمكارلىق پرىنسىپلىرى
توغرىلىق كېلىشىم تۈزۈلۈپ، شۇنداقلا
تاجىكستان تەرەپنىڭ روسسىيە، قا
زاقستان ۋە بېلارۇسسىيە قۇرغان ئۆ
چلۈك تاموۋنا ئىتتىپاقىغا كىرىشنى
ئۆزىنىڭ خالايدىغانلىغى توغرىلىق بىل
دۈرۈش قىلىنغان توختامغا قول قو
يۇلدى.

(قاز تاگ).

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر قىلىدۇ

يېلتسىننىڭ ئابرويى بارغانسىرى چۈشمەكتە

ياخاللاشقان روسسىيە ئاقچىسىغا ئوخشاش، پرېزىدېنت ب. يېلت
سىننىڭمۇ ئابرويى كۈندىن ـ كۈنگە چۈشمەكتە. بۈتكۈل روسسىيە
لىك جەمىيەتلىك كۆز قاراش، پىكىرلەرنى تەكشۈرۈش مەركىزى تە
رىپىدىن ئۆتكۈزۈلگەن سوئال ـ جاۋاپ ۋاقتىدا روسسىيەلىكلەرنىڭ پە
قەت 14 پروتسېنتىلا ئۇنى پرېزىدېنتلىق ۋەزىپىسىنى كۆڭۈلدىكىدەك
ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، دەيدىغان كۆرىنىدۇ.

سىياسىي ئەرباپ سۈپىتىدە ئۇنىڭغا ئىشەنچ بىلدۈرۈشنى روس
سىيەلىكلەرنىڭ پەقەت 20 پروتسېنتىلا قوللايدىكەن. بۇ ئۆتكەن ژىل
ئى سېنتەبىر ئېيىدىكىدىن 11 پروتسېنت ئاز. ئۇنىڭغا ئىشەنچ بىل
دۈرمەيدىغانلار ـ 70 پروتسېنت.

قاراباختا ھازىرچە تىنچلىق

ئەزەربەيجان پرېزىدېنتى گ. ئەلىيېۋ ياۋروپادىكى بىخەتەرلىك
ۋە ھەمكارلىق تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ
ئەرمەن ـ ئەزەربەيجان چېگارىسى رايونىدا ئوق ئېتىشىشنى توختى
تىش تەرتىۋىنى ساقلاش ئۈچۈن قولدىن كېلىدىغان ئىشنىڭ ھەممى
سىنى قىلىشقا تەييار ئىكەنلىگىنى بىلدۈرگەن.

ماتا، سەككىز ئايدىن بېرى بۇ يەردە تىنچلىق. خەلق ئارالىق تە
شكىلات ۋەكىللىرى ئەزەربەيجان تەرەپتىن قىلىنىۋاتقان مۇنداق ئە
قىلانە ھەرىكەتنى يۇقۇرى باھالىدى. موشۇنداق ئەقىل ـ پاراسەت بە
لەن ئىش يۈرگۈزۈش چېچەنىستاندىكى جاڭجالنى بىر تەرەپ قى
لىشقا يېتىشمەيۋاتىدۇ ـ دە، دېگەن ئوي كېلىدۇ.

ئىنسانچىلىققا يات ئىش ـ ھەرىكەت

ياۋروپا كېڭىشىنىڭ پارلامېنتلىق ئاسسامبلېيەسىنىڭ سېسسىيەسى
دە مەزكۇر خەلق ئارالىق تەشكىلاتقا روسسىيەنى قوبۇل قىلىش مە
سىلىسى قارىلىۋاتىدۇ. كۆتكەندەكلا ئاسسامبلېيە ئەزالىرىنىڭ ھەممى
سى چېچەنىستاندىكى قان تۆكۈشلەرنى ئەيىپلىمەكتە.

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ئىنسان ھوقۇقى بويىچە ۋەكىلى
س. كوۋالېۋ ئومۇمەن ئۆز ئېلىنىڭ ياۋروپا كېڭىشىگە قوبۇل قىلى
نىشى تەرەپدارى ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپ، بىراق ھازىرقى چېچەنى
ستاندا قان تۆكۈلۈش داۋاملىشىۋاتقان پەيتتە روسسىيەنى بۇ تەش
كىلاتقا قوبۇل قىلىش بويىچە سۆز قىلىشنىڭ ئۆزى ئىنسانچىلىققا تو
غرا كەلمەيدىغان ئىش ـ ھەرىكەت دەپ ئېيتتى.

رامزان ئېيىدا ئېتىشىش توختىتىلدى

ئىلگىركى كېلىشىم بويىچە، تاجىكستاندىكى قارشى تەرەپلەر
6 ـ فېۋرال كۈنىگىچە ئوق ئېتىشىشنى توختاتقان ئېدى. ھازىر جۇم
ھۇرىيەتنىڭ رەھبەرلىرىمۇ، ئوپپوزىتسىيەچىلەرمۇ ئېتىشىشنى توخ
تىتىش بويىچە كېلىشىم مۇددىتىنى ئۇزارتىش ھەققىدە تىلەك بىل
دۈرۈشتى.

ئوپپوزىتسىيە رەھبىرى ئا. تۇرالدژونزادە روزا تۇتىدىغان رام
زان ئېيىدا قان تۆكۈشكە بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن 6 ـ مارتقا قەدەر
ئۇزارتىش ئورۇنلۇق، يارىشىمايدىغانلىغىنى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەش
كىلاتىنىڭ باش كاتىۋىغا خەت ئارقىلىق خەۋەرلىگەن.

ئاققان قانلار ئاز كۆرۈنۈۋاتقاندەك...

كازاكلار ئىتتىپاقىنىڭ باشقارمىسى د. دۇدايېۋنىڭ چېچەنىستان
دىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى باشقا تېررىتورىيەدە يۈرگۈزۈش ھەق
قىدىكى پوپوزىسىنى ئەيىپلەپ، باياناتى ئېلان قىلدى.

باشقارما ئۆز باياناتىدا روسسىيە پرېزىدېنتىغا ۋەتەننى پارچى
لاپ، ئەلنى بۇلغۇسى كېلىدىغان جىنايەتچىلەرنى ئۈزگىلەر ئۈچۈن
ساۋاق بولىدىغان دەرىجىدە جازالاشقا مەسلىھەت بەرگەن. يېلتسىن
ئۇلارنىڭ مەسلىھىتىسىزلا پۈتكۈل ئالەم خەلقى بۇ قىرغىنچىلىققا
يېلتسىننىڭ قاتتىق مەۋقەدە بولىۋاتقانلىغىنىڭ شاھىدى بولىۋاتىدۇ.
كازاكلارغا ھازىرچە ئاققان قانلار ئاز كۆرۈنىۋاتقان ئوخشايدۇ.

ئەل قەدرىنى ئەر بىلەر

(مىرزىگۈل ناسىروۋ— 75 ياشتا)

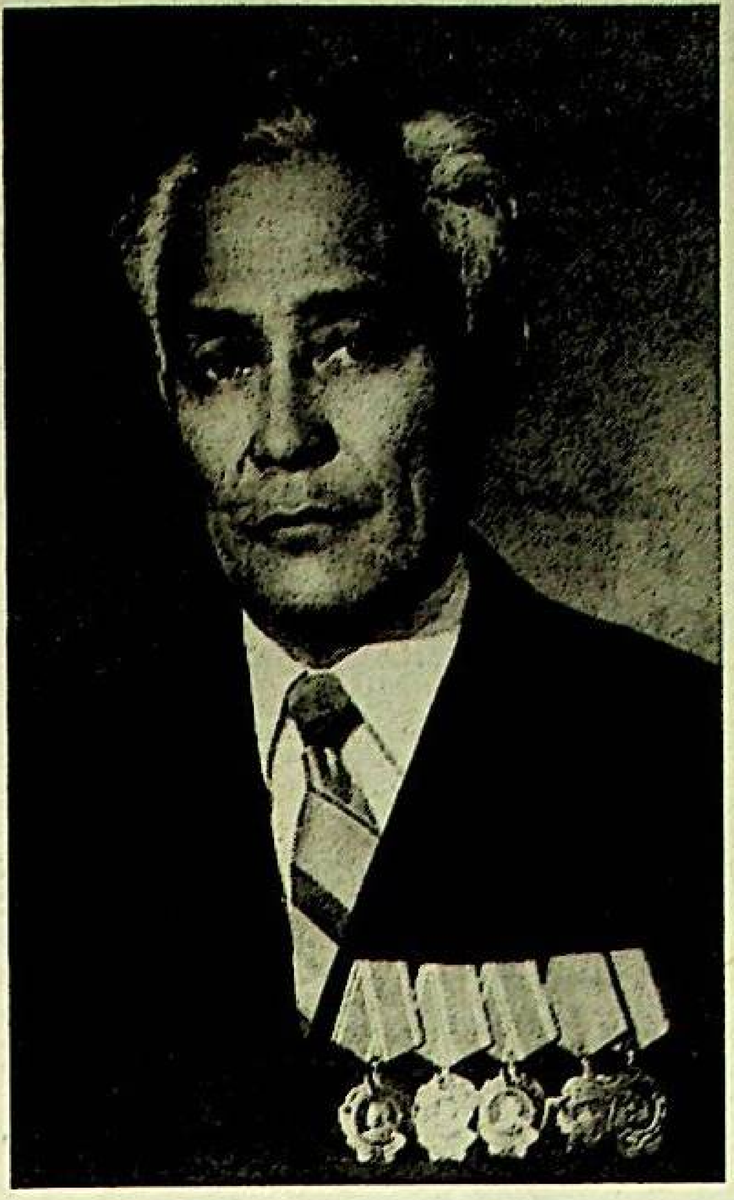

ئۇ بۇنىڭدىن 75 يىل بۇرۇن تۈگمەن يېزىسىدا تۇغۇلدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ كېلى ئاغرىپ قېلىپ، غەمگۈزار ئانىسى مېھرىخان ھەدە يېتىلەپ مەلىنىڭ چېتىدىكى تېۋىپنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ باردى. بەستىلىك تېۋىپ بالاڭ ئايىغى بىلەن بوسۇغىغا ياتقۇزۇلغان بالىنى تەپكىلەپ قويىدىدە، مولدۇرلەپ تۇرغان بالىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ:

ئوغلۇم، ئېتىڭ نېمە؟— دەپ سوراپ قالدى.

— ئېتىم مىرزا، ئاپام مېنى ئەركىلىتىپ مىرزىگۈل دەيدۇ،— دېدى بالا.

— ئەلدى ئەتىلا ياخشى بولۇپ قالىسەن، بالام،— دېدى تېۋىپ.

— چوڭ دادا، سىزنىڭ ئەشۇ كىر پۇتۇڭىزدا تېپىپ قويغىنىڭىزغا ياخشى بولۇپ قالامەنمۇ؟— دېدى بالا ھېچ بىر ھېتىقىماي.

— ھوي، مونۇ بالا چوڭ بولسا، بوۋىسىدەك سوزگە چېچەن پالۋان بولىدىغاندەك ئوخشايدۇ،— دېدى مۇشتۇمدەك بالىنىڭ چوڭ تىلىغا زوقلانغان تېۋىپ.

شۇ كۈنى كەچتە كاۋا كۆمۈلگەن تونۇرغا پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، مىرزاگۈل دادىسىدىن سورىدى:

— دادا، مېنىڭ بوۋام پالۋانمىدى؟

— ھە، بوۋاڭ پالۋان بولغان، بالام! ئۇنى نېمىشكە سوراپ قالدىڭ؟

— بايا تېۋىپ «بۇ بالاڭ چوڭ بولسا، بوۋىسىدەك پالۋان بولىدىغاندەك ئوخشايدۇ»،— دېدى.

— ئۇنداق دېگەن بولسا، ياخشى دەپتۇغۇ! پالۋان بولساڭ ھەجەپ ئەمەس...

— دادا، بوۋام قانداق پالۋان بولغان، ئېيتىپ بەرگىنە؟

— بىز ئەسلى ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي ماكانى ئەزىزانە قەشقەردىن چىققان ئەرتۇش دېگەننىڭ ئەۋلادى. سېنىڭ بوۋاڭ مەمەترەھىم بايانداي سوقۇشىدا پالۋان ئاتالغان ئىكەن. موپسىپتلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا سەددىچىندىن كەلگەن باسقۇنچىلار ئۇيغۇر ئېلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن زۇلۇم چېكىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ. دۈشمەن چاڭگىلىدا قالغان ئېلىنى ئازات قىلىش ئۈچۈن سادىر پالۋان غازات ئېچىپ چىقىپ، دۈشمەننى يەكسان قىلىش ئۈچۈن گېزەندىلەر ئۈستىگە باياندايغا ھۇجۇم باشلاپتۇ. سادىر پالۋان ئېگىز ۋە قېلىن سېپىلنىڭ بىر پۇجگىنى- كولاپ، دورا بىلەن پارتلىتىپ، دۈشمەن ئۈستىگە شىردەك ئېتىلىپ كىرىپتۇ. شۇ قانلىق جەڭدە سېنىڭ بوۋاڭمۇ يولۋاستەك ئېلىشىپ، باتۇرلۇق كورسىتىپتۇ. بايانداي جېڭىدىن كېيىن سادىر پالۋان، بوۋاڭ مەمەترېھىمغا پالۋانلىق نامى بېرىلىپتۇ. بىز ئەنە شۇنداق پالۋانلارنىڭ ئەۋلادى، ئوغلۇم!

— مەنمۇ چوڭ بولسام، بوۋامدەك پالۋان بولىمەن، دادا!— دەۋەتتى ھاياجىنىنى باسالمىغان مىرزاگۈل. ناسىر ئاتا بولسا ئوغلىنىڭ دولىسىنى قېقىپ:

— ئىلاھىم شۇنداق بولغۇن!— دەپ پاتىھە بەردى. ئاتىنىڭ ئاق نىيىتىمۇ ياكى پالۋان بوۋىسىنىڭ نەسلىگە ئوتكەن خاسىيىتىمۇ، ئەيتەۋۇر، مىرزاگۈل تەپسە تام ئورۇيدىغان قارام يىگىت بولۇپ ئۇلغايدى.

ھەرەمباغقا ھۇجۇم

بۇ تارىخنىڭ تەقەززاسىدىن ئۇ يىگىرمە بەش ياشقا تولغان كۈنى ئاق قار، كوك مۇزغا كوكسىنى يېقىپ، ھەرەمباغنى خۇددى ھالقىدەك ئوراپ قېزىلغان خەندەكتە كىرپىك قاقماي تىك تۇراتتى. 1945-يىلنىڭ 13-يانۋار كۈنى ھېلىمۇ ئۇنىڭ يادىدا. يەر-زېمىن شېھتتەك توڭلىغان شۇ كۈنى ھەرەمباغدا قورشاۋدا قالغان سەددىچىندىن كەلگەن باسقۇنچىلارنى قۇتقۇلدۇرۇش مەخسىتىدە ئۈرۈمچىدىن ياردەمگە كەلگەن ئىككى ساموليوت پەسلەپ ئۇچۇپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئۈستىگە بومبا تاشلىدى. شۇ كۈنى دۈشمەن باش كوتەرتمەي قويدى. ئۇزاق بومبىلاشتىن كېيىن دۈشمەن قوشۇنلىرى خەندەكلەرگە يېقىنلاپ باستۇرۇپ كەلدى. ئارىلىق قىسقىراپ قالغان بىر چاغدا باتالىيون كوماندىرى مىرزىگۈل:

— ئېتىڭلار!— دەپ بۇيرۇق بېرىپ، قولىدا چىڭ سىقىمداپ تۇتۇۋالغان گراناتىنى بار كۈچى بىلەن دۈشمەن ئۈستىگە تاشلىدى. كوز ئېچىپ، يۇمغىچە كەينى-كەينىدىن يېرىلغان گراناتلار زەربىدىن دۈشمەن ھودۇقۇپ قېلىپ، ئارقىغا چېكىنىشكە باشلىدى. شۇ پۇرسەتنى كۈتۈپ تۇرغان جەڭچىلەر خەندەكتىن ئېتىلىپ چىقىپ، قوغلاپ يۈرۈپ، باسقۇنچىلارنى قىرىپ تاشلىدى. تېخى ئىسسىق تۇتەكلەر بېسىلمىغان بىر چاغدا خەندەك ئارىلاپ گېنېرال ئىسھاقبەگ يېتىپ كەلدىدە، پولېمىيوتقا يېپىشىپ تۇرغان كوماندىردىن سورىدى:

— مىرزاگۈل، ساموليوتتىن قورقمىدىڭلارمۇ؟

— يولداش گېنېرال، قورققىدەك نېمىسى بار دەيسىز، تاشلىغان بومبىسى ئېرىدىكى مازلىقتا پېتىپ كەتتى، ھەتتا ئوزلىرىنىڭ ئۈستىدە پارتلىدى، دەپ كۈلۈمسىرىدى مىرزاگۈل، گېنېرال «قاتتىق تۇرۇڭلار!» دېدىدە، خەندەك بويلاپ، ئالتۇنلۇق تەرەپكە كەتتى. لەڭشاڭ، بايكول، ئالتۇنلۇق تەرەپلەردىمۇ ئوق ئاۋازى بېسىلمىدى. دۈشمەن فرونتىنىڭ زورىگى ھەرەمباغ قورغىنى ئىدى. بۇنى ياخشى بىلگەن مىرزاگۈل ھەرەمباغدىن كوز ئۈزمەي قادىلىپ تۇراتتى. بىر چاغ پوتەينىڭ تورت توشۇگىدىن پولېمىيوت ئوت ئېچىشقا، ئەجەل ئورۇغىنى چېچىشقا باشلىدى. پوتەينى پارتلىتىش ئۈچۈن بارغان جەڭچىلەر يەر قۇچۇپ قالدى. بۇنى كورگەن ھەمشىرە رىزۋانگۈل تومۇلەپ باردىدە، يارىدار بولغان بىر جەڭچىنى يولەپ ئېلىپ كەلدى. ئۇ يەنە پوتەي تەرەپكە ئۇچۇپ دېگىدەك بېرىپ، يەنە بىر جەڭچىنى ھاپاشلاپ كېلىۋاتقىنىدا، ئوق تېگىپ، كۆلتۈك قارغا يىقىلدى. مىرزاگۈلنىڭ ئوتكۈر قوي كوزلىرىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى. ئۇ قويۇق قاشلىرىنى قىلىچتەك ھىمىرىپ، گېزەندىلەر ئۈستىگە ئوققا تۇتۇشقا بۇيرۇق بەردى. جەڭچىلەر يارىلانغان يولۋاستەك ئېتىلىپ بېرىپ، ھەرەمباغ قورغىنىنى بوسۇپ كىردى. شۇ قانلىق جەڭدىن كېيىن مىرزاگۈل «باھادىرلىق ئۈچۈن» ئوردېنىنى كوكسىگە تاقىدى. شۇ يىللاردا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پەخرىي يارلىقى بىلەن تەقدىرلەندى. ئۇنىڭغا مۇنۇلار پۈتۈلگەن ئىدى: «شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۆز ئازادلىقى ئۈچۈن قوزغالغان قوزاللىق كۆرىشىنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىدە قەھرىمانلىق بىلەن شان ۋە شەرەپلىك بولغان ھورمەتلىك مىرزاگۈل ناسىروۋ ئەپەندىمىزنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئالدىدا قىلغان خىزمەتلىرىنگىزنى بەلگۈلەش مەخسىتىدە سىزنى مەركىزىي ھوكۇمەت تەقدىرنامىسى بىلەن ئەبەدىي يادىكارلىق ئۈچۈن مۇكاپاتلايدۇ. 1945-يىل».

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قارارىغا بىنائەن 1945-يىلى 6-ئىيۇلدا مىرزاگۈل ناسىروۋ ۋە سوپاخۇنلارنىڭ ئوترىدى ئاقسۇنى ئازات قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. م. ناسىروۋنىڭ ئاتلىق دىۋىزىيونى باش شتابنىڭ بۇيرۇغى بويىچە ئاق ۋە قارا داۋالدىن ئېشىپ، قىزىلنى ئازات قىلىش جەڭگىۋار ۋەزىپىسىنى ئالدى. مەزكۇر تاپشۇرۇقنى ئورۇنلاش ئۈچۈن مىرزاگۈل ناسىروۋ ۋزۋود كوماندىرلىرىغا قىزىلدىكى دۈشمەننىڭ ئاقسۇغا بارىدىغان يولىنى توساشنى بۇيرۇيدۇ. 1-ئىيۇل كۈنى توققۇز سائەت شىددەتلىك جەڭ قىلىپ، باسقۇنچىلارنىڭ ئاقسۇغا چېكىنىش يولىنى كېسىپ تاشلايدۇ. سوپاخۇننىڭ قوشۇنلىرىمۇ بايغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق دۈشمەن چېرىكلىرىنى يوقىتىپ، ئۇرغۇتلىغان قورال-ياراقنى غەنىمەت ئولجا قىلىپ ئالىدۇ. شۇندىن كېيىنلا ئىككى قىسىم بىرلىشىپ، ئاقسۇغا قاراپ ئۇرۇش قىلىدۇ. ئۇلار ئاقسۇغا تەرەپ-تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ، كونا شەھەرنى ئىشغال قىلىدۇ. ئۇرغۇتلىغان چىقىملارغا قارىماستىن، دۈشمەننىڭ بىر پولكىنى تارمار قىلىپ، ئۇلارنى يېڭى شەھەردە مۇھاسىرىگە ئالىدۇ. بۇ چوڭ غالىبىيەت گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىنىڭ پۇتۇنلەي زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشىغا زەمىن ھازىرلايدۇ. ئامما شۇ چاغدىكى مەلۇم ۋە نامەلۇم سەۋەبلەرگە باغلىق مىرزاگۈل باشلىغان ئاتلىق مىللىي قوشۇن ئىلىغا قايتىدۇ... ئاقسۇ ئۈچۈن بولغان جەڭلەردە كورسەتكەن ئەرلىگى ئۈچۈن م. ناسىروۋ «ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۈرەش» ئوردېنى بىلەن تەغدىرلىنىدۇ. ئۇ يغۇر ناھىيىسىنىڭ تۈگمەن يېزىسىدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئوغلان غۇلجا ۋە ئاقسۇدىكى شىددەتلىك جەڭلەرگە قاتنىشىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي نىشانلىرىنى كوكسىگە تاقاپ، تۇغۇلغان يۇرتىغا قايتىپ كەلدى.

چارىن بويىدا

ئۇرۇشلا ئەمەس، تېچ ئەمگەكمۇ ئەرلەرنى سىنايدىغان مەيدانغۇ. 1955-يىلى قازاقىستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارىغا بىنائەن «30 مىڭلىقلار ھەركىتىگە» قوشۇلۇپ، مىرزاگۈل ناسىروۋ كىروۋ نامىدىكى كولخوزغا رەئىس بولۇپ كەلدى. ئۇ ئەندى ئۆزىنىڭ كۈچ-غەيرەت، پەم-پاراسىتىنى كولخوز ئىختىسادىنى رىۋاجلاندۇرۇپ، خەلقنىڭ ھال-ئوقىتىنى ياخشىلاش يولىغا سەرىپ قىلدى. ئۇ قىسقا مەزگىلدىلا ئۆزىنىڭ تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتىنى نامايىش قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پارتىيە ۋە ھوكۇمەت قابىل رەھبەرنى ئەڭ ئارقىدا قالغان سۆپەردلوۋ نامىدىكى كولخوزغا 1961-يىلى رەئىس قىلىپ ئەۋەتىدۇ.

م. ناسىروۋ كولخوزغا كەلگەندە ئۇنىڭ بارى-يوقى ئىككى مىڭ گېكتارغا يەتمەيدىغان تېرىلغۇ يېرى بار بولۇپ، دولەتكە 7500 سېنتنېر ئاشلىق ساتقان ئېدى. كولخوز كاسسىسىدا بىر سوم پايدا يوق ئېدى. دېخانلارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 46 سومدىن ئايلانغان ئىكەن. بۇ رەقەملەر مىرزاگۈلنى قاتتىق ئويلاندۇرۇپ قويىدى. ئۇ تۇنلەرنى تاڭغا ئۇلاپ بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلۇش يولىنى ئىزدىدى. ئۇ چارىندا تەسىرلەر بويى ئوت-چوپ بېسىپ، جاڭگاللىغا ئايلانغان تىڭ يەرلەرنى ئېچىشقا بەل باغلىدى. ئۇنىڭ بۇ قەتئىي قارارى ئىشچان دېخانلارنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشتى. بۇ ئىشقا م. ناسىروۋ قول سېلىپ كىرىشتى. نەتىجىدە ئازۋاقىت ئىچىدىلا كولخوز قەرزىدىن قۇتۇلۇپ، ئازا پايدا 361 مىڭ سومغا يەتتى. بىر قولدا دېخانچىلىقنى، يەنە بىر قولدا چارۋىچىلىقنى چىڭ تۇتۇپ، قوي سانىنى 100 مىڭغا يەتكۈزدى. ئۇيغۇر رايونى بويىچە ئالدىنقى قاتارغا كوتۇرۈلگەن مەزكۇر ئېگىلىكنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشقا ماھىر رەھبىرى م. ناسىروۋقا 1966-يىلى ۋەتەننىڭ زۇقۇرى مۇكاپىتى-لېنىن ئوردېنى بېرىلدى.

يىللار ئوتۇۋەردى، كولخوز ئىختىسادى گۈللىنىۋاتقان بىر پەيتتە ئېگىلىك ئىككىگە بولۇندى، ئۇرغۇتلىغان مال ۋە تېرىلغۇ يەردىن ئايرىلىپ قېلىپ، م. ناسىروۋنىڭ يەنە ئارامى بۇزۇلدى. ئۇ دېخانلارغا، مېخانىزاتورلارغا يولىنىپ، يەنە تىڭ يەر ئېچىشقا كىرىشتى. 1973-يىلىغا كەلگەندە تېرىلغۇ مەيدانى 2650 گېكتارغا يېتىپ، گېكتار ھوسۇلدارلىقى بىردىنلا 38 سېنتنېرغا كوتۇرۇلدى. دولەت ساڭلىرىغا چارىنلىقلار تارىخىدا كورۇلمىگەن مول ھوسۇل ئېلىپ، 88 مىڭ سېنتنېردىن ئارتۇق ئالتۇن دان قۇيىدى. كولخوز ئىختىسادى رىۋاجلىنىپ، دېخانلارنىڭ ھال-ئوقىتى ياخشىلاندى. ئەمگەكچىلەر تو ككەن تەرىگە يارىشا ئۇنىڭ مېۋىسىگە ئېغىز تېگىپ ياشىدى. قىممەت باھالىق كومۇقوناقتىن زۇقۇرى دەرىجىدە مول ھوسۇل ئېلىنىپ، چارىنلىقلارنىڭ نامىنى جۇمھۇرىيەتكە كەڭ يايدى. مول ھوسۇلغا ھۇل سالغان مىرزاگۈلنىڭ كوكسىگە يەنە لېنىن ئوردېنى تاقالدى.

ئوزى تۇغۇلۇپ ئۆچۈم بولغان قىيا تاشلاردىكى ئۇگىسىدىن ئېگىزىرەك چوققىلارغا پەرۋاز قىلمىغان بۇركۇت ھەقىقىي بۇركۇت ئەمەس! ھەقىقىي بۇركۇتنىڭ قانىتى پەرۋازدا قاتىدۇ... مىرزاگۈلنىڭ ھاياتقا كوز قارىشى ئەينە شۇنداق. شۇڭلاشقا ئۇ ئوزى ئېگەللىگەن چوققىدا توختاپ قېلىشنى ھەقىقىي ئەرلەرنىڭ ئىشى دەپ بىلمەيدۇ. ئۇ ئەسىرلەر بويى تەسكەن بىلەن چىققا ماكان بولغان قاپ-قارا تاشلىق دالانى بارمىغى بىلەن كولاپ، ئالقىنىغا ئالغان سىقىم توپىغا قاراپ خىيال سۈرىدۇ.

م. ناسىروۋ كەچ كۈز بولغىنىغا قارىماي، يېڭى يەر ئېچىشقا، كوزگە ھايداشقا بارلىق خەلقنى سەپەرۋەر قىلالىدى. تۇرنىلار كوكتە ئاغامچا بولۇپ ئۇچقان 1975-يىلنىڭ كوكلەم پەسلى يەر ھايدىغان تراكتورلارنىڭ ئاۋازى ئاكى تۇن يېرىمغىچە چارىنغا ئاڭلىنىپ تۇردى. تېرىلغۇ مەيدانى كەڭەيتىلىپ 3 مىڭ گېكتارغا باھالىق زىرائەت كومۇقوناق تېرىلدى. نەتىجىدە ئالتاي ياز بويى توككەن تەر زايە كەتمەي، ھەر گېكتار يەردىن تارىختا تۇنجا قېتىم 50 سېنتنېردىن ھوسۇل ئالدى، دولەت ساڭلىرىغا 120 مىڭ سېنتنېر ئالتۇن دان قۇيىدى. شۇ يىلى كولخوزنىڭ تازا پايدىسى بىر مىللىون 100مىڭ سومغا يېتىپ، ئېگىلىك مىللىونېر ئاتالدى. س س س ر ئالىي سوۋېتى رىياسىتىنىڭ پەرمانىغا بىنائەن سۆپەردلوۋ نامىدىكى كولخوزغا «ئەمگەك قىزىل تۇغى» ئوردېنى بېرىلدى، كولخوز رەئىسى م. ناسىروۋنىڭ كوكسىگە 3 قېتىم لېنىن ئوردېنى قادالدى. تومۇرچىنىڭ ئوغلى مىرزاگۈل تاشلىق يەردە ئاشلىق ئوستۇرۇپ كاتتا ھورمەتكە سازاۋەر بولدى. ئۈچ لېنىن ئوردېنلىق ئوغلان يەلكىسىدە چارىننى كوتەردى، چارىنلىقلار بولسا ئۇنى كوتەردى. ئارمان يولى ئۇلۇق يولغۇ، ئۇنىڭ ئىزگۇ ئارمانلىرىغا مەرت-مەردانە دېخانلار قوش قانات پۈتتى. شۇڭلاشقا مىرزاگۈل كوزلىگەن چوققىغا يەتتى.

ئا. قۇتلۇق.

يىللار ۋە تەغدىرلەر

قۇملاردا قالغان ئىزلار

ھاياتتا ئۆزى تاللاپ ئالغان كەسپىگە بىر ئۆمۈر سادىق بولۇپ، شۇ ئارقىلىق خەلقى مەدەنىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ ئۆتۈش ھەر كىمگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدىغان ئىنسانىي پەزىلەتتۇر. ئەلۋەتتە، ھايات ئېقىمى كىشىلەر تەغدىرىنى ئۆزىنىڭ قىيىن-قىستاقلىرى، ئوڭ-تەتۈر بۇرۇلۇشلىرى بىلەن ھەر خىل ئاقىۋەتلەرگە چۈشۈرۈپ قويىدىغانلىقى تەبىئى. لېكىن مۇستەھكەم ئىرادىگە ئىگە، چىن ئىخلاسمەن كىشىلەرلا ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. ئەينە شۇنداق ئۆزى تاللاپ ئالغان كەسپىنىڭ ئىشقىدا ياشاپ، پائالىيەت كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ بىرى- بۇ كۈنلەردە ھاياتىنىڭ 60 پەللىسىنى ئاتلاپ ئۆتۈۋاتقان ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم ئوغلى سابىتوۋدۇر.

غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئابدۇكېرىم سابىتوۋ ئۇ يەردىكى باشلانغۇچ «ئۈمۈت» مەكتىۋىدە ئوقۇپ بىلىم ئالغاندىن كېيىن 1951-يىلى ئۈرۈمچىدىكى شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ-جۇغراپىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. بىلىم ئېلىشقا چىن ئىخلاسى بىلەن تەلپۈنگەن يىگىتنىڭ قەلبىدە ئوقۇپ يۈرگەن مەزگىللىرىدىلا قېدىمىي مەدەنىيەت ۋە تارىخقا ئىگە بولغان خەلقىنىڭ ئۆتمۈشىگە بولغان قىزىقىشى ئويغىنىدۇ، شۇڭلاشقا ئۇ دەرىستىن سىرت ئۆزلىگىدىن ئىزدىنىپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئوقۇشقا باشلايدۇ. نەتىجىدە ئىنستىتۇتنى ئەلا باھالار بىلەن تاماملىغان ئا. سابىتوۋ ھۆكۈمەتنىڭ مەخسۇس قارارى بويىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلغۇسى ئۆلكىلىك تارىخىي مۇزېينىڭ ئىشلىرىنى تەشكىللەشتۈرۈش خىزمىتىگە تەيىنلىنىدۇ. ھالبۇكى ئۇ مەزگىللەردە بۇ ساھادا مىللىي كادىرلار يېتىشمەيتتى. شۇڭلاشقا مۇزېينى تەشكىللەپ، ئۇنىڭ ئىشىنى يولغا قويۇش بىر نەچچە ئالىي بىلىملىك ياش مۇتەخەسسىسلەر قاتارىدا ئابدۇكېرىم سابىتوۋنىڭمۇ ئۈستىگە يۈكلەنگەن ئىدى. ھەر قانداق ئىشنىڭ باشلىنىشىدا تۈرلۈك قىيىنچىلىقلار بولىدىغىنىدەك بۇ خەيرلىك ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈنمۇ ئىرىنمەي ئىش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلدى. نەتىجىدە تەشكىلىي چارىلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، ئىشلار بىر قەدەر ئىزىغا چۈشكىنىدە، ئۇ كەسپىي بىلىمىنى يېتىلدۈرۈش مەخسىتىدە بېيجىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئارخېئولوگىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ. شۇ سەپەردە ياش مۇتەخەسسىس مەزكۇر بىلىم جايىدا تەھسىل كۆرگەندىن كېيىن بېيجىن مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئىلىم ئۆگىنىش كۇرسىدا بولدى. شۇنداقلا بىر ئاز ۋاقىت ئىچكى ئۆلكىلەردە خىتاي ئالىملىرى بىلەن بىرلىكتە ئارخېئولوگىيەلىك قېزىش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى.

نەزەرىيەۋىي بىلىم ۋە ئەمەلىي مەشقۇلاتلار تەجرىبىسىگە ئىگە بولغان ئا. سابىتوۋ 1955-يىلى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ، ئۆز ۋەتىنىنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا كەسپىي بويىچە قىزغىن ئىشقا كىرىشتى. ھازىرقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تارىخىي مۇزېيىنى تەشكىللەشتۈرگۈچىلەر قاتارىدا ئۇنىڭغا مۇزېيغا قويۇلۇشقا تېگىشلىك تارىخىي ماتېرىياللار، كونا ئەسەر-ئەتىقىلەرنى، كونا ۋە يېڭى مەدەنىي بويۇملارنى توپلاپ يىغىش ئىشىدا كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى. بۇ ئىزگۈ ئىشقا قەدەم قويغان سەپداشلىرى قاتارىدا ئا. سابىتوۋ ئۆز ۋەزىپىسىنى شەرەپلىك ئادا قىلىپ ژۈردى. ئۇنىڭغا قوشۇمچە مىللىي كادىرلارنىڭ كەسپىي بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن مۇزېي فوندى ۋە ئارخېئولوگىيەلىك تېپىلمىلارغا ئائىت باشقا تىللاردىكى كۆپلىگەن ماتېرىياللار، كىتابلارنى تەرجىمە قىلدى. بۈگۈنكى كۈندە پروفېسسورلار دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈپ شىنجاڭ تارىخىي مۇزېيىدا ئۈنۈملۈك ئىشلەۋاتقان قېيىم غوجا، سابىت ئەخمەتلەرنىڭ بۇ كەسىپكە بولغان بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن قولىدىن كېلىشىچە ياردەم كۆرسەتتى.

ئارخېئولوگىيەلىك ئىلىم ئاساسلىرىنى يورۇتىدىغان ياپون تارىخچىسى دوكتور بەي نيوكوجىنىڭ «غەرىپتىكى بۇددىزىم» ناملىق يەتتە پاپلىق چوڭ ھەجىمدىكى بۇ ئەسەرنىڭ ئا. سابىتوۋ تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنغانلىقى شۇ دەۋىردە ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بولدى.

1956-يىلى ئۇ ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ۋە يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ يوللانمىسى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى ل. مۇتەللىپنىڭ ئاقسۇ شەھىرىدىكى پائالىيىتىگە باغلىق تارىخىي جەريانلارنى ئېنىقلاش، كىشىلەر ئارىسىدا ئۇنىڭ ساقلىنىپ قالغان ئەدەبىي مىراسىنى يىغىش ئېكسپېدىتسىيەسىگە قاتنىشىپ، ئۇ يەردىن كۆپلىگەن ماتېرىياللارنى تېپىپ قايتىشتا قىزغىن ئىش ئېلىپ باردى.

1958-يىلى ئا. سابىتوۋ ئارخېئولوگىيەلىك ئېكسپېدىتسىيە تەركىۋىدە قۇمۇلنىڭ غەربىي-جەنۇبىي تەرىپىدىكى قېزىش ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، بىر نەچچە جايدا تاشقا ئايلانغان ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ سىكلىتىنى تېپىپ چىقىپ، ئۇلارنى تەتقىق قىلىشتا چوڭ ئىلمىي ئىش ئېلىپ باردى. ئوتتۇرا ئاسىيادا تېخى ئېنىقلانمىغان بۇ تېپىلما ۋە ئۇ ھەققىدە يېزىلغان بۇ ئىلمىي ئەمگەك شۇ ۋاقىتتا ئاتاقلىق ئالىملار تەرىپىدىن يۇقۇرى باھالىنىپ، بېيجىن شەھىرىدە چىقىدىغان «قېدىمىي ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار ۋە ئادەملەر» ناملىق مەجمۇئەدە ئېلان قىلىنغان ئىدى. ئۇنىڭ ئارخېئولوگىيە ساھاسىدىكى پائالىيىتىنىڭ ئەڭ ئەھمىيەتلىكى، شۇنداقلا دىققەتكە سازاۋەر بولغىنى ئۇنىڭ 1959-يىلى تەكلىماكان قۇملىقىدا ئارخېئولوگىيەلىك قېزىش ئىشىنى ئېلىپ بارغانلىقىدۇر. ئا. سابىتوۋ ئۇ يەردە ئۆتكەن 7-8 ئاي ۋاقىت ئىچىدە تەكلىماكان قۇملىرىنى قېزىپ ژۈرۈپ خەلقىمىزنىڭ قېدىمىي تارىخىغا ئائىت باھالىق مەنبەلەرنى، يازما ھۆججەتلەرنى توپلايدۇ. شۇ قېتىم ئۇ يەردىكى بىر قەبرىدىن تېپىلغان ئەر-ئايال جەسەدى، ئۇلارنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى ئەجدادلىرىمىزنىڭ بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىل ئىلگىركى تارىخىي تۇرمۇش تەرزىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ناھايىتى قىممەتلىك مەنبە بولغان. تەكلىماكان قۇملۇغىدا ئىلگىركى ھەر خىل دەۋرلەردە بىر نەچچە چەت ئەل ئالىملىرى ئىلمىي ئېكسپېدىتسىيەلەر ئۇيۇشتۇرۇپ، تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان بولسىمۇ يەرلىك خەلقنىڭ دەسلەپكى ۋەكىلى بولۇپ بۇ ئىشقا ئارىلاشقان ئابدۇكېرىم سابىتوۋ بولدى. بۇ ئىلمىي ئىشنىڭ نەتىجىدارلىق بولغانلىقى ھەققىدە، شۇنداقلا ياش ئارخېئولوگنىڭ پائالىيىتىگە بېغىشلىنىپ شۇندا بېيجىندا چىقىدىغان مەركىزى «رېنمىن ژېباۋ» گېزىتىدە چوڭ ھەجىملىك ئوچېرك ئېلان قىلىنغان ئىدى. ئۇندىن كېيىنكى يىللاردا ئۇ ئىلمىي تەكشۈرۈش ئىشلىرى نەتىجىسىدە خەلقىمىزنىڭ قېدىمىي تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى يورۇتىدىغان «مىڭ ئۆي»، «ھەزرىتى مۆجىزىمۇ، ياكى...»، «تەكلى ماكان، تەكتى ماكان» ناملىق ماقالىلىرىنى ئېلان قىلدى.

مىڭلىغان ۋەتەنداشلىرى قاتارىدا تەغدىرنىڭ تەتۈر قىسمىتى بىلەن كۆرستىلگەن قىسمىلار تۈپەيلى 1961-يىلى ۋەتىنىنى تەرك ئېتىپ قازاقىستانغا كېلىپ ماكانلىغان ئا. سابىتوۋ بۇ يەردە ئۆز كەسپى بويىچە ئىشلەش مۇمكىنچىلىگىگە ئىگە بولالمىسىمۇ ياشلىقىدىن كۆڭلىگە پۈككەن ئىخلاسىدىن چەتنەپ كەتمىدى. شۇڭلاشقا ئۇ كۈندىلىك تۇرمۇش ئېھتىياجى بىلەن ھەر خىل ئىش ئورۇنلىرىدا ئىشلەپ يۈرۈپمۇ قولىدا بار ماتېرىياللارغا ئاساسلىنىپ خەلقىمىزنىڭ تارىخى، قېدىمىي ئەسەر-ئەتىقىلىرى، مەدەنىي يادىكارلىقلىرى ھەققىدە بىر نەچچە ئىلمىي ماقالىلار يېزىپ، ئۇلارنى ئانا تىلىمىزدىكى ۋە قازاق، رۇس تىللىرىدا چىقىدىغان گېزىتلار سەھىپىلىرىدە ئېلان قىلىپ كەلمەكتە. ئۆتكەن يىللار ئىچىدە «يېڭى ھايات» گېزىتىدە بېسىلغان «ئۇيغۇرلار ئارىسىدا دىننىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئۆزگىرىشى»، «تىل-يېزىقىمىزغا دائىر ھۆججەتلەر»، «ئىپەك يولىنىڭ ئۇيغۇرلار ھاياتىدىكى رولى»، «غوجانىياز ھاجى ھەققىدە بەزى مەلۇماتلار»، «ئۇيغۇر ئاۋازىدا» ئېلان قىلىنغان «مىڭ ئۆي»، «ئىپەك يولى ۋە بۇددىزىم»، «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرىدىن بەزى خاتىرىلەر» ۋە قازاق، رۇس تىللىرىدىكى گېزىتلەردە بېسىلغان ماقالىلىرى شۇلار مىسالىدۇر. ئۇنىڭ تەييارلاپ نەشرىياتقا تاپشۇرغان «ئۇيغۇر تارىخىدىكى ئەمۇنىلەر» ناملىق كىتاۋىدىمۇ ئۇلاردىن باشقا كۆپلىگەن ئىلمىي ئەمگەكلىرى ئورۇن ئالغان.

كىشىلىك مۇناسىۋەتتە سەممىي، ئائىلىسىدە ۋاپادار ئاتا رېتىدە پەرزەنتلىرىنى ئەدەپ-ئەخلاق، ئەمگەكچانلىق روھىدا تەربىيەلەپ قاتارغا قوشقان ئابدۇكېرىم سابىتوۋ خەلقىگە بولغان سۆيگۈ-ئېتىبارى تۈپەيلى ئەجدادلىرىمىزنىڭ قېدىمىي تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى يورۇتۇشتا ئىرىنمەي ئەمگەك قىلىپ كەلمەكتە.

س. ئىسكەندەري،

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

يۇرتداشلار ھۆرمىتى

ئەسلىدە ھەر بىر يۇرتنىڭ ئۆز موتىۋەر زاتلىرى بولىدۇ. قىرغىزستاننىڭ پايتەختى بىشكېك شەھىرى توكۇلداش مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگى مەھەممەتجان ھاجىنى يۇرت موتىۋەرى دەپ ساناپ، ئۇنى ھۆرمەت-ئىززەت قىلىدۇ. مەھەممەتجان ئىسمائىلوۋ مۇنداق ئىززەت-ئىكرامغا ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان قىلغان خالىسانە ئىشلىرى، جامائەتچىلىك پائالىيەتلىرى ئارقىسىدا ئېرىشكەن.

1960-يىلدىن بېرى توكۇلداش مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتقان مەھەممەتجان ئاكا بىر ياقتىن قۇرۇلۇشتا ئىشلىسە، يەنە بىر ياقتىن يۇرت ئىشلىرىغا قويۇق ئارىلىشىپ، ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنى باشقۇرۇپ كەلمەكتە. جامائەتچىلىك دېگەندە ئۇنىڭ توي-تۆكۈنى، ئۆلۈم-يېتىمى ۋە نەزىر-چىراقتا ئوخشاش خىلمۇ-خىل ئۆزىگە چۇشلۇق ئىشلىرى ۋە ئەنئەنىلىرى بار. ئۇلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئوڭاي ئەمەس. جامائەتنىڭ ئېغىرىنى-يېنىك، ئۇزۇنىنى-يېقىن قىلىش تىنىمسىز خالىسانە ئىشلەشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بۇنىڭدىن بىر قانچە يىللار بۇرۇن مۇسۇلمانلار قەبرىستانلىقىنىڭ ئەتراپىنى قورشاش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەھەممەتجان ئاكا يۇرتتىن ئىختىيارى پۇل يىغقان ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىزگۇ تەشەببۇسىنى توكۇلداش جامائەتچىلىگى قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. ئۇ قەبرىستان يولىنى ياساش نىيىتى بىلەن ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا مۇراجەت قىلىپ، ئازتولا ماددىي ياردەممۇ ھەل قىلدى. باشقىلارنىڭ خوشاللىقىغىمۇ، قايغۇسىغىمۇ تەڭ شېرىك بولالايدىغان بۇ كەمتەر ئادەمنى چوڭ-كىچىكنىڭ بىردەك ھۆرمەت قىلىشىدىكى بىر سەۋەپ: ئۇ ھەممىگە بىر خىل سىلىق-سىپايىلىق بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلىدۇ. توغرا سوزلۇك بۇ ئادەمنىڭ چىرايىدىن مېھىر-شەپقەت يېغىپ تۇرىدۇ.

مەھەممەتجان ئاكا بالىلىق چاغلىرىنى غۇلجا شەھىرىدە ئوتكۈزگەن. ئۇ ئازاتلىق ئۈچۈن كۆتۈرۈلگەن مىللىي ئىنقىلاپقا قولىغا قۇرال ئېلىپ، پىدائىي بولۇپ قاتناشقان. ئۇ ئۆزىنىڭ ئادىللىقى، ھالاللىقى ئارقىسىدا مىللىي ئارمىيەنىڭ خوجىلىق ئىشلىرىغا دىگىلىك ئارىلاشقان، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ نىلقا ناھىيەلىك ئۇيۇشمىسىنى باشقۇرغان.

تەغدىرنىڭ تەقاززاسى بىلەن كېيىنچە ئېلىگە كوچۇپ چىقىپ، قىرغىزستاننىڭ ژۇڭ-سۇكتو كومبىناتىدا ئۇزاق ۋاقىت ئىشلىدى. ئۇ ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن بىكار ئولتۇرماي، خالىسانە ئىشلارغا قىزغىنلىق بىلەن ئارىلاشتى. ئۇيغۇرلارنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئىككى تىل گېزىتىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى باشلانغاندا مەھەممەتجان ھاجى ئۆزى سويۈپ ئوقۇيدىغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھاياتنىڭ» توكۇلداش تەۋەسىدە كۆپرەك تارقىلىشىغا كوپ يىللاردىن بۇيان خالىسانە ياردەم قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

م. ئىبراھىموۋ.

بىشكېك شەھىرى.

ئەقىل كىمدە بولسا، بولۇر ئۇ ئىسىل،
بىلىم كىمدە بولسا، بولۇر خان ئۇ بىل!

قىش مەنزىرىسى.

د. يۇسۇپوۋنىڭ فوتو ئېتيودى.

قېرىنداش ئەشرلەردىن

«ئات ئانيۇس» سەھىپىلىرىگە ئوبزور

تەھرىراتتىن: گېزىتخانىلىرىمىزغا مەلۇمكى، ئالگىرى بىز ئاۋستىرالىيەدىكى ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ مىللەتپەرۋەر پائالىيىتىنىڭ ئىپادىسى بولغان ئاۋستىرالىيە تۈركىستان ئىتتىپاقىنىڭ ئىنگلىز تىلىدا چىقىدىغان مەجمۇئەسى «ئات ئانيۇس» (ئاۋستىرالىيە تۈركىستان ئىتتىپاقىنىڭ يېڭىلىقلىرى) ناملىق ئەشرىنىڭ دەسلەپكى سانلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەن ئىدۇق. يېقىندا «ئات ئانيۇسنىڭ» يەنە بىر نەچچە سانلىرى قولىمىزغا تەگدى. بىز ئۇنىڭ مەزمۇنىنى گېزىتخانىلىرىمىزغا تونۇشتۇرۇشنى لايىق كۆرۈپ، يەنە يۇسۇپ خوجا يېۋىنىڭ تەرجىمە تەقرىزى ئاساسىدا گېزىتىمىز سەھىپىسىدىن ئورۇن بەردۇق.

* * *

«ئات ئانيۇسنىڭ» 4ـسانى شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ لىدىرى ئەيسا يۇسۇپ ئالىپتېكىننىڭ دۇنيا دىنىي زاتلىرىغا مۇراجىيتى بىلەن باشلىنىدۇ. بۇنىڭدا خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىكىنى بوغۇشى ۋە بولۇپمۇ مىللەتپەرۋەر دىنىي زاتلارغا تۈرلۈك-تۈمەن ئەيىپلەرنى قويۇپ ئۇلارنى تەقىپلەش، دىنىي پائالىيىتىدىن مەھرۇم قىلىش، پەيتى كەلسە ئىبادەت ئورۇنلىرىغا بېسىپ كىرىش ئوخشاش جىنايى ھەرىكەتلىرى پاش قىلىنىدۇ.

بۇ ساندا شۇنداقلا «شەرقىي تۈركىستاننىڭ 12 شەھرىدە بولۇپ ئۆتكەن قوزغىلاڭ ۋە نامايىشلار» دېگەن سەرلەۋھەدىكى خەۋەر ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر. شاڭگاڭدىكى «زىنمىس» ژۇرنالىدىن ئېلىنغان بۇ خەۋەردە شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا، كورلا، ئاقسۇ، خوتەن، بورتالا، چاپچال، كۇنەس... قاتارلىق 12 شەھەر ۋە يېزىلاردا بولۇپ ئۆتكەن چوڭ-كىچىك قوزغىلاڭ-نامايىشلار بېجىن ھوكۇمىتىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇ شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۆزلىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇقلىرىنى تەلەپ قىلغان قوزغىلاڭ، نامايىشلاردۇر.

مەسىلەن ئۆتكەن ژىلى كورلىدا بولغان بىر نامايىشقا 600 ئادەم قاتناشقان بولۇپ، ئۇلار يەرلىك ھوكۇمەتنىڭ ئادالەتسىزلىكلىرىگە قارشى نامايىشقا چىقىپ، شۇ يەردىكى پويېزد ستانسىيەسىگە بېسىپ كىرىپ، ستانسىيە خادىملىرىنى ئۆزلىرىنى ئۈرۈمچىگە بېرىپ ھوكۇمەت ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلىشقا ئاپىرىپ قويۇشنى تەلەپ قىلغان. بۇ يەردە ئەتىجە چىقمىغانلىقى ئۈچۈن نامايىشچىلار كورلا شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن كاتىۋى، شەھەرلىك ھوكۇمەتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ھەم كاتىۋى قاتارلىق 5 كىشىنى 6 سائەت قاماپ ئالغان. بۇ ۋاقىە يۈز بېرىۋاتقاندا كورلىدا تۇرۇشلۇق خىتاي ئەسكەرلىرى، ژاندارمىلار ۋە ساقچىلار بىرلىكتە نامايىشچىلارنى قورشاۋېلىپ، ئۇلارغا بىر تەرەپتىن سىياسىي تەشۋىق قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن پوپۇزا قىلىپ كورگەن بولسىمۇ، ئاما نامايىشچىلار ئۇلارنىڭ بۇ ھىلە-نەيرەڭلىرىگە ئىشەنمەي ئۆز پائالىيىتىدىن يانمىغان. شۇنىڭ بىلەن نامايىش ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەن سائەت 9 غىچە داۋام قىلغان. ئىككى ئوتتۇرىدا توقۇنۇش چىقىپ، خىتاي ئەسكەرلىرى ئاممىغا قارىتىپ ئوق چىقىرىدۇ. ئەتىجىدە 80 ئادەم يارىدار بولۇپ، 9 ئادەم ئۆلىدۇ. ھوكۇمەتنىڭ رەسمىي مەلۇماتىدا، بۇ قېتىمقى ۋاقىەدە 20 دىن ئوشۇق ئادەم يارىدار بولغان دېيىلىدۇ، ئاما شۇ ۋاقىەنىڭ گۇۋاچىلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، 80دىن ئوشۇق ئادەم يارىدار بولۇپ، 9 ئادەم ئۆلگەن. ئۆلگەنلەرنىڭ ئىككىسى ساقچىلار ئىكەن.

ئەندى ئاقسۇ شەھرى ۋە ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيەسىدىكى يېمەكلىكلەر زاۋۇدى ۋە ماشىنسازلىق زاۋۇدىنىڭ 300دىن ئوشۇق ئىشچىسى زاۋۇد كادىرلىرىنىڭ باشلامچىلىقىدا 10 نەچچە ژۈك ماشىنىسى بىلەن شەھەرلىك ھوكۇمەت بىناسىنىڭ ئالدىدا نامايىش قىلغان. ئۇلارنىڭ ئاساسىي تەلىۋى: شەھەرلىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ پارتىيە كومىتېتىنى ئەرتىپكە سېلىش، شەھەرلىك ھوكۇمەتنىڭ زاۋۇدلارغا خىزمەت گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتىپ رەھبىرىي كادىرلار ئىچىدىكى چىرىكلىشىش، پارىخورلۇق، خىيانەتچىلىك ھەرىكەتلىرىنى تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭغا قەتئىي خاتىمە بېرىش"ـن ئىبارەت! نامايىشچىلارنىڭ بۇ ھەققانىي تەلەپلىرى ئاممىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولۇپ، شۇ زامان شەھەرلىك ھوكۇمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا 4000دىن ئوشۇق ئادەم توپلىنىپ: «بارلىق ھوقۇق ئىشچىلارغا بېرىلسۇن!»، «كوممۇنىستىك پارتىيە ياڭلۇاشتىن قۇرۇلسۇن!» ـ دېگەن شىئارلارنى ياڭراتقان.

بورتالا شەھرىدە قانلىق ۋاقىەلەر يۈز بەرگەن. بۇ يەردىكى بىر خىتاي ئەسكىرى كۆزەتچىلىك قىلىۋاتقان ۋاقتىدا بېگۇنا بىر يەرلىك ئادەمنى ئېتىپ تاشلىغانلىقى ئۈچۈن 200دىن ئوشۇق شەھەر ئاھالىسى ھەربىيلەر كازارمىسىغا بېسىپ كىرىپ، ئوق چىقارغان قاتىلنى جازالاشنى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆلگەن ئادەمنىڭ ئائىلىسىگە 100مىڭ يۈەن خۇن تولەشنى تەلەپ قىلغان. ئاما خىتاي ئەسكەر باشلىقلىرى ئاممىنىڭ بۇ تەلۋىنى ئورۇنلىمايلا قالماستىن، بەلكى نامايىشچىلارغا قارشى ئوق چىقارغان. ئەتىجىدە 40تىن ئوشۇق ئادەم ئۆلگەن، 50تىن ئوشۇق ئادەم قولغا ئېلىنغان. بۇ ۋاقىە سادىر بولغاندىن كېيىن بورتالانىڭ بەزى جايلىرىدا بىر ھەپتە ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىنغان.

بۇنىڭدىن باشقا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ژۇقۇرىدا ئاتاپ ئوتۇلگەن بىر قانچە شەھەرلىرىدە موشۇ خاراكتېردىكى ۋاقىەلەر يۈز بەرگەن.

بۇ ساندا شۇنداقلا خىتاينىڭ كورنەكلىك دېموكرات ئەربابى، ئالىم، پروفېسسور، خىتايدا دېموكراتىيەنى ئالغا سۈرۈش پارتىيەسىنىڭ ئىناۋەتلىك لىدېرى ياڭ جاچى ئەپەندىنىڭ يېقىندا خىتاينى فېدېراللىق جۇمھۇرىيەت قىلىپ قۇرۇش تەكلىۋىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى خەۋەر قىلىنىدۇ.

ياڭ جاچى ئەپەندى 1989ـژىلغا قەدەر بېجىندىكى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ھۇزۇرىدىكى سىياسىي پەنلەر ئىنستىتۇتىنىڭ رەھبىرى ئىدى. ئۇنىڭ بۇ تەكلىۋى بېجىندا چىقىدىغان «شانداي جۇڭگو» («ھازىرقى جۇڭگو») ژۇرنالىنىڭ 143ـسانىدا ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭ بۇ تەكلىۋى خىتاينى تولۇق ئەركىنلىك، دېموكراتىك ۋە كوممۇنىستلارسىز بىر مەملىكەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش پىكرىنى ئالغا سۈرىدۇ. ياڭ جاچى ئەپەندىنىڭ پىكرىچە، خىتايدا شۇنداق بىر فېدېراللىق تۈزۈمنى بەرپا قىلىش كېرەككى، ئۇ ياۋروپا ۋە ئامېرىكا ئەللىرىدىن تامامەن باشقا خاراكتېردىكى كونفېدېراتسىيەلىك تۈزۈم بولۇشى كېرەك. مەزكۇر فېدېراتىۋ جۇڭگونىڭ تەركىۋىگە ئەركىن جۇمھۇرىيەتلەر، مەسىلەن: تەيۋەن، شاڭگاڭ، ماكائو (ئاۋمىڭ)، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستان ۋە شەرقىي تۈركىستان كىرىشى كېرەك.

بۇ سانىنىڭ 5ـ بېتىدە موسكۋادىكى ھەپتىلىك ژۇرنال «نيۇ تايمس» (يېڭى دەۋىر)نىڭ مۇخبىرلىرى ياكوۋ بوروۋوي بىلەن ئالېكساندر چۇدودېيېۋلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بەرپا قىلىنىشى ۋە ئۇنىڭ بەربات بولۇشى سەۋەپلىرى توغرىسىدىكى سوھبەتلىرى بېرىلگەن. ئۇلارنىڭ تەكىتلىشىچە: «بۇ جۇمھۇرىيەت 1944ـژىلى ستالىننىڭ ئىرادىسى بىلەن قۇرۇلۇپ، ئۇ ئەينە زاماندا موللا ئەلىخان تورەمنىڭ باشچىلىقىدا مۇستەقىل بىر جۇمھۇرىيەت بولغان ئىدى. كېيىن يەنە ستالىننىڭ ئىرادە-خاھىشى بىلەن رەھبەرلىك ئورۇنىنى ئەخمەتجان قاسىمىي ئېگەللىدى، ئەپسۇسكى 40ـژىللىرىنىڭ ئاخىرىدا خىتايدا بولغان ۋەزىيەت ئوزگىرىشىدىن كېيىن يەنە ستالىننىڭ خاھىشى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننى ماۋزېدۇڭغا ئوتۇپ بەردى. شۇنىڭ ئاقىۋىتىدە ئۇيغۇرلار كېيىن ئوز يۇرتىدا ستالىننىڭ ۋاپاسىزلىق دەردىنى تارتتى. ئۇلار ياش جۇمھۇرىيىتىدىن ئايرىلىپلا قالماستىن، ئۇنىڭ داھى-رەھبەرلىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالدى».

مەجمۇئەدە شۇنداقلا چەت ئەل گېزىت-ژۇرناللىرىدىن ئېلىنغان بىر نەچچە قىسقا ئۇزۇندىلەر بېرىلگەن. شۇلارنىڭ بىرىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: «پوگروم» خەلق كېمىشىنىڭ رەسمىي ئورگانىدۇر. ئۇنىڭ بەزى سانلىرى تامامەن خىتايدىكى خىتاي ئەمەس مىللەتلەرگە بېغىشلانغان. خۇسۇسەن شەرقىي تۈركىستان توغرىلىق كوپ مەلۇماتلار بېرىلگەن. «پوگرومنىڭ» تەكىتلىشىچە: «شەرقىي تۈركىستان قېدىمىي تارىختىن بۇيان شەرقتىن غەرىپكە ئوتىدىغان كورۇكنىڭ رولىنى ئويناپ كەلگەن زېمىن. بۇ ئەسلى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا ۋەتىنىدۇر. بۇ يەردە ئۇيغۇرلار بىلەن بىر قاتاردا قازاقلار، قىرغىزلار، ئوزبەك، تاتار، موڭغۇل ۋە باشقا مىللەتلەر ياشايدۇ. بۇ خەلقلەر مول تارىخىي مەدەنىيەتكە ئېگە. ئەپسۇسكى ھازىر ئۇلار خىتايلارنىڭ ئاسسىمىلەتسىيە قىلىش سىياسىتىنىڭ بېسىمى ئاستىدا ئوز مەدەنىيىتىدىن پەيدىن-پەي ئايرىلىپ خىتاي تەسىرىگە سىڭىپ كېتىش خوۋپى ئالدىدا تۇرىدۇ، خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا مىللىونلاپ خىتاي ئاھالىسىنى كوچۇرۇپ چىقىشى ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى سىياسىي جەھەتتىن قىسىم كورسىتىشنىڭ ۋە پەيدىن-پەي خىتايلاشتۇرۇشنىڭ روشەن ئىپادىسىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ زېمىندا داۋاملىق ئاتوم-يادرو قۇراللىرىنى سىناق قىلىشمۇ بۇ خەلقلەرنىڭ ئەسلى ئۈچۈن چوڭ خوۋۇپتۇر!..».

«خىتاي گېولوگلىرىنىڭ پەرەز قىلىشىچە، تارىم ۋادىسىدا 74 مىللىون توننا نېفت ۋە 7،9 ترىللىون كۇبومېتر تەبىي گاز مەنبەسى مەۋجۇت ئىكەن. ئەگەر ئۇ راست بولسا، ئۇ چاغدا بۇ يەردىكى نېفتنىڭ مىقدارى ئامېرىكىنىڭ نېفت زاپاسىدىن 3ھەسسە، گاز زاپاسىدىن 2 ھەسسە ئارتۇق دېگەن سوز».

ئەندى «ئات ئانيۇسنىڭ» 5ـ ساندا ئاۋستىرالىيە تۈركىستان ئىتتىپاقىنىڭ ئىككىنچى نوۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئوتكۇزۇلگەنلىكى خەۋەر قىلىندۇ. قۇرۇلتاي ئۆتكەن ژىلى مايدا ئاۋستىرالىيەنىڭ ئادىلايدا شەھرىدىكى ئىسلام مەركىزىدە ئېچىلغان. ژىغىندا ئات ئىي پرېزىدېنتى مەزكۇر تەشكىلاتنىڭ ئۆتكەن ئىككى ژىللىق پائالىيىتىدىن ھېساۋات دوكلاد بەرگەن. بۇنىڭدا ئاۋستىرالىيەدىكى ۋەتەنداشلار ئاۋستىرالىيە تۈركىستان ئىتتىپاقى ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشقان ھالدا شەرقىي تۈركىستاندىكى قېرىنداشلارنىڭ ئازاتلىقى، ئەركىنلىكى، شۇنداقلا ئىنسانىي ھوقۇقىنى قوغداش ۋە ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قىلغان كۈرەشلىرىدىن خېلە كوزگە كورۈنەرلىك ئۇتۇقلارنى قازانغانلىقى تەكىتلىنىدۇ. 5ـسانىنىڭ بەتلىرىدىن كوپلىگەن قىسقا خەۋەرلەرنى ئوقۇش مۇمكىن.

شۇ سانىنىڭ 7ـبېتىدە «خىتاي كەلگىندىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى جىنايى ئىشلىرى ۋە سۇيىقەستى ئادەتتىكى ۋاقىەلەرگە ئايلىنىپ قالدى» دېگەن ماۋزۇدىكى خەۋەردە مۇنداق دېيىلىدۇ: «قەشقەرنىڭ ئەزەرباغ مەھەللىسىدە تۇرۇشلۇق 40 ياشلار چامىسىدىكى ئۇيغۇر ژىگىتىنى قەشقەرنىڭ كورۈك بېشى مەھەللىسى، كۇچۇك بازار كوچىسىدا تۇرىدىغان بىر دۇكانچى خىتاي ئاھاقتىن- ناھەق ئېتىپ ئولتەرگەن. مەرھۇمنىڭ بالا-چاقىلىرى دات-پەرياد قىلىپ خولۇم-خوشنىلىرىنى ياردەمگە چاقىرىدۇ ۋە جامائەت خوۋۇپسىزلىقنى ساقلاش ئورۇنلىرىغا خەۋەر قىلىدۇ. كەلگەن ساقچى خادىمى ۋاقەنى تەكشۇرۇپ كورۇپ: «بۇ سەۋەنلىكتىن بولغان ئىكەن» دەپ خىتاي جىنايەتچىگە يان باسقان ھالدا خۇلاسە چىقىرىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان جامائەت ھوكۇمەت ئورۇنلىرىدىن بۇ ۋاقىەنى ياخشى تەكشۇرۇپ، ئادىل چارە كورۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

3ـ بەتتە «ئاراب نيۇس» گېزىتىنىڭ 1994ـژىلقى 30ـئاپرېلدىكى سانىغا ئاشكەنتتىكى مەخسۇس مۇخبىرى جېيسىن گۇنگنىڭ يازغان «خىتاي ئوتتۇرا ئاسيادىكى تەسىرىنى كېڭەيتمەكتە» ناملىق ماقالىسىنى باسقان. ئۇنىڭدا خخج باش مىنىسترى لى پېڭنىڭ ئوتكەن ژىلى ئوتتۇرا ئاسيا ۋە قازاقستانغا قىلغان زىيارەت سەپىرىدە بىر قاتار ئەللەرنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئوتكۇزگەن سوھبەتلىرى ۋە كېلىشىملىرى ھەققىدە توختۇلۇپ، ئوزىنىڭ كوز قاراشلىرىنى بايان قىلىدۇ.

مەجمۇئەدە شۇنداقلا «شەرقىي تۈركىس-

قازاقستان بىلەن روسسىيە نېفتچىلىرى ياڭلۇاشتىن بىرلەشتى

يېقىندا موسكۋادا قازاقستاننىڭ نېفت ۋە گاز سانائىتى مىنىسترلىگى بىلەن روسسىيەنىڭ «گازپروم» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ ئوتتۇرىدا قاراشىغاناق نېفت-گاز كونىدېنساتى كانىنى ئېچىپ، مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئۇنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش بويىچە بىرلىشىپ ئىشلەش توغرىلىق كېلىشىمگە قول قويۇلدى.

مۇنداق كېلىشىمنى تەييارلاشقا بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى پرېزىدېنتلار نۇرسۇلتان نازارباييۋ بىلەن بورىس يېلتسىن كورسەتمە بەرگەن ئىدى. ئۇلار ئىلگىرى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تەركىۋىدە بولغان موشۇ چوڭ نېفت-گاز كونىدېنساتى كانىنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىرلەشكەن كۈچ چىقىرىش بىلەن ئىشقا قوشۇش مۇھىم دەپ ھېساپلىدى.

قازاقستان بىلەن روسسىيە مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ پىكرىچە، يېڭى كېلىشىم ئىككى مەملىكەتنىڭ ئىنۋېستىتسىيە ۋە سانائەت سىياسىتىگە، شۇنداقلا ئىنتېگراتسىيەلىك كۈچۈيىشىگە چوڭ تۈرتكە بېرىدۇ. ئۇ مىزكۇر ساھانىڭ شارائىتىغا، ئۇمۇمەن ئىختىسادىي ۋەزىيەتكە ئىجابىي تەسىر كورسىتىدۇ. ئاتاپ ئېيتقاندا، كېلىشىمنىڭ قوبۇل قىلىنىشى ئىككى مەملىكەتنىڭ بىر خىل گاز ئاساسىنى قۇرۇشقا ياردەم بېرىدىغانلىقى ئالاھىدە تەكىتلەندى. قاراشىغاناق كانىنى بىرلىشىپ ئېچىش ھەم قازاقستاندا، ھەم روسسىيەدە كوپلىگەن يېڭى ئىش ئورۇنلىرىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە تەييارلانغان بۇ ھوججەتنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق ۋە ئوز ئارا پايدىلىق ئىكەنلىگى ئالاھىدە كورسىتىلدى.

كېلىشىمگە قازاقستاننىڭ نېفت-گاز سانائىتى مىنىسترى ن. بالغىمبايېۋ بىلەن روسسىيەنىڭ «گازپروم» ئاكسونېرلىق جەمىيىتى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى ر. ۋەخىرېۋ ئىمزا چەكتى.

(قاز تاگ).

تالدىن كەلگەن كامسىتا، (ئۇزئاللىقلار ئىنتىسىسى) دېگەن ماۋزۇدا بېرىلگەن خەۋەردە مۇ ئۇلار بايان قىلىندۇ: «بىز بىر گۇرۇپپا ھەقىقەتپەرۋەر شەرقىي تۈركىستانلىقلار سىز ۋە ئەنداشلارغا شۇنى مەلۇم قىلماقچىمىزكى، ھازىرقى ۋاقىتتا بىز ۋەتىنىمىزدە مۇساپىر، ئۆز ئېلىمىزدا ئۆگەي بولۇپ قالدۇق. بىز ھېچ قانداق قانۇنىي ھوقۇققا ئىگە ئەمەس. گەرچە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا ھەممە مىللەت باراۋەر ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۆز ئالدىغا مۇختارىيەت قۇرۇپ ئۆز ئۆزىنى باشقۇرۇش ھوقۇق-ئەركىنلىكىگە ئىگە دەپ ئاللىقاچان بەلگۈلەنگەن بولسىمۇ، ئامما خىتايلار ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىدى. كورۇنۇشتە بەزى بىر ژۇقۇرى ئورۇنلارغا مىللىي باشلىقلارنى قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار خىتايلار تىكلەپ قويغان قورچاقلار ھېساۋىدا بەرى بىر خىتايلارنىڭ مەنپىيەتلىرى ئۈچۈن ئىشلەيدۇ. دېمەك مەكسەپتە بار ھوقۇقتا يوق!

ئەندى مەدەنىي-مائارىپ ساھاسىدىمۇ ئەھۋال ئېغىر. ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتەرگەنلەرنىڭ 90 پروتسېنتى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا چۈشەلمەي قارا ئىش قىلىشقا ياكى ئىشسىز ژۇرۇشكە مەجبۇر. ئۇنىڭ ئاقىۋېتىدە ئۇيغۇرلار دىيارىدا خەلقنىڭ تەخمىنەن 60 پروتسېنتى ساۋاتسىز ياكى چالا ساۋات ھالىتىدە قېلىۋاتىدۇ. خىتايدا ھەر ژىلى مىڭلىغان ئوقۇغۇچىلار چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ. ئامما ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار يوقنىڭ ئورنىدا. رەسمىي مەلۇماتتا ئۇيغۇرلار 7،5 مىللىون بولسىمۇ ئامما شۇ 7،5 مىللىون ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىن ئاران 6 ئادەم ئاكادېمىك ئۇنۇانىغا ئىگە. دەۋرىمىز 20-ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىنى ئاتلاش ئالدىدا تۇرغان بۈگۈنكى كۈندە بىزدە ھېلىغىچە مۇكەممەل قامۇس (ئېنسكلوپېدىيە) ياكى لۇغەت يوق. بۇ خەلقىمىز ئۈچۈن چوڭ پاجەدۇر. بۇ ھەقتە بىزنىڭ ئالىملىرىمىز ژۇقۇرى ئورۇنلارغا بىر نەچچە قېتىم مۇراجەت قىلغان بولسىمۇ، ھېچ بىر نەتىجە چىقمىدى.

بىزدىكى يەنە بىر پاجىە شۇكى، شىپاخانىلاردا دوختۇرلارنىڭ كوپ قىسمى خىتايلار بولغاچقا، خىتاي تىلىنى بىلمىگەن بەزى بېمارلار خىتاي دوختۇرلىرىغا سوزىنى ئۇختۇرالماي، دوختۇرلار بىمارنى خاتا داۋالاش نەتىجىسىدە ئولۈپ كەتكەن ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەس. بۇنى ئاز دەپ لوپنۇردا داۋاملىق ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئاتوم-يادرو قوراللىرىنىڭ سىنىقىمۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى خەلقنىڭ ھاياتىغا خوۋۇپ تۇغدۇرماقتا.

ئەلۋەتتە، بىزنىڭ تارتىۋاتقان دەردىمىزنى ۋە كورۇۋاتقان ئادالەتسىزلىكلەرنى بىر كامسىتتا سىغدۇرۇش قىيىن».

6- سانىنىڭ ئاخىرقى بېتىدە ياۋروپادىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار نامىدىن بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا «ئازات ياۋروپا» رادىوسى، بېتىدا ئۇيغۇر تىلىدا ئاڭلىتىشنى ئەكسكە كەلتۈرۈشنى ئىلتىماس قىلغان.

«بىز ئۇيغۇرلارمۇ تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇلىستان ئوخشاش خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتىنىڭ قۇربانى بولۇۋاتقان ۋە خىتايلارنىڭ ئادالەتسىز مىللىي سىياسىتىنىڭ گۇۋاچىلىرى. دۇنيادا ئۆز دەرت-پەريادلىرىمىزنى ئۆز تىلىمىزدا ئاشكارا ئاڭلىتالماي كېلىۋاتىمىز. دۇنيا ئەھلى بىز توغرىلىق پەقەت خىتاي تەشۋىقاتى ساختىلاشتۇرۇلغان ئاخباراتلىرىنى ئاڭلايدۇ. 1979-ژىلدىنچە «ئازات ياۋروپا» رادىوسى تارقىلىق ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشلار بېرىلىپ تۇراتتى. كېيىن ئۇ توختاپ قالدى. قەلبىمىزنى تۇيغىنىمىزكى، دۇنيادا ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغدىغۇچى ۋە غەرب قىلغۇچى ئاۋاتلىق ئەمەلىيىتى ۋە ئەمەت يەقىندىن يار-بولەكتە بولۇپ، پات ئارىدا ئازات ياۋروپا رادىوسىنىڭ ھۆزۇرىدا ئۇيغۇر تاۋۇشى يورۇقلۇقتا ياگراپ تۇرسا،»...

ئوتكەن ژىلنىڭ ئاخىرىدا غۇلجا مىللىي مائارىپى تارىخىدا ئۇنتۇلغۇسىز ۋاقىە يۈز بەردى. مىللەتپەرۋەر ئۇيغۇر ژىگىتى ئابلىمىت ھاجىم خالىسنىڭ تەشەببۇسى ۋە پائال كۈچ چىقىرىشى بىلەن غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتى قۇرۇلدى. بۇ جەمىيەت قۇرۇلغان كۈنىلا 1 مىللىون 505 مىڭ 12 يۈەن ئىئانە توپلاندى. بۈگۈن بىز «ئىلى گېزىتىنىڭ» مۇخبىرى ئا. ئارۇپنىڭ ئەينە شۇ فوند قۇرۇلۇشىغا بېغىشلانغان ماقالىسىنى بىر ئاز قىسقارتىشلار بىلەن دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

بۇ ژىل 10-ئاينىڭ 6-كۈنى غۇلجا مىللىي مائارىپ تارىخىدا ئۇنتۇلغۇسىز بىر كۈن بولدى. بۇ كۈنى غۇلجا شەھەرلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى زالىدىن ئالقىش ساداسى ئۈزۈلمەي ياڭرىدى. بۇ يەردە غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمى ئوتكۈزۈلدى.

غۇلجا شەھەر شەرىق مەھەللىسىدىكى ئابلىمىت ھاجىم خالىس ئىسلاھات، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشتىكى پايدىلىق پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ «دېڭىزغا چۈشۈپ»، چاپسان بېيىغان يەككە تىجارەتچىلەرنىڭ بىرسى ئېدى. ئۇ مائارىپ مەبلىغىنىڭ كامچىلىغىنى ھەمدە ئىسلاھات، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئىختىساسلىق خادىملارغا جىددىي ئېھتىياجلىق ئىكەنلىگىنى نەزەردە تۇتۇپ، مىللىي مائارىپ سەۋىيىسىنى ئوستۇرۇش ئۈچۈن بىيىل 7-ئاينىڭ 20-كۈنى غۇلجا شەھەرلىك خەلق ھوكۇمىتىگە غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنى قۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىپ، ئۆز يېنىدىن 400 مىڭ يۈەن بېرىدىغانلىغىنى بىلدۈرگەن ئېدى. غۇلجا شەھەرلىك پارتكوم ۋە خەلق ھوكۇمىتى بۇنىڭغا جىددىي ۋە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىپ، قايتا-قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بۇ ژىل 9-ئاينىڭ 12-كۈنى ئۇنىڭ تەكلىۋى ھەققىدىكى تەستىقى يولىيورۇغىنى چۈشۈردى ۋە قانۇنىي رەسمىيەتلەرنى ئوتەپ بەردى. جەمىيەت غۇلجا شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئارقىلىق ئاۋتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش ئورنىدىن گۇۋاھنامە ئالدى.

بۈگۈنكى جەمىيەت قۇرۇش ژىغىنىدا غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ نىزامنامىسى، فوند باشقۇرۇش چارىسى ئوقۇلدى ۋە ئىشلەنگەن تەييارلىق خىزمەتلەر دوكلاد قىلىندى. ئاندىن غۇلجا شەھەرلىك خەلق ھوكۇمىتىنىڭ غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنى قۇرۇش توغرىلىق تەستىقى ھوججىتى ئوقۇلدى ھەم مەمۇرىي، قانۇنىي رەسمىيەتلەر جەمىيەتنىڭ قانۇنىي ۋەكىلى ئابلىمىت ھاجىم خالىسقا تاپشۇرۇلدى. ژىغىندا سايلام ئارقىلىق ئابلىمىت ھاجىم «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ مۇدىرلىغىغا، ئابدۇۋەلى مۇقىيىت باش كاتىپلىققا سايلاندى. غۇلجا شەھەرلىك پارتكوم، ھوكۇمەت مەسئۇللىرىدىن خۇاڭ جيەنجۇاڭ، پولات ئومەر، ھەسەنجان ئىبراھىملار پەخرىي مۇدىرلىققا تەكلىپ قىلىندى. جەمىيەتنىڭ 250 نەپەر ھەيئەت ئەزاسى ئىچىدىن 80 نەپەر دايىمىي ھەيئەت، 16 نەپەر مۇدىرىيەت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

ژىغىندا يەنە غۇلجا شەھىرىنىڭ باشلىغى پولات ئومەر، دولەت ئىشلىرى كومىسسارى، دولەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئىسمايىل ئەھمەدنىڭ تەبرىك تېلېفونىنىڭ خاتىرىسىنى ئوقۇپ بەردى.

جەمىيەت مۇدىرى ئابلىمىت ھاجىم خالىس غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىغىنى ئېلان قىلغاندا، زالدا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ياڭرىدى. غۇلجا شەھەرلىك 9- باشلانغۇچ مەكتەپ

قېرىنداش ئەشىرلەردىن

ۋەتەن ئوغلانى

ئوقۇغۇچىلىرى باراۋان، دۇمباق چېلىپ قىزغىن تەبرىكلىدى... نەق مەيداندىلا غۇلجا شەھىرىدىكى مەرىپەتپەرۋەر يەككە تىجارەتچىلەر ئارقا-ئارقىدىن سەھنىگە چىقىپ، 100 مىڭ، 50 مىڭ يۈەنلەپ پۇل ئىئانە قىلدى. غۇلجا شەھەرلىك دۆڭمەھەللە گۈللۈك مەسچىت جامائىتى 20 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. رابىيە قادىر ئۈرۈمچىدىن تېلېفون بېرىپ، فوند جەمىيىتى قۇرۇلغانلىغىنى تەبرىكلىدى ھەمدە 100مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. ئاتۇشلۇق كېرەم ھاجى ئۈرۈمچىدىن تېلېفون ئارقىلىق 50 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. دەم ئېلىشقا چىققان، 90 ياشتىن ئالقىغان پېشقەدەم مائارىپچى خەمىت ئاكا ژىغىنغا ئوز نامىدىن ئوغلىنى ئەۋەتىپ، فوند جەمىيىتى قۇرۇلغانلىغىنى تەبرىكلىدى ھەم 5مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. غۇلجا شەھەرلىك 19-باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى شىرزات ئىختىيارىي سوزگە چىقىپ، چۈچۈك تىلى بىلەن تەسىرلىك سوزلەپ، ئاتا-ئانىسى بەرگەن پۇللاردىن خەشلىمەي ژىققان 12 يۈەننى ئىئانە قىلغاندا، ژىغىن مەيدانى تەۋرەپ كەتتى، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كوزىدىن ياش توكۇلدى...

— مىللىتىمىزدىن بىر ئوغلان چىقىپتۇ...

— ئابلىمىت ھاجىم خالىس غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنى قۇرۇپتۇ...

— ياپ- ياشلا بالا ئىكەن، 400 مىڭ يۈەن ئىئانە قىپتۇ...

— ئوغۇل بالا ئىكەن، مىللىتىنى ئويلاپتۇ...

بىر نەچچە كۈندىن بېرى غۇلجا شەھىرىدە ئابلىمىت ھاجىم خالىسنىڭ تەشەببۇسى بىلەن غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىغى ھەممىلا يەردە ئاساسىي سوھبەت ماۋزۇسىغا ئايلىنىپ قالدى. قېرىلار ئويلىرىدە، كوچا دوقمۇشلىرىدا، چايخانىلاردا ئابلىمىت ھاجىمغا ۋە «خالىس» فوندى جەمىيىتىگە دۇئالار ئوقۇپ، «ھوي، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟» دەپ ئوز ئارا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشەتتى...

غۇلجا شەھىرىنىڭ تورت دۇكان مەھەللىسىدە تۇغۇلغان ئابلىمىت ھاجىم خالىس بىر يېرىم يېشىدا ئائىلىسىنىڭ سايىۋەنى، غەمگۈزار ئاتىسىدىن ئايرىلدى... ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بوۋىسى مەھەممەت ھوشۇر ھاجىمنىڭ تەربىيىسىدە بولدى. بوۋىسى ئۇنى كىچىگىدىنلا ئوز ئىشىغا پىششىق، كەڭ قورساق قىلىپ تەربىيىلەشكە كىرىشتى. ئۇنىڭ مەكتەپتە بىلىم ئالىدىغان ۋاقىتلىرى ھېلىقى بالايى-ئاپەتلىك ژىللارغا توغرا كەلدى. مەكتەپلەردە دەرس يوق. شۇڭلاشقا ئۇ بېكار ژۈرمەي، مېۋە-چېۋە ئېلىپ سېتىشقا كىرىشتى. 1971-ژىلغا كەلگەندە ئۇ مۇستەقىل تۇرمۇش يولىغا قەدەم باستى. 1977-ژىلى چوڭ-چوڭ باغلارنى ئېلىپ، مېۋىسىنى پۇل قىلدى...

ژىللار كارۋىنى ئوتۇۋەردى. بۇ ژىللار ئەنە چىدە دەۋر ئېقىمى، ھەر خىل ئامىللار ئابلىمىتنى نەچچە خۇش قىلىپ، نەچچە قېتىم قاخشاتتى. لېكىن ئۇ ژىقىلغاندا بوي بەرمىدى، ئورە بولۇۋالغاندا غادايمىدى...

پارتىيە 11- نوۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3-ئومۇمىي ژىغىنى ئوتكۈزۈلۈپ، سىياسەتلەر كەڭ قويۇۋېتىلگەن، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ھەققىدىكى ئىشقا ئاشۇرۇلغان چاغلارغا كەلگەندە، ئابلىمىت يېشى ژىگىرمىدىن ئاشقان، ھايات مەكتىۋىدە ئوبدانلا تەربىيىلەنگەن قىران ژىگىت بولۇپ قالغان ئېدى. ئۇ، ئوز دائىرىسىدىن چىقماي تۇرۇپ، تىجارەتنى سىتېملىق، يۇرۇشلەشكەن ئىزغا سېلىش، تاپاۋەتكە ئېگە بولۇش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى ھېس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئائىلىسىنى خاتىرجەم قىلىپ، ئىچكى ئولكىلەرگە تىجارەتكە ماڭدى. ئۇ بىر نەچچە دېڭىز ياقىسىدىكى رايونلاردا تىجارەت قىلىپ، ئىلگىرى ئوزى سانىنى ئاڭلىغان، لېكىن تۇتۇپ كورمىگەن، قىسقىسى، ئوزى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن دەرىجىدە كوپ پۇل تاپتى...

ئەينە شۇ چاغلاردىن باشلاپلا ئۇنىڭدا: «يەنە كوپرەك پۇل تېپىپ، شۇ پۇلنى ئوز زەمىگە ئوخشاش تۇرمۇش ھەلەكچىلىگىدە قالغان باللار ئۈچۈن سەرىپ قىلسام» دېگەن ئوي شەكىللىنىشكە باشلىدى. 80-ژىللارنىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئويىدا مۇقىم بىر پىلان شەكىللەندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 30 مىڭ يۈەن پۇلنى ئېلىپ، غۇلجا شەھىرىدە تەسىرى بار، پېشقەدەم مائارىپچىلارنى ئىزدەپ، پىلانىنى ئۇلارغا ئېيتتى. بىراق ئۇلار تېخى شەرت- شارائىتنىڭ پىشىپ يېتىلمىگەنلىگى، بۇنداق چوڭ ئىش ئۈچۈن ئەتراپلىق تەييارلىق قىلىشنىڭ زورۇرلۇگى، ئوزلىرىنىڭ ئۇنى ۋۇجۇدى بىلەن قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغانلىغىنى بىلدۈردى، ئۇنى بەلنى تېخىمۇ چىڭ باغلاشقا ئىلھاملاندۇردى. ئۇ ئۇلاردىن رازى بولغان، ئوزىگە ئىشەنگەن ھالدا قايتتى. ئوزى ئۇلۇق ئىش ئۈچۈن ئاتىغان بۇ پۇلنى دەسمايە قىلىپ، تىجارەت قىلىپ كوپەيتىپ، يەنىلا موشۇ دىيانەتلىك ئىش ئۈچۈن سەرىپ قىلىش قارارىغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە تىجارەتتىن ئىبارەت دېڭىزغا شۇڭغۇدى...

ئابلىمىت پاكىستان، ئىران، ئىراق، تۈركىيە، سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق دولەتلەردە تىجارەت قىلىپ، سودا تورىنى كېڭەيتتى. بۇ جەرياندا ئۇ ئىسلام دىنىدىكىلەر ئۈچۈن مۇقەددەس پەرىز بولغان ھەج پائالىيىتىدە بولۇپ، ھاجى بولدى، ئانىسىمۇ مەككە-مۇكەررەمنى كورۇشكە، ھاجى بولۇشقا مۇيەسسەر قىلدى. بۇ دولەتلەرنىڭ تەرەققىياتى، مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرىنىڭ ژۇقۇرى ساپالىغى، پەن-تېخنىكىسىنىڭ ئوسۇن ۋە ئازۇكلۇق دەرىجىسى، ئادەملەر سۈپىتىنىڭ ژۇقۇرىلىغى ئۇنى يەنىمۇ كوپرەك ھەيران قالدۇردى، ئۇنىڭ كوزى ئېچىلىپ، پىكرى چوڭقۇرلاشتى...

ئۇ ئىسلاماباد كوچىلىرىدا، نامى مەشھۇر باغداد، تېھران كوچىلىرىدا ئويلىنىشقا باشلىغان بولسا، ستامبۇل، مەككە شەھەرلىرىدە مۇلاھىزە قىلىشقا، سېلىشتۇرۇپ پەرىق تېپىشقا كىرىشتى...

ئۇنىڭ ئويىغا بىردىنلا يېقىندا ئاڭلىغان، بۇرۇن «ئايخان» مەكتىۋىدە ئوقۇپ، كېيىن چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن بىرەيلەننىڭ ئايخان ئانىنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ، ۋەتەنگە قايتىپ بارغىنىدا ئانا مەكتىۋى- «ئايخان» مەكتىۋىگە سوغا قىلغانلىغى كەلدى. «توغرا، بىز بىلەن ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرىق يەنىلا مائارىپ ساپاسىنىڭ ژۇقۇرى-تۆۋەنلىگى، مۇكەممەل ئىختىساس ئېگىلىرىنىڭ ئارتۇق-كاملىغىدىكى پەرىق». ئۇ شۇلارنى ئويلىغىنىدا كوزى بىردىنلا يورۇپ كەتكەندەك بولدى. بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز كۈلپەتلىك

(ئاخىرى 6- بەتتە).

ئالىملار سېپى ئۆسمەكتە

ياروسلاۋلدىكى ئۇيغۇر ئۆگىنى

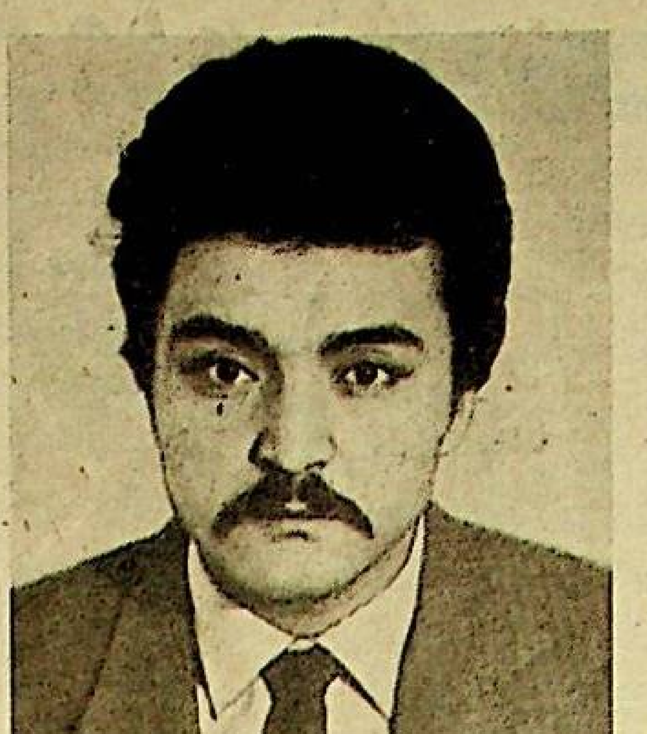

غەيرەت ئابلەھەي ئوغلى سابىتوۋ 1960-يىلى ئۈرۈمچى شەھىرىدە يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقاندا شەرقىي تۈركىستان ئاسمىنى ماۋچىلارنىڭ قويۇق زۇلمەت بۇلۇتى قاپلىغان ئىدى. سىڭلىغان مۇنەۋۋەر مىللىي كادىرلارغا «ئوڭچى»، «مىللەتچى» قالپىقى كىيگۈزۈلۈپ، ئۇلار جازا لاگېرلىرىغا، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانلىرىغا ھايدىلىۋاتاتتى. يېزىلاردا قۇرۇلغان «خەلق كوممۇنىلىرى» دېخانلارغا ئاچارچىلىق، يالاڭئاچلىق ئېلىپ كەلگەن ئىدى. نورما، لوپۇس، ھوقۇقسىزلىق سىياسىتىنىڭ قىل ئارغاملىرى بىلەن باغلانغان ئادەملەر بىر ئورۇندىن ئىككىنچى ئورۇنغا يۆتكىلەلمەيدىغان، ئەركىن سۆزلىيەلمەيدىغان ماۋزۇمىنىڭ قۇربانلىرىغا ئايلانغان ئىدى. بۇ قەبىھ ھەرىكەتلەردىن بىچىندا ماركسىزم، لېنىنىزم ئۇلۇغپەرستىنى تاماملاپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق سوتىدا ئىشلەۋاتقان ئابلەھەي ئاكا سابىتوۋمۇ چەتتە قالمىدى. ئۇ ئىدىيەسى تۇراقسىز ئادەم ھېساپلىنىپ، ئۈرۈمچىدىكى خىزمىتىدىن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلۇسىغا تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. بۇ يەردە بىر ئاز ۋاقىت ئىشلىگەندىن كېيىن كېڭەشپەرەست ئۇنسۇر ھېساپلىنىپ، چېلپەڭزە ناھىيەسىگە سۈرگۈن قىلىندى. ئابلەھەي ئاكا مەيزىخان ھەدە بىلەن چوشۇرىدەك ئالتە بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ چېلپەڭزىگە كۆچۈپ باردى. 1962-يىلى مۇستەملىكىچىلىك تۈزۈمىنىڭ قۇللىرى بولۇشنى خالىمىغان ئون مىڭلىغان ئادەم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئانا يۇرتىنى، ئۆي-جايى، مال-مۈلۈك، بوستانلىقىنى تاشلاپ، بېشىپاناھ تىلەپ، كېڭەش ئىتتىپاقىغا قېچىپ چىقىشقا باشلىدى. ئەينە شۇلارنىڭ ئارىسىدا ئابلەھەي ئاكا بىلەن مەيزىخان ئانىمۇ بار ئىدى.

ئابلەھەي ئاكا ئۆزىنىڭ قانداش-قېرىنداشلىرى ياشاۋاتقان ئالمۇتىغا كېلىپ، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىگە قاراشلىق ئازات يېزىسىغا ئورۇنلاشتى. كولخوزدا ھەر خىل ئىشلاردا ئىشلەپ، ۋۇجۇدۇپ بالىلىرىنى ئوقۇتۇپ، ياخشى ئادەملەردىن قىلىپ تەربىيىلەشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى. ئۇ دائىم جوزا ئۈستىدە بالىلىرى جەم بولغاندا ئۇلارغا: «بالىلىرىم، يامانلىقتىن يىراق بولۇڭلار، بىرەر كەسىپ، مۇتەخەسسىسلىك ئىگىلەشكە تىرىشىڭلار، ياخشى ئوقۇپ، بىلىم ئېلىڭلار، بىلىم بىلەن قىلنى قىرىققا يېرىشقا بولىدۇ»، دەپ نەسىھەت قىلاتتى. ئۇ ئانا ۋەتىنىدىكى خەلقىنىڭ ئېچىنىشلىق تەغدىرى، ئەركىنسىزلىكى، مۇستەملىكىچىلەرنىڭ زورلۇق-زومبۇلۇقلىرى، ئۆزىنىڭ ئۈچ ۋىلايەتتە پارتىلىغان شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاۋىغا بىۋاستە قاتنىشىپ، ئىنقىلاپ مۇۋەسسەدىن شاتلانغان كۈنلىرى ۋە تەغدىر قىسمىتى بىلەن بەختىتىن جۇدا بولۇپ، سەرگاندا بولغان چاغلىرىنى كۆپ ئويلاتتى. ھەتتا چۈشلىرىدە باسقۇنچىلارغا قارشى جەڭلەرگە قاتنىشىپ، ۋاقىراپ، ئويغىنىپ كېتەتتى... ئۇ ئەندىلا بالىلىرى چوڭ بولۇپ، جانغا ئەسقىتىپ، ئۇلارنىڭ ھالاۋىتىنى كۆرىدىغان چېغىدا، 1970-يىلى قاتتىق ئاغرىقى بىلەن بىمەزگىل ھاياتتىن ۋىدالاشتى.

ئابلەھەي ئاكىنىڭ بالىلىرى ئاتا سۆزىنى يەردە قويمىدى. ئوقۇپ بىلىم ئېلىشقا، كەسىپ، مۇتەخەسسىسلىك ئىگىلەشكە پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن تىرىشتى. نەتىجىدە ئۇلار مۇئەللىم، قۇرۇلۇشچى، تېخنىك بولۇپ يېتىشىپ چىقتى. مەيزىخان ئانا بولسا ئۇلارغا چوڭ يار-يۆلەك بولدى.

بولۇپمۇ بالىلارنىڭ كەنجىسى غەيرەت ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ياشلىق ئىجتىھاتىنى بىلىم ئىگىلەشكە، ئىلىم-پەن چوققىلىرىغا ئىنتىلىشكە بېغىشلىدى. ئۇ 1975-يىلى ئازات يېزىسىدا سەككىزىنچى سىنىپنى تۈگىتىپ، تالغىر شەھىرىدىكى يېزا ئىگىلىكى تېخنىكۇمىغا ئوقۇشقا چۈشتى. «يەر-پۈتمەس بايلىق»، ئۇ- ئاشلىق يېتىشتۈرۈشنىڭ، مال سانىنى كۆپەيتىشنىڭ ۋە ئىنسان ھاياتىغا كېرەكلىك تۈرلۈك-تۈمەن ئازۇق-ئىمەتلەرنىڭ ۋە باشقا بايلىقلارنىڭ ئاساسىي مەنبەسى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەن ھاياتىمنى يەر بىلىمىنى ئىگىلەشكە، ئۇنىڭدىن ئېلىنىدىغان پايدىنى ئاشۇرۇشقا بېغىشلىشىم كېرەك» دېگەن قارارغا كەلدى ئۇ. غەيرەت ئابلەھەي ئوغلى 1979-يىلى تېخنىكۇمنى تاماملىغاندىن كېيىن ئاگرونوملۇق مۇتەخەسسىسلىكى بىلەن ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىدىكى ئىلىچ نامىدىكى كولخوزدا مەلۇم ۋاقىت بىرىگادىرنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ ئىشلىدى. بۇ ۋاقىتتا ئۇ ئۆز ئارمىنىنىڭ دۇرۇسلىقىغا يەنە بىر قېتىم قايىل بولدى.

غەيرەت سابىتوۋ 1979-يىلى كېچىش ئارمىيەسى سېپىگە چاقىرىلىپ، ئۆز ۋەزىپىسىنى قىرىمدىكى ھەربىي ساناتورىيە باغلىرىدا گۈل، ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈرۈش ۋە پەرۋىش قىلىش بىلەن ئۆتكەزدى. ئۇ ئارمىيە سېپىدە پۇخرالىق بورچىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن بولسا قەلبىگە قانات پۈتكەن ئۆز ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن چوڭ تەييارلىقلار بىلەن موسكۋادىكى ك. ئا. تىمىريازېۋ نامىدىكى لېنىن ۋە ئەمگەك قىزىل تۇغى ئوردېنلىق يېزا ئىگىلىكى ئاكادېمىيەسىگە ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى 1987-يىلى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئالىم ئاگرونوم مۇتەخەسسىسلىكى بىلەن 1990-يىلغىچە ياروسلاۋل شەھىرىدىكى چارۋىچىلىق ۋە مال ئوزۇقى ئىلمىي-تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ يەم-خەشەك ئوتلاقلار ئېگىلىگىنىڭ لابوراتورىيەسىدە كىچىك خادىم بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى. بۇ يەردە ئۇ ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى، كىچىك پېئىل-كەمتارلىقى، بىلىم چوققىلىرىغا پەرۋاز قىلىشقا بولغان ھەۋەس-ئىنتىلىشى، تىنىم تاپماي ئۆگىنىش-ئىزدىنىشى ۋە پائالىيەتچانلىقى بىلەن كەسىپداشلىرى ئارىسىدا ئالاھىدە ھۆرمەت-ئېھتىرامغا سازاۋەر بولدى. «ئوقۇش- ئىزدىنىشىڭنى داۋام قىلغۇەر، سېنىڭ كېلەچىكىڭدىن چوڭ ئۈمۈت كۈتىمىز»،- دېيىشەتتى ئۇنىڭغا خىزمەتداشلىرى. غەيرەت سابىتوۋ دوستلىرىنىڭ ئىزگۈ تىلىكى ۋە ئۆزىنىڭ قەلب ئارمانى بىلەن يەر توغرىلىق بىلىمىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن 1990-يىلدىن 1993-يىلغىچە موسكۋا ۋىلايىتىنىڭ لوبنيە-5 ئىلمىي شەھەرچىسىگە جايلاشقان ۋ. ر. ۋىلىيامس نامىدىكى پۈتكۈل ئىتتىپاقلىق مال ئوزۇقى ئىلمىي- تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ يېغىلىك ئوتلاقلار بۆلۈمىدە ئاسپىرانت بولۇپ ئوقۇدى. 1994-يىلنىڭ ئىيۇلىدىن سېنتەبىرىگىچە گېرمانىيەنىڭ گېسسنا يېرىدە ستاژىروۋكىدا بولدى. ئۇ چارۋىچىلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە پۇختا ئاساس يارىتىدىغان يېغىلىك ئوتلاق ئىلمىنى پىششىق ئۆزلەشتۈرگەندىن كېيىن ۋ. ر. ۋىلىيامس نامىدىكى مال ئوزۇقى ئىلمىي- تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي كېڭىشىدە يەن ئامزاتلىقى دەرىجىسىنى ئېلىش ئۈچۈن «قارا تۇپىلىق ئەمەس زونىنىڭ مەركىزىي رايونىدا كوپ يىللىق چۆپلەرنى ئاختا قىلىپ تېرىش يولى بىلەن ئىلگىرىكى ئوتلاقلارنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇشنىڭ رېسۇرسلارنى تېجەملىك بىلەن پايدىلىنىش ئۇسۇللىرى» دېگەن ماۋزۇدا دىسسېرتاتسىيە ياقلىدى. ئۇنىڭ ئەمگىكى ئالىملاردا ياخشى ئىنكاس پەيدا قىلىپ، ئوتلاق ئىگىلىكىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە قوشۇلغان سالماقلىق تۆھپە دەپ باھالاندى. غەيرەت سابىتوۋنىڭ ئامزاتلىق دىسسېرتاتسىيەسىگە يېزا ئىگىلىكى پەنلىرىنىڭ ئامزىتى، چوڭ ئىلمىي خادىم كىرا پرىۋالوۋا نىكولايېۋنا ئىلمىي جەھەتتىن رەھبەرلىك قىلدى. شۇنداق قىلىپ، 1994-يىلى 19-يانۋار كۈنى ۋ. ر. ۋىلىيامس نامىدىكى پۈتكۈل ئىتتىپاقلىق مال ئوزۇقى ئىلمىي- تەتقىقات ئىنستىتۇتى ئىلمىي كېڭىشىنىڭ يەكدىللىك قارارى بىلەن غەيرەت ئابلەھەي ئوغلى سابىتوۋقا يېزا ئىگىلىكى پەنلىرىنىڭ ئامزىتى دېگەن ئىلمىي ئۇنۋان بېرىلدى. ئۇ ئىلمىي ئۇنۋان بېرىلدى. ئۇتكەن ۋاقىت ئىچىدە ياش ئالىمنىڭ يېزا ئىگىلىكى، چارۋىچىلىقنى بەرەققىي ئەتكۈزۈشكە بېغىشلانغان ئۇنلىغان ئىلمىي ئەمگەكلىرى ھەر خىل ئەسەرلەردە ئېلان قىلىندى. ياش ئالىم ھازىرمۇ روسسىيەنىڭ ياروسلاۋل شەھىرىدىكى چارۋىچىلىق ۋە مال ئوزۇقى ئىلمىي-تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا چوڭ ئىلمىي خادىم بولۇپ ئۈنۈملۈك ئىشلەشنى داۋام قىلماقتا.

بىز غەيرەت سابىتوۋ بىلەن يېقىندا ئۇ ئالمۇتىغا كەلگەندە ئۇچرىشىپ، سۆھبەتلەشتۇق.

— ئەلدىكى مەخسىتىم دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيە ياقلاشتىن ئىبارەت. ھازىر بۇ يەردىكى خىزمىتىم ياخشى، كوللېكتىۋىمىز ئىنتايىن ئىناق،- دېدى ئۇ بىز بىلەن بولغان سۆھبەتتە.- ئاتام رەمىتى ھايات ۋاقتىدا بىزنى بىلىم چوققىلىرىنى ئىگىلەشكە دەۋەت قىلىدىغان. مېنىڭ ئارمىنىممۇ بىلىم دېڭىزىدىن سەدەپ ئىزدەپ، ئانا ۋەتىنىمىنى ئورۇنلاپ، خەلقىمگە خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئەسلىدە بىزنىڭ بوۋىلىرىمىز 19-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ئىلى تەۋەسىدە مانجۇر-خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى پارتلىغان مىللىي-ئازادلىق قوزغىلاڭدىن كېيىنكى كۆچ- كۆچتە يەتتىسۇغا كۆچۈپ چىققان ئىكەن. 1917-يىلى ئالمۇتىدا تۇغۇلغان دادام 1931-يىلى ئانا ۋەتىنىنى كىنەپ، ئەجدادلار يۇرتى شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈپ بېرىپتۇ. تەغدىر تەنىسى بىلەن بىزمۇ بۇ ياققا چىقىپ قالدۇق. كىندىك قان توكۇلگەن يەرنىڭ مېھرى ئۆزگىچە ئىكەن. بىزگىمۇ ئازادلىق تېگى ئېتىپ، قەلبىمىز ئۇرغا بولىدىغان كۈنلەر ژىراق ئەمەستەك. ئەينە شۇ چاغدا خەلقىم، ۋەتىنىم ئۈچۈن ئازىراق بولسىمۇ خىزمەت قىلالىسام، ئۆزەمنى ئەڭ بەختلىك ئادەم ھېساپلىغان بولار ئىدىم...

بىز ئالىمنىڭ ئارزۇسىغا قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ ئىلمىي ئىشىغا مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەپ خوشلاشتۇق.

م. سادىروۋ،

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

(ئاخىرى. بېشى 5- بەتتە).

ۋەتەن ئوغلانى

زامانىدىمۇ مائارىپقا ئەھمىيەت بەرگەن، بارلىقىنى مائارىپقا ئاتىغان، مائارىپ تەربىيەسىنى ھەممىدىن مۇھىم بىلگەن...

ئۇ ئوزى تولۇق بىر قارارغا كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن قىلماقچى بولغان ئىشىنى ئانىسىغا مەسلىھەت سالدى. ئەزىز ئانا ئوغلىغا دۇئا قىلىپ، ئۇنى قوللىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بېيىل 5-ئايدا يەنە ئابدۇۋەلى مۇقىيت قاتارلىق مائارىپچىلارنىڭ «بېشىنى ئاغرىتتى». ئۇ ئۆزىنىڭ ئوسۇپ-يېتىلىش تارىخى، قىلماقچى بولغان ئىشىنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەرگىنىدە ئۇلارنىڭ ئۆپكىسى ئىچىشتى، كۆزلىرى نەملەشتى. شۇ ئايدا غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئىككى ئاي جىددىي تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق بۇ يىل 7-ئايدا ئابلىمىت ھاجىم خالىسنىڭ نامىدا غۇلجا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە تەكلىپ بېرىلدى. ئابلىمىت ھاجىم خالىس يەنە ئۆز نامىدىن 220مىڭ يۈەنگە سېتىۋالغان غۇلجا شەھەر «ئازات» يولىدىكى 267-نومۇرلۇق قورانى ۋە 180 مىڭ يۈەن نەق پۇلنى ئىئانە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇنىڭ مىللىي مائارىپ ئۈچۈن قىلماقچى بولغان بۇ خالىس ئىشى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى، غۇلجا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ تەكلىۋىنى تەستىقلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشى كۆپلىگەن يەككە تىجارەتچىلەر ۋە جەمىيەتنىڭ كۈچلۈك قوللىشىغا ئېرىشتى. غۇلجا مىللىي مائارىپ «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا بېغىشلانغان تەنتەنە كۈنى مەتمىن قارىھاجى، سادىقجان، ئابدۇرېشىت قادىر، دىلشات سابىت ئوخشاش مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچىلەرنىڭ ھەر بىرى «خالىس» فوندىغا 100 مىڭ يۈەندىن، ئابدۇللام ھاجى، ئۆمەر ھاجى، سالاھىدىن ھاجى، ئابلىمىت مەخسۇملارنىڭ ھەر بىرى 50 مىڭ يۈەندىن ئىئانە قىلدى. ئۆز خەلقىنىڭ مائارىپىغا كۆيۈنىدىغان كۆپلىگەن باشقا كىشىلەرمۇ ئوتتۇز، يىگىرمە، ئون، بەش... مىڭ يۈەندىن ئاخچا ئىئانە قىلىپ، ياش ئەۋلات تەغدىرىگە كۆيۈنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. شۇنداق قىلىپ، «خالىس» فوندى جەمىيىتىنىڭ مۇقىم مۈلكى 1 مىللىون 500 مىڭ يۈەندىن ئاشتى.

ئۇنىڭ ئىشى يالغۇز بۇلا ئەمەس، ئۇ دائىم يېتىم-يېسىر، ئامراتلارنى كورسە، چىداپ تۇرالمىدى، يولىدىن، قولىدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىلدى. ئۇ 1992-يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك 19-باشلانغۇچ مەكتەپكە 5000 يۈەن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن80 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. شىنجاڭ تەنتەربىيە ئومىگىنىڭ چېلىشىش كوماندىسى نەتىجە ياراتقاندا ئۆز يېنىدىن 2000 يۈەن چىقىرىپ، باشقا تىجارەتچىلەرنى تەشكىللەش ئارقىلىق 28 مىڭ يۈەن يىغىپ، كوماندىدىكىلەرنى مۇكاپاتلىدى.

مەن ئۇنىڭدىن ئەخمەتجان كوچىسىغا سېلىۋاتقان بەش قەۋەتلىك بىناسىنىڭ ئۈستىگە بىر سېۋەتنىڭ مودېلىنى چىقىرىپ قويغانلىقى ھەققىدە سورىغىنىمدا، ئۇ كۈلۈپ كېتىپ مۇنداق دېدى: «كونىلاردا ئوتكەن كۈنگنى ئۇنۇتما، شىرە چورۇغىڭنى قۇرۇتما» دېگەن گەپ بار. ئۇ مېنىڭ كىچىك ۋاقتىمدا باققاللىق قىلغاندا كوتەرگەن سېۋىتىم. ئۇنى دائىم كورۇپ تۇرسام، ئەسلىمنى ئۇنۇتۇپ قالماسلىقتا پايدىسى بار».

شۇنداق ئەسلىنى، ئەجدادىنى ئۇنتۇپ قالمىغانلىقى، ئۇنى ھەقىقىي ئوغۇل بالا دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ ئەينە شۇنداق قىلدى. ئەۋلاتلىرى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ ئىش قىلىپ بەردى، «خالىس» فوندى جەمىيىتىدەك بىر بۇلاقنى ئاپىرىدە قىلىپ بەردى. ئىشىنىمىزكى، بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى تېخىمۇ ئۇلغايغۇسى. ئابلىمىت ھاجىم خالىستەك مىللەت سۆيەر ئوغلانلىرىمىز تېخىمۇ كوپىيىپ ئات سېلىپ مەيدانغا چىققۇسى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىزگۈ ئىشى تارىخ بەتلىرىگە ئالتۇن قەلەم بىلەن يېزىلغۇسى.

«ئىلى گېزىتىنىڭ» 1994-يىل، 20- ئۆكتەبىر سانىدىن ئېلىندى.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى -روييۇڭ سامان بولماس

1995
يىل
11فېۋرال
شەنبە
№6
(3963)
ئەركىن باها

يېڭى هايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

قۇربان بولغانلارنىڭ سانى 20 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى

مىيۇنخېن شەھرىدە ئۆتكەن ياۋروپا بىخەتەرلىكىگە بېغىشلانغان مەجلىستە سۆز ئالغان روسسىيە دۆلەتلىك دۇمانىڭ مۇداپىيە ئىشلىرى بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى س. يۇشېنكوۋ «چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشتا 20 مىڭدىن ئوشۇق ئادەمنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى» خەۋەرلىدى.

مەزكۇر فورۇمغا دەسلەپ مۇداپىيە مىنىسترى پ. گراچېۋ تەكلىپ قىلىنغان بولسىمۇ، كېيىن ئۇنىڭ كەلمىگىنى ياخشى دېگەن پىكىر ئېيتىلىشى بىلەن مىنىستر ئۇ يەرگە بارالمىغان. سەۋەبى، ئۇ ناھەق توكۇلۇۋاتقان قانلار ئۈچۈن مەجلىس قاتناشچىلىرىنىڭ ئۇنىڭغا تىك قاراشقا پېتىنالماسلىقىنى سەزگەن بولسا كېرەك.

ئىنگۇشېتىيەدىكى ۋەزىيەت

بۇ جۇمھۇرىيەتتىكى ئەھۋال ئۆز قېلىپىدا، ئۇنى ئۇرۇشقا ئارلاشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ بىلدۇردى ئىنگۇشېتىيە ئىچكى ئىشلار مىنىسترىنىڭ ئورۇنباسارى رۇسلان پلىيېۋ.

ئۇنىڭ مۇنداق دەپ ئېيتىشىدا چوڭ سەۋەپ بار ئىكەن. فېدېراللىق ھەربىي قىسىملار ئاھالىلىق پۇنكتلارغا قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتقان كورۇنىدۇ. بۇ خەلقنىڭ نارازىلىقىنى پەيدا قىلىپ، ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن.

ئۇرۇشنى خالايدىغان كۈچلۈك پارتىيە بار

روسسىيەنىڭ بەلگۈلۈك جەمئىيەت ئەربابى ئې. گايدار «كاۋكازغا- تىنچلىق، روسسىيەگە -تىنچلىق» دۇگىلەك ئۈستىلدە سوھبەتكە قاتنىشىپ، چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشنى يەنە قاتتىق ئەيىپلىدى.

ئۇنىڭ پىكرىچە، روسسىيەدە شىمالىي كاۋكازدىكى ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇشنى خالايدىغان كۈچلۈك پارتىيە بار، ئەشۇ پارتىيە پەقەت ئۇرۇش ئارقىلىقلا روسسىيەنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى ساقلاپ قېلىش ئويىدا بولماقتا.

ئالچىكتا نارازىلىق مىتىنگىسى ئوتكۈزۈلدى

كاباردىن-بالكار جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختىدە رۇخسەت قىلىنمىغان مىتىنگنى مىلىتسىيە خادىملىرىنىڭ كۈچى بىلەن تارقاتتى.

مىتىنگنى كاباردىن خەلقىنىڭ كونگرېسى بىلەن «ئادىگېخاسې» مىللىي ھەرىكىتى ئۇيۇشتۇرۇپ، چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى توختىتىشنى تەلەپ قىلغان.

ئەزەربەيجاننىڭ ئىشەشلىك قەدىمى

كاسپىي دېڭىزىدىكى نېفتىنى پايدىلىنىشقا باغلىق قۇرۇلغان خەلقئارالىق كونسورتسىۇمدىكى ئۆزلىرىگە تېگىشلىك بولغان 20 پروتسېنتلىق ھەسسىسىنىڭ تورتتىن بىر قىسمىنى ئىرانغا بەرمەكچى بولغان ئەزەربەيجانغا ئاقش تەرەپتىن نارازىلىق بىلدۇرۇلدى.

ئۇلار بۇ خەلقئارالىق كونسورتسىۇمغا ئىراننىڭ ئىشتىراك قىلىشىنى خالىمايدىغانلىقىنى ئېيتقىنىدا، ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھوكۈمىتى لوتا بىلەن جاۋاپ بېرىپ، ئىراننى كونسورتسىۇم ئەزاسى سۈپىتىدە كورسەتتى.

ئۇكرائىنا ئوز يولىنى قايتمايدۇ

پرېزىدېنت ل. كۈچما ئاقش نىڭ لاۋازىملىق ئادەملىرى بىلەن بايقىغۇچىلىرى دېلېگاتسىيەسى بىلەن ئۇچراشقان ۋاقىتتا ئۇكرائىنانىڭ ئۆزى خالىغان يولىنى قايتمايدىغانلىقىنى بىلدۇردى.

ئاقش دېلېگاتسىيەسىنىڭ باشلىقى، يېڭى مۇستەقىل دولەتلەرگە ئامېرىكا ياردىمىنى تەخسىم قىلغۇچى ت.سايمونس ئۇكرائىنا ژۈرگۈزۈۋاتقان ئىسلاھات سىياسىتىنى ئاقش مەمۇرىيىتى ژۇقۇرى باھالاپ، ئۇنى ھەممە جەھەتتىن قوللاپ- قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

بەختلىك باللىق چاغ. د. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

دېلېگاتسىيەلەرنىڭ كېلىشى

قازاقستان پايتەختى موشۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم مدھ- ئەللىرى رەھبەرلىرىنىڭ ئالىي دەرىجىدىكى ئۇچرىشىشلىرىنى ئوتكۈزىدىغان ئورۇنغا ئايلىنىۋاتىدۇ. بۇ قېتىمقى ئۇچرىشىش، ئىلگەركى ئۇچرىشىش ئوخشاش، قېرىنداش ئەللەرنىڭ ئىنتېگراتسىيەسىدە مۇھىم رول ئاتقۇرۇشى سوزسىز.

9- فېۋرال كۈنى داۋامىدا ئالمۇتا ئائېروپورتىغا مدھ- غا ئەزا ئەللەر دېلېگاتسىيەلىرى كېلىپ تۇردى. ئۇلارنى ئەزەربەيجان، ئەرمەن، بېلورۇس، گرۇزىيە، قىرغىزستان، مولداۋىيە، روسسىيە فېدېراتسىيەسى، تاجىكستان، ئوزبەكستان، ئۇكرائىنا پرېزىدېنتلىرى گېيدار ئەلىيېۋ، لېۋون تېر-پېتروسيان، ئالېكساندر لۇكاشېنكو، ئېدۇئارد شېۋاردنادزې، ئاسقار ئاقايېۋ، مىرچا سنېگۇر، بورىس يېلتسىن، ئىمامەلى رەخمانوۋ، ئىسلام كەرىموۋ، لېونىد كۈچما باشقۇرماقتا. تۈركمەنىستاننىڭ رەسمىي دېلېگاتسىيەسىنىڭ رەھبىرى- مەجلىس (پارلامېنت) رەئىسى ساخات مۇرادوۋ.

پايتەخت ئائېروپورتى ژۇقۇرى دەرىجىلىك مېھمانلارنىڭ ھورمەت-شەرىپىگە مدھ- ئەللىرىنىڭ دولەت تۇغلىرى بىلەن بېزەلدۇرۇلگەن.

روسسىيە رەھبىرى، مدھ- ئەللىرى رەھبەرلىرى كېڭىشىنىڭ رەئىسى بورىس يېلتسىننى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ قارشى ئالدى.

باشقا دېلېگاتسىيەلەرنى ۋىتسې-پرېزىدېنت ئېرىك ئاسابايېۋ، پرېمېر-مىنىستر ئەكېژان قازىگېلدىن، ئۇنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى نىغمەتجان ئېسېنغارىن ئالىي كېڭەش رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى مارات ئوسپانوۋ، بىر قاتار مىنىسترلىكلەرنىڭ رەھبەرلىرى قارشى ئالدى.

(قاز تاگ).

مدھ ئىش ئورگانلىرىنىڭ مەجلىسى

9-فېۋرال كۈنى كەچقۇرۇنلۇغى ئالمۇتىدا مدھ نىڭ بىر قاتار ئىش ئورگانلىرىنىڭ- تاشقى ئىشلار مىنىسترلىرى كېڭىشىنىڭ، مۇداپىيە مىنىسترلىرى كېڭىشىنىڭ ۋە چېگارا ئەسكەرلىرى قوماندانلىرى كېڭىشىنىڭ مەجلىسى بولدى. ئۇندىن كېيىن مەزكۇر ئورگانلارنىڭ بىرلەشكەن مەجلىسى ئوتتى.

مەجلىسلەردە ئالىي دەرىجىلىك ئۇچرىشىشنىڭ كۈن تەرتىۋى بويىچە تەكلىپلەر ئالدىن-ئالا مۇھاكىمە قىلىندى. مدھ- ئەللىرى بىلەن دولەتلىرى رەھبەرلىرى قارايدۇ دەپ كوزلىنىۋاتقان ھوججەتلەر پىشىقلاندى.

(قاز تاگ).

خۇش مۇبارەك ئاي

قۇرئانى كەرىمنىڭ بەقەرە سۈرىسىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۆمىنلەر، سىزلەرگە سىزدىن بۇرۇنقىلارغا پەرز قىلىنغىنىدەك روزا تۇتۇش پەرز قىلىندى». بىز ئېگىمىز ئاللاھ بۈيۈك رەھمىتى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشەرگەن ھەق دىنىنىڭ ئەھلى بولغان مۇسۇلمانلارمىز. بۇ مۇقەددەس ئىسلام دىنىنىڭ شەك-شۈبھىسىز ھەقىقىي پاك، توغرا دىن ئىكەنلىكىگە چىن قەلبىمىزدىن ئىشىنىپ، ئۇنىڭغا ئېتىقات باغلىغانمىز.

بىز ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى ۋە دېموكراتىيەنىڭ شاراپىتىدىن ئايلارنىڭ ئەڭ ئەزىزى بولغان رامىزان ئېيىنى خاتىرجەم قارشى ئالدۇق. چۈنكى بۇ ئايدا ئىسلامدىكى ئەڭ چوڭ ۋاقىئە-ھادىسىلەر، بۈيۈك غازات ۋە غەلىبىلەر سادىر بولغان ئىدى.

ئىنسانلارنى زالالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ھىدايەت نۇرىغا ئېرىشتۈرگۈچى، ھەق بىلەن ناھەقنىڭ ئارىسىنى ئايرىغۇچى قۇرئانى كەرىم مۇشۇ رامىزان ئېيىدا نازىل بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان جىھادلىرىنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان بەدر ئۇرۇشى ۋە مۇسۇلمانلار غەلىبىسى مۇشۇ ئايدا بولدى. پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ قىبلىسى بولغان مەككە-مۇكەررەمە مۇشۇ ئايدا فەتھى قىلىندى. ئاللاھ تائالا مۇقەددەس قەدىر كېچىسىنى مۇشۇ ئاينىڭ ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇ ئاينى «بېشى-رەھمەت، ئوتتۇرىسى-مەغپىرەت، ئاخىرى ئازاتلىق-ئەركىنلىك» دەپ تەرىپلىگەن.

ئاللاھ تائالا ئۆزىمىزنى ئەپسىمىز بىلەن جەڭ قىلىپ، ياراتقان ئېگىمىزگە ئەستايىدىللىق بىلەن بويسۇنۇشىمىز ئۈچۈن بۇ مۇبارەك ئايدا روزا تۇتۇشنى مۇسۇلمانلارغا بۇرچ-پەرز قىلدى. بۇ مۇبارەك ئاينى گۇناھلىرىمىزغا تەۋبە قىلغان ھالدا توغرا نىيەت ۋە سەمىمىي ئىخلاس بىلەن قارشى ئالىمىز. بىز بۇ بۈيۈك ئىبادەتنى ئاللاھنىڭ ئىنايەت ۋە تەۋفىقى بىلەن ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنغان ۋە ئۇنىڭ رەھمەت-مەغپىرىتىنى، رازىلىقىنى ئۈمۈت قىلغان ھالدا خالىس نىيەت بىلەن باشلايمىز. بۇ ئىبادەت پەقەت يېمەك-ئىچمەكنى تەرك ئېتىپ، ئاچ ژۈرۈش بىلەنلا بولمايدۇ، بەلكى بۇ ئىبادەتنىڭ ئەڭ چوڭ مەخسىتى تەقۋا! شۇڭلاشقا ئاللاھ ئايەتنىڭ ئاخىرىنى «تەقۋا قىلغايسىلەر» دەپ تاماملىدى. تەقۋا ئىككى تەرەپتىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى ئاللاھ بۇيرىغان ئەمىر-پەرمانلارنى جان دىل بىلەن ئادا قىلىش، بىر-بىرىگە ياخشى ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىپ، يامان يول-يامان ئىشلاردىن يېنىشقا نەسىھەت قىلىش ۋە پۈتۈن ئىشلىرىنى ئاللاھنى ئەسلەپ، ئۇنىڭ رىزالىقىنى ئىستىگەن ھالدا قىلىش. يەنە بىرى بولسا- ئىنتىھائى- ئاللاھ ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ توسقان ئىشلىرىدىن قەتئىي يېنىپ، ئۆگىنىپ قالغان ئادەتلىرىمىزنى تاشلاشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «مۇسۇلمان باشقا مۇسۇلمانلارغا تىلى بىلەن ۋە قولى بىلەن زىيان يەتكۈزمىگەن كىشىدۇر» دېگەن ھەدىسىنى ئېسىمىزگە ئېلىپ، ئۆزىمىزنى تۈزىتىشىمىز لازىم.

بىز بۇ ئىبادەتنىڭ ئەڭ چوڭ مەخسىتى بولغان تەقۋاغا ئىتائەت قىلىدىكەنمىز، رەسۇلۇللاھنىڭ «روزا-ھەقىقەتەن بىر پەردە، سىلەرنىڭ بىرىڭلار روزا تۇتساڭلار، يامان سۆز سۆزلىمەڭلار، جېدەل قىلماڭلار، مابادا باشقا بىر كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشسا ياكى ئۇنى تىللىسا، «مەن روزا تۇتتۇم» دېسۇن»،- دېگەن ھەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىمىز لازىم. ۋە ئۆزىمىزنى قۇرئان، ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنىغا لايىق ئەخلاقلار بىلەن بېزەپ، بىر-بىرىمىزگە ئازار بېرىدىغان، بىر-بىرىمىزنى كەمسىتىدىغان، كۆزگە ئىلمايدىغان، ئارقىسىدىن غەيۋەت قىلىدىغان، ئىتتىپاقنى بۇزىدىغان سۆز-ھەرىكەتلەرنى قەتئىي قىلماسلىقىمىز كېرەك.

قەدىرلىك قېرىنداشلار، بۇ سۆزلەرنى ئوقۇپ تاشلاپ قويماي، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلايلى. ئىتتىپاق، ئىناق بولۇپ، ئاخىرەتكىچە دوستلۇق ئىلكىدە تېچ ياشايلۇق. مەرھەمەتلىك رەببىمىز ئۆز پاناھىغا ئېلىپ، پۈتۈن مۇشكۇللىرىمىزنى ئاسان قىلسۇن. ئاللاھ تائالا بۇ مۇبارەك ئايدا پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا بەرىكەت، بەخت-سائادەت بەخش ئەتسۇن! ئىلاھىم، بىزلەرنى ھەر قاچان توغرا يولدا ژۈرۈشكە نېسىپ قىلسۇن، ئامىن!

ئا. ھاپىز.

ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىلىرى بىلەن ناكالىرىغا بېرىلىدىغان ئىمتىيازلار

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ 1994-ژىلى 18-ئاپرېلدىكى پەرمانىغا بىنائەن ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىلىرى بىلەن ناكالىرىغا ۋە ئۇلارغا تەڭلەشتۈرۈلگەن ئادەملەرگە ئىلگىرىدىن بېرىلىپ كەلگەن ئىمتىيازلار ساقلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى بىلەن بىللە تۇرىدىغان ئائىلە ئەزالىرىغىمۇ بېرىلىدىغان يېنىكچىلىكلەر بار. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

- ئىسسىتىش ئاپپاراتى، سۇ تۇرۇبىلىرى، گاز ۋە ئېلېكتر قۇۋۋىتىدىن بەلگۈلەنگەن مۆلچەردىن ئاشۇرماي پايدىلانغاندا تۆلەمنىڭ 50 پروتسېنتىنىلا تۆلەيدۇ.

ئۇلۇغ غالىبىيەتنىڭ 50 ژىللىقىنى يېقىنلاپ قېلىشىغا باغلىق ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتناشقۇچىلار بىلەن ناكالارنىڭ سىڭەرگەن ئەمگىكى ھېساپقا ئېلىنىپ، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ 1994-ژىلى 15-ئىيۇلدىكى پەرمانىغا بىنائەن ۋېتېرانلارغا قوشۇمچە يېنىكچىلىكلەر بەلگۈلەندى. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

- ئېلىپ ژۈرگەن پېنسىيەسىگە يېشىغا باغلىق ئەڭ تۆۋەن پېنسىيە مۆلچەرىدە ھەر ئايدا قوشۇمچە ھەق تۆلىنىدۇ.
- ئۆزلىرىگە تېگىشلىك ياكى ئۆزلىرى تۇرغان، بىراق 50 كۋادرات مېتىردىن ئاشمايدىغان تۇرۇشلۇق ئۆي مەيدانى ئۈچۈن، كۆرسىتىلىدىغان كوممۇناللىق خىزمەت ئۈچۈن (تۇرۇشلۇق مەيداننىڭ كۆرسىتىلگەن نورمىسى مىقدارىدا، سۇ بىلەن تەمىنلەش، كانالىزاتسىيە، ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلەش، مەركەزدىن ئىسسىتىش، مەركەزدىن ئىسسىتىش يوق يەرلەردە بەلگۈلەنگەن نورما كۆلەمىدە كۆمۈرنىڭ خۇنى ئۈچۈن)، تۇرمۇشتا پايدىلىنىدىغان ئېلېكتر قۇۋۋىتى، تاماق تەييارلاشقا پايدىلىنىلىدىغان گاز، تېلېفوندىن پايدىلانغانلىقى ئۈچۈن (خەلقئارالىق سۆزلىشىشتىن باشقا) چىقىملارنى تۆلەشتىن بوشىتىلىدۇ.
- مدھ مەملىكەتلىرى ئارىلىقىدا ھاۋا، تۆمۈر يول ۋە شەھەرلەر ئارا ئاۋتوموبىل ترانسپورتىدا ژىلىغا بىر قېتىم (بېرىشى ۋە قايتىشى) ھەقسىز ژۈرۈپ تۇرىدىغان بولىدۇ.
- دوختۇرلارنىڭ رېتسېپى بويىچە چىش پروتېزى ۋە كۆز ئەينەك ئوپتىكىسى بىلەن ھەقسىز تەمىنلىنىدۇ.
- جۇمھۇرىيەتلىك بىر گېزىت-ژۇرنالغا ۋە يەرلىك قەرەللىك بىر گېزىتكە يېزىلىش ۋاقتىدا 50 پروتسېنتلىق يېنىكچىلىك قىلىنىدۇ.
- قانداق خۇسۇسىي ئېگىدارچىلىققا قاراشلىق ئىكەنلىكىدىن قەتئىي نەزەر، ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرى بىلەن مەھكىمىلەر ھېساۋىغا مۆلچەرلەنگەن مەدەنىي ئويۇن-تاماشا ياكى سپورت چارە-تەدبىرلىرىگە، ساتىراشقا ھەقسىز بېرىش ھوقۇقى بېرىلىدۇ.
- دوختۇرلارنىڭ يەكۈنى بويىچە ژىلىغا بىر قېتىم ساناتورىيىدا داۋالىنىشقا ھەقسىز يوللانما بېرىلىدۇ.
- 1995-ژىلى، ئەگەر بۇرۇن بىرىنچى نۆۋەتتە ئۆي ئېلىش ھوقۇقىدىن پايدىلانمىغان بولسا، نۆۋەتتە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى تۇرۇشلۇق ئۆي بىلەن تەمىنلىنىدۇ.
- ئايرىم تۇرۇشلۇق ئۆيلىرىگە رېمونت ھەققىنىڭ 50 پروتسېنتى كېچەرىم قىلىنىپ، بىرىنچى نۆۋەتتە ئومۇمىي رېمونتتىن ئۆتكۈزۈلىدۇ.
- ئائىلە ئەزالىرىغا ياكى دەپنە قىلىشنى ئۇيۇشتۇرىدىغان ئادەملەرگە ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىسىنى ياكى ناكارنى يەرلەش ۋاقتىدا كام بولغاندا 35 ھەسسە مۆلچەردە ئەڭ تۆۋەن ئايلىق ھەققى كۆلەمىدە ياردەم پۇلى بېرىلىدۇ، بىراق ئېلىپ ژۈرگەن پېنسىيەسىنىڭ ئىككى ھەسسە كۆلەمىدىن ئاشماسلىقى كېرەك.
- ھەر ژىلى 4 ھەسسە مۆلچەردە ئەڭ تۆۋەن ئايلىق ھەققى كۆلەمىدە بىر ژىللىق ياردەم پۇلى تۆلىنىدۇ.

گ. پىروۋكوۋ،

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئاھالىنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش مىنىسترلىكىنىڭ ۋېتېرانلار ۋە ناكالار ئىشلىرى بويىچە باشقارمىنىڭ بۆلۈم باشلىقى.

بالىلارغا غەمخورلۇق

ئالامىدىن ناھىيەلىك گېزىتىنىڭ ئېغىر ئاغرىق بىلەن ئۇزاق ۋاقىت داۋالىنىۋاتقان بالىلارغا ياردەم سوراپ ئېلان قىلغان ماقالىسى قەلەت ناھىيەسى، لوۋىي پوكروۋكا يېزىسىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ئايالىرىنى بىپەرۋا قالدۇرمىدى. ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق دەۋرىدە بالىلارنىڭ تەغدىرىگە ئېچىنغان ئايالاردىن: سائادەت ھاشىۋانىڭ تەشەببۇسى بىلەن بۇ چاقىرىقنى قوللىغان مەرىيەم ھاجىم، قەمەر، رازىيەم، مېھراي، ئاغچا، رابىيەم، ساداقەت، مەلىكەم، خاتەم، نۇرىسا، تۇرسۇنئاي، خىلچەم ۋە باشقىلار ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئارىسىدا ئايالاردىن خەيرى-ئېھسان ژىغىشقا كىرىشتى. نەتىجىدە توپلانغان خەيرى ئېھسان ھېساۋىغا كىيىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەك سېتىپ ئېلىپ، ئالا ئارچا سىل كېسەللىكلەر ساناتورىيەسىدىكى بالىلارنى يوقلاپ باردى. ئۇلارغا ئالامىدىن ناھىيەلىك مەمۇرىيەت خادىمى خالبۇۋى نۇرسېيىتوۋا ھەمرا بولۇشى بىلەن ئۇ قاتناش ئىشلىرىغا يېقىندىن ياردەم قىلدى. بۇ خالىسانە ياردەم قىرغىزستان تېلېۋىدېنىيەسى ئارقىلىق كۆرسىتىلىپ، ئايالارنىڭ بالىلارغا كۆرسەتكەن بۇ غەمخورلۇقى جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىغا تەشۋىق قىلىندى.

ئو. داۋۇتوۋ.

بىشكەك شەھىرى.

مدھ رەھبەرلىرى چېگرالارنى مۇستەھكەملەش ۋە تاموژنا توسقۇلىرىنى يوقىتىشنى

نەسىھەت قىلماقتا

ھەر خىل سەۋەبلەرگە باغلىق بىر نەچچە قېتىم كېيىنگە قالدۇرۇلغان مدھ دۆلەتلىرى بىلەن ھۆكۈمەتلىرى باشلىقلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى ئۇچرىشىشى 10-فېۋرال كۈنى ئالمۇتىدا ئېچىلدى.

ماھىيەتتە ئۇچرىشىش كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈلگەن ھۆججەتلەر بويىچە ئىش يېڭى مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ كۆپچىلىك رەھبەرلىرىنىڭ قازاقىستان پايتەختىگە كەلگەن 9-فېۋرال كۈنىلا باشلاندى. پرېزىدېنت ب. يېلتسىننىڭ كەچكە ئۆز كەسىپداشلىرى بىلەن بىر قاتار ئۇچرىشىشلىرى پىلانلاندى. دۆلەتلەر باشلىقلىرىغا كوللېكتىۋلىق بىخەتەرلىك توغرىلىق كونسېپسىيەنى، شەرتنامە بىلەن دېكلاراتسىيەلى تەستىقلەشنى ۋە موسكۋادا بۇ ئورگاننىڭ سېكرېتارىياتىنى قۇرۇشنى تەكلىپ قىلىدىغان تاشقى ئىشلار ۋە مۇداپىئە مىنىسترلىرى كېڭەشىنىڭ مەجلىسلىرى بولۇپ ئۆتتى.

بەربىر بۇ ئالدىن-ئالا قىلىنغان ئىش ۋە بەزىدە ئەئەنە بويىچە پەردە ئارقىسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئوچۇق-ئوچۇق مەخپىي سودىلار دۆلەتلەر ۋە ھۆكۈمەتلەر باشلىقلىرىنىڭ بىرلەشكەن ژىغىنىدىن كېيىن ئۆز كۈچىگە كىردى. پرېزىدېنتلار ئالمۇتىدا دەسلەپ يېپىق ئىشكىلەر ئىچىدە ئۇچراشتى. ئۇلار كرېملدا ژۇرنالىستلار ۋە باشقا يات ئادەملەرسىز توپلانغان چاغدىكى موسكۋا ۋاقەسى بويىچە قارىغاندا، ئۇ يەردە سۆز ئېكسپېرتلار كېلىشەلمىگەن شەخسىي مۇئامىلىلار توغرىلىق ئەمەس، بەلكى كونسېپتۇئاللىق يالدىشىشلار ھەققىدە بولىدۇ. مەسىلەن، دۆلەتلەر ئارا ئىختىسادىي كومىتېت قۇرۇلغان ئۆتكەن ژىلىنىڭ ئوكتەبىرىدىن باشلاپ نېمە ئۈچۈن بەزى مەملىكەتلەر شۇ كەمگىچە ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى ئەۋەتمەي بۇ مۇھىم ئورگاننىڭ ئىشىنى كەينىگە سۈرىۋاتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پرېمىيېرلار كۈن تەرتىپىگە قويۇلىدىغان 10 ئاساسىي پۇنكتنى مۇھاكىمە قىلىش بىلەن شۇغۇللاندى. مدھ دۆلەتلىرى بىلەن ھۆكۈمەتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى ھەمدوستلۇقنىڭ تاشقى چېگرالىرىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن يۇرىدىك بازا يارىتىشنى ۋە ئاستا-ئاستا ئىچكى تاموژنا توسقۇلىرىنى كۈچىدىن قالدۇرۇشنى نىيەت قىلماقتا.

چېگرا ئەسكەرلىرى قوماندانلىرى كېڭىشى تەرىپىدىن كىرگۈزۈلگەن چېگرا راۋۇغرىلىق ھۆججەتلەردە، جۈملىدىن، تاشقى چېگرالارنى بىرلىشىپ قوغداش مەخسىتىدە كېلىشىلگەن چېگرا سىياسىتىنى يولغا قويۇش، چېگرا ئەسكەرلىرىنىڭ رېگونالىق قوماندانلىقلىرىنى (شتابلىرىنى) قۇرۇش ئىمكانىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. توغرا، ھازىرچە كېڭەشنىڭ بۇ قارارىنى دۆلەتلەرنىڭ بارلىق ۋەكىللىرى قوللاپ-قۇۋۋەتلىمىدى. ئۇكرائىنا بىلەن مولداۋىيە بۇ ھۆججەتكە قول قويمىدى، ئەزەربەيجان، بېلورۇسسىيە، تۈركمەنىستان ئۇنى بەلگۈلۈك شەرتلەر ئاساسىدا قوبۇل قىلماقچى.

ئىختىسادىي قانۇننى ئىشلەش ۋەزىيىتىدا پۈتۈنلەي باشقىچە يالدىشىش باقالماقتا. تاموژنا تەرتىۋىنى يېقىنلاشتۇرۇش بويىچە تەكلىپلەر ماھىيەتتە ئۇنىڭغا كىرگۈزۈلگەن ئىدىيەنى- چاپسانراق تاموژنا توسقۇلىرىنى كۈچىدىن قالدۇرۇشنى رەت قىلمايدۇ.

شۇنداقتىمۇ، روسسىيە فېدېراتسىيەسى ھۆكۈمىتى ۋىتسې-پرېمىيېرى ئا. بولشاكوۋنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، تاۋارلارغا سېلىق ئېلىنمايدىغان ئەركىن ئىختىسادىي بوشلۇققا مدھنىڭ باشقا دۆلەتلىرىنىڭ كىرىشى ئۈچۈن كەسكىن مەجبۇرىيەت كېرەك.

ۋاسىلىي كونونېنكو،

«ئىزۋېستىيە».

بىر ئاز سوز — قازاقنىڭ تەكتى نەدىن چىققانلىقى ھەققىدە

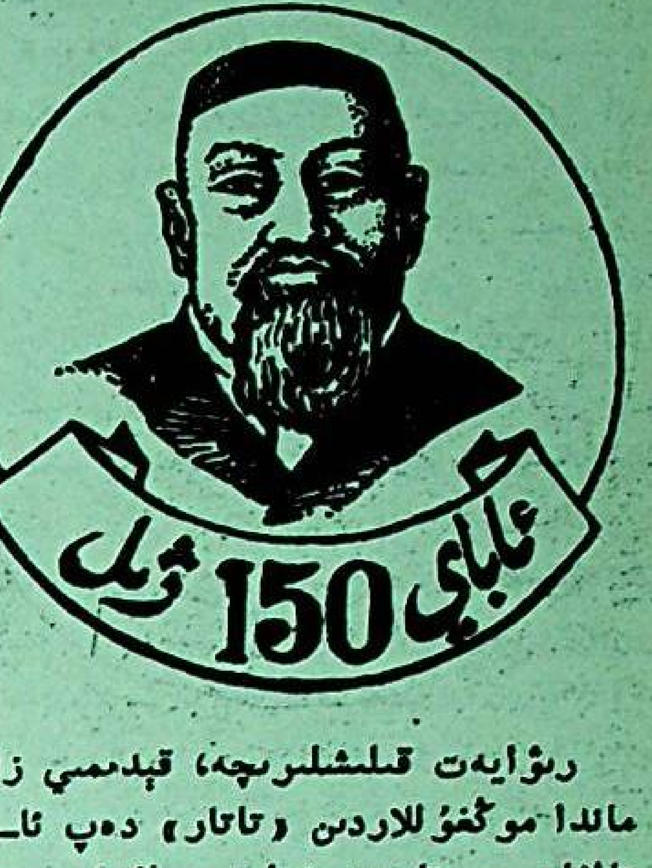

رىۋايەت قىلىشلىرىچە، قېدىمىي زامالدا موڭغۇللاردىن «تاتار» دەپ ئاتالغان بىر تايىپە خەلق بولۇپ ئۇ چىققان ئىكەن. خىتايلار ئۇلارنى «تاتان» دەپ يازىدۇ. ئەسلىدە قازاقنىڭ تەكتى ئەشۇ تاتارلار. ھازىرمۇ قازاقنىڭ تورە ئەسىللىكلىرى ئوزلىرىنى «بىزلەر تاتارمىز» دېيىشىپ دەت تالاش قىلىشىدۇ. بىز كەلگۈندىلەر ئەمەس، ئەسلۇۋەسلىسىز ئەمەس، پاك ئىرىقمىز، دېگەن مەنىدە بۇ.

ھازىر شەرقىي يېتىبىردە ئىسلام دىنىغا بەيئەت قىلماي قالغان قازاقنىڭ قېرىنداشلىرى مەۋجۇت. ئۇلارنىڭ تەلىمدىن، ئورۇپ-ئادىتىدىن رەڭگى-رويىدىن تۇققانلىقى ئېنىق ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. خۇسۇسەن، يېنىسېي گۇبېرنىيەسى مىنۇسىنسك ئوپېزدىدە «ياساشناي تاتارلىرى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر خەلق بار. ئۇلار قازاقنى ئوزلىرىگە يېقىن تارتىشىدۇ دەيدۇ. كورگەن ئادەم ئۇلارنىڭ ئەسلىداشلىقىغا تالاشمايدۇ، يەنە ھېچ بىر قازاق، قىرغىز بىلەن قازاقنىڭ ئەسلىداش ئىكەنلىكىگە تالاشمايدۇ. ئەشۇ قىرغىزنى خىتايلار «بىرۇت» دەپ ئاتايدۇ. ئوزلىرىنىڭ تاۋارىخلىرى ئۇنىڭ سەۋەبىنى، نېمە ئۈچۈن خىتايلار «بىرۇت» دېگەنلىكىنى ئېنىقلاپ بىلدىم دېگۈچىنى كورمىدىم.

بىزنىڭ قازاقلار بېيسكىيدىكى، كۇزنېتسكىيدىكى قالماقلارنى «بىلېۋۇت» دەيدۇ. مېنىڭچە، موشۇ «بىلېۋۇت»، «بىرۇت» بىر سوزدىن چىققانغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭمۇ قىرغىزلارنىڭ ئەسلى بولۇشى ئېھتىمال. ئەشۇ تاتارلار جەڭگىۋار، ئوۋچى، نېمە بولسا شۇنى كىيىپ، نېمە تاپسا شۇنى ئىچىپ-يەپ ژۈرۈشكەن بىر ئاۋام خەلق ئىكەن. ئۇلارنىڭ ماكانى يېنىسېي، ئالتاي، قارا دەريالىرىنىڭ ژۇقۇرى ئېقىنلىرىدا بولغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئوۋچىلىرى ژىللاپ شىكار قىلىشىدىكەن. ئەشۇ ئوۋچىلارنىڭ ئاڭلىغان، كورگەن سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن ئىلگىرى كورمىگەن يەرگە قارا-قۇيۇقلا ماختاش سوزلىرى ئېيتىلىدىغان ئادىتى بىلەن قىشى قىسقا، يېزى ئۇزۇن دېگەنلىكتىن، تاباشتىن ئوزلىرى دېھقانچىلىق قىلماستىن، مال چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خەلق بولغانلىقتىن «مال-ۋاران تۇتۇشقا ئوبدان يەرگە بارىمىز» دەپ، بۇ تەرەپلەرگە نەچچە قېتىم خەلقى سەپەر چېكىپتۇ. ئەشۇلارنىڭ بىرسى بىزنىڭ قازاقلار ئىكەن. قايسى يەرلەر ئارقىلىق كەلگەنلىكى، قانچە ژىلدا يەتكەنلىكى مەلۇم ئەمەس. ئەيتۇۋۇر، ئالتاغنىڭ ئېتەكلىرىگىچە كېلىشىپ، ماكانلىشىپتۇ.

ئۇ تەرىپىدىكى يەرلەر بۇرۇندىن ئۇيغۇر ئەسىللىك خەلقىنىڭ جايلىشىپ، ئىگىدارچىلىق قىلغان زېمىنى بولۇپ، ئۇنىڭدىن نېرىغا ئېرىشالماپتۇ. ئەشۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خانى ئوزىگە تەۋە پۇخرالارنى ھېساپلاپ ژۈرىدىكەن. بۇلار (قازاقلار. تەرج.) بېقىندۇق دېسىمۇ، ئىچىدىن دۇشمەن بولۇپ ژۈرۈپتۇ. ئىلگىرىدىن ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇپ، ھۆرلۈكتە ژۈرگەن خەلق، پۇتۇنلەيلا بىرسىگە قارام بولۇشنى ئېغىر ئاپتۇ، تەكتەن ئۇلارمۇ موڭغۇل ئەسىللىك بولسىمۇ، بۇلارغا يات كورۇنۇپتۇ. ئەشۇ ۋاقىتلاردا ئەرەپتىن بۇ ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلغۇچىلار ئۇرغۇن ئەسكەر بىلەن كېلىپ، خەلقنى يېڭى دىنغا كىرگۈزۈپ ژۈرگىنىدە قۇتەيبە (ئەسلى تولۇق ئىسمى-شەرىپى قۇتەيبە ئىبىن مۇسلىم-715-يىلى ۋاپات بولغان. تەرج.) دېگەن كىشى قەشقەرگە [illegible]ەر خەلقنى ئىسلامغا بەيئەت قىلدۇرغاندا، بۇلارمۇ مۇسۇلمان بولدۇق دېيىشىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئىلگىرىدىن داخان-پالچىلارغا ئوتتۇ-چىراققا سېغىنىدىغان ئادەتلىرى بىلەن ئىسلامغا بىردىنلا چۈشىنىپ كېتىشەلمەپتۇ. ئۇ چاغدا چالا-پۇلا خەت تونۇغان كىشىسى بولسا ئۇنى «ئابىز» دەيدىكەن. بۇ «ئابىز» دېگىنى ئاۋالدا شامان دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىلارنىڭ ئوزلىرىنىڭ موللىسىغا قويىدىغان ئىسمى ئىكەن. دۇنيادا قانداقلا بىر نەرسىنىڭ ماھىيىتىگە كوزى يەتمىسە، شۇ نەرسىنى خۇدانىڭ كارامىتى بىلىپ، ئۇنىڭغا تېۋىنىدىغانلىقىنىڭ ساقىندىسىنى كەمىنەڭمۇ كورگەنلىرى بار؛ كېلىن چۈشكەندە كاتتا ئويىنىڭ ئوتىغا ياغ قويۇپ، «ئوت ئانا، ياغ ئانا يار بولغىن!» دېگۈزۈپ، تازىم قىلغۇزغىنى ئوخشاش. «ئولگەن ئەرۋاغا بېغىشلىدۇق» دەپ چىراق ياققان كەبى. ئەتىيازلىقى تۇنجى گۈلدۈرمامادا خوتۇنلار چومۇچى بىلەن ئويىنىڭ سىرتىدىن ئۇرۇپ، «سوت كوپ، كومۇر ئاز» دېگىنىدەكلا. بۇنىڭغا ئوخشىغان ئىرىم-سىرىملار ئۇرغۇن ئىدى، خۇداغا مىڭ قەتلە شۈكۈرانىكىم، ھازىر پەيدىن-پەي يوقىلىۋاتىدۇ.

ئەشۇ ئەرەپلەر كوچمەنچى خەلقلەرنى «خىبائى» ۋە «خۇزاغى» دەپ ئاتىشىپتۇ. «خىبائى» دېگىنى كىگىز چېدىر بىلەن ژۈرگۈچىلەر مەنىسىنى بېرىدىكەن. «خۇزاغى» دېگىنى ئوزلىرىنىڭ يۇرتىدا شۇ نام بىلەن ئاتالغۇچى كوچمەن خەلق بار ئىكەن. شۇلارغا ئوخشىتىپ ئېيتقىنى ئىكەن. ئەشۇ زامانىنىڭ بىر خالى كوچۇپ كېلىۋاتقىنىدا بۇلارنىڭ سەپراس تۇگىلىرىنى كورۇپ، «مانا بۇلار راستىنلا قازاق ئىكەن» دەپتۇ، ئوز مەزگىلىدە قايتقان غازلارغا قىياسلاش مەنىسىدە. شۇنىڭ بىلەن بۇلار ئوزلىرىنى ئوزى ھەم، باشقا خەلقلەر ھەم قازاق دەپ ئاتىشىپ كېتىپتۇ. ئىلگىرى ئۇلار ئوزلىرىنى «ئۇلۇس» دەيدىكەن دەپلا ژۈرۈشكەن ئوخشايدۇ.

ئۇ چاغلاردا ناۋرىز دېگەن ئەتىيازلىق بىر بايراملىرى بولۇپ، ناۋرىزدا ما قىلىمىز دېيىشىپ، توي-تاماشە قىلىدىكەن. بۇ كۈنى «ئۇلۇسنىڭ ئۇلۇق كۈنى» ئاتاشقان، ھازىر بۇ سوز قۇربان ھېيتىغا ئېيتىلىدۇ. ئۇ چاغدا يېڭى دىنغا كىرگەندىن كېيىن بىرلا بۇخارادىن باشقا شەھەرلەرنىڭمۇ، يەر-سۇلارنىڭمۇ، خەلقلەرنىڭمۇ قېدىمىي ناملىرىنى بۇزۇشۇپتۇ. شۇنىڭدىن بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، ئاقىۋەتتە قازاق ئاتىلىپتۇ.

بۇ قازاقلار ئالتاغ ئېتەكلىرىدە ژۈرۈشكىنىدە دېھقانچىلىق، سودا-سېتىق ئوخشاش ساھالارنىمۇ، خوشنىلىرىدىن كورۇپ، ئىگەللەشكە باشلاپتۇ. ئوزلىرىنى ئوزلىرى «قوڭۇر قازاق، قارا قازاقمىز» دېيىشەتتىكەن. «قازاق باينىڭ بالىسىمىز» دېگىنى، ئەشۇ چاغلاردىكى بىر ئاز زامان مومن-قابىل ياشىغان دەۋرى بولسا كېرەك.

قىرغىزلارغا «قىرغىز» دەپ ئۇيغۇر خاللىرىنىڭ بىرسى ئات قويغان

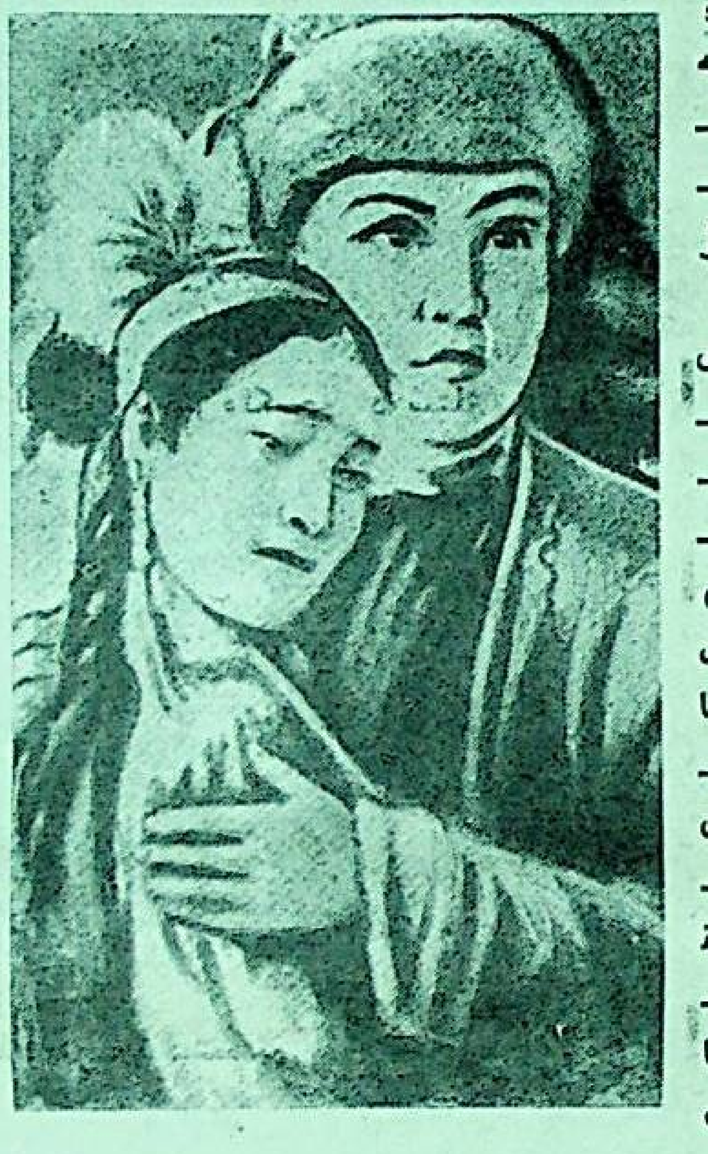

بولۇشى لازىم. ئۇلارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ ئەڭ ئالدىدا ژۈرۈدىغان جەڭگىۋار قىسمى «قىرغىز» ئاتىلىپتۇ. «ئولتەر، تار-مار قىل» يەنى دۇشمەننى قىرغۇچى دېگەندىن ئېلىنغان. ئۇ ۋاقىتتا ئارامى خۇدا ياتقان مومىن قازاقنىڭ «ئەرۋاھ ئاتلىغان ئوڭمايدۇ»، «ئەر ئوزۇغى بىلەن بورە ئوزۇغى يولدا بولسا كېرەك» دەپ، «ئاتلىنىپ چىقىپ ئىلقا ئالغان، ئات ئۈستىدە ئۇيقا ئالغان» دېيىشىپ، ئۇ يۇر-ئۇيۇر ئات ئوغرىسىنى ماختاپ، مەلئۇي بۇزۇلغان پەيتى چىڭگىزدىن كېيىن بولسا كېرەك.

قاچانكىم، موڭغۇللاردىن چىڭگىزخان چىققاندا، قازاقلار مۇبارەكلەپ-قۇتلۇق بولسۇنغا بېرىشىپتۇ. بىراق نەگە بارغانلىقى نامەلۇم. ئېھتىمال، مۇشۇ چىڭگىس ئېغىندا، چېرىكلىرى قاراۋۇل دەرياسىنىڭ ساھىللىرىدا تۇرغىنىدا بولسا كېرەك. ۋەكىلى ئېرىقىسىدە ئون ئىككى رۇدىن ئون ئىككى كىشى بېرىپ، موڭغۇللارنىڭ ئادىتىچە، چىڭگىزنى كاتتا ئاق كىگىزگە ئولتارغۇزۇپ، خان كوتەرگەن دېيىشىدۇ. تاغىنىڭ چىڭگىس، چوقىنىڭ-خان ئاتىلىشىنىڭ ئەسلى سەۋەۋى ئەينە شۇنىڭدىن، ئەتىمالىم.

ئەشۇ ئون ئىككى كىشىنىڭ بىرسى قازاقنىڭ مايقى بى دېگەن ئادىمى ئىكەن. «تۇگەل سوزنىڭ تۇۋى بىر، توپ ئاتىسى-مايقى بى» دېگەن تەمسىل مەلۇم. مايقى ئەشۇ زات ئىكەن.

چىڭگىز جاھانگىرلىككە ئاتلىنىپ، چېرىك تارتىپ چىققاندا ئەسكەرلىرىنىڭ كوپچۇلۇگى تاتارلار ئىكەن، دېيىشىدۇ. سەۋەۋى، موڭغۇللار تاتارلارغا ئوخشاش ئاچلىققا، سۇسىزلىققا، ئىسسىق-سوغۇققا چىدامىلىق بولمىسا كېرەك. قازاقنىڭ ئۇرۇشقا ياراملىق ئادەمى ئەشۇ چىڭگىزنىڭ ئەسكەرلىرىگە قېتىلىپ، بۇلارنى چىڭگىز جوشى ئىسىملىك چوڭ ئوغلىنىڭ پەرمانبەردارلىقىغا بېرىپتۇ.

ئاۋال كورخاننى ئولتۇرۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئېلىنى ئاپتۇ، ئاندىن ئاسيانىڭ ئىچكىرىسىگىچە ئەگىشىپ بارسا كېرەك. بۇنى تا ھازىرغىچە قازاق ئارىسىدا ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان «ئىلان ژىلى ئەمىنلىك تۇرمۇش بولدى، ئىلقا ژىلى ئۇرۇش بولدى، قوي ژىلى دەھشەتلىك توقۇنۇش بولدى»، «سەمەرقەنتنىڭ سەر يولى، بۇلانىنىڭ تار يولى» دېگەندەك ماقال-تەمسىللەرنىڭ ھەممىسى- چىڭگىزخاننىڭ يۇرۇشلىرىنى كورسىتىدۇ. بۇلاناي دەپ گەمالايىنى ئېيتقىنىمۇ، ھىندۇقۇش تاغلىرىنىمۇ؟ ئەيتەۋۇر، قايسىدۇر بىر تاغنى ئېيتقىنى. «بۇلانايدىن كاتتا تاغ بولماس، بۇلاندىن كاتتا ئاڭ بولماس» دېگەن ماقالىدىن مەلۇم.

ئاندىن كېيىن بۇلار بۇرۇنقى ئالتاغنى قالدۇرۇپ، تاشكەنت ئەتراپىدىكى تاغلارنى ماكان قىلىشسا كېرەك. قايسىسىدا قانچە ۋاقىت تۇرغانلىقى، قايسىدا بۇرۇن، قايسىدا كېيىن ماكان تۇتقانلىقىمۇ نامەلۇم. كېيىنكى ئۇرۇنغا كېلىشكەنلىرىدىن كېيىن بۇلارنى چىڭگىزنىڭ چاغاتاي ئىسىملىك ئوغلىنىڭ ئەۋلادى باشقۇرۇپتۇ. ئەشۇ چاغاتاي ئەۋلادىنىڭ چوڭ خانى تاشكەنتتە تۇرۇپ، بۇلارنى ئۇنىڭ بىر ئىنىسى سورايدىكەن. شۇ چاغدا ھوكۇمرانلىق قىلغان خانلىرى بىلەن سۇلتانلىرى بۇلارنى ھېچ قانداق بىر پايدىلىق پائالىيەتكە ئوگەتمەپ، چۈشەندۈرمەستىن، ھەر دايىم ئۇيۇر-ئۇيۇر ئىلقا ئوغرىلاتماق (بارىمتا)، يېزا-قىشلاقلارنى تالان-تاراج قىلماق، بەزىدە ئۇ، بەزىدە بۇ ئەل بىلەن دۇشمەنلەشمەك، قىرىشماق بىلەن كۈن ئوتكۈزۈپ، ھېچ بىر كەسىپ، ھۈنەر بىلەن شۇغۇللانماي، نامراتلىقتا ھايات كەچۈرگەن، كوپەيمىگەن. بۈگۈن بىرسىنى ئوزى تالان-تاراج قىلىپ، قىرىپ-چېپىپ كەلسە، ئەتىسى ئۇنىڭ ئوزىنى بىرسى تالان-تاراج قىلىپ، قىرىپ كېتىۋەرگەن. «ئەرلەرچە مەردانە بېرىپ، ئىشتقا ئوخشاش قېچىپ» ژۈرۈپ، مال-مۈلكىنىڭ، ئوز جېنىنىڭمۇ تۈزۈك ھىمايە قىلىش تەدبىرلىرىنى بىلمىگەن. قازاقنىڭ رىۋاجلىنىشقا يۈزلەنگەن پەيتى موڭغۇللارنىڭ ئوز ئىچىدىن بۇزۇلغىنىدىن كېيىن، موشۇ سارىئارقا ۋادىسىغا جايلاشقاندىن كېيىن بولسا كېرەك. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكىسى «بېرىپ دۇشمەندىن قىز ئېلىپ كېلىپ خوتۇن قىلارسەن، يا ئاغاڭنى ئولتۇرۇپ، يەڭگەڭنى ئالارسەن» دېگەن ماقالغا قىياسەن.

ئەمىر تومۇر ئەسلىدىن ئومەر شەيىخنىڭ ئوغلى، ئاتاقلىق بابۇر پادىشانىڭ ئانىسى بىلەن ئۇنىڭ بىر تۇققان ئىككى قېرىندىشى بولغان (بۇ يەردە ئاباي چاغاتاي ئەسلىدىن يۇنۇسخان ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى- مۇھەممەتخان، ئەخمەتخان ھەم قۇتلۇق نىگار خانىمنى (بابۇرنىڭ ئانىسى) نەزەردە تۇتۇۋاتىدۇ. تەرج.). چوڭى تاشكەنتتە خان بولۇپ، كىچىكى قازاقلارغا ھوكۇمرانلىق قىلغان. بۇلار چاغاتاي ئەسلىدىن يۇنۇسخاننىڭ پەرزەنتلىرى. ئەشۇ قازاقلارنى باشقۇرغىنىنىڭ ئىسمى ئەھمەت ئىكەن. ئۇ ئەشۇ مەزگىلدە قازاقنىڭ نەۋقىران ژىگىتلىرىدىن ئۈچ يۈز ئاتلىق قىسىم تۈزۈپ، ئۈچ يۈزلۈك ئەسىس قىپتۇ. ھەر بىر يۈزنىڭ خەلقى ئوز ئارا ئىتتىپاقلىقتا يېقىن قېرىنداش-بۇرادەر ھېساپلىنىپتۇ. قازاقنىڭ «ئۈچ يۈزنىڭ ئەۋلادى» دەيدىغىنى ئەينە شۇنىڭدىن.

ئەھمەتخان قازاقلارنى ئۇرغۇن تالان-تاراج قىلىپ، كوپ قېتىم قىرىپتۇ. شۇ سەۋەپ قالماقلار ئۇنى «بۇ بىر ئالاشى-ئالارمەن- بولدىغۇ» يەنى جان ئالغۇچى بولدىغۇ دېگەنىكەن. بۇ ئۇنىڭغا لەقەم بولۇپ سىڭىپ، ئالاشاخان ئاتىلىپتۇ. «بابۇرنامە» ئەسەرىدە شۇنداق يېزىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن خان؛ «قالماقلاربۇ لەقەمنى ماڭا قورقىشقىنىدىن قويدى، ئەندى سىلەر ھۇجۇمغا ئوتكەندە «ئالاشى، ئالاشى!» دەپ ئۇران-سۈرەن سېلىڭلار» دەپ پەرمان بېرىپتۇ. ئاقىۋەتتە، كوپچىلىكنىڭ ئۇرا سادىسى ئاستىدا ئۇ «ئالاش-ئالاش»قا ئوزگىرىپتۇ. شۇڭلاشقا: «ئالاش بولغاندا، ئالاشاخان بولغاندا، قالماققا ئېمەلەرنى كورسەتمىگەن ئېدۇق» دېيىشىپ، ئالاش ئۇرانلىق قازاق ئاتالغىنى شۇنىڭدىن.

بۇلار چاغاتاي ئەۋلاتلىرىغا ئىتائەت قىلىشىپ ژۈرۈشكىنىدە، جوشىنىڭ ئەسلى ئوزبەكلەرگە ھوكۇمرانلىق قىلغان ئىكەن. ئەشۇ جوشىنىڭ سىبان ياكى شىبان دېگەن ئوغلىنىڭ ئەسلىدىن شابىياق (ئەسلى تولۇق ئىسمى-شەرىپى مۇھەممەد شەيبانىخان بولۇپ، ئابدۇلخەيرخاننىڭ نەۋرىسى- 1451 - 1510-ژىللار. تەرج.). دېگەن خان چىقىپ، ئەمىر تومۇر ئەسلىدىن ھەرات، بۇخارا، سەمەرقەند شەھەرلىرىنى تارتىۋېلىپ ژۈرگىنىدە، ئاقىۋەتتە، ئالاشاخان تاشكەنتتىكى جەنىكېخان دېگەن ئاكىسى بىلەن قېتىلىپ، ئۇرغۇن ئەسكەر بىلەن ئورا-توپە دېگەن يەردە ئۇنىڭغا قارشى جەڭگە چىقىدۇ ۋە مەغلۇپ بولۇپ، ھەر ئىككىلىسىنىڭ بالا-چاقىلىرىغىچە شەيبانى تەرىپىدىن قەتل قىلىنىدۇ. شۇ چاغدا بىزنىڭ قازاق: «بىز تا باشتىنلا ئوزبەكلەر بىلەن ئېمچەكداش، ئاتىداش ئېدۇق، چىڭگىزخان ھايات چېغىدا بىزنى جوشىغا تاپشۇرغان ئىدى. سارت سادىخام، ئوزبەك ئوز ئاغام» دەپ، شەيبانىغا ئەل بولغان ئىكەن.

ئەشۇ سوز تا ھازىرغىچە نەقىل بولۇپ قالغان. شۇنىڭدىن كېيىن بىزنى ھېچ قاچان چاغاتاي ئەۋلاتلىرى باشقۇرغان ئەمەس. بەلكىم، بىزنىڭ بارلىق خانلىرىمىز، تورىلىرىمىز-جوشىنىڭ ئەسلىدىن بولۇپ كەلگەن.

ئالماسبەگ تەرجىمىسى.

سۇرەتتە: ئاباي ۋە توغجان.

(رەسسام مارچېنكو).

د. يۇسۇپوۋنىڭ كوچۇرمە فوتوسى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىپتىخارى

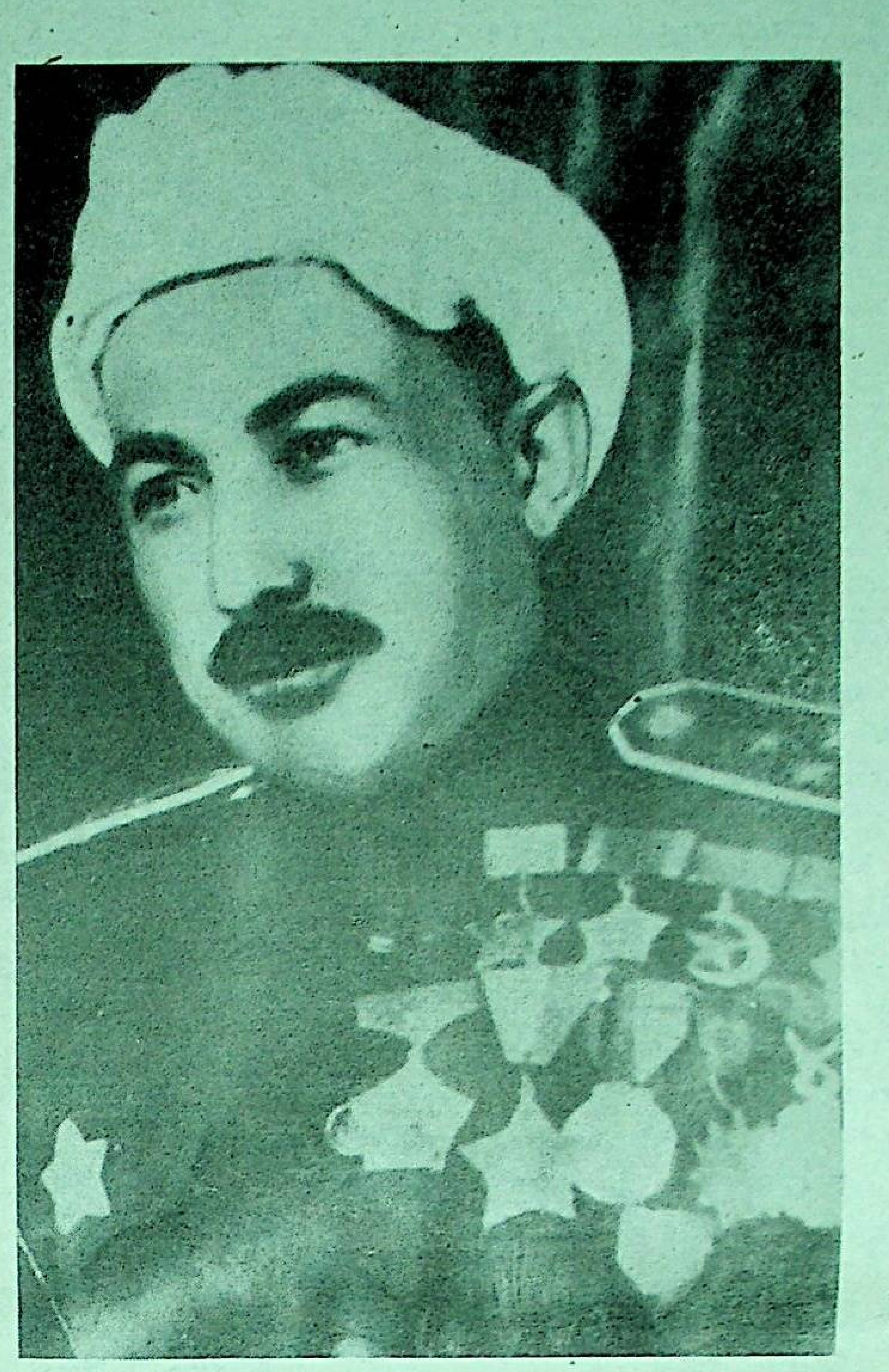

دۇنيادا سۆيگۈدىن ئۇلۇغ، سۆيگۈدىن مۇقەددەس ئىزگۈ ئىش يوق. بولۇپمۇ خەلقنىڭ ھۆرمەت-ئىززىتىگە ئېرىشىپ، ئەلنىڭ سۆيۈملۈك ئادىمىگە ئايلىنىش ئەڭ چوڭ بەختتۇر. ئەلمساقتىن تارتىپ تاكى بۈگۈنكىگىچە ئەلنىڭ سۆيگۈسىگە بولەگەن ئۇلۇغ ئىپتىخارلىرى خەلق ئاغزىدا داستان بولۇپ ئېيتىلىپ كەلگەن. قەدىمي تارىخىمىزدا ئۇرغۇللىغان پالۋان ئوغلانلىرىمىز بىلەن نەۋجۇۋان قىزلىرىمىز جانىدىن كەچمىگىچە، جانانىغا يەتكىلى بولماس، دېگەن مەردانە روھ بىلەن خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ئىسسىق قان، ئەزىز جانلىرىدىن كەچتى.

بىز ئەڭ چوڭقۇر مېھرى-مۇھەببەت، ئىپتىخارلىنىش بىلەن نامىنى تىلغا ئالىدىغان ئەخمەتجان قاسىمى، باتۇرلۇقنىڭ، دانالىقنىڭ، كەمتەرلىكنىڭ، پاكلىقنىڭ، ھەقىقىي ئىنسانلىقنىڭ تەمسالىدۇر. ئۇ خېلە يىللار بۇرۇن تەسادىپىي قازا بولغان بولسىمۇ، خەلقنىڭ قەلبىدە قالغاشقا، ھاياتنىڭ بوران-چاپقۇنلۇق كۈنلىرىدە ئۇنىڭ ژۇرنىگە مەدەت بېرىپ، قاراڭغۇ تۈنلەردە يورۇق يۇلتۇز بولۇپ پارلاپ كەلدى.

مۇنبەت ئىلى ۋادىسىدىكى گۈزەل غۇلجا شەھىرىنىڭ خەلق باغچىسىدا خەلق قەھرىمانلىرى قاتارىدا قەد كۆتىرىپ تۇرغان ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ئىنقىلاۋىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارىسى ئېخمۇ كۆركەم، ئېخمۇ يارقىن تۇسكە كىرىپ، يىللار ئۆتكەنسېرى قەلبىمىز تۆرىدىن ئورۇن ئالماقتا. قاچانلا بۇ خاتىرە مۇنارا ئالدىغا بارسىڭىز، ئۇنىڭدىن ئادەملەر ئايىغى ئۈزۈلمەي، ئۇنىڭ سېغىنىش، ھەتتا سىغىنىش دەرگاھىغا ئايلانغانلىقىنىڭ گۇۋاھچىسى بولىسىز...

ئەخمەتجان 1914-يىلى 15-ئاپرېل كۈنى غۇلجا شەھىرىنىڭ توغرا كۆۋرۈك مەھەللىسىدە كەمبەغەل ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى ئادىر ئاكا قول ھۈنەرۋەنچىلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللانغاندىن تاشقىرى خەلق ئىچىدە تونۇلغان سازەندە بولۇپ، ئاخشا-سازغا ئۇستا ئادەم ئىدى. ئەخمەتجان 6 ياش ۋاقتىدا ئۇنىڭ دادىسى ئادىر ئاكا سۈيدۈڭدە بولغان بىر ئولتۇرۇشتا كەسپداشلار ئوتتۇرىسىدىكى كورەلمەسلىك؛ ئوچەكىشىش ئاقىۋىتىدە سۇيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن. ئەخمەتجاننىڭ ھەدىسى جەننەت ئېغىر كېسەل بولۇپ قېلىپ، داۋالىنىشقا چامىسى يەتمەي، بىۋاق ۋاپات بولۇپ كەتكەن. قىيىنچىلىق ئىچىدە يېتىم قالغان ئەخمەتجاننى ئانىسىنىڭ ئاكىسى كېۋىر دېگەن كىشى ئانىسى بىلەن بىللە ئوزى تۇرغان چېلپەگزە ناھىيەسىگە ئېلىپ كېتىدۇ. شۇ ئائىلىدە تۇرۇشلۇق كەمبەغەل چارۋىچى قىدىر دېگەن ئادەم ئوز ئوغلى بىلەن 7 ياشلىق ئەخمەتجاننى مەكتەپكە ئەتگەن ئاپىرىپ، كەچتە يالدۇرۇپ كېلىپ ژۇرۇپ ئوقۇتقان.

1926-يىلى مەرىپەتپەرۋەر ئاغىسى ئومەر ئەخمەتجاننى ئاكىسىدىن سوراپ ئېلىپ، ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ياردەم قىلىدۇ. ئۇ شۇ يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا ئەخمەتجاننى تاشكەنتكە ئېلىپ چىقىپ، دارىلتامغا ئوقۇشقا كىرگۈزىدۇ. ئەخمەتجان دارىلتامنى ئەلا باھالار بىلەن تاماملاپ، شۇ بىلىم دەرگاھىدە خىزمەت قىلىدۇ. 1937-يىلى موسكۋا شەرىق تىللىرى ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. 1942-يىلى كىندىك قېنى توكۈلگەن تۇپراققا چوچەك ئارقىلىق قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ تاغىسى ئومەرنىڭ تەربىيەسىدە ئوقۇپ يېتىلگەچكە ئوز فامىلىيەسى ماخمۇتنىڭ ئورنىغا تاغىسىنىڭ فامىلىيەسى قاسىمنى قوللىنىدۇ. 1943-يىلى غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ، كىچىك دادىسى ناسىر ئاكىنىڭ ئويىگە چۈشىدۇ. ئەخمەتجان غۇلجا شەھىرىدە ئەينەكچىلىك، مەدىكارچىلىق، ياغاچچىلىق قىلىپ ژۇرۇپ، خەلق تۇرمۇشىنىڭ تولىمۇ نامراتلىقىنى كورىدۇ ۋە ئوزىمۇ تۇرمۇشنىڭ جاپا-مۇشەققىتىنى تارتىپ، ئاچچىق-چۈچۈكنى تېتىيدۇ. مۇستەبىت گومىنداڭ ساقچىلىرى ئەخمەتجاننىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ، خىلمۇ-خىل بوھتان تارتىپ، ئۇنىڭغا قارا چاپلاپ، ئاخىرى قولغا ئېلىشىدۇ. ئەخمەتجاننى ئۈچ ئاي داۋامىدا غۇلجا تۈرمىسىدە سوراق-سوت قىلىپ قىينايدۇ. ئاندىن، ئۈرۈمچى تۈرمىسىگە يوتكەپ، ۋەھشىيانە قىيناش ئۇسۇلىنىڭ بارلىق تۈرىنى سىناق قىلىپ كورىدۇ. ئىنسان قىياپىتىدىن چىققان ۋەھشى جاللاتلارنىڭ قىزىق تومۇرنى يېقىش، قامچىلاش، لازا سۈيىنى قۇيۇش، بالداققا ئولتارغۇزۇشتەك مىڭ بىر قىين-قىستاقلىرى ئەخمەتجاننىڭ ئىرادىسىنى سۇندۇرالمايدۇ. باسقۇنچى ئەبلەخلەر خەلق غېمى بىلەن ئورتەنگەن ژۇرەكنى بىر يىلغا يېقىن ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن قىينىسىمۇ تىز پۈكتۈرەلمەيدۇ. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئاخىرى قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولىدۇ. ۋەھشىيانە تۈرمە ھاياتى ئەخمەتجاننىڭ زالىملارغا بولغان غەزەپ-نەپرىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ گومىنداڭغا قارشى كۈرەش قاينىمىغا ئوزىنى ئاتىدۇ. 1944-يىلى ئوكتەبىرنىڭ ئاخىرلىرىدا تۈرمىدىن چىقىپلا، ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن «6 ئوغرى» دەپ ئەيىبلەنگەن نىلقا ئىنقىلابچىلىرى بىلەن ئالاقە باغلايدۇ. ئۈچ ۋىلايەتتە مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى پارتلىغاندىن كېيىن ئەخمەتجان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۈمىتىنىڭ ھەربىي بولۇمىدە ئىشلەيدۇ. ئۇ يەردە ئۇ ئوزىنى تونۇتقاندىن كېيىن كادىرلار بولۇمىگە مەسئۇل بولىدۇ. شۇ يىللىرى كۈندۈزى ئۇ يەرلەردە ئىشلىسە، ئاخشىمى گېزىتخانىغا بېرىپ، ئاۋال كوررېكتور، كېيىنرەك مەسئۇل مۇھەررىرلىك ۋەزىپىلىرىنى ئوتەيدۇ. ئۇ چاغلاردا نىلقىدىن باشلانغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب بورىنى ئىلى تەۋەسىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چىرىك ھوكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىگە قاراپ شىددەت بىلەن كېڭىيىۋاتاتتى. ئوزىنى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا ئاتىغان ئەخمەتجان قاسىمى بىر تەرەپتىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ۋەھشىلىكىنى پاش قىلىدىغان ماقالىلار يازسا، يەنە بىر تەرەپتىن باسقۇنچىلار ھوكۈمرانلىق قىلىۋاتقان جايلاردىكى خەلق ئاممىسىنى قوراللىق كۈرەش قىلىشقا ئۈندىدى. نەتىجىدە ئۇنىڭ بۇ ئاقىلانە پىلانى كۈتكەن نەتىجىنى بېرىپ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ نامى كەڭ تارقىلىشقا باشلىدى. ئىنقىلابچىلار ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ، ئۇنىڭ ئوپ-چورىسىگە ئولاشتى. ئەلنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن ئەخمەتجان قاسىمى ئارىدىن ئانچە كوپ ئوتمەيلا ئىنقىلاۋىي ھوكۈمەت ئىشخانىسىدا رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئوز قولىغا ئالدى. ئۇ رەھبەرلىك ئىچىدىكى ھېلىگەر، خوشامەتچى، ئەكسىيەتچى گۇرۇھلارغا قارشى تېخىمۇ تىغ ئېلىشىپ، رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولىدا چىڭ تۇتتى. بەزىلەرنىڭ ساختا «مىللەت ۋەكىلى» دېگەن نىقاۋىنى يىرتىپ تاشلاپ، ساتقۇنلۇق قىياپىتىنى خەلق ئالدىدا ئېچىپ تاشلىدى. ئەخمەتجان قاسىمى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى مۇستەھكەملەپ، ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەشنى ئاساسىي مەخسەت قىلدى. شۇنداقلا مىللەتنىڭ ئاڭ-سېزىمىنى ژۇقۇرى كوتىرىش ئۈچۈن مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرىنى جانلاندۇردى. خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش يولىدا چوڭ ئىشلار قىلىندى.

ئۈچ ۋىلايەتتىكى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ غەلبىسىدىن ئەندىشىگە چۈشكەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ، ئاخىرى 1945-يىلى ئوكتەبىر ئېيىدا سوھبەت ئۈستىلىگە ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ئەخمەتجان قاسىمى سوھبەتكە قاتناشقان ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىلى سۈپىتىدە قارشى تەرەپكە ھەر جەھەتتە تاقابىل تۇرالىدى. سوھبەت داۋامىدا مىللىي ئازاتلىق، تەڭلىك مۇددىئاسى قوراللىق كۈرەش سۈپىتىدە جىددىي ژۈرگۈزۈلدى. ھەر خىل ھىلە-نەيرەڭلەرگە، پوپۇزىلارغا بەرداشلىق بېرىلدى. ئاخىرى 1946-يىلى 6-ئىيۇندا «11 ماددىلىق بىتىم» ئىمزالاندى. مەزكۇر بىتىمگە مۇۋاپىق ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى قاتناشقان بىرلەشمە ھوكۈمەت تەسىس قىلىندى. ئەخمەتجان قاسىمى ئولكىلىك ھوكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. ئۇ ئەندىكى كۈرەش نىشانىنى «ھەر قانداق چوڭ مىللەتچىلىك ياكى تار مىللەتچىلىك ئىدىيەسى خەلققە پايدىسىز. ئۇلارغا قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك» دەپ بەلگۈلەپ، شۇ يولنىڭ ئاساسى تۇتقا قىلدى. ئامما گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىتىمگە خىلاپلىق قىلىپ، مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبەرلىرىگە قارشى بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. 1947-يىلى يۈز بەرگەن «فېۋرال پاجىئەسى» ئۇنىڭ يارقىن ئىپادىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ئىنقىلاب رەھبەرلىرى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ بارلىق سۇيىقەستلىرىگە تاقابىل تۇرۇپ، دۇچ كەلگەن سۇئىي توسقۇلارلى يېڭىپ چىقتى.

ئەخمەتجان قاسىمى 1948-يىلى غۇلجا شەھىرىدە تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى تەشكىل قىلىپ، ئوزى ئۇنىڭ رەئىسى بولىدۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى ئۇيغۇر خەلق ماقال-تەمسىللىرىنى ئوز ئورنىدا پايدىلىنىشنى بىلىدىغان ناتىق ئادەم ئىدى. بولۇپمۇ ئۇ «بىلىگى يوغان بىرنى يېڭەر، بىلىمى يوغان مىڭنى...» دېگەن ماقالنى پات-پاتلا تەكرارلايتتى، ياش ئەۋلادلارنى بىلىم بىلەن قوراللاندۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئۇ زىممۇ ئالىي بىلىملىك بولغىنىغا قارىماي، ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىپ، ھەر كۈنى كەچتە ئىنگلىزچە ئۆگەنگەن. ئۇ تۈرمىدە ياتقان ۋاقتىدا ۋاقتىنى بېكار ئوتكۈزمەي، خىتايچە تىل ۋە يېزىقنى ئۆگەنگەنلىكى ئۈلگە ئالارلىق بىر ئىش ئەمەسمۇ؟ ئەخمەتجان ھەر ئاخشىمى ئويىدىكى كۈتۈپخانىسىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ دۇشمەننىڭ ھارۋىدا ئولتۇرۇپ، توشقاننى ئېلىشتەك ھېلىگەر سۇيىقەستلىرىگە ئالدىنىپ قالماي، ئۇلارنىڭ رەزىل نىيىتىنى ئەل-ئالەم ئالدىدا پاش قىلالىغان. ئۇ: ئىنقىلاپ تېخى تۈگىمىدى، ئىنقىلاپ تېخى ئالدىمىزدا، ئۇنىڭغا تەييارلىنىشىمىز كېرەك، دەپ ۋەتەننىڭ كېلەچىكى ئۈچۈن خەلققە پەن-مەدەنىيەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەشنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ ئالىي ۋە ئوتتۇرا بىلىم يۇرتلىرىنى ئاچتۇرۇپ، ياش ئەۋلادلارنى ئوقۇتۇشقا ئالاھىدە كوڭۈل بولگەن. ئىلى بىلىم يۇرتى، قورغاس دارىلمۇئەللىمىنى ۋە باشقا بىلىم دەرگاھلىرىنى تاماملىغانلار ۋەتەننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ئىلىم-پەن ئۇرۇقلىرىنى سەپكەن.

ئەخمەتجان قاسىمى خەلقنى ئويغىتىشنى مەخسەت قىلىپ، ئاممىۋى ئەخباراتچىلىققا ئالاھىدە دىققەت ئاغدۇرغان. ئۇ «كۈرەش»، «ئىتتىپاق»، «ئايال لار ئاۋازى» ژۇرناللىرى بىلەن گېزىتلارنى تەسىس قىلدۇرۇپ، خەلقىمىزنى مىللىي ئازاتلىق كۈرەش بايرىقى ئاستىغا توپلاپ، خەلقنى ئۇيۇلتاشتەك بىرلەشتۈرگەن ئىدى. ئۇ شۇنداقلا خەلقپەرۋەر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە زۇلۇمغا قارشى كۈچلۈك روھ بولغاشقا، مەزلۇم خەلقلەرگە، بولۇپمۇ يېتىم-يېسىرلارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىلىدا دارىلىتام ئېچىپ، كەمبەغەل، يېتىم-يېسىرلارنى شۇ بىلىم دەرگاھىدا تەربىيەلەپ ئوستۇردى. قىسقىسى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئالدىغا گومىنداڭچىلار قاتىللىق قىلىشقا كىرگۈزگەن ئوغرى-قاراقچىلارمۇ ئۇنىڭ ئەق مەيدانىدا ئوزلىرىگە تۇتقان سەممىي مۇئامىلىسىگە، گەپ-سوزلىرىگە قايىل بولۇشۇپ، ياۋۇز نىيىتىدىن ئىلاجسىز يانغان... ئەخمەتجان قاسىمى دېگەن نامنى ھەر بىر ئۇيغۇر پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ. خەلقىمىزنىڭ ئىپتىخارىغا ئايلانغان بۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىمىز 35 يېشىدا تەسادىپىي قازا تۇپەيلى ئارىمىزدىن كەتكەن بولسىمۇ، خەلقىمىز ئۇنى مەڭگۈ ژۈرىكىدە ساقلايدۇ.

تۇرسۇن ياسىن.

«ئىنقىلاۋىي قۇربانلار ئەسلىمىسى» كىتاۋىدىن ئېلىندى.

مۇستەملىكچىلەرنىڭ ئېغىر زۇلۇمى

1944-1949-يىللاردىكى مىللىي-ئازادلىق ئىنقىلاپ هارپىسىدا يەرلىك خەلقىنىڭ سىياسىي هوقۇقسىزلىقى ئېغىر كۈچىيىشى بىلەن بىللە شىنجاڭدىكى ئەمگەكچى ئامىمىنىڭ ئىقتىسادىي ئەهۋالىمۇ ئاهايىتى ئاچارلىشىپ كەتتى. ئاهالىنىڭ كوپ قىسمى هەددىدىن تاشقىرى فېئوداللىق زۇلۇم ئاستىدا بولۇپ، ئۇ هەر خىل سېلىقلارنىڭ چاپسان ئوسۇشى، سودا-بيۇروكراتىك مونوپولىيەلەرنىڭ ۋە بولۇپمۇ «تۇسەنگۇڭسى» مونوپولىيەلىك شىركىتىنىڭ ئوچۇقتىن-ئوچۇق سودا بۇلاڭ-تالىڭىنىڭ كېڭەيتىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەهۋالى ئېخىمۇ ئېغىرلاشقان ئىدى. «تۇسەنگۇڭسى» شىركىتى 1942-يىلى 5-نويابىردىكى ئولكىلىك هوكۇمەتنىڭ «تاشقى سودا ئىشلىرىنى ئۈرگۈزۈشنى ئۇيۇشتۇرۇش توغرىلىق» توختامىغا مۇۋاپىق شىنجاڭ تاموژنىسى ئارقىلىق كېڭەش-ختاي چېگارىسىدىكى تاشقى سودىنى تولۇق ئوز قولىغا ئېلىۋالغان ئىدى.

«تۇسەنگۇڭسى» شىركىتىنىڭ كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودىغا مونوپولىيەسىنى ئورنىتىش س.س.س.ر بىلەن ختاي ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىلىك ئالاقىلىرىنىڭ ئاساسىنى- تەرەپلەرنىڭ ئوز ئارا مەنپىيەتدارلىقىنى بۇزدى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭ تاموژنىسى ئارقىلىق سودا چاپسان قىسقىراشقا باشلىدى ۋە 1944-يىلى ئۇ تامامەن دېگىدەك توختاپ قالدى. ئەينە شۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئولكىدە سانائەت تاۋارلىرىنىڭ جىددىي يېتىشمەسلىكى پەيدا بولدى، ئەندى شىنجاڭ چارۋىچىلىقىنىڭ ئارتۇق مەهسۇلاتى ئوزىنىڭ ئاساسىي خېرىدارلىرىدىن ئايرىلدى. ئولكىدە تاۋار ئالماشتۇرۇش ئىشىغا جىددىي زىيان يەتكۈزۈلۈپ، سانائەت تاۋارلىرى بىلەن يېزا ئېگىلىكى خام ئەشيالىرى باهالىرىدا ئاهايىتى چوڭ پەرىق پەيدا بولدى. ئاهايىتى كوپ ساندىكى دېهقانلار بىلەن چارۋىچىلار ساتقۇچىلار سۈپىتىدە ۋە شۇنداقلا سېتىقچىلار سۈپىتىدە سودا ئېكسپلوئاتاتسىيەسىگە دۇچار بولدى. بۇ هال بىر تەرەپتىن، دېهقانلار بىلەن چارۋىچىلارنىڭ ئاساسىي قىسمىنىڭ ئېخىمۇ نامراتلىشىشىغا، يەنە بىر تەرەپتىن،- ئولكىنىڭ پۈتكۈل ئاهالىسىنى مونوپولىيەلىك ئېزىش هېساۋىغا، تاۋار بازىرىنى قىسىش ۋە قالايمىقانلاشتۇرۇش هېساۋىغا بىر ئوچۇم چوڭ سودىگەرلەر بىلەن زۇقۇرى دەرىجىلىك ئولكە ئەمەلدارلىرىنىڭ هەددىدىن تاشقىرى بېيىشىغا ئېلىپ كەلدى.

كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودا مۇئاسىۋەتلىرىنى توختىتىشتىن پەيدا بولغان شىنجاڭدىكى تاۋار مۇئامىلىسىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئولكىنىڭ مالىيەسىگىمۇ، ئاساسىي ئېگىلىك ساهالىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش دەرىجىسىگىمۇ، ئاهالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىگىمۇ سەلبىي تەسىر يەتكۈزدى.

ئولكە ئىقتىسادىنىڭ بۇزۇلۇش جەريانى ئولكىلىك هوكۇمەتنىڭ مالىيەۋىي ئەهۋالىنى ئېغىرلاشتۇردى. تاشقى سودىدىن ئېلىنىدىغان كىرىمدىن ئايرىلىش (ئۇ 1936-يىلى ئولكە بيۇدژېتىغا چۈشكەن بارلىق كىرىمنىڭ 50 پروتسېنتقا يېقىنىنى تەشكىل قىلغان بولسا، 1943-يىلى ئارانلا 3،2 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلدى)، ئولكىگە كېلىۋاتقان گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ يېڭى قىسىملىرىنى تەمىنلەش ئۈچۈن مەبلەغقە بولغان ئاهايىتى چوڭ ئېهتىياج ئولكىلىك هوكۇمەتنى سېلىقلارنى ئېخىمۇ كوپەيتىشكە مەجبۇرلىغان ئىدى. 1944-يىلى توغرىدىن- توغرا ئېلىنىدىغان سېلىقلار سانى 22گە يەتتى، ئەندى ئاهالىنىڭ جان بېشىغا چېقىپ هېساپلىغاندا بارلىق سېلىقلار 1936-1937- يىللىرى 317 شىنجاڭ دوللىرىنى تەشكىل قىلغان بولسا، 1944- يىلى 2419 دوللارنى تەشكىل قىلدى. ئولكە دېهقانلىرىنىڭ پەقەت يەرگە تولەيدىغان سېلىقى 1943-1944- يىللىرى بارلىق يېزا ئېگىلىكى زىرائەتلىرىنىڭ ئومۇمىي يىغىشتۇرۇلغان مەهسۇلاتىنىڭ 15 پروتسېنتتىن ئوشۇق قىسمىنى تەشكىل قىلاتتى. شۇلى تەكىتلەش مۇهىمكى، يەر سېلىقىنىڭ ئاساسىي ئېغىرچىلىقى ئاددىي دېهقانلارنىڭ زىممىسىگە يۈكلىنەتتى، چۈنكى ئوز يەرلىرىنى ئىجارىگە بېرىۋەتكەن چوڭ زىمىندارلار، ئادەتتە ئىجارىگە بېرىلگەن يەرنىڭ سېلىقىنى ئىجارىچىغا يۈكلەتتى، ئەندى مالىيە ئاپپاراتى ئەمەلدارلىرىنىڭ پارىخورلىقىدىن پايدىلانغان هالدا، ئۇلار ئوزلىرى پايدىلىنىۋاتقان يەرلەرگە سېلىق تولەشتىن ئوڭايلا قۇتۇلاتتى.

1944-يىلدىكى ۋاقىئەلەر هارپىسىدا چارۋىچىلىق ئېگىلىكلىرىگە سېلىق سېلىش كەسكىن ئوسۇپ كەتتى. چارۋىچىلاردىن ئېلىنىدىغان ئوتتۇر سېلىقلارنىڭ ئومۇمىي مىقدارى ئومۇمىي مال سانىغا نىسبەتەن 10-15 پروتسېنتقىچە ئوستى. چارۋىچىلارغا سېلىنىدىغان ئىنتايىن كوپ سېلىق ئارمىيەنىڭ پايدىسىغا دايىم مالنى ئېلىپ تۇرۇش بىلەن ئېخىمۇ كوپىيىپ كەتتى. گومىنداڭ هەربىي قىسىملىرى پات-پاتلا چارۋىچىلارنى ئوچۇقتىن ئوچۇق بۇلاپ-تالايدىغان بولىۋالدى.

ئولكىنىڭ پۈتكۈل هەربىي- مۇستەملىكە مەمۇرىي ئاپپاراتىنىڭ بۇ دەۋردە ئومۇميۈزلۈك پارىخورلۇققا دۇچار بولۇشى ئولكە خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي ئەهۋالىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزدى. شىڭ شىسەينىڭ ئوزى ئاهايىتى كوپ، مىللىونلۇق بايلىقنى بۇلاپ ئولكىنى تاشلاپ قاچقان ئىدى. باشقا ئەمەلدارلارمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشماتتى. قانۇنسىز ئالۋاڭ-سېلىقلار، سوتخورلۇق، هايانكەشلىك، غەزىنىنى ئوغرىلاش، پارىخورلۇق ئوخشاش يوللار بىلەن ئاهالىنى بۇلاش ئۈچۈن ئىمكانىيەتلەر يېتىپ ئاشاتتى. مەسىلەن، ئولكىلىك ساهىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى 1945-يىلى لەنجودىكى ئايالىغا 20 مىللىون شىنجاڭ دوللىرىنى پوچتىدىن ئەۋەتىۋەتكەن. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ غەزىنە ئوغرىلىقلىرى بەزىدە كۈلكىلىك هادىسىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. ئۇلار شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، 1944-يىلى سېنتەبىردە شىڭ شىسەي ئىستىپاغا چىققاندىن كېيىن دۇبەن سارىيىنىڭ بارلىق جابدۇقلىرىنى، هەتتا ئىشىك ۋە دېرىزە تۇتقۇچلىرىنى ئېلىپ كېتىشكەن.

پارىخورلۇق زۇقۇرىدىن توۋەنگىچە پۈتكۈل مەمۇرىي ئاپپاراتنى ئوز ئىچىگە ئالغان ئىدى. كوپ مىڭلىغان توۋەن دەرىجىدىكى ئەمەلدارلار پارىخورلۇق، قوشۇمچە ئالۋاڭ-سېلىقلار هېساۋىغا ياشاپ بېيىغان ئىدى. تۈۋەنكى ئاپپاراتتىكى لاۋازىملار بىلەن خىزمەت ئورۇنلىرى ئوچۇقتىن-ئوچۇق سېتىلاتتى ۋە سېتىۋېلىناتتى. مەسىلەن، ئۈچتۇرپاندا شەنجاڭ لاۋازىمى 600-700 سەر كۈمۈچكە، ناهىيە ئاقساقىلى لاۋازىمى 150-200سەر كۈمۈچكە، توختاتتى. ئەندى پارا بەرگۈچىلەر ئوز خىراجىتىنى هەسسىلەپ ئەكسىگە كەلتۈرىۋالاتتى. ئولكىدە گومىنداڭ هوكۇمرانلىق قىلغان يىللىرى چوڭ زىمىندارلارغا ئايلانغان مۇنداق ئەمەلدارلار كوپلەپ سانىلاتتى.

1944-1949- يىللاردىكى مىللىي- ئازادلىق ئىنقىلاپ هارپىسىدا ئالۋاڭ-سېلىقلارنىڭ ئوسۇشى، گومىنداڭ مەمۇرىي ئاپپاراتىنىڭ پارىخورلىقىنىڭ كۈچىيىشى بىلەن باغلىق بولغان ئولكە خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي ئەهۋالىنىڭ ئاچارلىشىشى فېئوداللىق قالدۇقلار زۇلۇمىنى چېدىغۇسىز دەرىجىگە ئېلىپ كەلدى. ئولكىنىڭ 55،4 پروتسېنتتىن ئوشۇق دېهقان ئاهالىسىنى ئەڭ ئېغىر شەرتلەر ئاساسىدا پومېشىكلاردىن يەرنى ئىجارىگە ئېلىشقا مەجبۇر بولغان يېرى ئاز ۋە يەرسىز دېهقانلار تەشكىل قىلاتتى. ئولكىنىڭ بارلىق جايلىرىدا دېگىدەك يەرنىڭ ئىجارە هەققى ئىجارىچىلار هوسۇلىنىڭ كام دېگەندە يېرىمىنى تەشكىل قىلاتتى. هەر خىل هەقسىز ئىشلارغا جەلىپ قىلىش ئىلغا ئىجارىچىلارنىڭ 30 كۈندىن 100 كۈنگىچە ۋاقتىنى ئالاتتى. پومېشىكلار ئىجارىچىلار بىلەن باترافلارنى ئېزىش بىلەنلا چەكلەنمەتتى. ئولكىنىڭ بارلىق دېهقانلىرى پومېشىكلار سېنىپىغا ئۇلارنىڭ ئىختىيارىدىكى سۇغىرىش سىستېمىلىرىدىن پايدىلانغانلىقى ئۈچۈن هەر يىلى ئاهايىتى ئورغۇن مىقداردا سېلىق تولەتتى. پومېشىكلارنىڭ سۇغىرىش سىستېمىسىدىن پايدىلىنىشقا بولغان مونوپولىيەسى (پومېشىكلارنىڭ يەرگە بولغان مۇلۇكچىلىكىدىن تاشقىرى) ئولكىنىڭ پۈتكۈل دېهقانلىرىنى قوشۇمچە ئېزىش ۋاستىسى بولۇپ هېساپلىناتتى، ئەندى كارىز ئۇسۇلىدا سۇغىرىلىدىغان جايلاردا بولسا ئۇ فېئوداللىق ئېزىشنىڭ ئەڭ مۇهىم ئاساسى بولۇپ هېساپلىناتتى. مۇنداق رايونلاردا دېهقانلارغا ئوز يېرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن تولىنىدىغان هەق سۇغىرىلىدىغان يەردىن ئېلىنىدىغان ئومۇمىي هوسۇلنىڭ 50-60 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلاتتى.

1944-يىلقى ۋاقىئەلەر هارپىسىدا ئولكىنىڭ شىمالىي ۋىلايەتلىرىدىكى چارۋىچىلار بىلەن دېهقانلار ئاهايىتى ئېغىر ئىقتىسادىي ئەهۋالغا چۈشۈپ قالدى. بۇ ۋىلايەتلەر س.س.س.ر بىلەن بولغان سودىنىڭ توختىتىلىشىدىن هەممىدىن كوپ زىيانغا ئۇچرىدى، بۇ بولسا ئاهالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىگە تەسىر يەتكۈزمەي قويمىدى.

ختايدىكى هازىرقى هەقىقەتنىڭ كورسىتىشىگە قارىغاندا تارىخ ساۋاقلىرى نەتىجە بەرمەيۋاتسا كېرەك...

ياۋروپا دولەتلىرىنىڭ ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي هاياتىنىڭ بارلىق ساهالىرىدا ئومۇميۈزلۈك ئىنتېگراتسىيەلىنىش يۈز بېرىۋاتقان شارائىتتا «ختاي سېپىلىنى»، بىزنىڭ پەرەزىمىزچە، بېرلىن سېپىلىنىڭ قىسمىتى كۈتمەكتە.

ز. قۇربانوۋا،

غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ بولۇم باشلىقى، ئىختىسات پەنلىرىنىڭ نامزىتى.

ئۆچمەس تارىخ

1943-يىلى 6- ئاي ۋاقتى، بىزنىڭ يېقىندا تۇدىڭخابادىن تاشكەنتكە قايتىپ كېلىپ، چېكالوۋ نامىدىكى ئاۋىئاتسىيە زاۋۇدىدا ئىشلەۋاتقان چاغلىرىمىز ئىدى. كۈندە دېگىدەك هەربىي ئىشلار كومىسسارىيىتىگە بېرىپ بىزلى فرونتقا ئېلىپ كېتىشلىرىنى ئىلتىماس قىلاتتۇق. بىر كۈنى كومىسسارىياتنىڭ باشلىقى كازاكوۋ هويلىغا چىقىپ: «فرونتقا بېرىشنى ئىختىيار قىلغانلار كىم؟» دېگەندە بىز بىر قانچە ياشلار سەپكە تىزىلدۇق. ئۇ ئىنتايىن خوشال بولۇپ هويلىدىكىلەرگە: «مانا كورۈپ قويۇڭلار، بىزنىڭ بۇلداق ۋە ئەپەرۋەر ياشلىرىمىز كۈن ساناپ كوپەيمەكتە. بىزنىڭ غەلىبە قىلىدىغانلىقىمىز مۇقەررەر» دېدى. كېيىن بىزلى تىزىملاپ ئەتىسى پۇخراچە كېيىنگەن چوغى كىچىكرەك بىر ئادەم بىلەن قوبۇل قىلىپ: «زاۋۇدىڭلار هەربىي زاۋۇد، هازىر موشۇ يەردە ئىشلەپ تۇرۇڭلار، بۇمۇ فرونتقا هەسسە قوشقانلىق بولىدۇ. زورۇر تېپىلغاندا سىلەرنى چاقىرىتىمىز» دېدى.

هېلىقى پاكا بويلۇق ئادەم بىزنىڭ ئالدىمىزغا يېقىنىراق كېلىپ: «بىزنىڭ فرونتىمىز باشقا بولىدۇ» دەپ ئەسكەرتتى. كېيىن بىلسەك ئۇ ئى. ئا. پولېنوۋ ئىكەن. بۇ گەپنىڭ مەنىسىگە مەخسۇس كۇرسىغا بېرىپ ئەرشىدىن هىدايەتوۋنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي تارىخىي توغرىسىدىكى دوكلادلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چۈشەندۇق. شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاۋىغا ئوز هەسسىمىزنى قوشۇش ئۈچۈن ئاتلىنىپ كەتتۇق. پولېنوۋ رەهبەرلىك قىلغان قىسمىمىزدا ئۇيغۇرلارلى ئاساس قىلغان قازاقلار، رۇسلار، ئوكرائىنلار، تاتارلار، قىسمەن ئوزبەك ۋە تۇڭگانلارمۇ بار ئىدى.

مەن باشتا پۇلېميوتچى، كېيىنىرەك بولۇم كوماندىرى، پولىمىيوت ۋزۋود كوماندىرى سۈپىتىدە تاشقورغان ئوپېراتسىيەسىگە، غۇلجا هەيرەنباغ، لىيەنشاڭ، جىرغىلاڭ، جىلىل يۈزى، كەڭسەي، سىمپىتوزا، سەلتەي-تۇتەي، داخىياگزا، جىڭ، كۆلۈتەڭ، توغراق، چىگىشۇ، گاڭخوزا، شىخو ۋە ماناس جەڭلىرىگە قاتناشتىم. گاڭخوزىدا يېنىك يارىدار بولدۇم.

تاشقورغان جەڭلىرىدە پولتاۋسكىي، بۇترېموۋ، سېتنىكوۋ يولداشلار جانلىرىنى پىدا قىلدى. تۇرسۇن مۇسايېۋ ئېغىر يارىدار بولدى.

غۇلجا لىيەنشاڭ جەڭلىرىدە زوردۇن مەسىموۋ، رومان، ئىۋان كارمانوۋلار، ياكوۋلېۋ، ئالېشچېنكولار؛ كەڭساي جەڭلىرىدە روزى، ئومەرجان سايېتوۋلار؛ شىخو جەڭلىرىدە ئازىم بىكوۋ، سىميونوۋلار قەهرىمانلارچە قۇربان بولدى. شۇ جەڭلەردە يارىدار بولغان ۋە هايات قالغانلاردىن روزى قۇربانوۋ، غوجەخمەت زۇلپىقاروۋ، قادىر كەرىموۋ، سەيدەخمەت ئومەروۋ، ئالىمجان دامىنوۋ، فىكرەت لىيوخودزايېۋ، شەفىق خەمىتوۋ، تۇرسۇن مۇسايېۋ، تەۋفىق ئابدۇللايېۋ، شەرىپ مۇهەممەتبېكوۋ، لۇرمەهەممەت باقىيېۋ، ۋەلى يۈنۈسوۋ، زاكىر غەلىمبايېۋ، تەۋفىق خەمىتوۋلار ئوتكەن شۇ كۈنلەر خاتىرىسىنى هېچ قاچان ئەستىن چىقارمايدۇ.

ئامما 1944-يىلدىكى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاۋى جاهان تارىخىدا ئىز قالدۇردى. ئۆچمەس تارىخ بولۇپ قالدى.

ئوسمان ئومەروۋ،

شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاۋىنىڭ قاتناشچىسى.

تاشكەنت شەهرى.

سۈرەتتە: شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلاۋىنىڭ بىر گۇرۇپپا ئوفىتسېرلىرى. (ئولتارغانلار) —ئوڭدىن سولغا) پودپولكوۋنىك جاغدا بابالىقوۋ، پولكونىك مەرغۇپ ئىسهاقوۋ. 1947-يىل.

م. ئىسهاقوۋنىڭ ئارخىپىدىن.

ئۆزى دىللاردا، نامى قامۇستا قالدۇ

ئۇز خەلقىنىڭ تارىخىنى جاھانغا مەلۇم
قىلىشتا جاپالىق ئەمگەك قىلغان ئېتنوگراف،
تارىخچى ئالىم ئابدۇللا غوجامبەرھاجى ئوغ-
لى 1883ـ يىلى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ قورغاس
ناھىيەسى قورغاس مازار يېزىسىدا ئوقۇمۇش-
لۇق، بىلىمدان ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئا
بدۇللانىڭ پۇتكۇل ئەۋلادى مەرىپەتپەرۋەر،
بىلىملىك ئائىلە بولغاچقا، ئۇنىڭ كىچىك چې-
غىدىن تارتىپ بىلىم ئېلىشقا زوخمەن، تىرىش-
چان، ئەدەپلىك بولۇپ ئۇسۇشىگە تەسىر قى-
لدى. ئۇ دەۋرلەردە ئادەملەر ئۆز پەرزەنت-
لىرىنى مەدرىسە ۋە بىلىمدان خەلپەتلەردە
ئوقۇتۇش ئادەتكە ئايلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈن
ئابدۇللا مەكتەپ يېشىغا توشقان ۋاقىتىدا
شائىر ئىلى ھاجىم دېگەن خەلپەتتە دەسلەپ-
كى ساۋادىنى چىقاردى. ئاندىن 1900ـ يىل-
لىرى ياركەنتتىكى شائىر نىزامىدىن ئاخۇ-
نۇمدىن بىلىم ئېلىشقا باشلايدۇ. ئابدۇللا نە
زامىدىن ئاخۇنۇم مەدرىسىسىدە بىر نەچچە
يىل بىلىم ئېلىپ، ئۇنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئە-
رەپ-پارس، تۈرك تىللىرىنى ئۆگەنگەندىن
كېيىن، شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتى ئەمۇنە-
لىرىنى ئوقۇپ مۇتائىلە قىلىدۇ. شائىرلارنىڭ
غەزەل، رۇبائىيلىرىنى تەھلىل قىلىپ، ئۆز
بىلىمىنى كۈندىن-كۈنگە ئاشۇرۇپ بارىدۇ.
ئوغلىنىڭ بىلىم ئېلىشتىكى ئىشتىياقىغا مۇھە
ببەت باغلىغان ئاتا، ئۇنى ئالىي مەكتەپلەردە
ئوقۇتۇشقا بەل باغلايدۇ. ياركەنتتە نىزام-
دىن ئاخۇنۇم ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئابدۇ-
للا غوجامبەر ھاجى ئۆزى ئوقۇغان مەدرىسە-
دە ئىلمىي تالىپلارغا دەرس ئۆتۈپ، دادى-
سى مەككىگە كەتكىچە مۇدەررىسلىك ۋە-
زىپىسىنى ئۆتەيدۇ.

ئاتا ئۈچۈن ئۆز پەرزەندىنى ئوقۇتۇپ،
ئالىي بىلىملىك قىلىپ، ۋەتەن خىزمىتىنى
ئادا قىلدۇرۇشتىن ئارتۇق بەخت يوق. ئە
ينە شۇ مەخسەتتە يانغان غوجەمبەر ھاجى
ئوغلى ئابدۇللىنى خارجىي ئەللەردىكى ئا-
لىي بىلىم دەرگاھلىرىنىڭ بىرىسىدە ئوقۇ-
تۇشنى كوزلەپ، 1904ـ يىلى ئۇنى ئىستام-
بۇلغا ئوقۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى مەك
كە-مەدىنىگە كەتكەن. ئابدۇللا ئىستامبۇل
دارىلفۇنۇنىدا بىر نەچچە يىل بىلىم ئالغاندىن
كېيىن، دادىسى غوجامبەر ھاجى 2ـ نۆۋەت
ھاجى ھەرەم قىلىشقا مەككىگە بارغاندا، ئوغ
لىنى ئىستامبۇلدىن ئۆزى بىلەن بىللە ئاپ-
رىپ، ھەج قىلدۇرۇپ كەلگەن.

قورغاس مازار خەلقى غوجامبەر ھاجىۋە
ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇللا ھاجىلارنىڭ مەككە-
مەدىنىدىن قايتىپ كېلىشىنى چوڭ خوشال-
لىقلار بىلەن كۈتۈۋالدى. ئۇلارنىڭ شەرىپى-
گە قارشى ئېلىش مەراسىمىنى ئۇيۇشتۇ-
رۇپ، ئۇلارنىڭ بۇلدىن كېيىن قورغاس ما-
زاردا مەسچىت-مەكتەپ، مەدەنىي- مائارىپ
ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا ئاق يول تى-
لىدى. ھەقىقىي خەلق زۇرىكىدىن چىققان
مۇنداق ئەمەلىي پائالىيەتلەر ئىستامبۇلدا
يېڭىدىن ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇللا ھاجىغا ئە
جايىپ تەسىر قىلدى. ئۇ بىر تەرەپتىن دا-
دىسىغا ياردەمچى خەلپەت بولۇپ، تالىپ-
لارغا دىنىي دەرس بەرسە، ئاساسىي مەخ-
سىتى قورغاس مازار يېزىسىدا يېڭىچە مەك-
تەپ ئېچىپ، ياش ئوسمۇرلەرنى زامانىۋى
يېڭى ئىستىقبالغا ئېلىپ چىقىش ئىدى. ئۇ
شۇ يولدا كۈرەش قىلدى. ئاخىرى ئۇ يېزى-
دىكى بىر تۈركۈم كونىلىقنى ياقلايدىغان جا
ھالەت قالدۇقلىرىغا رەددىيە بېرىپ، يېزىدا
يېڭىچە بىر مەكتەپ ئېچىش قارارىغا كەلدى.

1916ـ يىلى قورغاس مازار خەلقى ھايا-
تىدا چوڭ شەھرىلىك ۋاقىئە يۈز بەردى.
ئاھالى ئۆز كۈچى بىلەن تۆت سىنىپلىق
زامانىۋى مەكتەپ بىناسىنى تىكلەپ، ياش
ئوسمۇرلەرگە بىلىم ئىگىلىشكە ئاچتى.
مانا شۇندىن باشلاپ قورغاس ناھىيەسى

ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى ئابدۇللا ئەپەندى ئاچ-
قان ۋە ئۇنىڭ مەكتىۋى ئاساسىدا بالىلارغا
بىلىم بېرىش ئۇسۇللىرى يېڭىلىنىشقا كۆچۈپ،
مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرىمۇ يۈكسىلىشكە
باشلىغان. ئامما ئىلىم-پەن، مەدەنىي-مائا-
رىپ ئىشلىرىدىكى مۆلدىق تەرەققىيات ۋە
يېڭىلىقنى كۆرەلمەيدىغان نادان، خۇراپات، جا
ھالەت تەرەپدارلىرى ئابدۇللا ئەپەندى ئۈ-
ستىدىن تۈرلۈك تۆھمەتلەرنى پەيدا قىلىپ:
«ئابدۇللا ئەپەندى دېگەن كاللا قېيىۋۈق چىق
تى، بالىلارغا «قوغال» دېگەن مارش، ئەس-
كەرلەرگە ئوخشاش تۈرلۈك مەشىقلەرنى
ئۆگىتىدۇ...» دەپ كۆزە ناھىيەسىدىكى جا
گېچۇگىقا چىقىپ، ئەرز بېرىدۇ. شۇ ئۈيەي-
لى ئابدۇللا ئەپەندى تۈرمىگە تاشلاندى.

1920ـ 30ـ يىللىرى ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ
ھاياتى تولىمۇ مۇرەككەپ شارائىتتا ئۆتتى.
ئۇنىڭ ئۆز خەلقىنى ئويغىتىش توغرىسىد-
كى مۇقەددەس ئارزۇلىرى، ئۇيغۇر خەلق-
نى زامانىۋى ئىلىم-پەن بىلەن قوراللاندۇ-
رۇش دېگەن مەخسەت ۋە پائالىيەتلىرى يەر-

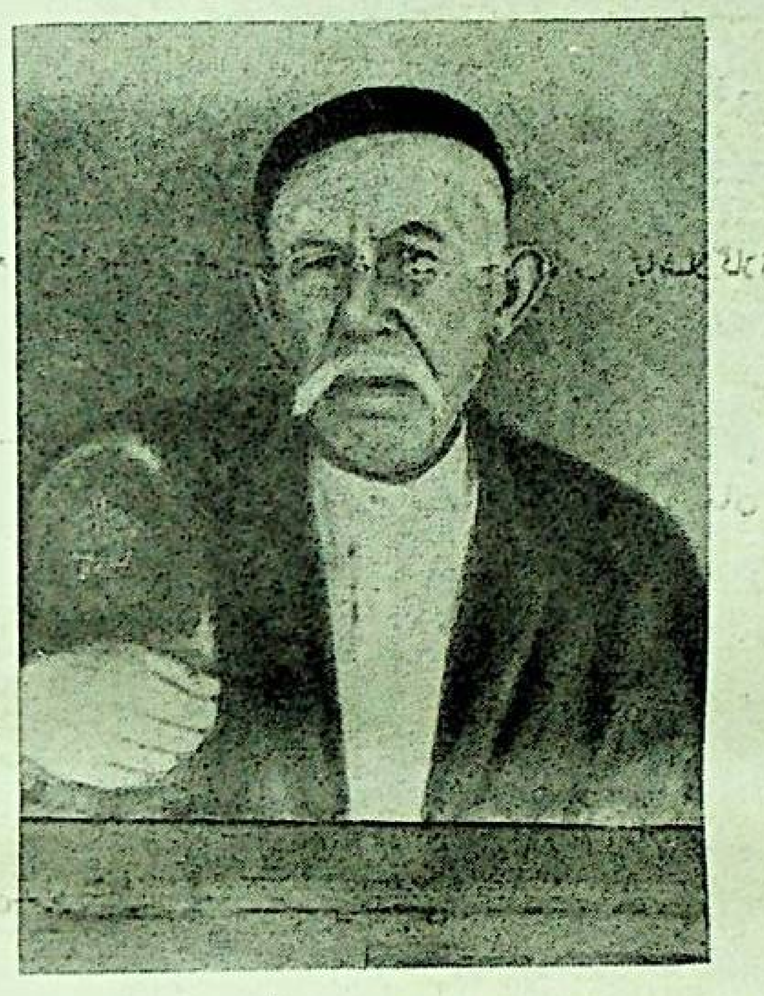

لىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن تە-
قىپلەندى..

ئابدۇللا ئەپەندى 1932ـ يىلى قاماقتىن بو
شۇنۇپ، تا 1938ـ يىلغىچە ئۆزى سۆيگەن
كەسپى-ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپ مۇدىرى
بولۇپ ئىشلىگەن بولسىمۇ، 1938ـ يىلى كۈز
دە شىڭ سىسەي ئۇنى يەنە قاماققا ئالدى.
ئۇ غۇلجىدىكى جىڭ ۋە جۇي تۈرمىسىگە
سولىنىپ، 1944ـ يىلى كۈزدە بوشاندى. شۇ
ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ئىلىدا كۆتۈرۈلگەن شەر-
قىي تۈركىستان مىللىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا
ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئۇنىڭ مەدەنىي-مائارىپ
ئىشلىرىغا يېقىندىن ياردەمدە بولغان.

ئابدۇللا ئەپەندى تىنىمسىز ئەمگەك قىل-
غان مەرىپەتپەرۋەر ۋە جاپاكەش ۋەتەنپەر
ۋەردۇر، ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆز خەلقىنى
باراۋەرلىك، ئەركىنلىك ۋە ئۆز ھوقۇقىنى
ئېلىشقا ئۈندىگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپ-
تىن زامانىۋى ئىلىم يولىغا باشلاشتا تەر
توككەن ئەشكىلاتچىدۇر. يەنە بىر تەرەپ-
تىن ئۆز خەلقىنىڭ ئېتنوگرافىيەسىگە ۋە تا
رىخىغا ئۆز ھاياتىنى بېغىشلىغان ئالىم،

ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ ئىلىم يولىغا كىرىشى-
دە قورغاس مازار ناھىيەسىدىكى قېدىمىي ئا
لمىلىق شەھرىنىڭ تەبىي شەرت-شارائىتى،
توپونىمى ۋە تۇغلۇق تومۇرخان مازار يا-
دىكارلىقلىرىنىڭ ياردىمى چوڭ بولغان. ئۇ
دەسلەپ خەلق ئىچىدىكى رىۋايەتلەر، خە-
لق تارىخچىلىرىنىڭ يازمىشلىرى (ئېغىزچە
خاتىرىلەر)، بۇ يەرگە كەلگەن چەت ئەل
سەيياھلىرىنىڭ ئىزدىنىشلىرىگە بەك قىزىق-
تى. يىللار ئۆتكەنسىرى ئالمىلىق شەھرى-
نىڭ تارىخى، تۇغلۇق تومۇرخان مازىرىنىڭ
بىنا بولۇشى ۋە يادىكارلىقلىرى ھەققىدىكى
مەئبەلەرگە يانداشىپ، بۇ قېدىمىي جايلار-

غا ئارخېولوگىيەلىك تەكشۈرۈش كېرەك دې-
گەن خۇلاسىگە كەلدى. شۇ مەخسەتتە 20ـ
يىللىرى ئابدۇللا ئەپەندى ئالمىلىق شەھەر
خارابىسىدىن 100مو يەرنى ئابدۇراخمان باي
دېگەن كىشىدىن سېتىۋېلىپ، ئۆزى باشلىق
ئون نەچچە كىشى ئارخېولوگىيەلىك قېزىلما
ئىشلارنى ئېلىپ باردى. نەتىجىدە ئۇ يەر-
دىن قەبرە تاشلىرى (تاش ئابىدە)، قورال-
ياراق، قاچا-قومۇچ، كۈمۈچ تەڭگە، مىس
ۋە باشقا مەدەنلەردىن ياسالغان جابدۇقلار
(پىچاق، پالتا، خەنجەر، شامدان، چىراق-
پاي) ۋە باشقا نەرسىلەرنى قېزىۋالغان. ما-
نا بۇ تارىخىي يادىكارلىقلار ئىچىدە تاش
باسما مەتبە بولۇپ، ئابدۇللا ئەپەندى بۇ
قىممەت يادىكارلىقنى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە
قەدىرلەپ ساقلاپ زۇرگەن بولسىمۇ، ئامما
ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى مەزكۇر
تاش باسما مەتبۇئات دەستگاھىنى ئىنگلىز
سەيياھلىرىغا 300 دانە بورتىمە ياغلىق قىم
مىتىگە سېتىۋەتكەن...

ئابدۇللا ئەپەندى ۋاپات بولۇپ(1956ـ

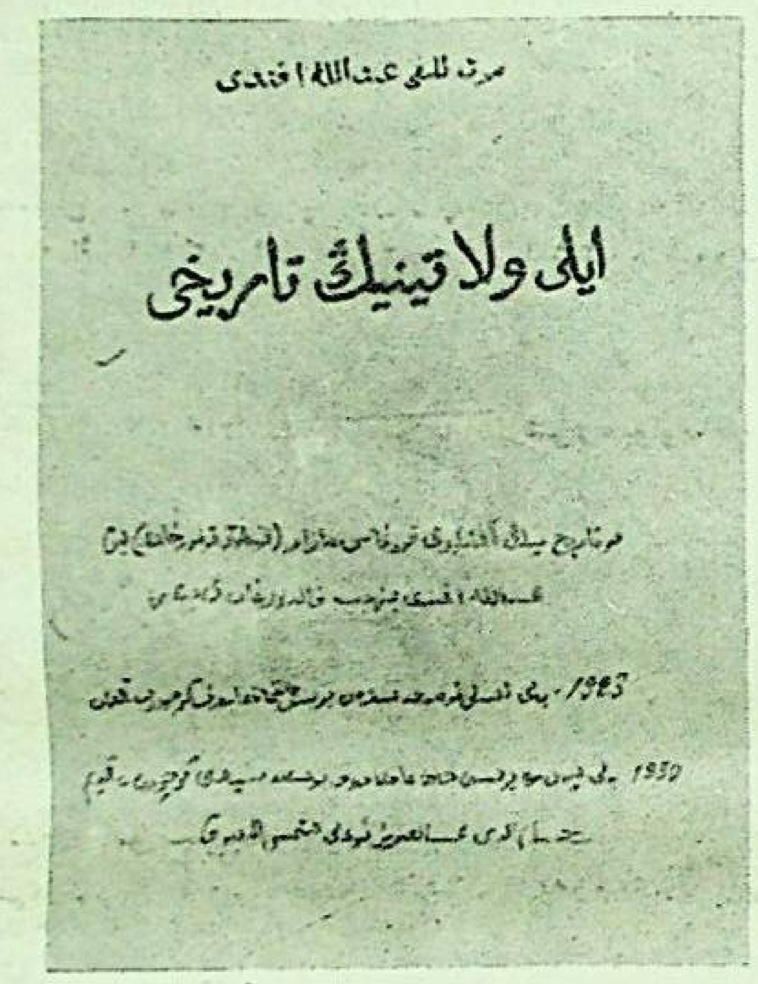

يىلى) بىر-ئىككى يىلدىن كېيىن ئۈرۈمچىدە
زىكرى ئەلپەتتا بىلەن «قورغاس مازار»،
«ئالمىلىق» دېگەن سوزلەر ئۈستىدە سوز-
لىشىپ قالدۇق. (شۇڭغىچە زىكرىكامىنىڭ
ئابدۇللا ئەپەندىگە كۈيوغۇل ئىكەنلىگىنى
بىلمەيدىكەنمەن). زىكرىكام كەمتەرلىك قى-
لدىمۇ ئەتمالىم، ئۇنىڭ (قېيناتىسىنىڭ) تە-
رىپىنى ئانچە ئېيتمىدى. پەقەت، بىر تا-
رىخىي كىتاپ يازغانلىغىنى، ئالمىلىق شەھە-
رىنى قېزىپ، ئەسەرى-ئەتىقىلەر تاپقانلىغى-
نى قىسقىچە سوزلەپ بەردى. «تۇغلۇق
تومۇرخان ۋە ئالمىلىق» دېگەن قوليازمى-
سى بىر نەچچە دەپتەردە بارلىغىنى ئەس-
كەرتكەن ئىدى.

ئىلى تەۋەسىدە ئابدۇللا غوجامبەر ھاجى
ئوغلى- ئابدۇللا تارىخ نامى بىلەن مەش-
ھۇر. ئۇ ئۇيغۇرلار تارىخىغا ۋە ۋەتىنىگە
ئائىت تارىخىي ئەسەرلەرنى يازغانلىغى بى-
لەن تارىخچى دېگەن مۇقەددەس نامى ھەم-
مىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. بىراق بىز تارىخچى
ئابدۇللا ئەپەندىنى ناھايىتى ئاز ئۆگەندۇق.
ئۇ ھايات ۋاقتىدا (40ـ يىللىرى) ئۇنىڭ پائا
لىيەتلىرى، ئالمىلىق شەھىرى، تۇغلۇق تو-
مۇرخان مازارى ھەققىدىكى كوز قاراشلىرى،
يازغان تارىخلىرى ۋە باشقىلار توغرىسىدا
ئاز ئىزدەندۇق.

ئۇ 1944ـ يىلدىن كېيىن ئۇزۇن يىللىق
ئىزدىنىش، تارىخقا ئائىت ئۆگەنگەن ۋە تەت
قىق قىلغان ماتېرىياللىرىنى رەتكە سېلىش جە
رىيانىدا «قەشقەر تارىخى» كىتاۋىنىڭ قول-
يازمىسىنى يېزىپ تاماملىغان. بۇ تەخمىنەن
1945ـ يىلى بولۇپ، ئەپسۇسكى ئۇ مەتبۇ-
ئاتتا نەشر قىلىنمىغان. ئۇنىڭ «قەشقەر تا
رىخىنى» يازغانلىغى ياشىغان يۇرت ئىچىگە
ۋە يېقىن مەسلەكداش بۇرادەرلىرىگە مە-

لۇم بولغان. بۇ ئىزگۇ ئىشتىن خەۋەر تاپ-
قان سابىق شەرقىي تۈركىستان ھوكۇمىتىنىڭ
رەئىسى ئىلىخان تۆرە قورغاس مازارغا چى-
قىپ، ئابدۇللا ئەپەندى بىلەن سوزلىشىپ،
مەزكۇر تارىخنى ئېلىپ كەتكەن، 1946ـ يى-
لى ئىلىخان تۆرە «غايىپ» بولغاندا «قەش-
قەر تارىخى» قوليازمىسىمۇ «غايىپ» بو-
لۇپ كەتكەن ...

ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ تارىخىي ئەمگەكلە-
رىنىڭ يەنە بىرى «ئۇيغۇرلار تارىخى» قو-
ليازمىسى ئىدى. بۇ ئەمگەكنىڭ ھەجمى ئاز-
چە چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇرادەر-
لىرى مەزكۇر تارىخ قوليازمىسىنىڭ بەك قىم
مەت باھالىق تارىخ ئىكەنلىگىنى خەلق ئىچى-
دە سوزلەپ زۇرگەن. ئۇ تەخمىنەن 200 ۋا
راق ھەجمىدە ئىكەن.

مەن ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجا
دىي پائالىيىتى ھەققىدە ئۇنىڭ ئوغلى شائىر
شۈكرى ئابدۇللا (ئۇ تاشكەنتتە ياشايدۇ)ۋە
باشقىلار بىلەن بىر نەچچە قېتىم سوھبەت-
لەشتىم. ئۇ ئاتىسى توغرىلىق خېلە قىممەت-
لىك ماتېرىياللارنى بەردى: «...دادام تارىخ
ھەققىدە خېلە پۇختا ئەمگەكلەرنى يازغان-
لىغىنى بىلىمەن. «ئۇيغۇرلار تارىخى» قول-
يازمىسى ئۆزى ۋاپات بولغاندا بېشىدىكى
ياستۇقنىڭ ئاستىدىن چىققان. دادامنىڭ ئال-
مىلىق شەھىرى ھەققىدە كىتاپ يېزىش نى-
يىتى بار ئىدى. تارىخقا دائىر يازغان ئەر-
سىلىرىنى- «ئۇيغۇرلار تارىخىنى» مەن بىل-
دىغان بىر توپ كىشىلەرگە بېرىۋەتكەن. مىل-
لىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋىدىن كېيىن بولسا كې-
رەك، دادامنىڭ ئەسەر-ئەتىقىلەرگە دائىر
بىر قىسىم ئەرسىلىرىنى بىر تۈركۈم كىشى-
لەر ئېلىپ كەتكەن ئىدى. 1948ـ يىلى «ئۇي-
غۇرلار تارىخىنى»نىڭ يەنە بىر نۇسخىسىنى
ئە. قاسىمى بىز ياستۇرىمىز دەپ ئېلىپ كە
تكەنلىكى ئېسىمدە»- دەيدۇ. تارىخچى ۋە
ئېتنوگراف ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ ئىلمىي ۋە
تارىخىي ئەمگەكلىرىنى- «قەشقەر تارىخى»
ۋە «ئۇيغۇرلار تارىخى» كىتاپلىرىنىڭ قول-
يازمىلىرىنى ئىزدەپ تېپىش ياش تارىخچى-
لىرىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسىدۇر.

ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ قىممەتلىك ئەمگەك-
لىرىنىڭ يەنە بىرى «ئىلى تارىخى» («ئىلى
ۋىلايىتىنىڭ تارىخى»)، مۇئەللىپ بۇ ئە-
سەرنى 1920ـ يىللىرى يازغان بولۇشى كې-
رەك. ئەسلى ئۇنىڭغا بىزگىچە يېتىپ كەلمە-
گەن. پەقەت ئۈچىنچى قېتىم، يەنى 1923ـ
يىلى ئەسلى نۇسخىدىن يۈسۈپجان غاپپاروۋ
كوچۇرۇپ ئالغان. بۇ نۇسخىدىن 1930 ـ
يىلى غۇلجىدا ھېسامىدىن ئابلىز ئوغلى كو-
چۇرۇپ ساقلىغان. بۇ قوليازمىنىڭ مۇقاۋى-
سىغا ئاخىرقى كوچۇرگۇچى: «بۇ تارىخنى
قورغاس مازارلىق (تۇغلۇق تومۇرخانلىق)
ئابدۇللائەپەندى يېزىپ قالدۇرغان ئەسەر»
دەپ يېزىپ قويۇلغان. قوليازما 96 بەت
بولۇپ، چوڭ-كىچىك 24 ماۋزۇغا بولۇن-
گەن. 80ـ بەتكىچە كوك سىيادا، ئۇنىڭدىن
كېيىنكى بەتلىرى سوسۇن قېرىنداش بىلەن
غۇلجىدا كوچۈرۈلگەن. بۇ قوليازما ھازىر
مېنىڭ ئارخىۋىمدا ساقلانماقتا.

تارىخچى-ئېتنوگراف ئابدۇللا غوجامبەر
ھاجىنىڭ ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىيال ۋە
قوليازمىلىرىنى ژىغىپ، توپلاپ، ئۇيغۇر قا-
مۇسى سەھىپىلىرىگە كىرگۈزۈشىمىز كېرەك.
شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئۆزى دىللاردا، نامى قا-
مۇستا قالىدۇ.

تۇرسۇن قاھارىي.

سۈرەتلەردە: 1. ئابدۇللا غوجامبەر ھاجى
ئوغلى. (سۈرەت ئابدۇرېشت سىراجىدىن
خەلپەت ئوغلىنىڭ 1956ـ يىلى چۈشۈرۈپ
ئېلىنغان سۈرىتىدىن رېپرودۇكسىيە قىلىندى).
2. «ئىلى تارىخى» قوليازمىسىنىڭ مۇ-
قاۋىسى.

خەلق ئىجادىدىن

دەستىخاندىكى ماجرا

ئۆتكەن زامانىنىڭ يەر تەۋرىگەن ۋەلى، جۇمبىل ئەۋلىنىڭ بىرى كام ئوتتۇزى ئىدى. ئوچاق مەملىكىتىنىڭ قازان شەھىرىدە ئولتۇرۇشلۇق مانتىگۈل بېگىمنىڭ چوڭ قىزى چوشۇرەبۇۋۇم پۈتۈن غىزالار ئەرباپلىرىنى ژىغىپ توختام سوھبىتى قىلىش نىيىتىدە دەستىخان مەيدانىنى تۈزۈپ، غىزا مېھمانلىرىنىڭ بىر-بىرلەپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى. مىسكەي شەيخ ئاخۇنۇمنىڭ بېقىۋالمىش، رەڭگى-روھى سارغايغان ياپىلاق چىلاپچى- شالدام غوجى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئاپتاۋا مەخسۇم ئازۇك بويۇنلىرىنى غازدەك سوزۇپ كىرىپ، تەزىم بىلەن مېھمانلار ئارا قولمۇ-قول كۆرۈشۈپ كەتتى.

قازان شەھىرىنىڭ بۇرۇنقى مەرھۇم پادىشاسىنىڭ چوڭ خوتۇنى لوڭگەخان ھاجىم پالەچ كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ، تېز مېڭىشتىن قاپتىكەن، ئۇمۇ ئارقىدىنلا قانچە غەيرەتلەر بىلەن سورۇلۇپ كېلىپ مېھمانلار بىلەن قولمۇ-قول كۆرۈشۈپ، چىقىپ كەتتىلەر.

بۇ ۋاقىتتا ئۇينىڭ تاشقىرىسىدا ئالتۇن ئىشتان كىيگەن بوزرۇك خوجىنىڭ مۇرىتلىرىدىن بولغان ھەزرىتى ساماۋار پىرىم، چەينەك ھاپىزلىرىنى ژىغىپ ئولتۇرۇپ ھالقا بولۇپ زىكرى-سوھبەت باشلىماقتا ئىدى.

شۇ ئەسنادا جارالقىچ جۇرۇك داغۇ-دۇغا بىلەن يۇرتىنىڭ ياشلىرىدىن بولغان پىيالە ژىگىتلەر سەپ-سەپ بولۇپ مەيدانغا يېتىپ كەلدى.

ئۇلاردىن كېيىن تاشقىرىدىن ھەيۋەت بىلەن پوش-پوش! دېگەن سۈرلۈك ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ تاشقىرىدىكى ساماۋار پىرىمنىڭ ئاۋازى بولۇپ، ئۇنىڭ پوش-پوشلىرى چەينەك مۇرىتلىرىنىڭ قىيا-جىيالىرى بىلەن پىيالە ژىگىتلىرىنىڭ ۋالق-چۇقلىرىنى پەسەيتتى. بىراق پىيالە ژىگىتلەر ئاسمانىنى قويىنغا يوشۇرماقچى بولۇشتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەرشىنىڭ تۈۋرۈكلىرى لىڭشىپ، جاھان زىل-زىلىگە كېلىپ كەتتى.

ئارقىدىن دەستىخان مەيدانىغا ئۇزۇن چوڭ كوچىدىن پوش-پوش دېگەن خۇشامەتلىك ئاۋازلار بىلەن پەتنۇس تەختىگە ئولتۇرۇپ، تونۇر ئىنىمىنىڭ ئەۋلىيالىرىدىن ئىككى يېندا مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن مەزە تورەم چىنە-چەينەك، قازى، كاللا ۋە ھاپىزلىرىنى ماڭغۇزۇپ يېتىپ كەلدى.

پۈتۈن مەيداندىكىلەر مەزە تورەمنى زىيارەت قىلىپ تۇرۇشىغا، مەجلىسكە ئازادە ۋە سۆپەتلىك كەلگەن سىنچايخان ھاجىم شاماھاسالىرىنى قولتۇقلىرىغا قىستۇرغان، تىنغان رەڭگىنى قىزارتقان ھالدا پىيالە ھارۋۇسىدا مۇلايىم سۆپەت بىلەن بويۇنلىرىنى ئېگىپ ئولتۇرۇشىغا، قاتلىما قازاخۇنۇم چوڭگۈلغان سەللىلىرىنى تۈزەپ پەرىشان كۆڭلى بىلەن ھەزرىتى مەزە تورەمنىڭ ئۈستىدىن دەر غەزەپ بولۇپ، مەزە تورەمنىڭ لەشكەرلىرىنى تىرەپىرەن قىلغاندىن كېيىن، مەزە تورەمنىڭ دۈپ-دۈگىلەك سېمىز پالۋانلىرى سامسا باتۇرلار قاتلىما قازىنىيەر بىلەن يەكسەن قىلىپ ئۇزلىرى چازىلىرىنى كەڭ قورۇپ ئولتاردى. ئۇلار شېكەرباغ مەھەللىسىدىن مېھمانلار ھوزۇرىغا ژىلدا بىر قېتىم كېلىدىغان بېشەكچىن ھاجىم، پېلەك-مىلەكلىرىنى تاشلاپ ئالابەقەسەم تونلىرىنى كىيىشىپ كەلگەن كوكچى-نوچى، شېكەرشىن خېنىم، ئاقچى پايۋەچچە، سەۋزە ئازۇك كېلىنچەك، تاۋۇزجان قارىملارنى ئالە-پەرياتلىرىغا قارىماستىن ئارقا-ئارقىدىن شېھىت قىلدۇرۇۋەتتى. مەرھۇم بېشەكچىم ھاجىم، تاۋۇزجان قارىملارنىڭ قانلىرى دەريا-دەريا بولۇپ ئاقتى. تاۋۇزجان قارىمنىڭ مۇبارەك تەسۋىرلىرى دانە-دانە بولۇپ دەستىخان مەيدانىغا چېچىلىپ كەتتى.

بىر ئازدىن كېيىن ئەھلى مەھەللە ئاخۇنلىرى بۇ شېھىتلار شەنىگە سۈرە-تىلاۋەتلەر بىلەن دۇئا قىلىشتى. بىراق بۇنىڭغا ئوخشاش قان توكۈشكە تاقەت قىلالمىغان مەزە تورەمنىڭ تومۇرى ھەددىدىن زىيادە كوپۈپ، دەرغەزەپ بىلەن:

— قان توكۈشكە سەۋەبچى بولغانلار دەستۇرخان مەيدانىغا ھازىر قىلىنسۇن!— دەپ جاكا ئەمرى قىلغاندىن كېيىن، چوموچ مىرشاپلىرى بەن ئىستىقامەت قىلىپ ژۈرگەن شورپا غوجامنى چىنە كولچەكلىرىگە قاچىلاپ، قاراموش تەسۋىرلىرىنى يەنچىپ، يۇزلىرىگە چېچىپ ئېلىپ كېلىشتى. شورپا غوجام ئاھايىتى قورقۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن كوزلىرىنى پاقىرىتىپ تۇرۇشىغا، بۇ ئەيىپنىڭ چوشۇرەبۇۋىمدە ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ، دەرھال چوشۇرەبۇۋىگە دوغا ماڭغۇزدى.

جوشۇرە بۇۋىم روماللىرىنى باشتىن ئاخىر ساڭگىلىتىپ، يۇمغاق سۈتىدىن ھوسما قويۇپ، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ چامغۇر بوقچىلىرىنى قولتۇغىغا قىستۇرغان ھالدا، دوغىغا تۇتۇق بەرمەي، ئۇ بۇلۇڭدىن-بۇ بۇلۇڭغا قېچىپ ژۈرگەندە، ھەزرىتى مەزە تورەمنىڭ ئاچچىغى زىيادە بولدىدە، قوشۇق دوغىسىغا چوشۇرەبۇۋىمنى سوراققا تارتىش توغرىلىق بۇيرۇق چۈشەردى. چوشۇرەبۇۋىمنىڭ تەختى راۋالى قازان شەھىرىدىكى داس بېگىمگە ئامانەت قويۇلدى.

بۇ ماجرادىن كېيىن ژۇتازا مەخسۇم قاسقان ھوجرىسىدىن ئالدىراشلىق بىلەن تەرلەپ-تەپچىپ چىققان پېتى جىگەردەك سەللىلىرىنى ئوراپ، بەللىرىنى بوشىراق باغلاپ، لىگەن ھارۋۇسىغا ئولتۇرۇپ ماڭاي دېيىشىگە، مانتا باداك قاپاقلىرىنى يۇمۇپ، قوساقلىرىنى دومپايتىپ، ئاتىكاچىلىق بىلەن دەررۇ ژۇتازا مەخسۇمنىڭ ئۇستىگە چىقىپ ئورۇن ئالدى. ئۇلار بىرىنگە ماي تارتىشىپ مەيدان تەرەپكە مېڭىشتى.

بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان لازا دارىن، شوسەي كوجاك، چەيزە شىجاك، ئاچچىقسۇ لوزۇك تۇرۇپ شاھىدلار چىنە-تەخسىلەردە ئولتۇرۇپ چوكا مىلتىقلىرىنى بەتلەپ شىشە، جاگلىرىنى ئورۇپ جازاڭلىتىپ مەيدانغا يېتىپ كەلدىلەر. ھەممىيلەن دەرھال ئورە-توپە بولۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇلارنى تورگە باشلاشتى.

بىر ئازدىن كېيىن شوسەي كوجاكنىڭ غەزەپلىك كوزى مانتا بەككە چۈشۈپ قالدى. بۇلار مۇلدىن بۇرۇن بىر نەچچە قېتىم مەنسەپ ئاداۋىتىدە بولۇشقان ئىدى. شوسەي كوجاك دەرھال پۇتلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ لازا شىجاڭغا ئەرزە ھال ئېيتتىلەر. لازا شىجاك مانتابەگنى كورسىتىپ:

— چوكا مىلتىق بىلەن ئولتۇرۇپ، ئاچچىقسۇ لوزۇڭنىڭ غەزنۇنى كورسىتىپ، قوساقلىرىنى يېرىپ، ئۇچەيباغرىنى چۇگۇپ تاشلاڭلار!—دەپ بۇيرۇق بەردى. تەرەپ-تەرەپتىن خوش، خوش! دېگەن ئاۋازلار چىقىپ ھوكۇم ئورۇنلاندى. كېيىن بۇ پىتنە-ئىغۋالىنىڭ سەۋەبچىسى بولغان ژۇتازا مەخسۇمنى چەمبەرچەس باغلاپ، تەختىدىن ئاغدۇرۇپ، شاھانە سەللىلىرىنى چۇگۇپ تاشلاپ، تىرە-پىرەن قىلىشقا ھوكۇم چىقىرىلدى. شۇ ئەسنادا سىنچاي سۇاھچىلىرى بۇ ماجرادىن ئەندىشە قىلىپ، تەرەپ-تەرەپكە ژۈگرەشتى.

بىر ئازدىن كېيىن كوپ ئىلتىماسلار ئارقىلىق، ھەزرىتى شاھى سۇلتان پولۇ كەپكۈر-دۇمباقلىرىنى چىلىپ چىنە پانساتلىرىنى تەييار قىلىپ، قوۋۇرغا دەررىسىنى ئېلىپ، بېھى تامغىسىنى بېسىپ، سەۋزە ئوقيالىرىنى بەتلەپ، مەيدانغا يېتىپ كەلدى. مەيداندا دەستىخانغا ژىغىلغان پۈتۈن ئاتام ماشايىخلىرى ئارقىلىپ قىچىشقا باشلىدى...

ھەممە ۋەقەدىن خەۋەر تاپقان ھەزرىتى شاھى سۇلتان پولۇ دەستىخان سورۇنىغا ئۇلۇغۋار نەزەر تاشلاپ، ئاخىرى مۇلداق مەزمۇندا ھوكۇمنامە ئېلان قىلدى.

1— مانتاگۇل بېگىمنىڭ چوڭ قىزى جوۋاخان يەل باتۇرنىڭ ھايدىشى بىلەن ئاچچىق ۋە تاتلىق ئۇچەي كوچىلىرى ئارقىلىق تۇرۇمتاي كولبېشى، كوزىچى يار بېشى بىلەن كونا داتاڭغا ھەيدەپ كىرگۈزۈلۈپ، توشۇك دەرۋازىسىدىن قوغلاپ چىقىرىلسۇن!

2— بۇ پىتنە-ئىغۋانى ئۇغدۇرۇشقا سەۋەبچى بولغان چوشۇرەبۇۋى دەستىخان مەيدانىغا چىقىشتىن قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا ئەۋلى مۇقەددەم،ساپ نىيەتلىك مەنجىزەخېنىم تەيىنلەنسۇن!

3— مەزە تورەمنىڭ مەنسەپلىرى بىلەن تامغىلىرى ئېلىنىپ، ھاكىملىققا توغاچ پالۋان بەلگىلەنسۇن!

4— سابىق مەزە تورەمنىڭ ژۇمۇلاق لەشكەرلىرىدىن بولغان سامسا باتۇرلار تۇتۇلۇپ، كېكىرتەك ۋە كارنايلارغا قامالسۇن!

5— مەرھۇم تاۋۇزجان قارىم ئۈچۈن شېكەرشىن خېنىمغا ئۇزرە قويۇلسۇن!

6— كوكچى نوچى، بېشەكچىن ھاجىملارغا سەمەن ۋە پەيزىۋاتلاردىن ئورۇن بېرىلسۇن!

7— بۇ ئائىلارنىڭ قوساق ئىچىدە گۈلدۈر-قاراس، تاراق-تۇرۇق قىلىپ مۇشلىشىپ ئىسيان كوتىرىپ، كىشىلەرنى بىئارام قىلىدىغان ناتوغرا ئەھۋاللارنىڭ يەنە ئوتتۇرىمەسلىكىگە سىنچاي ھاجىم مەسئۇل بولسۇن.

بۇ ھوكۇمنامىغا شاھى سۇلتان پولۇ، ئاچچىقسۇ لوزۇك ۋە شوسەي كوجاكلار ئىمزا قويۇپتۇ.

يېزىۋالغان مۇستاپا مۇھەممەت.

ئىزاھىنىڭ ھاجىتى يوق...

ئابدۇشكۇر ئازمەمەتوۋ سىزغان رەسىم.

سەلەي چاقتان سەيلىدە

كومپېرتسيەلىك سىلىق

— سەلەيكا، ئوغلىڭىزنى ئۆيلىگەندىن بېرى بېشىڭىز چۈشۈپلا كېتىپتىغۇ؟— دەپ سوراپ قاپتۇ بىرسى.

— ھازىرقى ۋاقىتتا قىز تەرەپنىڭ سىلىقى كومپېرتسيەلىك باھا بولۇپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ، ئۇكام،— دەپتۇ چاقچاق بىلەن جاۋاپ بېرىپ سەلەي.

پۇتاقسىز بولمايدۇ

سەلەي چاقتاندىن ساندۇق سېتىۋالغان بىر قاسساپ ئەتىسى سەلەينى ئۇچرىتىپ:

— سەلىياخۇن، ساندۇقلىرى ساپلا پۇتاق ياغاچتا ياسالغان ئىكەنغۇ،— دەپ كايىپتۇ.

— ئەخسىر، سىلى گوشنى ساتقاندا، «گوش ئۇستىخانسىز بولمايدۇ» — دەيدىلىغۇ، شۇنىڭدەك ياغاچمۇ پۇتاقسىز بولمايدۇ-دە!— دەپتۇ سەلەي بۇرۇتىنى تولغاپ.

بىلمەيتتىڭمۇ

بىر مەھەللىنىڭ تۇرغۇنى سەلەي چاقچاقنى ئۇچرىتىپ قېلىپ:

— سەلەيكا، يەكشەنبە كۈنى جامائەتنى خەتمە قۇرئانغا چاقىرسام، بىرمۇ ئادەم كەلمىدى، بۇ نېمە قىلغىنى؟— دەپ رەنجىپتۇ.

— ھازىرقى زاماندا يەكشەنبە كۈنى خەقنىڭ ھەممىسى بازارغا چىقىدىغانلىقىنى بىلمەيمىلا، ئەندى دۈشەنبىگە چاقىر!— دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ سەلەي چاقتان.

ئابدۇسالام غاپپار.

كۆڭۈلدىكى گەپلەر

ياخشى ئەسەر خۇددى ئۆگمەس توگاغا
ئوخشار،
يامان ئەسەر تۇترۇق بولماس چوگاغا
ئوخشار.

* * *

ئەدىپلەر بار كىتاپلىرى دەستە-دەستە،
ئوقۇساڭچۇ، بىرەر سوزى قالماس ئەستە.

* * *

— قايسىسى قىيىن، ھېكايىمۇ، شېئىر
يېزىشمۇ؟
— ھەر ئىككىسى قەلەمدە خۇددى قۇدۇق
قېزىشقۇ.

* * *

ئەدىپلەر بار- بىر-ئىككى ئەسەرگە چەككەن
قەلەم،
ياشايدۇ ئۇ تاتۇرغىچە كونا ئالەم.

قارا يېزىقلار

كورەلمەس:

ياخشى ئىشنى مەن كورەلمەيمەن،
ياخشى كىشىنى ھەم كورەلمەيمەن.
ئىلان بولۇپ چېقىپ ئالمىسام،
ئارامخۇدا مەن ژۈرەلمەيمەن.

زۇغۇي:

ئۇ ياققا، بۇ ياققا ئوتۇپ غۇي-غۇي،
كوتۈلداپ، گەپ توشىغان مەن زۇغۇي.
ئېغۋا ھەم پىتنە-پاساتنى چېچىپ
ژۈرگىنىم ماڭا ئوزى چوڭ ئابروي.

گۇمانخور:

باشلىق بىر قىسما قاراپ ژۈرىدۇ،
ئىشىكتىن ئەۋۇ ماراپ ژۈرىدۇ.
بىر گەپ بار شۇلدا، ياماللاپ مېنى،
ئوزى باشلىقتا ياراپ ژۈرىدۇ.

تاماگەر:

بۇرنۇم پۇراشتا ئوتكۇر ھايۋاندىن،
«ئىشلەپ، تېپىپ يە» دېسە ئوتەر جاندىن.
بۇرنۇم خۇش پۇراق سەزدى، بىر چىنە
ئاش كىرىپ قالار بەلكى خوشنامدىن.

توھمەتچى:

توھمەتنى تېپىپ قىلىش- چوڭ ھېكمەت،
مېنىڭدىن قورقماس ئادەم يوق پەقەت.
توھمىتىم بىلەن تىرىك ئولگەندى
قىلىچ ۋە ئوقتىن ئولمىگەن كوپ مەرت.

تىكەن.

تەبرىكنامە

كارامەتخان بالتىيېۋاغا

كالىنىن يېزىسى تالغىر ناھىيەسى

بۈگۈن بىزنىڭ ئائىلىمىزدە چوڭ خۇشاللىق كۈن. ئۇ بولسىمۇ ئويۇمىزنىڭ توزماس گۈلى، نۇرلۇق چىرىغى، بايلىقى ۋە شاتلىقى، ئۆمۈرلۈك يولدىشىغا ۋاپادار ئىنسان، پەرزەنتلىرىگە مېھرىۋان، قېرىنداشلىرىغا كۆيۈمچان ئانا كارامەتخان 60 ياشقا تولدى.

بىز، قەدىردانىمىزنى — ئانىمىزنى خۇش مۇبارەك تويى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەپ، ئاللادىن تېنىگە سالامەتلىك، ئۇزاق ئۆمۈر، خاتىرجەم ھايات تىلەيمىز. مىڭ ماشاقەتلەر بىلەن ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشقان پەرزەنتلىرىنىڭ قىزىغىنى، راھىتىنى كۆرۈشكە خۇدايىم بۇيرىسۇن!

تەبرىكلىگۈچىلەر: يولدىشى — ئۆسۈپجان، ئوغۇللىرى، قىزلىرى، كۈيوغۇل-كېلىنلىرى، ۋە نەۋرىلىرى.

ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىدا

ھايات تەلىۋى بىلەن

تايىرجان ئەخمەتوۋمۇ «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېگەندەك، بىزنى كارخانىنىڭ ئاۋتوموبىللار ئۈچۈن ئېھتىيات قىسىملارنى ياسايدىغان سېخىغا باشلاپ كىردى. بۇ يەردە ئونغا يېقىن ئادەم ستانوكلاردا ھەر خىل ئېھتىيات قىسىملارنى ياساش بىلەن بەنت ئىدى.

— بىز بۇ ئېھتىيات قىسىملار بىلەن خېلىدىن بېرى شەھەرلىك ئاۋتوترانسپورت بىرلەشمىسىگە قاراشلىق ئاۋتوكولونىلارنى، شۇنداقلا ۋىلايىتىمىزگە قاراشلىق ناھىيە ئېگىلىكلىرىنى تەمىنلەۋاتىمىز، — دېدى دىرېكتور.

ھويلىدا كارخانىنىڭ ئۆز مۈلكى ھېساپلانغان ئونلىغان ئاۋتوماشىنا، كران ۋە ئاۋتوبۇسلار تۇراتتى. ئۇلار ژۈك توشۇش، مەھسۇلات بېسىش ۋە ئىشچىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىكەن.

مەزكۇر ئىشلاردىن كارخانا رەھبىرى تايىرجان ئابدۇشېرىپ ئوغلى ئەخمەتوۋنىڭ بۈگۈنكى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەرنى ئىشقا قوشۇپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

تايىرجان ئالمۇتا شەھىرىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملاپ، 1961-ژىلى پولىتېخنىكومغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئېلېكتر-مېخانىك كەسپىنى ئېگىلىدى، شۇ ژىلى ئارمىيە سېپىگە چاقىرىلىپ، پۇقرالىق بورچىنى ئادا قىلدى. 1967-ژىلى ھەربىي سەپتىن قايتقاندىن كېيىن ئۆز بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن پولىتېخنىكا ئىنىستۇتىنىڭ ئىنژېنېرلىق فاكۇلتېتىغا ئىشتىن سىرت ئوقۇشقا چۈشىدۇ. بىر چەتتىن ئوقۇپ، يەنە بىر چەتتىن «قازئاۋتورېمونت بىرلەشمىسىدە» ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇ ئىنىستۇتنى مۇۋاپىقىيەتلىك تاماملاپ، تېخنىكا بېخەتەرلىكىنى ساقلاش بويىچە ئىنژېنېر مۇتەخەسسىسلىگى بىلەن ئالمۇتا ئاۋتوموبىللارنى رېمونتلاش زاۋۇدىغا ئىشقا كەلدى. ياش مۇتەخەسسىس ئۆزىنىڭ ئادەتكە ئايلانغان تىرىشچانلىقى، ئەرىنمەي ئۆگىنىشى، كىچىك پېئىللىقى، كەسپداشلىرىغا بولغان سىلىق مۇئامىلىسى ھەم تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى چىن دىلى بىلەن ئورۇنلىشى ئارقىلىق بۇ يەردە بىر نەچچە ژىل ئىشلەش نەتىجىسىدە كوللېكتىۋنىڭ ھۆرمەت، ئىشەنچىسىگە سازاۋەر بولدى.

1974-ژىلى ت. ئەخمەتوۋنى زاۋود كوللېكتىۋى بىر ئېغىزدىن مەزكۇر زاۋود دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى ۋەزىپىسىگە تاينلىدى. تايىرجان مەزكۇر زاۋودتا رەھبەرلىك ئىشىدا ئىشلىسىمۇ، ئايرىم شەخسلەرگە ئوخشاش كابىنېتتا ئولتىرىۋېلىپ، بۇيرۇق قىلىشنى ئەسلى ياقتۇرماتتى. ئۇ دايىم ئىش كۈنىنى سېخلاردا ئۆتكۈزۈپ، دولەت تەرىپىدىن تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئىشچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئېلىپ باراتتى. شۇڭلاشقا زاۋود ئىشچىلىرى ئۇنى، — «تايىرجان بىزگە رەھبەرلا ئەمەس، بەلكى بىزگە ئوخشاشلا كەسىپ ئېگىسىدۇر» دەپ، ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. زاۋودتا بەش ژىل رەھبەرلىك لاۋازىمىدا ئىشلەش جەريانىدا تونۇلغان ياش مۇتەخەسسىس 1979-ژىلى ژۇقۇرىنىڭ قارارى بىلەن پايتەختتىكى 2-ئاۋتوموبىللارنى رېمونتلاش بىرلەشمىسىگە ئىشقا ئەۋەتىلدى.

— بۇ دەۋردە، — دەپ ئەسلەيدۇ تايىرجان ئەخمەتوۋ، — رەھبەرلىك قىلىش ئورۇنلىرىغا كادرلار ئاساسەن پارتىيە ئورگانلىرى تەرىپىدىن تەۋسىيە قىلىناتتى. شۇڭلاشقا مېنىڭ يېڭى ئىشقا يۆتكىلىشىمدە ئۇرغۇن پىكىرلەر چۈشسىمۇ، بىراق ژۇقۇرىنىڭ دېگىنى-دېگەن ئىدى. شۇنداق قىلىپ، جۇمھۇرىيەت بويىچە چوڭ ئاۋتوترانسپورت بىرلەشمىسىدە ئىشلەشكە باشلىدىم.

مەزكۇر بىرلەشمە ئاساسەن ۋىلايەتلەر ئارا خەلق ئېگىلىگى تاۋارلىرىنى توشۇش، ئاۋتوماشىنىلارنى رېمونتلاش ۋە زاپاس قىسىملار بىلەن تەمىنلەشكە ئىختىساسلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ياش رەھبەرگە كۆپ ئىشلەشكە، ئىزدىنىشكە توغرا كەلدى.

1984-ژىلىغىچە بىرلەشمىدە ئىشلىگەن ت. ئەخمەتوۋ ژۈك ئاۋتوموبىللىرى ترانسپورتى ئالمۇتا شەھەرلىك ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىگە قاراشلىق ماددىي-تېخنىكىلىق تەمىنلەش كارخانىسىغا دىرېكتور بولۇپ تاينلىنىدۇ.

يېڭى ئىش، يېڭى لاۋازىم، ئەمەلىيەتتا، بىر سىستېمىدىكى ئىش بولسىمۇ، يەنە ياش رەھبەرگە كۆپ ئويلىنىشقا، ئەمگەكنى يېڭىچە ئۇيۇشتۇرۇشقا توغرا كەلدى. تايىرجان ئەخمەتوۋ ئالدى بىلەن رېگىونلار بىلەن ئالاقىلارنى كەڭەيتىشنى قولغا ئالدى. شۇنداقلا ئاۋتوترانسپورت ۋاستىلىرىغا كېرەكلىك زاپاس قىسىملارنى سىرتتىن سېتىپ ئېلىشنىڭ ئورنىغا ئايرىم ئېھتىيات قىسىملارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئالاھىدە سېخ قۇرۇشنى مەخسەت قىلدى. ھازىرقى ۋاقىتتا سېخ ئاۋتوماشىنىلارغا كېرەكلىك ئايرىم زاپاس قىسىملارنى ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن شەھەردىكى 13 ئاۋتوكولونىغا ۋە ئالمۇتا ۋىلايىتىدىكى ناھىيەلەرگە ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى ئەۋەتىۋاتىدۇ.

— يەتمىش ئادەمدىن تەركىپ تاپقان كارخانىمىز كوللېكتىۋى، — دەيدۇ سۆھبەت ئارا تايىرجان ئەخمەتوۋ، — جۇمھۇرىيەتتە قانات يايغان ئىقتىسادىي بوھرانغا قارىماي، تىرىشچانلىق، ئىزدىنىش بىلەن ئىشلەۋاتىدۇ. ھازىر بىز ئۆزىمىز ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان ئېھتىيات قىسىملارنى دۇكانلاردا سېتىۋاتىمىز. ئۇنىڭدىن چۈشكەن ئاخچىغا ئۆزىمىزگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى سېتىپ ئېلىۋاتىمىز. پايدىنىڭ مەلۇم قىسمىنى كارخانا كوللېكتىۋىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاشقا سەرىپلەۋاتىمىز. ئۇيغۇر، چېلەك ناھىيەلىرى بىلەن شەرتنامە تۈزۈپ، بىز ئۇلارغا تېخنىكىغا كېرەكلىك ئېھتىيات قىسىملارنى ئەۋەتىپ، ئۇلاردىن ئەرزەن باھادا ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىۋاتىمىز. چۈنكى بىزدە ھازىر بىر دۇكان كارخانا ئىشچىلىرى ئۈچۈن ئىشلەۋاتىدۇ. ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلار يۈز بېرىۋاتقان بىر مەزگىلدە بىز تېجەملىك بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ مەھسۇلات تۈرىنى كۆپەيتىش، ئەمگەك ئۈنۈمىنى ئاشۇرۇشنىڭ يېڭى ئىمكانىيەتلىرىنى ئىزدەشكە ھەرىكەت قىلىۋاتىمىز. بۇ ھايات تەلىۋىدۇر.

ياللۇن سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

بۈگۈنكى كۈن تەشۋىشلىرى

ئاغرىشقا بولمايدۇ

مۇشۇ كۈنلەردە بىرەر جىددىي ئاغرىققا گىرىپتار بولۇشتىن خۇدا ساقلىسۇن. ھەتتا ئادەتتە بىر كېسەلگە چېلىقىشنىڭ ئۆزى بىر دەھشەت! بۇرۇنقى ۋاقىتلار بىلەن بۈگۈنكى زامانى سېلىشتۇرغاندا، ئاسمان بىلەن يەردەك پەرقى بار. ئۇنداق دېگىنىم، بۇرۇن ئاغرىپ قېلىپ، ئاغرىقخانىدا يېتىپ چىقسىڭىز سىزدىن بىر تىيىن پۇل ئالماي، ئەكسىنچە ياتقان كۈنلىرىڭىزگە پۇل تولەتتى. ھازىر ئۇنداق ئەمەس، داۋالىنىش ئۈچۈن پۇل تولەش كېرەك ياكى دورا-دەرمەكلىرىڭىزنى ئۆزىڭىز تېپىپ كېلىشىڭىز لازىم.

يېقىندا كۆتمىگەن يەردىن قولۇمنى جاراھەتلەپ ئالدىم. ھەر كۈنى ئۆزەمنىڭ ئۈچاستكامدىكى 12-ئاغرىقخانىغا بېرىپ، جاراھىتىمنى تاڭدۇرۇپ ژۈرۈشكە توغرا كەلدى. دوختۇر ۋ. ستۇپىنا ئۆزەم بىلەن بىللە بىنت ۋە ئۇكول ئېلىپ كېلىشىمنى جىكىدى. مەن ھەر قېتىم بارغىنىمدا ئۇكول ۋە بىنت ئالغاچ باردىم. جاراھىتىمنى تاڭدۇرۇپ ژۈرگەن شىپاخانا ئېگىلىك ھېساپىتا ئىشلەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ يەردە تىجارەتچىلىك ئەۋج ئاپتۇ. بىنت بۇ شىپاخانىدا 40 تەڭگە، پېنتسىللىننىڭ بىر كىچىك قۇتىسى 40 تەڭگە ئىكەن. دەسلەپ ئۇلارنى مەن دورىخانىدىن 23 ۋە 30 تەڭگىگە ئېلىپ ژۈردۈم. قولۇمنى رېنتگېنغا چۈشۈرۈپ بېقىشنى ئىلتىماس قىلغىنىمدا، دوختۇر ۋ. ستۇپىنا «رېنتگېن بىزدە ھەقلىق-240 تەڭگە تولەيسىز» دېدى.

مەن بۇ شىپاخانىدا دوختۇرلارنىڭ ئىللىق مۇئامىلىسى ئورنىغا ئەڭ ئالدى بىلەن «دوراڭ بارمۇ ياكى سېتىپ ئالامسەن؟» دېگەن سوزىنى ئاڭلىدىم. مېنىڭ بۇ يەردە دېمەكچى بولغىنىم ھازىر بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزگە چەت ئەللەردىن كېلىۋاتقان خەيرىخاھلىق ياردەملەر، دورا-دەرمەكلەر كېلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ نەگە ئىشلىتىلىۋاتقانلىقىنى بىلىش تەس. كوممېرتسىيەلىك دورىخانىلار بىلەن بازارلاردا سېتىلىۋاتقان چەت ئەلنىڭ دورا-دەرمەكلىرىنى نازارەت قىلىۋاتقان كىشى كورۇلمەيدۇ. تىجارەتچىلەر چەت ئەللەرگە بېرىپ، دورا-دەرمەك ئېلىپ كېلىپ ساتمايدۇ، ياكى ئۇلار دولەت دورىخانىلىرىدىنمۇ تىجارەت قىلىش نىيىتىدە دورا-دەرمەك سېتىۋالمايدۇ. قولدا سېتىلىۋاتقان دورىلار خەيرىخاھلىق ياردەم ئەمەس ئەلۋەتتە، ئۇنداق ياردەم بولۇش ئۈچۈن ئەڭ بولمىغاندا دولەت دورىخانىلىرىدا ئۆز باھاسىدا تۇرۇشى لازىم ئىدى...

تىببىي ساھادىكى مۇشۇنداق ئەھۋاللار ئىنسان ھاياتىنىڭ كاپالەتچىلىرى بولغان تىببىي خادىملارنىمۇ قىسماقتا ئالماقتا. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئاغرىقخانىلارنى ھەقلىق داۋالاش ياكى ئېگىلىك ھېساۋىغا ئۆتكۈزۈۋېتىپ، كۈن كورۈشنىڭ يولىغا چۈشمەكتە. تىببىي خادىملار ئۆزلىرىنىڭ بەرگەن قەسىمىگە سادىق بولۇپ، ئوتكۈنچى دەۋردىكى تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىغا بەرداش بەرسە، دولەتمۇ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ماددىي ياردەم قىلسا كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولارئىدى.

م. ئاسىموۋ. ئالمۇتا شەھىرى.

قىسقا خەۋەرلەر

قۇربانلار خاتىرىسىگە

قېرىنداش چېچەنستان ئېلىدىكى قان توكۇلۇش سىر بويىدا ياشاۋاتقان خەلقلەرنىمۇ تەشۋىشلەندۈرمەكتە. قېرىنداش خەلقلەر خەيرىخاھلىق بىلدۈرۈپ، ماددىي ياردەم قىلىۋاتىدۇ. قىزىلوردا ۋىلايىتىدە بۇنداق خەيرىخاھلىق ياردەملەرنى ئۇيۇشتۇرۇشتا بۇ تەۋەدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان چېچەن مىللىتى ۋەكىللىرى ئاساسىي رول ئويناۋاتىدۇ.

يېقىندا شەھەردىكى ئايتباي مەسچىتىدە مۇسۇلمانلار قانلىق ئۇرۇشتا قازا بولغان چېچەن قېرىنداشلارغا بېغىشلاپ شەرىئەت يولى بىلەن خەتمە قۇرئان قىلىپ، نەزىر ئوتكۈزدى. ئۇنىڭغا قىزىلوردا شەھىرىدىكى جەمىيەت تەشكىلاتلىرى ۋەكىللىرىمۇ قاتناشتى.

ئو. جاپپارخان.
قىزىلوردا ۋىلايىتى.

* * *

قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ ئوتكەن ژىلى دېكابىردىكى پەرمانىغا بىنائەن تۈركىيەدىن ماڭغىشلاققا كېلىپ ئورۇنلاشقان 90دىن ئارتۇق قېرىنداشلىرىمىزغا قازاقستان پۇخرالىقى گۇۋاھنامىسى بېرىلگەن ئىدى.

كونستىتۇتسىيە كۈنى مۇناسىۋىتى بىلەن ئاقتاۋ شەھەر ھاكىمىنىڭ ۋە شەھەرلىك ئىچكى ئىشلار بولۇمىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئېلىمىزنىڭ پۇخرالىقىنى ئالغان بىر توپ كىشىلەرگە سەلتەنەتلىك تۈردە پاسپورت تاپشۇرۇش مۇراسىمى بولۇپ ئوتتى.

م. قاسىم.
ماڭغىشلاق ۋىلايىتى.

* * *

تۈرك كىنوسى ئالمۇتىدا

كورنەكلىك تۈرك كىنو رېژىسسيورى مېسۇت ئۇچاكان قىسقا مۇددەتلىك سەپەر بىلەن ئالمۇتىدا بولۇپ، «كېيىنكىلەر چەكسىز كەڭلىكلەرگە ئۇچۇپ بارىدۇ» دېگەن ئۆزىنىڭ تارىخىي فىلمىنى نامايىش قىلدى. ئۇ تۈركىيە يازغۇچىلار ئىتتىپاقى، سەنئەت خادىملىرى بىرلەشكەن جەمىيىتى مۇكاپاتلىرىنىڭ ۋە كېيىنكى ژىللاردىكى باشقىمۇ ئابرويلۇق مۇكاپاتلارنىڭ لاۋرېاتى، مېھمان بىرلەشكەن ھالدا كىنو چۈشۈرۈش پىلانىنى بەلگۈلەش ئۈچۈن كېلىپ، ئۆز ئىدىيەلىرىنى قازاقستان كىنېماتوگرافىستلار ئىتتىپاقىغا تەكلىپ قىلدى.

تۈرك ئېلىدىكى فىلم كىنو ئۆيىدە ۋە «ئارمان» كىنوتېئاتىرىدا قازاقستانلىق تۈركلەر ئۈچۈن كورسىتىلدى. مەزكۇر كىنو ژانىرى بويىچە تارىخىي دراما ھېساپلىنىدۇ.

(قازتاگ).

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044 ئېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر س. ئىسكەندەرىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا — 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ — 06-86-33، ئىجتىمائىي — سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى — 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى — 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى — 50-86-33.

تىراژ 4240

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۆقىپى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتىمىزنىڭ مۆقىپى تەھرىراتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

1995 ـ يىل
18ـ فېۋرال
شەنبە
№7
(3964)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970ـ يىلى 1ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

قىممىتى 1000 تەڭگىلىك بانكنوت مۇئامىلىگە چىقىرىلدى

«قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاخچا سىستېمىسى توغرىلىق» قانۇنىغا مۇۋاپىق مىللىي بانك 1995ـيىلى 14ـفېۋرالدىن تارتىپ 1994ـيىل ئۈلگىسىدىكى قىممىتى 1000 تەڭگىلىك بانكنوتنى مۇئامىلىگە چىقاردى. ئۇ 144×69 مىللىمېترلىق گۈلنەپىسرەڭ مەخسۇس تالالىرى بار ئاق قەغەزگە بېسىلغان.

بانكنوتنىڭ ئالدى تەرىپىدە يېشىل ـقىزىل رەڭ بېسىم. سول تەرىپىدە تىكىگە قىزىل-يېشىل رەڭلىك «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن يېزىقى بار. سول تەرىپىنىڭ تۆۋەنكى بۇلۇڭىدا «1000» دېگەن رەقەم يېزىلغان. بانكنوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا نومىنالىنىڭ قازاق تىلىدا «مىڭ تەڭگە» دېگەن تېكىست ۋە «1000» دېگەن رەقەمنىڭ بەلگۈسى يېزىلغان، ئۇنىڭ ئاستىدا «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن يېزىق بار. مىللىي بانك رەئىسىنىڭ ئىمزاسى قويۇلۇپ، چىقىرىلغان يىل كۆرسىتىلگەن. بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئەل-فارابىينىڭ سۈرىتى ۋىنيېتكا شەكلىدە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. سۈرەتنىڭ تۆۋىنىگە يېشىل بوياق بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى ۋە ھايات كەچۈرگەن يىللىرى يېزىلغان. سۈرەتنىڭ سول تەرىپىگە قاراپ تىكىگە يورۇقتا ئوتۇپ قارىغاندا ئوتاش قارا سىزىق بولۇپ كۆرۈنىدىغان ئۇزۇك-ئۇزۇك مېتال ژىپ ئوتكۈزۈلگەن. سۈرەت سېلىنغان تۆۋەنكى ۋە ۋۇقارقى جىيەكلىرىگە نەقىش بېسىلغان. سۈرەتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە تۆۋەنرەكتە نەقىش بېسىلغان.

بانكنوتنىڭ سول تەرىپىدە ئەل-فارابىينىڭ ئوتتۇر قاراپ تۇرغان سىرتى سۇ بەلگۈسى بىلەن سېلىنغان. ئاق جىيەكتە جۇمھۇرىيەت گېربى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. بانكنوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا نومىنالىنىڭ تېكستى ۋە «1000» دېگەن رەقەم كورۇنمەيدىغان بوياق بىلەن بېرىلگەن. سول تەرىپىدە ژۇقۇرىدا ئاق جىيەكتە روزېتكا سېلىنغان. ژۇقۇرىدا ۋە تۆۋەندە قازاق نەقىشى ئۇزلۇكسىز تۇزۇلگەن. بويالغان جىيەكنىڭ سول تەرىپىدە قارا رەڭلىك ئىككى ھەرىپلىك سېرىيەسى ۋە يەتتە رەقەملىك سانى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ھەرىپلەر بىلەن سانلار بىر سىزىقنىڭ بويىدا قاتار ئورۇنلاشقان. سانلار ئارىسىدىكى ئارىلىق ئوخشاش. سۈرەتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە تىكىگە ئىككى ھەرىپلىك سېرىيەسى ۋە قىزىل رەڭلىك يەتتە رەقەملىك سانى بار. سول تەرىپىدە ژۇقۇرىدا يېشىل رەڭلىك بوياق بىلەن قازاق تىلىدا «بانكنوتتاردى قولدان جاسائۇ زاڭمېن قۇدالانادى» دېگەن يېزىق بار.

بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپىدە قىزىل-يېشىل رەڭ بېسىم. سول تەرىپىدە غوجا ئاخمېت ياسساۋىينىڭ ماۋزولېيى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. بانكنوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا يېشىل، كوك-قىزىل رەڭ بىلەن نومىنالىنىڭ رۇس تىلىدا «تىسياچە تېنگې» ۋە «1000» رەقەملىك بەلگۈسى بېرىلگەن. ئۇنىڭ ئاستىدا «ناتسونالنىي بانك كازاخستانا» دېگەن يېزىق بار.

ئوڭ تەرىپىدە ژۇقۇرىدا كوك رەڭ بىلەن «پوددېلكا بانكنوت پرېسلېدۇيېتسە پو زاكونۇ» دېگەن رۇس تىلىدا ئىككى قۇرغا يېزىلغان تېكست بار. تۆۋەندە ۋە ژۇقۇرىدا سۈرەت سېلىنغان جىيەكتە نەقىش بېسىلغان. ئوڭ تەرەپتىكى تۆۋەنكى بۇلۇڭدا! قىزىل-كوك رەڭلىك 1000 نومىنالى رەقەم بىلەن يېزىلغان.

مىللىي بانكنىڭ 1994ـيىل ئۈلگىسىدىكى قىممىتى 1000 تەڭگىلىك يېڭى بانكنوتلىرى بارلىق يۇرىدىك مەھكىمىلەر ۋە ئايرىم شەخسلەردىن قازاقستاننىڭ بارلىق تېررىتورىيەسىدە تولەمنىڭ بارلىق تۇرىدە، شۇنداقلا ھېساپ- چوت ئەۋەتىشكە، ئامانەت قىلىپ سېلىشقا، ئاككرېدىتىۋلارغا ۋە ئەۋەتىشكە ئوز قىممىتى بويىچە ھېچ قانداق چەكلەشسىز قوبۇل قىلىنىشى شەرت.

(قاز تاگ).

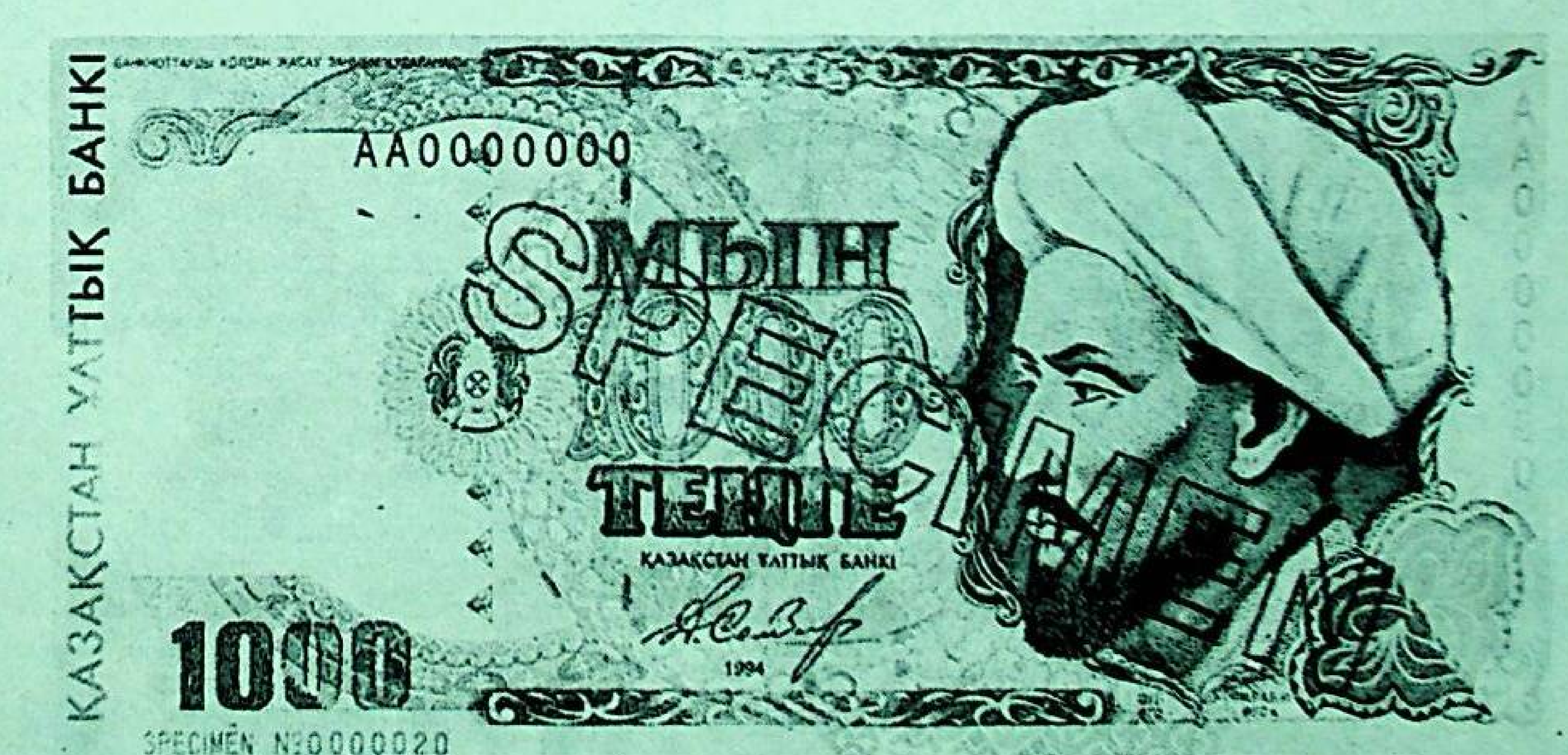

ئالىي كېڭەش سېسسىيەسىدە

15ـفېۋرال كۈنى ۋېتسې-سپىكېر مارات ئوسپانوۋ رىياسەتچىلىگىدىكى پارلامېنتنىڭ ئومۇمىي مەجلىسىدە دېپۇتاتلار تاموژنا نىزامنامىسىنىڭ لايىھەسىنى باپلار بويىچە مۇھاكىمە قىلىشنى داۋاملاشتۇردى. ئۇنىڭ 448 بابىنىڭ 344ـتى قارالدى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى يەنىمۇ تاكامۇللاشتۇرۇشقا ئەۋەتىلدى.

تاموژنا تەرتىۋىنى بۇزۇشنىڭ خىل-مۇخىل شەكىللىرى ئۇچۇن چارە-تەدبىرلەر قوللىنىشقا، تاموژنىلىق ئازارەتنىڭ مەلۇم تۈرلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئايرىم تەكشۈرۈشكە، تاموژنا سېلىغىدىن ئازات قىلىشقا تېگىشلىك قائىدىلەر دېپۇتاتلارنىڭ قىزغىن بەس-مۇنازىرىسىغا سەۋەپ بولدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مالىيە ۋەزىرىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى- جۇمھۇرىيەت باش تاموژنا باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئامانگېلدى قاپسۇلتانوۋ چۈشەنچىلەر بېرىپ ئوتتى.

(قاز تاگ).

ئاخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

مۇمكىن بولغاندا مۇستەقىللىكنى ئېتىراپ قىلماقچى

ئېستونىيە پارلامېنتى چېچەنىستاندىكى ئەھۋالنى مۇھاكىمە قىلغاندىن كېيىن، دېپۇتاتلارنىڭ كوپچىلىك قىسمى مۇمكىن بولغان شارائىتتا ئوز ھوكۇمىتىگە چېچەنىستاننىڭ مۇستەقىللىگىنى ئېتىراپ قىلىشنى تاپشۇردى.

روسسىيە رەھبەرلىرى ھېمىشەم چېچەنىستاننىڭ مۇستەقىللىگىنى ھېچ قانداق دولەتنىڭ ئېتىراپ قىلمىغانلىغىنى بانە قىلىپ كەلگەن ئىدى. بۇنىڭ ئوزى چۈشىنىشلىك، ئەلۋەتتە. روسسىيەگە ئوخشاش ئۇلۇق دولەت بىلەن ئالاقە-مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرۇپ قويۇشقا ھېچ بىر ئەلنىڭ بارماسلىغى تەبىي.

كەسكىنلىكنى پەرمان بىلەن ھەل قىلماقچى

يېقىندا پرېزىدېنت ب. يېلتسىن ئوسېتىن-ئىنگۇش كەسكىنلىشىش ۋەزىيىتىنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش بويىچە پەرمانغا قول قويماقچى. بۇ ھەقتە پرېزىدېنت مەمۇرىيىتىنىڭ رەھبىرى س. فىلاتوۋ خەۋەرلىگەن.

پەرمان بويىچە بۇ يەردە پەۋقۇلاددە ئەھۋال مەنىسى قىلىنىپ ۋاقىتلىق مەمۇرىيەت ئورنىغا ۋاقىتلىق دولەتلىك كومىتېت قۇرۇلماقچى.

ئابخازىيەنىڭ يېڭى تەلىۋى

ئابخازىيە پارلامېنتىنىڭ رەھبىرى س. دژىندژوليا ئوز جۇمھۇرىيىتىنىڭ گرۇزىيە بىلەن پەقەت كونفېدېراتسىيەلىك ئالاقىدا بولۇشىنى خالايدىغانلىغىنى بىلدۈردى. ئۇ موسكۋادا باشلانغان مۇزاكىرىلەردە ئەينە شۇنى تەلەپ قىلىدىغاندەك كورۇنىدۇ.

كونفېدېراتسىيە بويىچە تەكلىپنى روسسىيە، ياۋروپادىكى بىخەتەرلىك بىلەن ئىتتىپاقلىق كېڭىشى ۋە بەمت قويغان. چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى ئەسكە ئالغاندا، روسسىيەنىڭ مۇنداق تەكلىپ قويۇشىغا ھېچ قانداق ھەققى يوقتەك كورۇنىدۇ.

كەتكىسى كەلمىگەننىڭ بانىسى كوپ

روسسىيەنىڭ مولداۋىيەدىكى 14ـئارمىيەسىنى ئېلىپ كېتىش مەسىلىسى ھەققىدە يەنىلا سوز قوزغۇلۇپ ئۇ كوپچىلىك ئارىسىدا ھەر خىل پىكىرلەرنى پەيدا قىلماقتا.

ئىلگىرى ئارمىيەنى ئۇچ يىل ئىچىدە تولۇق ئېلىپ كېتىش بەلگۈلەنگەن بولسا، ئارمىيە قوماندانلىرى ئۇنى بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس دەپ بىلدۈرمەكتە. پرىدنېستروۋيې جۇمھۇرىيىتى دەپ ئاتالمىشنىڭ پرېزىدېنتى ئى. سمىرنوۋ ئارمىيەنى ئېلىپ كېتىشكە قارشىلىق كورسىتىش ھەققىدە پەرمانمۇ چىقارغان. ئەندى روسسىيەنىڭ ئوزى ئارمىيەنى ئېلىپ كېتىش بويىچە توختامنى رەسمىي تۈردە ماقۇللىمىغان ئىدى.

«مىللەتنىڭ ئۇلۇق بايرىمى»

كورېيە خەلق دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىدە دولەت رەھبىرى كىم چېن ئىرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى نىشانلاشقا ھەر تەرەپلىمە تەييارلىق كورۈلمەكتە.

كىم ئىر سېننىڭ شەخسىيىتىگە سېغىنىش ئەئەنىسى ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بالىسىغا ھەسسىلەنگەن دەرىجىدە ئوتكەندەك كورۇنىدۇ. دولەتلىك مەركىزىي خەلق كومىتېتى يېڭى داھىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى (53 ياشقا تولۇشىنى) «مىللەتنىڭ ئۇلۇق بايرىمى» دەپ جاكالىغان.

دېموكراتىيەنىڭ شاراپىتى

قازاقىستان مۇستەقىللىككە ئېگە بولۇپ، دېموكراتىيەلىك يولغا قويۇلغاندىن بۇيرۇن ئادەملەر ئۆزىنى مەلۇم بىر جەھەتتىن ئەركىن سېزىشكە باشلىدى، ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ قاتمۇقات قىيىنچىلىقلىرىغا دۇچ كەلسىمۇ، ياخشى كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى ئۈمۈت قىلىپ ياشىماقتا.

قازاقىستاننىڭ ئەركىنلىككە ئېگىشىپ، دىنىي ئەركىنلىككە كەڭ يول ئېچىلدى. كىشىلەر ئوچۇق-ئاشكارە ناماز ئوقۇپ، روزا تۇتۇپ، مۇسۇلمانچىلىقنىڭ پەرزلىرىنى ئادا قىلماقتا. مانا ماھى رامىزان كېلىپ، كىشىلەر ئۆز ئىختىيارى، ۋىژدانى بۇيرىغى بىلەن بۇ مۇبارەك ئاينى خوشال قارشى ئالدى ۋە بۇ ئۇلۇق ئاينىڭ ئىچىدە ئۆزلىرىگە بۇيرۇلغان پەرزلەرنى خاتىرجەم ئۆتىمەكتە. ئەزىز دىنىي قېرىنداشلار ماھى رامىزان ئايدا تۇتقان روزىلىرىڭىز مۇبارەك بولسۇن. قىلغان ئېتىقادىڭىز ئىجاۋەت بولۇپ، ياراتقان ئىگەم تىلىگىڭىزنى ئىجاۋەت قىلسۇن، ئامىن!

دېموكراتىيە شاراپىتى بىلەن يالغان ئېتىقات شام چىرىغى ئۆچمىسۇن، دىنىي ئىسلام تۇغى مەڭگۈ پاك قەلبىمىزدە لەپىلدىسۇن.

ئۇلۇق رامىزان ئايدا مۇسۇلمانلارغا پەرز بولغان ئوتتۇز كۈن روزىنى قازا قىلماي تۇتۇپ، پەرز بولغان بەش ۋاق نامازنى ۋاقتىدا بىجەرسەك، كۆڭلۈمىزگە چىراق يېقىلىپ، دىلىمىز يورۇپ، گۇناھتىن خالى بولىمىز. مۇبارەك ۋە ئەتىۋالا «بۇ ئايلارنىڭ خاسىيىتىنى ئۆزەم بىلىمەن، بەندىلەرگە ساۋابىنى ئۆزەم بېرىمەن» دەپ ئېيتقان ئىكەن. رەھمەت ئۇرى يېغىپ تۇرغان مۇشۇ ئايدا بىر ئاللاھقا ئېتىقات قىلىپ، ئىمان ئېيتقان، ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۈممەت بولغان بىز بەندىلەرگە ئىككى دۇنيالىقىمىز ئۈچۈن تۈگىمەس نېمەت، پۈتمەس دولەت كېلۇر.

غاپىل بولۇپ، غەپلەت ئۇيقۇدا 70 ژىلنى باشتىن كەچۈرگەن ئىدۇق. مانا ئەلدى ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن ئوتتۇرۇشقا باشلىغان ئۇرپى ئادەتلىرىمىز، دىنىي مۇراسىملىرىمىز ئەكسىگە كېلىپ، مەنىۋى جەھەتتىن كۆڭلۈمىز يورۇپ، ئەركىن لەپەس ئېلىۋاتىمىز. خۇدا خالىسا، مىسكىن قېرىنداشلىرىمىزنىڭمۇ كۆڭلىگە پۈككەن ئارزۇ-ئارمانلىرى روياپقا چىقىشى ژىراق ئەمەس. سەيدىنا سالاۋاتى بار، شاراپەتلىك شاپائىتى بار بىر ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىزگىمۇ ئېسىپ بولۇر، ئامىن!

قۇرۋانبۇۋى ھەمرا.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: تالغىر ناھىيەسى بېساغاچ (ئىلگەركى دزېرژىنسكىي) يېزىسىدىكى مەسچىتتە دىنىي بىلىم ئېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلار.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئېغىرچىلىقلارغا قارىماي

ھازىرقى ۋاقىتتا كولخوزلار بىلەن سوۋخوزلار توغرىلىق بولۇۋاتقان ھەرخىل كوز قاراشلار، يۈز بېرىۋاتقان تاپچىللىق، ئېخشىكلارنىڭ، مىنېرال ئوغۇتلارنىڭ، ئېيفت مەھسۇلاتلىرىنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى قىممەتلىشى كوللېكتىۋلىق ئېگىلىكلەرنىڭ موجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى قىيىنلاشتۇرماقتا. شۇنداق بولسىمۇ، يېزا ئېگىلىگى مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۈرۈشنىڭ ئاساسىي سالمىغى دېخانلارغا چۈشۈۋاتقانلىقىغا كوز ژۇمۇشقا بولمايدۇ، بۇنى پانفىلوۋ ناھىيەسى ئېگىلىكلىرىنىڭ پائالىيىتىدىن روشەن بايقاش مۇمكىن. ئوتكەن ژىلنى كالىنىن نامىدىكى، كىروۋ نامىدىكى، «كراسنىي ۋوستوك»، «سارىبەل» كولخوزلىرى مۇۋاپىق كورسەتكۈچلەر بىلەن يەكۈنلىدى.

ئاتاپ ئېيتقاندا «كراسنىي ۋوستوك» كولخوزى دولەتكە بەش مىڭ توننىغا يېقىن گېبرىد ۋە سورتلۇق كومۇقوناق ئۆرۈغىنى تاپشۇردى. جەمىيەت مېلى ئۈچۈن يەتتە يۈز توننا چوپ، ئون ئىككى مىڭ توننا سىلوس تەييارلىدى، شۇنداقلا يەم ئۈچۈن 1700 توننا كومۇقوناق توپلاۋالدى.

ئاھالىنى ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەش مەخسىتىدە ئوستۇرۇلگەن بۇغداي، قەنت قىزىلچىسى، ئاپتاپپەرەز، كوكتات ۋە باشقا زىرائەت مەيدانلىرىدىنمۇ خېلە ياخشى ھوسۇل ئېلىندى. نەتىجىدە ھازىر كولخوزچىلار ئوزۇق-تۈلۈكتىن قىيىنالماي ھايات كەچۈرۈۋاتىدۇ. كولخوز باشقارمىسى ئاھالىنىڭ يېڭى ژىلنى كوڭۈللۈك قارشى ئېلىشى ئۈچۈن يېزا ئەمگەكچىلىرىگە، مەكتەپلەر، فېرمىلار كوللېكتىۋلىرىغا ماددىي ياردەم كورسەتتى. باللار ئۈچۈن ئارچا ئويۇللىرى ئويۇشتۇرۇلۇپ، قىش بوۋاي ئۇلارغا سوغىلارنى تاپشۇردى.

— ۋەزىيەت ئېغىر بولۇۋاتسىمۇ، ھازىرچە يېزىدىن بەرىكەت كەتكىنى يوق، — دەيدۇ مەزكۇر ئېگىلىكنىڭ رەئىسى توقتارباي كېرىمقۇلوۋ. — يېزىلاردا توقچىلىق موجۇت بولسا، باشقىلار ئامراتلىققا ئۇچرىمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بۇگۇنكى ۋەزىيەت ئېگىلىكلەرنىڭ پائالىيىتىنى ياخشىلاشتىن قاراشتۇرۇش، تەغدىرىنى ئويلاشتۇرۇشقا مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى ئاخىرقى ژىللارغىچە ئوسەك ۋادىسىنىڭ ئاساسىي بايلىغى كومۇقوناق زىرائىتى بولۇپ كەلگەن ئېدى. دارامەتنىڭ ئاساسىي قىسمى دولەتكە كومۇقوناق سېتىشتىن چۈشەتتى. سۈپەتلىك ئۆرۈقتا بولغان تەلەپمۇ كۈچلۈك ئېدى. ھازىر بولسا باشقىچە ئەھۋال يۈز بېرىۋاتىدۇ. يېتىشتۈرگەن ئۆرۈغىمىزغا خېرىدارلار چىقمايۋاتىدۇ. دولەتمۇ چەتتە تۇرۇۋاتىدۇ. ئوتكەن ژىلى تاپشۇرغان كومۇقوناق ئۆرۈغى ئۈچۈن ئېگىشلىك ئاخچىمىزنى ئېخچە ئالالمايۋاتىمىز. قىممەتلىك، تاپچىللىق زامانىدا پۇل-ئاخچىسىز قالداق ھايات كەچۈرۈش مۇمكىن؟ بۇ توغرىلىق ئويلىنىشقا، ئېگىلىك ئىشلەپ چىقىرىشنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ.

— ئوتكەن ژىلى 1500 گېكتار مەيدانغا كۈزلۈك بۇغداي تەردۇق. بېيىل قەنت قىزىلچىسى، ئاپتاپپەرەز تېرىلىدىغان مەيدانلار خېلە كەڭەيتىلىدۇ، كوكتات ۋە ياڭيۇ مەيدانلىرىمۇ كوپەيتىلىدۇ. ئۇلاردىن ياخشى ھوسۇل ئېلىشنى كوزلەۋاتىمىز.

ئا. تۇدىياروۋ.
تالدىقورغان ۋىلايىتى.

تەغدىرىمىزنىڭ تەشۋىشى بىلەن

تەغدىر تەقەززاسى بىلەن ئوزىنىڭ باي ۋە گوزەل ۋەتىنىدە گاداي ۋە مۇساپىر ھالەتتە كۈن كەچۈرىۋاتقان، ئىنسان ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم قىلىنغان شەرقىي تۈركىستان خەلقى دۇنيادىكى دېموكراتىك، ئادالەتپەرۋەر ئەللەرنىڭ ياردىمىگە، ھىمايىسىگە مۇھتاج. بىراق ئۇلارغا ئاشقى دۇنيادىن ئايرىلىپ تاشلانغان ۋەتىنىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى كىم يەتكۈزىدۇ؟ مۇستەقىللىككە ئېگە بولمىغان ھەر بىر خەلقنىڭ ئوز ۋەتىنىگە ئوزى ئېگە بولۇشى، ئازات، ئەركىن ياشىشى، ھوقۇقلۇق ئېكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ، ۋەتەن داۋاسىنى خەلق ئارا مىقياسقا ئېلىپ چىقىش توغرىسىدىكى ئالىيجاناپ پرىنسىپلارنى ئاساس قىلغان گوللاندىيەنىڭ گاناگا شەھرىدە قۇرۇلغان ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ (ۋەت) پائالىيىتى بىلەن يېقىندىن تونۇشسىڭىز ئەينە شۇ سوئاللارغا جاۋاپ تاپالايسىز.

بېيىل 20—26- يانۋار كۈنلىرى گاناگىدا بولغان ۋەت باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ نوۋەتتىكى ژىغىنىغا قاتناشقان ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ، ۋىتسې-پرېزىدېنت ئا. سامساقوۋ، ئىتتىپاقنىڭ خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەر كومىتېتىنىڭ رەئىسى د. ياسىنوۋ، ئىختىسات كېڭىشىنىڭ رەئىسى ۋ. مەمېدنوۋلاردىن ئىبارەت ئومەكنىڭ جامائەتچىلىك بىلەن ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى.

ئۇچرىشىشنى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى ك. ئالىپوۋ ئېچىپ، دەسلەپكى سوزنى ق. غوجامبەردىيېۋقا بەردى.

— گاناگىدىن بىز ئوزىمىزگە يېڭىدىن قانات پۈتۈلگەندەك، چوڭ ئۈمۈتلەر ئىلكىدە قايتتۇق، — دېدى ئۇ. — چۈنكى دۇنيادا ئۈمۈت قىلىدىغان نۇرغۇن ئوزگىرىشلەر يۈز بېرىۋاتىدۇ. بىز چوڭ قانائەتلىنىش بىلەن شۇنى تەكىتلەيمىزكى، بۇ باش ئاسسامبلېيە ژىغىندا ۋەت ئۇيغۇرلار مۇئاممىسى بويىچە ئالاھىدە تۈرت ھوججەت قوبۇل قىلدى، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: 1. شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىنغان دەپ ئېتىراپ قىلىش. 2. خىتاي ھوكۇمىتىدىن شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىشنى تەلەپ قىلىش. 3. پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى ۋە شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدىكى يادرو سىناقلىرىنى توختىتىش. 4. ۋەت باش كاتىۋىدىن مەخسۇس كومىسسىيە قۇرۇپ شەرقىي تۈركىستان مۇئاممىسىنى نوۋەتتىكى ژىغىندا ئالاھىدە مەسىلە قىلىپ قويۇش قاتارلىق ھوججەتلەردىن ئىبارەت. مەزكۇر ھوججەتلەرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۈمۈمەن شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھازىرقى ئېچىنارلىق قىسمىتىنى دۇنياغا تونۇتۇشتا ۋەتنىڭ ھۆلىنى قۇرغان ۋە ئۇنىڭ رەئىسى ئە. ئالپتېكىننىڭ رولى چوڭ بولدى.

نوۋەتتە سوزگە چىققان ئا. سامساقوۋ، د. ياسىنوۋلار گاناگىدا بولغان بۇ ژىغىندىن ئالغان تەسىراتلىرى توغرىلىق توختىلىپ، ئىچكى ئىشلىرىمىزدىكى ھەرخىل تالاش-تارتىش، ئىتتىپاقسىزلىق ئوخشاش ئىللەتلەرگە خاتىمە بېرىش لازىملىغىنى، ياشلىرىمىزنى خەلق ئىشىغا كەڭ دائىرىدە جەلىپ قىلىش زورۇرىيىتى ھەققىدە ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ئاخىرىدا ئومەك ئەزالىرى ژىغىن ئىشتىراكچىلىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى. جۇملىدىن، ئۆزۈندىن بېرى قويۇلۇپ كېلىۋاتقان ئىتتىپاق فوندى توغرىلىق سوئالغا ئا. سامساقوۋ جاۋاپ بېرىپ، فوندنىڭ نىزامنامىسى تەييار ئېكەنلىگىنى ۋە پات ئارىدا ئېگىشلىك ئورۇنلارنىڭ تەستىقلىشىدىن ئوتۇشى كېرەكلىگىنى تەكىتلىدى.

ئى. روزىيېۋ،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سۈرەتلەردە: ئۇچرىشىشتىن كۆرۈنۈشلەر.

پ. ئەخمەتوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

گوزەللىككە ئىخلاسمەن ئىنسان

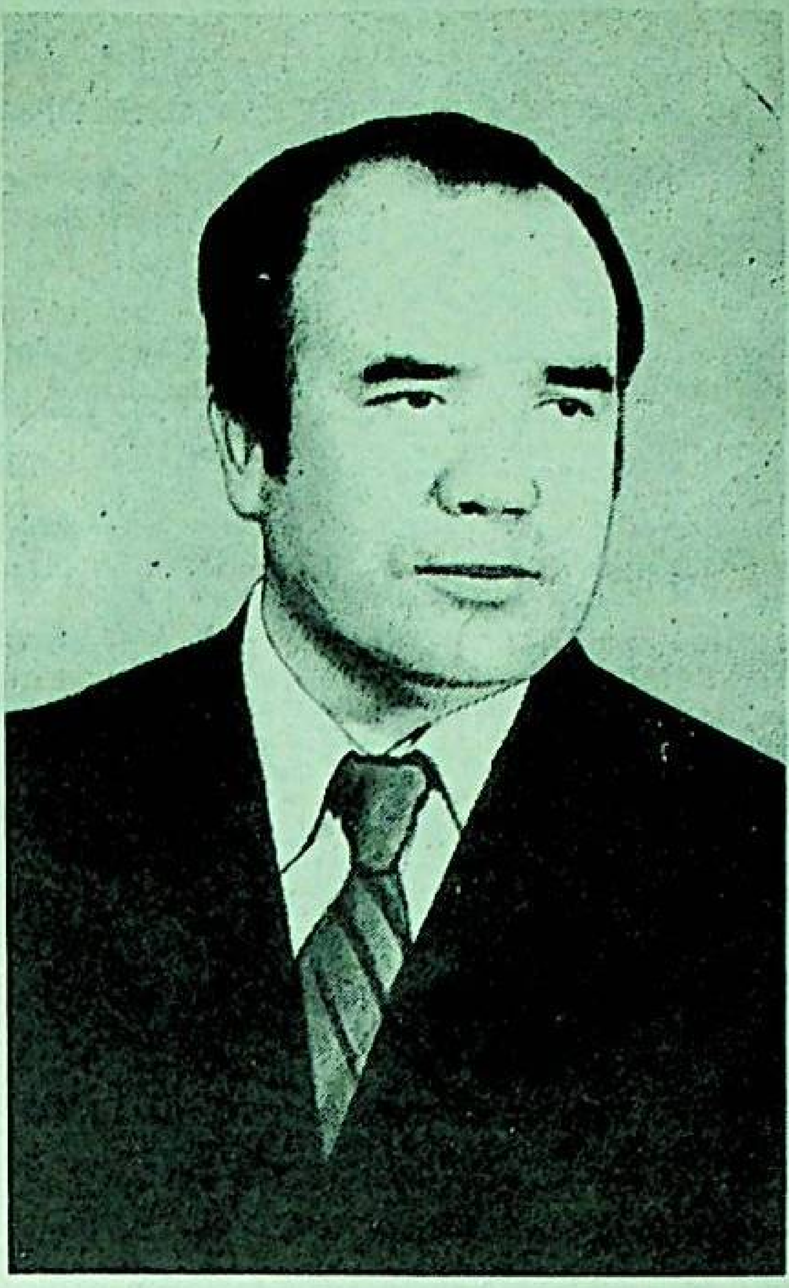

بۇ كىشى بىلەن مەن قولىڭىزدىكى ئەزىز گېزىتىڭىز «يېڭى ھايات»نىڭ دەسلەپكى سانلىرى چىقىشقا باشلىغان كۈنلەردە تونۇشۇپ، قەدىردان ئاكا-ئۇكا، سىرداش ۋە مۇڭداش بولۇپ كەتكەنىمىز. ئىنتايىن كەمتەرىن، ئاق كۆڭۈل، ئاۋازىنى كوتىرىپ سوزلىمەيدىغان سىلىق-سىپايە يۇسۇپجان ئاكا تۇردىيېۋنىڭ رەسسامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقىنىغا خېلە ئۇزۇن يىللار بولدى. بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇ ئۇنلىغان ئۆزىگە خاس نادىر ئەسەرلەرنى ياراتتى. بۇنىڭدىن بىر-ئىككى يىل مۇقەددەم دولەتلەر ئارا «شەرقىي تۈركىستان» كومىتېتى تەرىپىدىن موسكۋادا باستۇرۇلغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزى ئىپارخاننىڭ رەڭلىك چوڭ پورترېتى ئەشۇ يۇسۇپجان تۇردىيېۋنىڭ موي قەلىمىدىن قايتىدىن يارالغان ئەسەرلەرنىڭ بىرسى.

– مېنىڭ موي قەلەمنى قولۇمغا ئېلىپ، كوپلىگەن ئەسەرلەرنى يارىتىپ، تۇرغۇن قېتىم كورگەزمىلەرگە قاتناشقىنىمغا مانا ئەللىك يىل بولۇپ قاپتۇ،– دېدى سوھبەت ئارا يۇسۇپجان ئاكا،– ئۆز دەۋرلىرىدە بىز شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاتاقلىق رەسساملاردىن ئىدۇق. مەن غازى ئەمەتنى ياخشى بىلىمەن، ئۇ تالانتلىق رەسسام. غازى ئەمەت مېنىڭدىن بەش-ئالتە ياش كىچىك. ماختانغىنىم ئەمەس، شۇ چاغلاردا ئۇ مېنىڭدىن كوپ نەرسىلەرنى ئۆگەنگەن. ئۇ بۈگۈنكى كۈندە ئانا ۋەتەندىكى تونۇلغان رەسساملاردىن ھېساپلىنىدۇ. ئۆز ئەسەرلىرىنى دۇنيانىڭ كوپلىگەن مەملىكەتلىرىگە ئاپىرىپ، كورگەزمىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋىرىم بار. مانا كورىدىغىزمۇ، ۋەتەن دېگەن قانداق ئۇلۇق، ئەزىز نەرسە! ئۇ ئۆز ۋەتىنىدە بولغانلىقىدىن، ئۆز ۋەتىنىدە ياشىغانلىقىدىن، ئىككىنچىدىن، مەلۇم ئىجتىمائىي- سىياسىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماستىن، ئۇ ئۆزىنىڭ تالانتى ۋە تىرىشچانلىقىدىن ئالدىغا قويغان بۈيۈك ئارزۇ، مەخسەتلىرىگە يېتىپ ئولتۇرىدۇ. مەن ئەشۇ تالانتلىق رەسسام، ۋەتەندىشىم بىلەن پەخىرلىنىمەن!

ھە، يۇسۇپجان ئاكىمۇ ھەممىلا ئىجاتكارلارغا ئوخشاش، بۈيۈك ئارزۇ-ئۈمۈتلەر بىلەن قولىغا موي قەلەمنى ئېلىپ، دەسلەپكى ئەسەرلىرى بىلەنلا خەلقىگە تونۇلۇشقا باشلىغان ئىدى. تەغدىرنىڭ تەقازاسى بىلەن ۋەتەندىن جۇدا بولغان بۇ موي قەلەم ساھىبى كوزلىگەن بۈيۈك نىشانلىرىغا يېتەلمەي قالدى...

يۇسۇپجان تۇردىيېۋ 1928-يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەزىزانە قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئەندىلا ئىككى ياشقا تولغىنىدا ئاتىسى تۇردى يورۇق دۇنيادىن كوز يۇمدى. ئانىسى مارىخان ئېرىدىن يالداما قالغان كوز قارچۇغى يالغۇز ئوغلىغا ھەم ئانا، ھەم ئاتا بولۇپ، پۈتۈن مېھرى-مۇھەببىتىنى ئوغلىغا بېغىشلاپ ئوستۇردى. ئانا ئوغلىنىڭ ساۋاتلىق ئادەم بولۇشىنى ئارمان قىلىپ، دىنىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بەردى. ئوزىنىڭ شوخلىقىدىنمۇ ياكى موللامنىڭ ئېيتقانلىرىنى بولجوتماي ئورۇنلىمىغانلىقى ئۈچۈنمۇ بىر كۈنى ئۇ موللامدىن ئۆز «جازاسىنى» ئالغاندىن كېيىن، مەكتەپنى تاشلاپ كەتتى. ئاندىن ئۇ ئانىسىغا: «ئاپا، بولدى، ئەندى مەن موللامدا ئوقۇمايمەن. ھۈنەر ئۆگىنىمەن. ھۈنەر ئۆگىنىپ، ئۇستا بولۇپ سېنى باقىمەن» دەپ، ئانىسىنىڭ: «ياق، بالام، ئۇنداق قىلمىغىن، ئوقۇغىن، موللا بولغىن» دېگىنىگىمۇ كونمەي كاسىپلارنىڭ قولىدا ئىشلەشكە باشلىدى. بالىلىقىدا ئۇ ئىشلىمىگەن ئىش ئاز قالدى. ئاخىرىسىدا «ئاشپەز بولۇمەن» دەپ، مەرھۇم ئاتىسىنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرسىنىڭ دوكىنىغا شاگىرت بولۇپ كىردى.

– بىر كۈنى خېمىر ژۇغۇرۇۋاتسام، بىر توپ بالىلارنىڭ ناخشا ئېيتىپ كېتىۋاتقىنىغا كوزۇم چۈشۈپ قالدى،– دەپ بالىلىق دەۋرلىرىنى ئەسلىدى ئۇ.– دەررۇ بېرىپ ئوقتۇم. ئېيتىشلىرىچە، ئۇلار يېڭى ئېچىلغان مەكتەپتە ئوقۇشقا ماڭا ئوخشاش بالىلارنى چاقىرىپ، ژىغىۋاتقان ئىكەن. ئويلىنىپ ئولتۇرماي، شۇ يەردىلا ئۇلارغا قوشۇلۇپ كەتتىم ...

شۇنىڭ بىلەن يۇسۇپجان تۇردى ئوغلى قەشقەردە بىرىنچى قېتىم ئېچىلغان پەننىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردى. ئۇ مەكتەپتە تىرىشىپ ئەلاچىلار قاتارىدا ئوقۇدى، بوش ۋاقىتلىرىدا رەسىم سىزىش بىلەن شۇغۇللاندى، ياخشى-ياخشى رەسىملەرنى سىزدى. 6 – سىنىپقا چىققىنىدا ئۇنى قىزلار مەكتىۋىگە رەسىم سىزىش پەنىدىن دەرس بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. يۇسۇپجان بىر تەرەپتىن ئوزى مەكتەپتە ئوقۇسا، ئىككىنچى تەرەپتىن ئوقۇغۇچى قىزلارغا دەرس بېرىپ كەلدى.

1945- يىلى قەشقەر گىمنازىيەسىنى تاماملىغان ژىگىرمە تالىپ شىنجاڭ ئالىي تېخنىكومىغا ئوقۇشقا چىقتى. شۇلارنىڭ قاتارىدا يۇسۇپجان تۇردىيېۋمۇ بار ئىدى. ئۇ شىنجاڭ ئالىي تېخنىكومىغا ئوقۇشقا كىرىپ، قوشۇمچە رەسسامچىلىق كۇرسىدىمۇ ئوقۇدى.

– مەن رەسىم سىزىشنى بالىلىقىمدىن ياخشى كورەتتىم،– دەيدۇ يۇسۇپجان ئاكا،– رەسىم سىزىشنى قەشقەردىكى ۋاقىتلىرىمدا ئوز لىگىمدىن ئۆگەنگەنمەن. شىنجاڭ ئالىي تېخنىكومىغا كەلگىنىمدىن كېيىنلا بۇ ساھادا ئۇستاز كوردۇم. ئىنىستىتۇتتا بىزگە رەسىم سىزىشتىن، رۇس مۇئەللىمى دەرس بېرەتتى. ئەشۇ ئۇستازىمدىن كوپ نەرسىلەرنى ئۆگەندىم ۋە خېلە تۇرغۇن سۈرەتلەرنى سىزدىم.

ھە، يۇسۇپجان ئاكا ئالىي تېخنىكومدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئوزىگە تەبىەت ئاتا قىلغان تالانت بىلەن قابىلىيەتنى تەكامۇللاشتۇرۇش ئۈچۈن كىچە-كۈندۈز ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللاندى. كوپلىگەن نادىر ئەسەرلەرنى ياراتتى. ئۇ ئوزىنىڭ دەسلەپكى كورگەزمىسىنى تېخنىكومدا ئۇيۇشتۇردى. كورگەزمىگە قويۇلغان ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ موي قەلىمىدىن يارالغان ئەخمەتجان قاسىمى، ماكسىم گوركىي، پۇشكىن، ئاباي ۋە باشقىلارنىڭ پورتېرېتلىرى بىلەن بىر قاتاردا گوزەل تەبىەت كورۇنۇشلىرى ھەم باشقىمۇ رەڭمۇ-رەڭ رەسىملىرى كوپچىلىك تەرىپىدىن ژۇقۇرى باھالاندى.

– مېنىڭ شەرقىي تۈركىستان مىللىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبىرى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ داھىسى ۋە پەخرى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىرىنچى قېتىم يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ، قول قىسىشىپ يېقىن تونۇشقان ۋاقتىم ئەشۇ كورگەزمە ئېچىلغان چاغدا بولدى. ئۇ كۈنى ئېخچىلا كوز ئالدىمدا تۇرىدۇ،– دەيدۇ يۇسۇپجان ئاكا.– شۇ قېتىمدا بىزنىڭ ئۇستازىمىز ئابدىرىم ئەيسا مېنى ئەخمەتجان قاسىمىغا يېقىندىن تونۇشتۇرغان ئىدى. ئۇ كىشىگە مەن شۇندا رەسسام كوزى بىلەن قارىغىنىمدا، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ چىرايىدىكى يېقىملىق، كوزلىرىدىكى مېھىر-مۇھەببەت، سوزلىرىدىكى چېچەنلىك، مۇناسىۋىتىدىكى مەدەنىيەتلىك مېنىڭدە بولەكچىلا بىر تەسىرات قالدۇرغان ئىدى. شۇ چاغدا ئۇ كىشى مېنى قىزغىن تەبرىكلەپ، كېلەچەكتە مېنىڭ بۇنىڭدىنمۇ زور ۋە كوپ ئەسەرلەرنى يارىتىشىمغا، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇشقا، چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە بولۇشقا تىرىشىشىمنى ئېيتىپ، ماڭا ئاق يول تىلىگەن ئىدى.

– ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن كورگەزمە ئېچىلغان ۋاقىتتا تونۇشقانمەن دەيسىز. شۇندا سىز ئۇ كىشىنىڭ پورترېتىنى ئىلگەركى رەسىملىرى ئاساسىدا سىزىپ چىققانمۇ؟ – سورىدىم مەن.

– بىز ستۇدېنت ۋاقتلىرىمىزدا ئەخمەتجان قاسىمى ئارىلاپ تېخنىكومىمىزغا كېلىپ، ستۇدېنتلارغا سىياسەت ۋە شۇ دەۋردىكى ۋەزىيەتتىن لېكسىيە ئوقاتتى. ئەجايىپ بىلىم-سەۋىيەگە ئىگە ئوتكۇر ناتىقلىق ئۇ كىشىنىڭ دانىشمەنلىكىگە قاراپ ھەۋەسىمىز كېلەتتى. ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قىياپىتى شۇندا خىيالىمغا سۈرەت بولۇپ چۈشۈپ قالغان ئىدى. مەن ئۇ كىشىنىڭ بىرىنچى پورترېتىنى پۈتۈن تالانت، قابىلىيىتىمنى ئىشقا سېلىپ سىزىپ چىققانمەن.

توغرا، رەسسام يۇسۇپجان تۇردىيېۋنىڭمۇ پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىقلار قاتارىدا ئەخمەتجان قاسىمىغا نىسبەتەن ھورمەت – ئېھتىرامىنىڭ چېكى بولمىغان. شۇڭا دەسلەپكىلەرنىڭ قاتارىدا ئۇ سىزىپ چىققان ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ پورترېتىنى ھەممە ژۇقۇرى باھالىغان. شۇندا ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ياش رەسسام يۇسۇپجان تۇردىيېۋنىڭ قولىنى قىسىپ تۇرۇپ: «ۋەتىنىمىزگە، خەلقىمىزگە سىزگە ئوخشاش تالانتلىق رەسساملارمۇ كېرەك. بىر خەلقنى ئىككىنچى بىر خەلققە تونۇتىدىغان، جاھانغا تونۇتىدىغان رەسساملارنىڭ مانا، سىزگە ئوخشاش ژىگىتلىرىمىزدىن چىقىشىغا ئىشەنچىم كامىل» دېگەن سوزلىرى ئۇنىڭ ئارزۇ-ئۈمۈتلىرىگە قانات پۈتكەندەك، چەكسىز ئىلھام بېغىشلىغاندەك بولغان ئىدى.

1947-يىلى ئاۋگۇست ئايلىرىدا يۇسۇپجان تۇردىيېۋ غۇلجا شەھىرىگە قايتىپ كەلدى. شۇ يىلى ئۇ ئەخمەتجان قاسىمى، غېنى باتۇر باشلىق بىر توپ رەھبەرلەر بىلەن كەڭسايغا دەم ئېلىشقا چىقىدۇ. شۇندا ئۇ ئەخمەتجان قاسىمىغا مىللىي ئارمىيەنىڭ ئوفىتسېرلارنى تەييارلاش كۇرسىدا ئوقۇشنى خالايدىغانلىقىنى ئېيتقىنىدا، ئەپەندىم: «بوپتۇ، ھازىرچە ئوقۇپ تۇرۇڭ. بىز ئالدىكى ۋاقىتتا ئەللىك ئادەمنى كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا چىقىرىشنى كوزلەۋاتىمىز. بىزگە سىزگە ئوخشاش رەسساملارنىمۇ ئوقۇتۇش كېرەك»،– دەيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن يۇسۇپجان تۇردىيېۋ ئەشۇ كۇرسنى تاماملاپ، مىللىي ئارمىيە شتابىغا خىزمەتكە ئورۇنلىشىدۇ. ئارمىيە شتابىدىكى خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئۇ «ساداقەت»، 2-دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن» ئوردېن-مېداللىرى بىلەن تەغدىرلىنىدۇ.

شەرقىي تۈركىستانغا قىزىل خىتاي كوممۇنىستلىرى كەلگەندىن كېيىن مىڭلىغان ۋەتەنپەرۋەرلەر قاتارىدا رەسسام يۇسۇپجان تۇردىيېۋمۇ ھەر خىل سىياسىي قالپاقلار كىيگۈزۈلۈپ، تەقىپ ئاستىغا ئېلىندى. تۈرمىلەردە ئاھەق يېتىپ، ئازاپلاندى. ئانا ۋەتەندە ئۆزىنىڭ سويۈملۈك كەسپى- رەسسامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىجات قىلىشقا مۇمكىنچىلىك قالمىدى. 1955-يىلى ئۇ ئانا ۋەتىنىدىن پاش-پانا ئىزدەپ كېڭەش ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىقتى. شۇ يىلدىن باشلاپ ئۇ ئالمۇتا شەھەرلىك بېزەندۈرۈش مەھكىمىسىگە رەسسام بولۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتى. ئۇششاق بالىلىق ئائىلىنىڭ غېمى بىلەن بولۇپ كېتىپ يۇسۇپجان ئاكا كوڭلىگە پۈككەن ئەسەرلەرنى يارىتىشقا كوپ يىللار شارائىت، ئىمكانىيەت تاپالمىدى.

– «ئەرەپ گرافىكىسى ئاساسىدا «يېڭى ھايات» گېزىتى چىقىدىكەن» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغىنىمدا ياقا يۇرتلاردا مۇساپىرچىلىقتا ژۈرگەن مىڭلىغان ۋەتەنداشلىرىم قاتارىدا مېنىڭمۇ خوشاللىقىمنىڭ چېكى بولماي قالدى،– دەپ ئەشۇ كۈنلەرنى ئەسكە ئالدى يۇسۇپجان ئاكا.– شۇ چاغدىكى «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ سابىق مۇھەررىرى مەرھۇم ئەخمەتجان مەمەتوۋ مېنى چاقىرتىپ، شەرقىي تۈركىستاندىن چىققان ۋەتەنداشلار ئۈچۈن «يېڭى ھايات» گېزىتىنى چىقارماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، ئىشقا تەكلىپ قىلدى. مەن ئوزىمىزنىڭ سويۈملۈك يېزىغىدا چىقماقچى بولۇۋاتقان يېڭى گېزىتقا كىچىككىنە بولسىمۇ ھەسسە قوشۇشنى ئويلاپ، رازىلىق بەردىم.

يۇسۇپجان تۇردىيېۋ «يېڭى ھايات» گېزىتى رېداكسىيەسىدە ئۈچ يىل ئىشلىدى. گېزىتنىڭ بىرىنچى سانىدىن باشلاپ تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ئۇ بېزەندۈرۈش ئىشلىرىغا پائال قاتنىشىپ، گېزىتنىڭ چىرايلىق ھەم كوركەم چىقىشىغا مۇناسىپ ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئورۇندا شۇنى ئالاھىدە ئاتاپ ئوتۇش كېرەككى، «يېڭى ھايات» گېزىتى دەسلەپ قول بىلەن يېزىپ چىقىرىلغان ئىدى. لىنوتىپ ماشىنىلىرى ئۈچۈن ھەرىپلەرنى يۇسۇپجان ئاكا پېشقەدەم ژۇرنالىست مەخسۇت ئاكا نورۇزوۋ بىلەن تەييارلىغان. ھازىرقى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ھەرىپلىرىنى يېزىپ، قېلىپتا قويدۇرغان ئەشۇ يۇسۇپجان تۇردىيېۋتۇر.

1973- يىلدىن كېيىن ئۇ ئالمۇتىدىكى رەسسامچىلىق فوندىغا ئىشقا ئورۇنلىشىپ، بۇ يەردە پېنسىيەگە چىققىچە ئىشلىدى. يۇسۇپجان ئاكا پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ بارلىق ئىجادىنى خەلق مەنپىيتى ئىشلىرىغا بېغىشلاپ كەلمەكتە. ئۇ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا دروۋبا مەھەللىسىدىكى ئابدۇللا روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋى بىلەن يېقىندىن سېلىنغان گورنىي گىگانت، زارە ۋوستوكا مەھەللىرىدىكى مەسچىتلارنىڭ بېزەندۈرۈش ئىشلىرىنى قىلىپ بەردى.

يۇسۇپجان ئاكا ئايالى خانئايىم بىلەن ئۈچ ئوغۇل، بىر قىزنى تەربىيەلەپ قاتارغا قوشۇپ، ئوي-ئوچاقلىق قىلدى. كەنجە ئوغلى ئەخمەتجان ئاتا ئىزى بىلەن مېڭىپ، رەسسام بولۇپ يېتىلدى. ئۇ ئالمۇتىدىكى رەسسامچىلىق ئۇچىلىشىنى تاماملىغان. يۇسۇپجان ئاكا ئاساسەن پورترېت، پلاكات ۋە رەسىملەرنى كوپرەك سىزغان رەسسام، بىزنىڭ كلاسسىكلىرىمىزدىن خىرقىتىي، زەلىلى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزى ئىپارخانلارنىڭ رەسىملىرى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ مېۋىسىدۇر، ئەلۋەتتە.

ئالىمجان باۋدىنوۋ،

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

ئۇلۇغ غالىبىيەتنىڭ 50 ژىللىغى ئالدىدا

يېزىنىڭ ھورمەتلىك ئادىمى

ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا قازانغان ئۇلۇغ غالىبىيەتكە ياركەنت تەۋەسىنىڭ جەسۇر ژۈرەك ژىگىتلىرىمۇ مۇناسىپ ھەسسە قوشتى. ئۇلار ئاز ئەمەس، 12 مىڭدىن ئوشۇق جەڭچى، بىراق ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى قانلىق جەڭلەردە قازا بولدى. يۇرتىغا ئامان قايتقانلارنىڭ سانىمۇ ژىللار ئوتكەنسىرى ئازىيىۋاتىدۇ. دېگەن بىلەن ھازىرچە ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرىنى ھەر بىر يېزىدىن تېپىش مۇمكىن. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى ھوسمان ئاكا سامساقوۋتۇر. ئۇ چولۇقاي يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتىدۇ.

توختىماي ئوتۈۋاتقان ھايات ئېقىمى ھوسمان ئاكىنىمۇ ئوز ھاياتىنىڭ سەكسىنىنچى پەللىسىگە ئېلىپ چىققان ئېكەن. شۇنداقتىمۇ ئۇ ھېلى تېتىك، ھەممە نەرسىنى ئېسىدە ياخشى ساقلاپ قالالىغان.

— دادام سامى، ئانام مېھرىنساخان موشۇ «بىرلىك» كولخوزىنىڭ ھۇلىنى قۇرغانلاردىن بولىدۇ، — دەيدۇ ھوسمان ئاكا ئوتمۈشتىن گەپ قىلىپ. — ئاتا-ئانام پەرزەنتلىرىنىڭ قىزغىنى، ھالاۋىتىنى كورەلمەي ژىگىرمىنچى ژىللىرى دۇنيادىن ئوتتى.

سامى بوۋاي بىلەن مېھرىنساخان ئانا توققۇز پەرزەنتنى قاتارغا قوشقان. شۇلارنىڭ بىرى ھوسمان ئاكا سامساقوۋ. ئۇ يېزىدىكى مەكتەپتە ئوقۇپ ساۋادىنى ئاچىدۇ. ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئېغىر شارائىت يار بەرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ «بىرلىك» كولخوزىدا ئىشلەپ، ئوز ھاياتىنى ئېگىلىكنىڭ ئىختىسادىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا سەرىپ قىلىدۇ. كەتمەن ئوتۇپ يەر ئوسا قىلىدۇ، ئاشلىق سوغۇرىدۇ، تولۇق بىلەن ئاشلىق تېپىپ، گۆجەك بىلەن ئاشلىق چەشلەيدۇ. ياشلىق يالقۇنى بىلەن ئەينە شۇنداق قىزغىن ئىشلەۋاتقان بىر چاغدا فاشىستىك گېرمانىيە ئويۇقسىز مۇقەددەس ۋەتەنگە بېسىپ كىرىدۇ. ھەممە دېگىدەك مەيدانغا ئاتلاندى. چولۇقاي يېزىسىمۇ فرونتقا ئوزغۇللىغان ژىگىتلىرىنى ئاتلاندۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە سامى بوۋاينىڭ تورت ئوغلى — ئاۋاكرى، ئىمەر، ئېلەم، ھوسمانلارمۇ بولدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئۈچىگە ئوز يۇرتىنى كورۇشكە، يارۇ-بۇرادەرلىرى بىلەن دىدارلىشىشقا لېسىپ بولمىغان ئېكەن.

فرونتقا كەلگەن ھوسمان سامساقوۋمۇ باشقىلار قاتارى كوپلىگەن شىددەتلىك جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلىدۇ. ئۇ بولۇپمۇ باكۇ، موسكۋا، خاركوۋ شەھەرلىرىنى ھىمايە قىلىش يونىلىشىدىكى جەڭلەردە بولدى. سابىق جەڭچى قانلىق جەڭلەرنى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ:

— بىز ئۇكرائىنغا كەلگىنىمىزدە بۇ يەردە ئاھايىتى شىددەتلىك، ھايات-مامات جەڭلىرى بولۇۋاتقان ئېكەن. بىر دەمدىلا كىشى ھەيران قالارلىق ئۇرۇش باشلىنىپ كېتەتتىدە، ئەندى بىردە بىردىنلا ئىككى تەرەپتە جىمجىتلىق ھوكۈم سۈرەتتى. مانا كەچ كىرگىچە ئۇرۇشنىڭ دەھشەتلىك ساداسى ئاستىدا ياتقان دالا ئەندى تۈن قوچۇغىغا كىرىپ، ئۇگدىمەكتە ئېدى. موشۇ جىم-جىتلىقنى تاڭ سەھەردە قاياقتىندۇ ئېتىلغان ئوقنىڭ ساداسى بۇزىۋەتتى. ئويۇقسىز دۈشمەن زەمبىرەكلىرى سنارەدلەرنى ياغدۇرماقتا. ئېمىسلارنىڭ باتارىيەسى ئانچە ژىراق يەردە ئەمەس. ئۇ يول بويىدا قارا بوغداي تېرىلغۇلۇقلىرىغا ئورۇنلىشىۋالغان ئېكەن. كەينى-كەينىدىن يېرىلىۋاتقان سنارەدلەر بىزنى يەر بېغىرلىتىپ ياتقۇزىۋەتتى. شۇ پەيتتە يېنىمىزغا كەلگەن كوماندىر يېنىمدىكى رۇس ژىگىتكە قاراپ: «موشۇ ھايۋانلارنىڭ ئۈنىنى ئوچەر» — دېدى. ئۇ يېنىغا مېنىڭ بىلەن يەنە ئىككى جەڭچىنى ئالدىدە بۇيرۇقنى ئورۇنلاشقا ئاتلاندۇق. شۇنداق قىلىپ، ئېغىر تاپشۇرۇق مۇۋاپپەقىيەتلىك ئورۇنلاندى. بىزنىڭ بۇ جەڭگىۋارلىغىمىز كوماندىرنى بەك خوشال قىلدى. كېيىنرەك بۇ جاسارىتىمىز ئۈچۈن «جاسارىتى ئۈچۈن» مېدالى بىلەن تەغدىرلەندۇق.

لېكىن سامساقوۋلار ئوترەدىنىڭ دۈشمەن بىلەن توقۇنۇشلىرى بۇنىڭ بىلەنلا پۈتكىنى يوق. كېچىسى دۈشمەن يەنە ھۇجۇمغا ئوتتى. جەڭچىلەرنىڭ ئاۋتومات ۋە پۇلېميوتلاردىن ئاتقان ئوقلىرى ئۇلارغا «سەيمۇ» بولمىدى. «تىگر» تانكىلىرى يەرنى تىلغاپ، زەمبىرەكلەردىن ئوق ياغدۇرماقتا، يەر-جاھاننى ۋەيران قىلىشقا ئىنتىلماقتا. شىددەتلىك جەڭ خېلە ئۇزاققا سوزۇلدى...

— كوزۇمنى ئاچسام قۇياش ئاغامچا بويى كوتىرىلىپتۇ. ئەتراپىمدا تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن جەسەتلەر. بىر قولۇمنى كوتىرەلمەيمەن، غولۇمدىن ئوق تېگىپتۇ. ھوشۇمغا بىر كېلىپ، بىر كېتىمەن. بىر چاغدا جەسەتلەر ئىچىدە ھەمشىرە قىزلار كورۇندى. ئۇلار ياريدارلارنى زەمبىلگە سېلىپ توشۇۋاتىدۇ. نۆۋەت ماڭىمۇ كەلدى، — دەيدۇ ۋېتېران شىددەتلىك جەڭلەرنى ئەسلەپ.

ئوڭ مۈرىسىدىن ئېغىر ياريدار بولغان ھوسمان سامساقوۋ گوسپىتالغا كەلتۈرۈلۈپ، بۇ يەردە خېلە ئۇزاق داۋالىنىدۇ. لېكىن ئۇنىڭغا ئەندى ياڭلىۋاشتىن فرونتقا بېرىشقا مۇمكىنچىلىك بولمايدۇ، سالامەتلىگى يار بەرمەيدۇ. ئۇ 1943-ژىلنىڭ ئاخىرلىرىدا يۇرتىغا قايتۇرۇلىدۇ.

چولۇقاي يېزىسىغا كەلگەن جەڭچى ئادەملەرگە مەدەت بەرگەندەك بولدى. ئۇ بىزنىڭ ھەربىي كۈچىمىز دۈشمەن ئۈستىدىن غالىپ چىقىۋاتقانلىغىنى، غالىبىيەتنىڭمۇ ئانچە ژىراق ئەمەسلىگىنى يۇرتداشلىرىغا ئېيتىپ بېرىدۇ. ھوسمان ئاكا كوپ ئوتمەي كولخوز ئىشلىرىغا كىرىشىپ كېتىدۇ.

— بۇ ژىللىرى بىزنىڭ ئېگىلىگىمىز ئاساسىي جەھەتتىن گورۇچ ئوستىرەتتى، — دەيدۇ ۋېتېران. — گورۇچ كۆتۈمنى كوپ تەلەپ قىلىدىغان زىرائەت. ئانلار، قېرىلار كەيزىلەردە كېچە-كۈندۈز دېگىدەك سۇ كېچىپ گورۇچنى پەرۋىش قىلاتتى. نەتىجىدە ئۇنىڭ ھەر گېكتارىدىن 50—60 سېنتنېرغا يەتكۈزۈپ شال ئالدۇق. فېرمىلاردا مال باقتۇق. فرونتقا ئاشلىق، گوش، سۈت، ماينى توختالىسىز ئەۋەتىپ تۇردۇق. ئارىدىن كوپ ئوتمەي خەلقىمىزنىڭ فاشىستىك گېرمانىيە ئۈستىدىن غالىبىيەت قازانغانلىغى توغرىلىق خۇش خەۋەر ياركەنت تەۋەسىگىمۇ يېتىپ كەلدى. ھەممە يەردە خوشاللىق، ھاياجانلىق سادالىرى ياڭرىدى. شۇ چاغدىكى شاتلىغىمىزنى ھازىر تەسۋىرلەپ بېرىش تەس. غالىبىيەت خوشاللىغىنى بىيىل 50-قېتىم نىشانلايمىز.

ھوسمان ئاكا ئۇرۇشتىن كېيىن ئۇزۇن ژىللار مابايىندا فېرما باشلىغى، تېرىلغۇ برىگادىسىنىڭ برىگادىرى بولۇپ ئىشلىدى. كېيىنكى ژىللىرى ئاپېنسىيەگە چىققىچە قۇتلۇق كەتمىنىنى قولىدىن چۈشەرمىدى. ھازىر ئاتىسىنىڭ شاللىق ئەمگەك ئېستافېتىسىنى باللىرى داۋاملاشتۇرماقتا. جۈملىدىن ھوسمان ئاكىنىڭ پەرزەنتلىرى ماھىرەم، خالىدەم، ئېلەم، ئادالەت، ئابدۇسالام، ئابدۇللام، سالامەتلەر خەلق ئېگىلىگىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ھازىر ئەمگىگىنىڭ ھالاۋىتىنى، باللىرىنىڭ قىزغىنى كورۇپ، بەختلىك ياشىماقتا.

ئا. تۇدىياروۋ.

ياخشى كىشىلەر يېنىمىزدا

يۇرت ئىچىدە ئابرويلۇق

ھەر قانداق يۇرت-جامائەتنىڭ ھورمەتكە سازاۋەر كىشىلىرى بولىدۇ. ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئاپىرودروم مەھەللىسىدە كوپ مىللەتتىن تەركىب تاپقان خەلقلەر ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەكلا غەلى ئەخمەت سەمنجان ئوغلى شاكىروۋنىڭ ئىسمىنى ئېھتىرام بىلەن تىلغا ئالىدۇ.

غەلى ئەخمەت ئاكا 1924-ژىلى خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان بولۇپ، دادىسى سەمىن ئاكا ئوز دەۋرىنىڭ مەرىپەتپەرۋەر ئادىمى بولغاچقا، پەرزەندىنىڭ ئوقۇپ بىلىم ئېلىشىغا ئالاھىدە كوڭۇل بولگەن. ئۇ شەرقىي تۈركىستاننى ئازات قىلىش ئۈچۈن غۇلجىدا قۇرۇلغان «ئازاتلىق» تەشكىلاتىنىڭ ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرىگە قويۇق ئارىلىشىپ، تەشكىلات رەھبەرلىرىنىڭ كورسەتمىسى بىلەن پەنجىم، نوغايتو ۋە باشقا يېزىلاردا تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا پائال قاتنىشىدۇ. غەلى ئەخمەت غۇلجا شەھىرىدىمۇ تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى تارقىتىدۇ. ئەپسۇسكى، مىللىي مۇناپىقلارنىڭ كاساپىتىدىن بىر كېچىسى قولغا ئېلىنىپ، باش ساقچىسىنىڭ قاراڭغۇ تۈرمىسىگە تاشلىنىدۇ. تۈرمىنىڭ ئادەم چىدىغۇسىز قىيىن-قىستاقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، ئىرادىسىنى ئاۋلايدۇ. 1944-ژىلى ئىلقا پارتىزانلىرى تۈرمىگە بېسىپ كىرىپ، ئۇ يەردە بىگۇناھ ياتقان كىشىلەرنى ئازات قىلغىنىدا شۇلارنىڭ قاتارىدا ئازات بولغان غەلى ئەخمەت ئويلىنىپ ئولتارمايلا پارتىزانلارغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. قورقماس ژۈرەك، پەم-پاراسەتلىك غەلى ئەخمەتنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى ئەلىخان تورىنى ئىچكى ۋە تاشقى دۈشمەندىن مۇھاپىزەت قىلىپ ساقلاشقا لايىق كورىدۇ. ئۇ ئوزىگە تاپشۇرۇلغان مۇھىم ۋەزىپىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ تۇرىدۇ.

غەلى ئەخمەت قومالدانلىققا قايتا-قايتا ئىلتىماس قىلىپ، ئوزىنى ئالدىنقى سەپكە، ئەڭ قىيىن ئۇچاستكىلارغا ئەۋەتىشنى سورايدۇ. ئۇنىڭ تەلىۋى ھەل بولۇپ، غەلى ئەخمەت باسقۇنچى دۈشمەن ئورنىلاۋالغان ھەرەمباغ، لەڭشاڭ، ئاپىرودرومدا بولغان شىددەتلىك جەڭلەرگە قاتنىشىپ، باتۇرلۇق كورسىتىدۇ. ئۇنىڭ قانلىق جەڭلەردە كورسەتكەن قەھرىمانلىغى مۇناسىپ باھالىنىپ، «پىدائىي»، «ساداقەت»، بىرىنچى دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنلىرى بىلەن تەغدىرلىنىدۇ.

غەلى ئەخمەت ۋەتەن ئازاتلىغى، خەلقىنىڭ بەختلىك ھاياتى ئۈچۈن قولىغا قورال ئېلىپ، سوغنى-سوغ دېمەي، تاغ-جەزىرە دېمەي، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ مېۋىسىنى كوز قارچۇغىدەك قوغدىدى. ئاما رۇس ۋە خىتاي ئىككى چوڭ ئىمپېرىيەسىنىڭ تىل بىرىكتۈرۈشى بىلەن ئىنقىلاپ رەھبەرلىرى ھاياتىغا سۇئىيقەست قىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىستىقبالىغا پالتا چېپىلدى... قىزىل خىتاي باسقۇنچىلىرى ئۇيغۇر زېمىنىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، مىللىي ئىنقىلاپ جەڭچىلىرىدىن «قانچە خىتاي ئولتۇردۇڭ؟» دەپ ھېساپ ئېلىشقا، مىللىي ئارمىيەنى تارقىتىۋېتىشكە باشلىدى. ئازاتلىق ئۈچۈن توكۈلگەن قانلارنىڭ زايە كەتكىنىنى ئوز كوزى بىلەن كورگەن غەلى ئەخمەت ئاكا 1955-ژىلى قازاقستانغا كوچۈپ چىقىپ، ھايات يولىنى ياڭلىۋاشتىن باشلىدى. ئايالى زۇمرەتخان ئاشخانىدا ئىشلىسە، ئوزى شوفيورلۇق كۇرسىدا ئوقىدى. ئۇ كۇرسنى تاماملاپ، ئاۋال 13-ئاۋتوبازىدا شوفيور بولۇپ ئىشلىدى. ئاندىن ئىلى گېولوگ ئېكسپېدىتسىيەسىدە ئۇزۇن مۇددەت ئىشلەپ ژۈردى. غەلى ئەخمەت قەيەردە ئىشلىمىسۇن، ئوز ئىشىغا پۇختىلىغى، توغرا سوزلۇگى، كوللېكتىۋ بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ ياخشىلىغى تۈپەيلى شۇ يەردە ھورمەت تاپتى. ئۇ بۇ تەۋەدە ئوتكەن 34 ژىل جەريانىدا ماشىنا ھەيداپ، يۈز مىڭلىغان كىلومېتر يوللارنى بېخەتەر بېسىپ ئوتتى. ھەر قايسى جايلاردىن بېرىلگەن پەخرىي يارلىقلار ئۇنىڭ ئوز ئىشىغا جاۋاپكەرلىك بىلەن قارايدىغان ھەقىقىي ۋىجدانلىق ئىنسانلىغىنىڭ گۇۋاچىسى سۈپىتىدە پەرزەنتلىرى ئۈچۈن يالداما بولۇپ ساقلانماقتا.

يېقىندا غەلى ئەخمەت ئاكا تەۋەللۇدىنىڭ 70 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن كەڭ دەستىخان يايدى. ئۇنىڭ جەڭلەردە بىللە بولغان دوستلىرى، قېرىنداشلىرى، مەھەللە موتىۋەرلىرى ئۇنى موبارەكلەش ئۈچۈن جەم بولۇشتى. مەھەللە ژىگىت بېشى ت. بېيىشانوۋ، مەھەللە ئاقساقاللىرىنىڭ بىرى خەمىت نۇرى ۋە باشقىلار سوزلەپ، غەلى ئەخمەت ئاكا شەرىپىگە تەشەككۇر ئىزھار قىلىشتى. بولۇپمۇ ئىنساندا بولۇشقا تېگىشلىك ھەممە ياخشى خىسلەتلەر غەلى ئەخمەت ئاكا ۋۇجۇدىدا مۇجەسسەملەنگەنلىگىنى تەكىتلەشتى. بولۇپمۇ، ئاۋال خەقنىڭ ئىشىنى، ئاندىن ئوزىنىڭ ئىشىنى قىلىدىغان پەزىلىتى، يېتىم-يېسىرلارغا ياردەم قىلىشى، توي-توكۈن، ئولۇم-ژىتىملاردا ئاۋتوبۇس ئېلىپ كېلىپ، ھەقسىز، مىننەتسىز ئىشلەيدىغان خىسلىتى ھەممىگە ئۈلگە بولىدىغانلىغى تەكىتلەندى. يۇرت-جامائەت بۇ ئاق كوڭۇل ئىنسانغا ئۇزۇن ئومۇر، خاتىرجەم ھايات تىلەپ خوشال-خۇرام تارقاشتى.

سەيپىدىن شاكىروۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

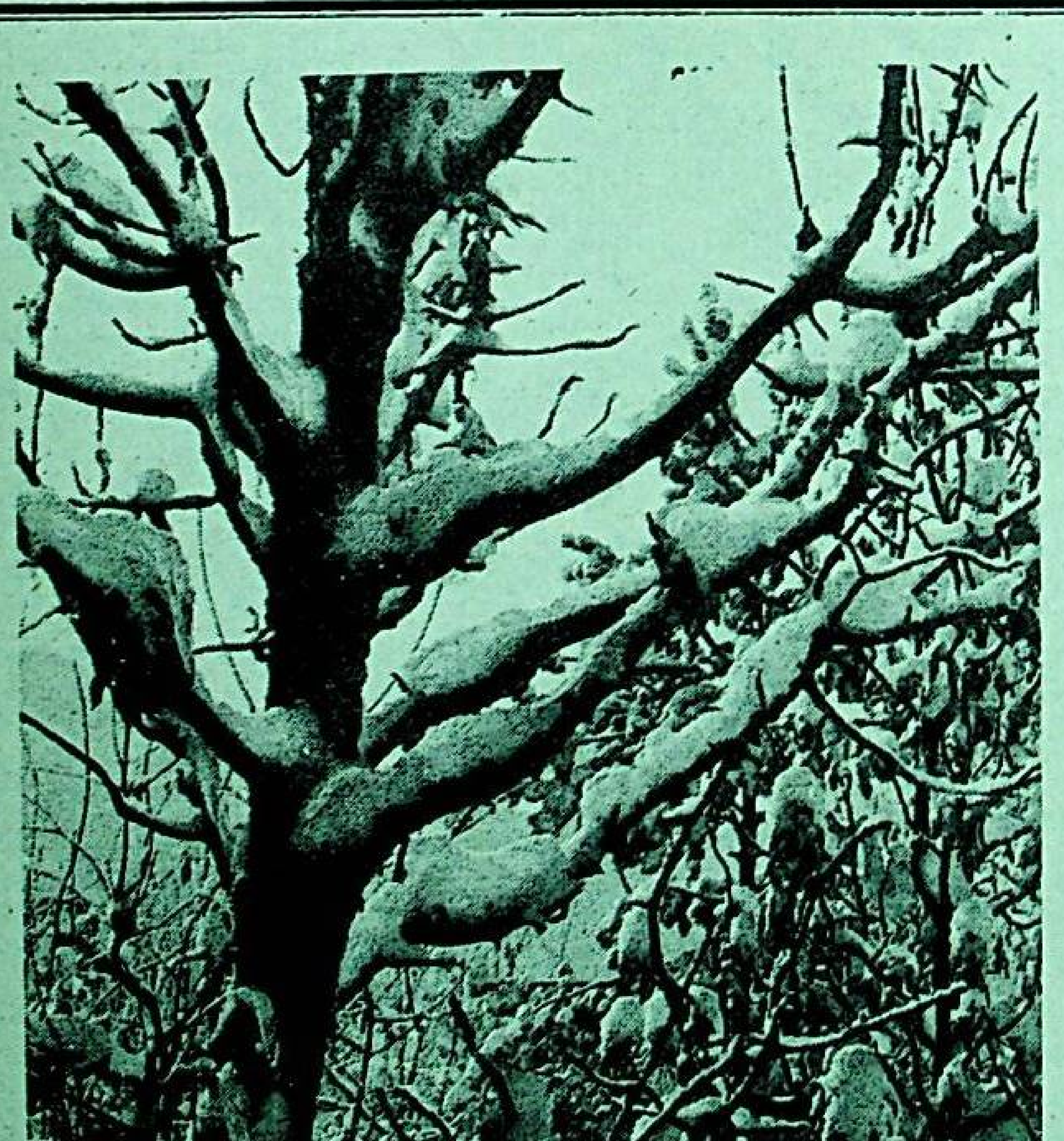

قىش مەنزىرىسى.

د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

شاھىتنىڭ خاتىرىسىدىن

ئۇزۇن ئۆتمەي مۇستەملىكىچىلىك ئازاۋىدىن ئانا ۋەتەن شەرقىي تۈركىستاننى گومىنداڭ رېئاكسىيونلىرىدىن ئازات قىلىش ئۈچۈن غۇلجىدا قوزغالغان مىللىي ئىنقىلاب ئىنقىلاۋىغا باشقىلار قاتارىدا مەنمۇ ئوز ئىختىيارىم بىلەن قاتناشقانلىقىم ئۈچۈن بەش يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىچىدە كۆرگەن، بىلگەنلىرىمنى يېزىپ كەلگەچكە ئەۋلادلىرىمىزغا قالدۇرۇش نىيىتىدە قىسقىچە خاتىرە ماتېرىيال قىلىپ تەقدىم قىلماقچىمەن.

پارتىزانلارنىڭ غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرىق مەھەللىسىدىن باشلانغان ھوجۇمى غېنى باتۇر باتۇرلارنىڭ توپىدا گەدىن قىلغان ھوجۇمى نەتىجىسىدە ئىككى سۈتكىنىڭ ئىچىدە سۈيدۈڭ مۇھاسىرىگە ئېلىندى ۋە گومىنداڭنىڭ غۇلجا ۋىلايىتى بويىچە يەرلىك مىللەتلەرنى مەجبۇرىي تەشكىل قىلغان بىر باتولونىغا يېقىن ئەسكەرلىرى ساي بويىدىكى باغاچ ئامبارىدىن ئاتلىنىپ چىقىشتى.

غۇلجا باش ساقچى ئىدارىسى ئىككى، ئۈچ سۈتكا قورشاۋ ئۇرۇشىدىن كېيىن تەسلىم بولدى. گوبېرناتور، ساقچى باشلىقلىرى سۈيدۈڭ، كۈرەگە قېتىلىپ قېچىپ كېتىشكە ئۈلگۈرەلىدى.

باش ساقچى دۈشمەندىن ئازات بولغاندىن كېيىن قولغا ئېلىنغان زىيالى ئىنتىلىكچىلاردىن مەرغوپ ئىسھاقوۋقا ئوخشاش بىر قانچە يۈز ئادەملىرىمىز تۈرمىدىن ئازات قىلىندى.

ئادەملەرنىڭ پارچىلانغان، چىرىگەن جەسەتلىرى قۇدۇق، تاھارەتخانە، ئازگاللاردىن كولاپ ئېلىندى. بۇ يەردە رائۇپ كاكۇگىغا ئوخشاش قەھرىمانلارنى ئەسلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

سىلىگۇ، ساقچى ئازات بولغاندىن كېيىن دۈشمەننىڭ ئاساسى كۈچى لەڭشاڭ، ھەيرانباغ كازارمىسى، ئايرودرومغا چېكىنىپ قورشاۋ ئىچىدە قالدى.

كۈندىن-كۈنگە رىۋاج تېپىپ، دۈشمەن ھېساۋىغا قۇراللانغان پارتىزان شەكلىدىكى مىللىي ئارمىيە ئالدى بىلەن يۈزلىگەن قاتاردا تەشكىل قىلىنىشقا باشلىدى. مەن شۇ مەزگىلدە لەڭشاڭ فرونتىدا ھۆسەيىن ئاخۇن يۈزلىكىگە جەڭچى بولدۇم. شاۋقىيەگە ئوخشاش بىر قانچە قىزلار مەشرە بولۇپ قاتاردا ئىدى.

ئاساسى جەڭگىۋار ۋەزىيە دۈشمەننىڭ قايتارما ھوجۇمىنى يوق قىلىش، لەڭشاڭنى تولۇق قورشاۋدا تۇتۇپ، يېقىن ئارىدا ھەل قىلغۇچى ھوجۇمنى باشلاپ، دۈشمەننى تولۇق تەسلىم قىلدۇرۇش بولغاندىن كېيىنلىرى دۈشمەن لېنىيەلىرىگە يېقىن بېرىپ پەستىرما قورۇش، ئىمكانىيەت بولغاندا تىرىك «تىل» ئېلىش جەڭگىۋار ۋەزىيەلەر تاپشۇرۇلدى.

كۈن ئارىلاپ دېگىدەك ئۇرۇمچىدىن ئۇچۇپ كەلگەن دۈشمەن ئايروپىلانلىرى قورشاۋدا قالغان ئەسكەرلىرى ئۈچۈن ئوزۇق-ياراق، يېمەك-ئىچمەككە ئوخشىغان نەرسىلەرنى پاراشيۇت بىلەن تاشلايدۇ. پاراشيۇت كوپ ۋاقىت ئىككى لىنىيە ئوتتۇرسىغا چۈشۈپ، بىز ئۈچۈن بىرگىمۇ توغرا كېلىپ قالىدۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوتتۇرىدا ياتقان پاراشيۇتنى ئېلىش ئۈچۈن كوماندىرنىڭ بۇيرىقى بىلەن مېنىڭ بولۇمۇم ئۆي بېرىمدا دۈشمەننىڭ ياغدۇرۇپ تۇرغان ئوقى ئاستىدا ئالغا سىلجىپ، ئوزغۇن مىقداردىكى يېمەك-ئىچمەك، كېرەكلىك بۇيۇملارنى ھېچ قانداق چىقىمسىز ئېلىپ كېلىدۇ. بۇنىڭغا ھەمشىرە شاۋقىيە قاتنىشىپ قىلغان قەھرىمانلىغى ئۈچۈن ھەربىي شتاب تەرىپىدىن تەشەككۈرگە ئېگە بولغان.

ھازىرغىچە تولۇق ئېسىمدە، 1944-يىلى 11-ئاينىڭ 26-كۈنى ھەربىي شتابتىن كەلگەن بۇيرۇق بويىچە مەن شتابقا تېزلىكتە يېتىپ كېلىپ، دوكلاد قىلغاندىن كېيىن، سەن ئىككىنچى كورپۇسنىڭ مەجلىس زالىغا كىرسەڭ سېنى كۈتىۋاتقانلار بار دېگەن قىسقىچە بۇيرۇقنى بەردى. تېگىشلىك ئورۇنغا كىرىشىم بىلەن يىغلىغۇچىلارنى كۆرۈپ ھاياجانلاندىم. چۈنكى ئىنقىلاپ باشلىنىش ئالدىدا بىر ئورۇندا بىللە ئىشلىگەن سپورت، جامائەت ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئىچ-سىرلىرىمىزنى ياخشى بىلىشىدىغان، ئالدىنقىلىرىنىڭ يېشى 30دىن ئاشقان رائۇپ سەلىموۋ باشچىلىقىدىكى ھەقىقىي ھەربىي خىزمەتكە لايىق ئوندىن ئوشۇق يولداشلار بىلەن قىزغىن ھالدا كۆرۈشتۈم. يىغلىشنىڭ سەۋەبىنى ھېچ كىم بىلمەيدىكەن. بىز دەم ئېلىشقا ياتقاندىن كېيىن كېچىسىمۇ كېلىپ قوشۇلغانلار بولۇپ تۇردى. ئەتىسى ئەتىگەنلىكى سەپكە تىزىلدۇق، رائۇپ سەلىموۋ، مەرغۇپ ئىسھاقوۋ، مالىك گىمادىيېۋ، مەجىت سەپەرغەلى، تۇرسۇن قۇربانوۋ (46-يىلىنىڭ ئىيۇن ئايلىرىدا ئاغرىق بىلەن ۋاپات بولدى)، سېيىت ئەيسا (غۇلجىدا قالدى)، ۋەلى كورمايېۋ، زاكىر ناسىروۋ، تۇرسۇن سەيدەخمەتوۋ (ئىلىدا قالدى)، شەۋكەت قۇربان ئەلى (شىخو ئۇرۇشىدا قۇربان بولدى)، فۇئات خەمدوۋ، ھوسەيىن غازىيېۋ، جەغفەر سەپەرغەلىيېۋ.

بىز 17 ئادەم ئىدۇق. تۆرت كىشىنىڭ ئىسمى ۋە تەقى-تۇرقى ئېسىمدا يوق. شۇ كۈنلا ھەممىمىز ماشىندا باياندايغا يولۇنۇشىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. ئىككى سائەتتىن كېيىن سۈيدۈڭ شەھىرىنىڭ كونا سېپىل ئىچىگە كېلىپ چۈشتۇق. بىزنى ساقچى ئىدارە ئىچىدىكى بىر قانچە كوماندىرلار كۈتۈپ ئالدى.

دېكابىرنىڭ ئاخىرىدا كۈرە شەھىرى دۈشمەندىن تازىلاندى. 1945-يىلىنىڭ بېشىدا بىزنى ھەربىي قىسىم بولۇم، بولۇمچىلىرىگە تەقسىم قىلىپ، ئوز لايىقىدىكى خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشتۇردى.

كۈرە، سۈيدۈڭ شەھەرلىرىنى ئازات قىلىشتا موگۈتنوۋ، مەنسۇر مومىنوۋ، لۇتپۇللا بالتىيېۋ، مەخپىر تۇرەگە ئوخشاشلارنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىزان ئوترەدلىرى قۇرۇلدى. كەڭسايىنى ئازات قىلىش، غۇلجا-سۈيدۈڭگە قارشى يۈرۈشكە چىققان گومىنداڭ ھەربىي قىسىملىرىنى تار-مار قىلىش جەڭلىرىدە غارىپ ئەبزى، زەكىگە ئوخشاش كوماندىرلار قازا بولغان ئىدى.

بىرىنچى دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۈرەش» ئوردېنلىق 1- ئاتلىق پولكىنىڭ قۇرۇلۇشى.

بىز غۇلجىدىن كەلگەن 17 نەپەر ئادەمنىڭ كوپچىلىكى شۇ ۋاقىتتىكى روتا-باتالون،-شتاب خىزمەتلىرىگە بەلگۈلىنىپ، كوماندىر موگۈتنوۋ، ھەربىي مەسلىھەتچى سېرگېيېنكو، شتاب باشلىقى گ. بورىس رەھبەرلىكىدە ئاپرېل ئېيىنىڭ باشلىرىغىچە خىزمەتلىرى داۋام قىلدى. بىرىنچى سۈيدۈڭ پولكى ئىككى ئاتقۇچى باتالون، بىر ئاتقۇچى دىۋىزىيون، پولك شتابى، بىرىنچى ئايرىم ئالاقە، مىنومىيوت، پۇلېميوت دىۋىزىيونلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا قۇرۇلدى.

باتالون كوماندىرلىرى لۇتپۇللا بالتىيېۋ، كېيىنرەك غېنى لۇرتايېۋ، روتا كوماندىرلىرى لوسۇپ غوجا، مەرغۇپ ئىسھاقوۋلار ئالتە روتا كوماندىرى بولۇپ، پولك كومىسسارى بولۇپ بەلگۈلەنگەندىن 6-روتا زاكىر ناسىروۋقا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. پولك خوجىلىق باشلىقى قالى چوناق، مۇئاۋىنى ھوشۇر مەمەت تولەندىيېۋلار بەلگۈلىنىپ، ھوشۇرمەمەت ئاكا ئەجايىپ ئىشچان، تەشەببۇسكار، غەيرەتلىك ئادەم ئىدى. ئەپسۇسكى ئۆچكە قارشى دېگەن زومىگەرلىك ھەرىكەتتە ماۋچىلار تەرىپىدىن سۈيدۈڭ شەھىرىدە ئېتىپ تاشلاندى.

1945-يىلى 20- ئاپرېل كۈنى ئەلخان تۆرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن سۈيدۈڭ باسىيەن بېغىدا پولكنىڭ قەسەم بېرىش تەنتەنىلىك مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى ۋە شۇ كۈنى پولك بايرىغى تاپشۇرۇلدى.

1945- يىلىنىڭ ئىيۇن ئايلىرىغىچە سۈيدۈڭ، كۈرەگە جايلاشقان پولك قىسىملىرى كۈندىن-كۈنگە ھەربىي سىياسىي تەييارلىقلىرىنى ئوستۇرۇپ، بىرىنچى قېتىملىق جەڭگىۋار يۈرۈشكە ئاتلىنىپ لوسۇگۇڭ، كەڭساي، چىڭسخوزا، سەنتەيگە يېتىپ بېرىپ، بىر ئايغا يېقىن ئوز تەييارلىقىنى داۋاملاشتۇرۇپ، جەڭگىۋار يۈرۈش داۋاملاشتۇرۇلدى. قىزىل كۈرە، بورتالا ناھىيەلىرىنى، بىر قانچە يېزا، قىشلاقلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ بىرىنچى قېتىم چېپەيزىنى ئېلىش جەڭگىۋار بۇيرۇغى بىلەن ئالغا سىلجىشنى داۋاملاشتۇردى. بولۇپمۇ يوقۇرىدىكى ئاھالىلىق پۇنكىتلارغا ئورۇنلاشقان ھەر مىللەت، ھەر كەسىپتىكى خەلقلەرنىڭ پولكنىڭ كېلىشىنى تورت كوز بىلەن كۈتكەن، «بىزگە ئازاتلىق كەلتۈرگۈچى مىللىي ئارمىيەمىز، دايىم بار بولۇپ ئەبەدىي ياشىسۇن»- دېگەن شارلار بىلەن قارشى ئېلىپ بىزگە قىلغان ماددىي، مەنىۋىي غەمخورلۇقلىرى ناھايىتى زوقۇرى دەرىجىدە بولدى. چېپەيزىگە 10-15 كىلومېتر قالغاندا يۇلغۇن، تېۋىلغىلىق چوللەردە بىرىنچى قېتىم گومىنداڭ سامولىيوتلىرىنىڭ ھوجۇمىغا ئۇچرىدۇق. كەچكى تۈن يېرىمىدىن كېيىن چېپەيزە دەريا بويىغا كېلىپ جىگدە، يۇلغۇنلار ئارىلىرىغا يوشۇرۇنۇپ ئورۇنلاشتۇق. ئوق، دورا، تەمىنات بېسىپ كەلگەن بىر قانچە يۈك ماشىنىلار بەلەن دوڭلەرنى ئايلىنىپ، قارنى ئوچرىپ، ياندۇرۇش مانېۋىرى بىلەن ماشىنا، تېخنىكا سانىنى كوپەيتىش تاكتىكىسى يۈرگۈزۈلدى. چېپەيزە ئۇرۇشىدىن كېيىن قولغا چۈشكەن ئەسىرلەرنىڭ ئېيتىشىگە قارىغاندا، شۇ كېچىسى چېپەيزە قوماندانلىغىنىڭ شىخوغا تېزدىن قاچقانلىغى، ھەتتا شىخودا تۇرغۇچى قىسىملىرى ئارىسىدىمۇ خېلە چوڭ ھودۇقۇش، قورقۇش ئەھۋاللىرىنىڭ يۈز بەرگەنلىكى مەلۇم بولغان. ئەتىسى ئەتىگەنلىكى چېپەيزىنى ئىشغال قىلىش جەڭگىۋار بۇيرۇغى بىزنىڭ پولكنىڭ 1-باتالونىغا، چوچەكتىن (ھەقىقەتكە قايتقان) ئابدۇللاخاننىڭ قىسمىغا ۋە ئايرىم دىۋىزىيونغا گېنېرال پولىنوۋ ئوزى بۇيرۇق بەردى. ئۇ شۇنداقلا بىرىنچى قېتىم مىللىي ئارمىيە جەڭچى، كوماندىرلارغا بېرىلىدىغان ئوردېن-مېداللارنى كورستىپ، تونۇشتۇردى.

چېپەيزىدە مۇستەھكەم قۇراللانغان شىڭشىسەي دەۋرىدىن تەركىپ تاپقان بىر خىل

تورۇق ئات، كېڭەش ھوكۇمىتىنىڭ ئېگەرلىرى بىلەن تەمىنلەنگەن گومىنداڭ ئاتلىق دىۋىزيونى، قوشۇمچە قىسىملىرى بىلەن مۇداپىئەگە ئوتكەن، بىر يېرىم سوتكىدىن ئارتۇق سوزۇلغان جەڭگە بەرداشلىق بېرەلمىگەن گومىنداڭ قىسىملىرى ئارقىغا چېكىنىپ چېپەيزىنى تاشلاپ قاچتى. بۇ ئۇرۇشتا دۈشمەندىن كوپلىگەن پۇلېميوت، ئوق-دورا ۋە ئات، ترانسپورت ۋاستىلىرى غەنىمەت ئېلىندى. بىزدىمۇ چىقىم خېلە بولدى. 1- باتالون 1-روتا، ۋزۋود كوماندىرىنىڭ ياردەمچىسى خوجا قازا بولدى. چېپەيزىدىن شىخو ئارلىغى 300 كىلومېترغا يېقىن بولۇپ جەڭگىۋار يۈرۈش ئاساسەن كېچىسى بولاتتى.

شىخو شەھىرىنى ئازات قىلىش، ئورتا يولۇنۇش فرونتىنىڭ قۇرۇلۇشى.

شىخو شەھىرى ئومۇمىي تەرەپتىن ستراتېگىيەلىك ئەھمىيەتكە ئېگە بولۇپ مايتاغ، ئۈرۈمچى، چوچەك، جىڭ شەھەرلىرىنى بىرىبىرى بىلەن تۇتاشتۇرىشىدا مۇھىم تۈگۈن بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن گومىنداڭنىڭ ئەڭ كۈچلۈك زامانىۋىي قۇرال، تانك، برونېۋىك، سامولىيوت، چوڭ-كىچىك كالىبېرلىق زەمبىرەك، مىنومىيوت، ئېغىر، يېنىك پۇلېميوتلار بىلەن قۇراللانغان مىڭدىن ئوشۇق ئەسكىرىي، بىر قانچە دىۋىزيونلىرى مۇداپىئەگە ئوتكەن ئىدى.

بىزنىڭ شەخسىي تەركىپ ئۇرۇش باشلانغاندىن ئارتىپ دۈشمەن ھېساۋىغا ئولجىغا چۈشكەن قۇراللار بىلەن قۇراللىنىپ، باتالون، روتا مىنومىيوتلىرى، ئېغىر-يېنىك پۇلېميوتلار، ئادەتتىكى مىلتىقلار ئاساسىي قۇرال بولۇپ ھېساپلىناتتى.

بىزنىڭ قىسىملارنىڭ ئۇزۇن مۇساپىلەرگە پىيادە يۈرۈش قىلىشى، چېپەيزىنى ئازات قىلىش ئۇرۇشلىرىدىن كېيىنكى چارچاش، ھالسىزلىنىش، ھەتتا تەمىنات، دورا-دەرمەكلەرنىڭ يېتىشمەسلىكىگە قارىماي ۋەتەنگە بولغان ئەجايىپ مۇھەببەت، ئۈستۈن كەيپىيات بىلەن ئۈچ سوتكىدىن ئارتۇق بولغان ئۇرۇشتا مىسلى كورۇلمىگەن قەھرىمانلىقلار بىلەن شىخو شەھىرى ئازات قىلىندى.

بۇ جەڭدە كوپلىگەن دۈشمەن ئەسكەرلىرى يوقىتىلدى، گومىنداڭنىڭ بىر گېنېرالى، كوپلىگەن ئوفىتسېرلىرى بىلەن قاتاردىكى ئەسكەرلىرى ئەسىرگە ئېلىندى. ئەندى جىڭ شەھىرىدە ئۇزۇن ۋاقىت بىزنىڭ كېلىشىمىزنى كۈتۈپ مۇداپىئەگە ئوتكەن گومىنداڭنىڭ كۈچلۈك قىسىملىرى شىخو بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۈزدى ۋە قارشىلىقسىز چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى.

مەن مەزكۇر خاتىرەمدە شىخو ئۇرۇشىدا ئوزەم قوماندانلىق قىلغان 2-باتالون 6-روتىسىنىڭ پائالىيىتىگە توختالماقچىمەن. ھەقىقىي زامانىۋىي ئۇرۇشتىكى قائىدە بويىچە سامولىيوت، ئارتىللېرىيە، تانك ھۇجۇملىرى، ئېغىر پۇلېميوتلىرىنىڭ ئوق ياغدۇرى ئاستىدا پىيادىلەر ھۇجۇمغا ئوتۇشى كېرەك ئىدى. بىزدە ئۇنداق قۇراللار بولمىدى. قولىدىكى ئاددىي قۇراللار بىلەن شەخسىي تەركىپ ھۇجۇمغا ئوتتى... يەر شارائىتى دۈشمەن ئۈچۈن ناھايىتى قولايلىق بولغانلىقتىن بىزنىڭ قىسىملارغا ئارتىللېرىيە، ئېغىر-يېنىك پۇلېميوتلاردىن، سىنارەدلەر بىلەن ئوقلار، ياغدۇرۇلدى، سامولىيوتلاردىن بومبىلار تاشلاندى. يارىدار بولۇپ سەپتىن چىققانلار، قۇربان بولغانلار سانى مىنۇتلاپ كوپەيمەكتە، ئەندى روتىنىڭ قالغان تەركىۋى توختالسىز ئالغا ئىلگىرلىمەكتە. روتىنىڭ ئوڭ قانىتىدا كامالوۋ، سوكولوۋ، سېمىيونوۋلارنىڭ 1-ۋە2- ۋزۋودلىرى بىلەن بىرلىكتە مەن ئىسايېۋنىڭ 3-ۋزۋودى بىلەن ھەل قىلغۇچى ھۇجۇمغا ئوتۇش پەللىسىگە يەتكەندە ئالدىمىزدىن دۈشمەننىڭ برونېۋىكلىرى قايتارما ھۇجۇمغا ئوتتى. بىزگە خوشنا روتا ئارقىغا چېكىنىشكە باشلىدى. ناھايىتى تېزلىكتە قوماندانلىقنىڭ زاپاس كۈچى موتورلاشتۇرۇل-

(ئاخىرى ئالتىنچى بەتتە)

(ئاخىرى ئالتىنچى بەتتە)

شىددەتلىك جەڭلەر

1940-يىللىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇمى چېكىدىن ئاشقان ئىدى. گومىنداڭ سىياسىتىگە نارازى بولغانلار تەقىپ ئاستىغا ئېلىنىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن نازارەت كۈچەيدى. مىللەتنىڭ خوۋۇپ ئاستىدا ئىكەنلىكىنى، ئەگەر خىتاي چوڭ مىللەتچىلىرىنىڭ سىياسىتى شۇ دەرىجىدە داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، ئاقىۋەت يامان بولىدىغانلىقىنى سەزگەن، ئۆز خەلقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ھەر بىر ۋەتەنپەرۋەرنىڭ ۋەزىپىسى دەپ تونىغان ياشلار غۇلجىدا يوشۇرۇن تەشكىلات قۇرۇپ قوزغىلاڭ تەييارلىقىنى ئېلىپ باردى. 1944-يىلى باھاردا فاتىخ، غېنىلار باشچىلىقىدا قوراللىق قوزغىلاڭ باشلاندى...

«ئازاتلىق تەشكىلاتى» ئەزاسى ئابدۇكېرىم ئابباس باشچىلىق قىلغان گۇرۇپپىدا تاتارلاردىن ئەسئەت ئىسھاقوۋ، كەرىم ئەنىيەتوللىن ۋە مەن، ئۇيغۇرلاردىن ئابدۇللا زاكىرىي، ئىمىنجان ئىبراھىمجانلار بار ئىدى. ئابدۇكېرىم ئەزالاردىن قاتتىق ئىنتىزام تەلەپ قىلىپ ئىنقىلاۋىي ئىشلار توغرىلىق پات-پات ئۇچرىشىپ تۇراتتى.

مەن توققۇزتارا ناھىيەسىگە كەلگەندە مەرغۇپ ئىسھاقوۋ بىلەن يولۇقتۇم. ئۇ مەجىت سەپەرغالىيېۋلار بىلەن سودىگەر سۈپىتىدە ئارالتۆپىگە كېتىپ بارغان ئىكەن. مەرغۇپ مېنىڭ بىلەن خاس سۆزلىشىپ، ئىلىقىدىكى ئەھۋالدىن مېنى خەۋەردار قىلدى. غۇلجىدا رائۇف بورۇندىكوۋ بىلەن ئۇچرىشىش كېرەكلىكىنى ئۇقتۇردى. قىسقىسى ئۇلار ئارالتۆپە ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم قىلىپ، يەرلىك خەلقنى ئويۇشتۇرۇپ ئارالتۆپە، كۈنەسلەردە قوزغىلىش مەخسىتىدە ماڭغان ئىكەن.

غۇلجىغا كەلگىنىمدە رائۇف بورۇندىكوۋ ماڭا تاتار، رۇس ۋە باشقا ئىشەنچلىك ياشلارنى قوزغاپ غۇلجىنىڭ ئۆزىدە ھەرىكەت باشلاش پىلانى بارلىقىنى ئېيتتى. مەن بۇ سىرنى ئابدۇكېرىمگە سۆزلەپ بەرگىنىمدە، ئۇ ناھايىتى ئېھتىيات قىلىش كېرەكلىكىنى چېكىپ رائۇفنى ئىزدەشتىن چەكلىنىشنى ئېيتتى. مەرغۇپ ماڭا غۇلجىدا كازىم ئەتىيەتۇللىنگە ئىشەنچ بىلدۈرۈلسە بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدى. كېيىن مەن ئەتىيەتۇللىن بىلەن ئۇچرىشىپ، مەرغۇپنىڭ سالىمىنى يەتكۈزدۈم ۋە رائۇف بىلەن ئۇچرىشىش مەسىلىسى توغرىلىق سورىغىنىمدا ئۇ «رائۇف ھازىر ئۆيدە يوق، بىنەمدە، پەقەت ئۆيگە كەلگەندە يولۇققىلى بولىدۇ» دېدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلمەي تاغدا قولغا ئېلىنىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن مەرغۇپ ۋە باشقا گۇمانلىق دەپ قارالغانلار تۇتۇپ كېتىلدى.

مېنىڭ دادام ئابدۇۋاھىق 1938-يىلى قولغا ئېلىنغان، موشۇنداق بىر ۋەزىيەتتە ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى. ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ بىلەن ئابدۇللا زاكىرى كېلىپ بىزگە تەزىيە بىلدۈرۈپ كەتتى. بۇ كۈنلەردە ئۇلاستاي، ئىلىقىدا قوزغىلاڭچىلار كۈچەيگەن، گومىنداڭچىلار كوچىلارغا ھەربىي پاترۇللارنى ۋە شپىئونلارنى قويغان ئىدى. ئۇلار — «قوزغىلاڭچىلارنى قورشاپ يوق قىلىمىز، ھەل قىلغۇچى زەربە بېرىشنى باشلىدۇق» دەپ جار سالغاندا، غېنى ۋە فاتىخ باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار نويابىرنىڭ باشلىرىدا غۇلجىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىن شەھەرگە باستۇرۇپ كىردى. كېڭەش ئىتتىپاقىدىن قورال-ياراق ئېلىپ قايتقان ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ يېتەكچىلىكىدىكى پارتىزان ئوترەدى ئۈچ دەرۋازا، يېڭى شەھەر تامانلاردا ئۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، فاتىخ، غېنىلار بىلەن ئالاقە باغلىدى. قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن ئەۋەتىلگەن ساقچى باشلىقى لىۋ-بەندى ئىنقىلاپچىلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى.

بىر قانچە كۈن داۋام قىلغان كوچا ئۇرۇشلىرى داۋامىدا غۇلجا شەھىرىنىڭ لياڭشاڭ، ھەيرەنباغ ۋە ئايرودرومدىن باشقا ھەممە قىسىملىرى ئازات قىلىنىپ، ئەھۋال بىر قەدەر موقىملاشتى. شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسى، ئاساسەن ئىشچى-دېھقان ۋە زىيالىي ياشلاردىن تەركىب تاپقان پىدائىيلاردىن بولۇپ، روھى جەھەتتىن ناھايىتى ئۈستۈن، ئازاتلىق ئۈچۈن ئاخىرقى تامچە قانلىرى قالغىچە كۈرەش قىلىشقا تەييار، قىيىنچىلىقتىن قورقمايدىغان ۋەتەنپەرۋەر جەڭگىۋار جەڭچىلەردىن ئىدى.

غۇلجا ساقچى ئىدارىسى ئازات قىلىنغاندا ئىلگىرى قولغا ئېلىنغان 100دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئىنقىلاپچىلىرىنىڭ نەيزە، قىلىچ بىلەن ۋە قۇدۇققا تىرىك تاشلاپ ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلگەنلىكى مەلۇم بولدى. قانخور جاللاتلار قېچىپ كۈرە سېپىلىگە يوشۇرۇنغان بولسىمۇ ئاخىرىدا تېگىشلىك جازاسىنى ئالدى.

1945-يىلىنىڭ فېۋرال ئېيىدا قايچى داۋانى ئارقىلىق غۇلجىدىكى قورشاۋدا تۇرغان قىسىملىرىغا ياردەمگە كەلگەن 3000دىن ئارتۇق گومىنداڭ چېرىكلىرىگە قارشى گېنېرال ئىسخاقبېك رەھبەرلىكىدە ھەربىي قىسىم جايلاشتۇرۇلدى. بۇ قىسىم تەركىۋىگە مەن خىزمەت قىلىۋاتقان سۇيدۇڭ پولكىدىن پولكوۋنىك موگوتنوۋ رەھبەرلىكىدە بىر بولۇم ئەسكەر قاتناشتى. ياردەمگە كەلگەن چېرىكلەر ئاساسەن ياش باللاردىن تەركىب تاپقان، ھەربىي تەلىم-تەربىيە كۆرمىگەچكە جەڭدە چىدامسىز ئىدى. بىر قىسمى جەڭدە، بىر قىسمى سوغدا توڭلاپ ئۆلدى. تىرىك قالغانلىرى ئەسىرگە چۈشتى.

كەڭساي 3-پولكى بىر نەچچە سائەتلىك جەڭدىن كېيىن دوربوجۇن شەھىرىنى ئىشغال قىلىپ، چوچەك شەھىرىگە يۈرۈش قىلدى. ئۇ يەردىمۇ ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار ۋەزىپىسىنى ئادا قىلدى.

مەن 6-ئايدا 1- سۇيدۇڭ پولكى ئاتلىق دىۋىزىيونى شتاب باشلىقى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇراتتىم. مېنى بورتالادا گارنىزون بولۇپ تۇرغان ئاتلىق دىۋىزىيونغا شتاب باشلىقى قىلىپ ئەۋەتتى. بورتالادىكى ئىشىمىز تاماملانغاندىن كېيىن چەپەيزىگە يۈرۈش قىلدۇق. ئۇرغۇن يول، تاغلاردىن ئېشىپ بۇ يەرگە كەلسەك بىزدىن ئىلگىرى كەلگەن تارباغاتاي 6- پولكى، موڭغۇل دىۋىزىيونى دۈشمەنگە قارشى جەڭ قىلىۋاتقان ئىكەن. بىزنىڭ دىۋىزىيونغا گېنېرال پولېنوۋ چەپەيزىنى غەرىپ تەرەپتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، شىخو بىلەن ئالاقىنى ئۈزۈپ تاشلاش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرغان بولسىمۇ خىتاي قىسىمى قىشلاقنى تاشلاپ شىخوغا قېچىپ ئۈلگەرگەن ئىكەن. سەۋەبى 1- پولكنىڭ بىر باتالونى ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ئىككى سائەت جەڭ قىلىپ ئۇلارنى سۈرۈپ چىقارغانلىقى مەلۇم بولدى.

چەپەيزە ئېلىنىپ ئالدىن كېيىن شىخونى ئېلىش جېڭىنى باشلىۋەتتۇق. بۇ يەردە دۈشمەننىڭ كۈچلۈك قىسىملىرى تۇراتتى. قورال جەھەتتىن ئۇلار بىزدىن كۈچلۈك تۇراتتى. ئۈچ كۈنلۈك قاتتىق جەڭدىن كېيىن شىخو ئىشغال قىلىندى.

شىخودىكى قاتتىق جەڭلەردە ئەڭ زور قەھرىمانلىق ئۈلگىلىرى كۆرسىتىلدى. مەسىلەن، شىخونىڭ شىمالىدىكى بۇتخانىغا جايلاشتۇرۇلغان دۈشمەن پولېمىيوتلىرىنىڭ ھۇجۇملارنى قايتۇرۇپ تۇرغان ئوت توچكىسىنى ئېگەللەشتە ئۆز بۆلۈملىرىنىڭ ئالدىدا بارغان ۋزۋود كوماندىرىدىن 20 ياشلاردىكى شاۋكەت ئابىيېۋ، سۇيدۇڭلۇق 19 ياشلاردىكى نىكولاي زىلىنسوۋ ۋە 30 ياشلاردىكى خوجالار قۇربان بولدى.

شىخودىن قاچقان دۈشمەنلەرنىڭ كۆپ قىسمى يوق قىلىنىپ، ئاز قىسمى ماناسقا ئۆتۈپ كېتىشكە مۇۋاپپەق بولغان. شەرقىي تۈركىستان ئارمىيەسى قوماندانلىقى پىلانلاشتۇرغان يازلىق ھۇجۇم توغرىلىق كۆرسەتمىلىرى كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، 1945- يىلىنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرىنىڭ ئاخىرىدا شەرقىي تۈركىستان ئارمىيەسى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى تولۇق ئازات قىلدى.

مىللىي ئازاتلىق ئارمىيە 5- كورپۇس نامى بىلەن خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى تەركىۋىگە ئۆتكەندىن كېيىن خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ بەلگۈلىگەن سىستېمىسى بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولدى.

1953-يىلى ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن شىنجاڭ ھەربىي رايون قوماندانلىقى باش شتابى ۋە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ ئۆتكۈزگەن كونفېرېنسىيەسىنىڭ قارارى بويىچە 5- كورپۇس تارقىتىلىپ، قەشقەرگە بىر مىللىي پولك، ئۈرۈمچىگە بىر پولك ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، 60- يىللارغا كەلگەندە ئۇلار ھەم تارقىتىلىپ، شەرقىي تۈركىستان ئارمىيەسىنىڭ ئاخىرقى قىسىملىرى يوق قىلىندى.

مالىك گىمادىيېۋ،
شەرقىي تۈركىستان مىللىي- ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ قاتناشقۇچىسى.

شاھىتنىڭ خاتىرىسىدىن

(بېشى بەشىنچى بەتتە).

غان دىۋىزيوندىن بىر بولۇم ياردەمگە كېلىپ ھۇجۇمغا ئۆتۈشى بىلەن دۈشمەن تېخنىكىسى يەنە ئارقىغا چېكىندى. بۇ يەردە موتورلاشقان دىۋىزيون كوماندىرى غەلىم دومنوۋ يارىدار بولۇپ سەپتىن چىقتى.

مەن بىرىنچى قېتىم ئۆزەمگە ناھايىتى يېقىن يەردە پارتلىغان سنارەد تۇپىسىغا كۆمۈلۈپ، قانداق ھايات قالغانلىقىمنى بىلمەي كۆمۈلگەن ئازگالدىن ئامان-ئېسەن چىقتىم. بۇ ۋاقەنى قوماندانلىق پۇنكتىدا دۇربۇن بىلەن كۆرۈپ تۇرغان مەرغۇپ، مالىكلارنىڭ زاكىر قانداق ئامان قالدى دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئىدىم.

ئىككى سۇتكىدىن ئوشۇق داۋام قىلغان 2-مۇداپىئە لىنىيەسىگە قىلىنغان ئۇرۇشتا بىز ئۇرغۇن چىقىمغا ئۇچرىدۇق. ئالدىنقى سەپكە پولك قوماندانلىقى- موگۇتنوۋ، سىرگېينكو، ئىسھاقوۋلار ئەسكى ئاملىقلار، بۇزۇلغان ئويلەر ئارقىلىق ئومۇلەپ يېتىپ كېلىپ بىزگە بىۋاستە يېقىندىن رەھبەرلىك قىلىشقا باشلىدى. بۇ قېتىم ۋزۋود ئالاقە بولۇمىنىڭ كوماندىرى دوتنكوۋ بېشىغا ئوق تېگىپ قازا بولدى.

بىر كۈنلۈك جەڭدە ئالغا سىلجىش مۇمكىن بولمىدى. سەھەرگە يېقىن بىزنىڭ ئۇچاستىكىمىز بويىچە بىرىنچى قېتىم سازدىن ئۆتۈپ پوتەيگە يېقىنلىشىش ئوپېراتسىيەسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. 4-ۋزۋودنىڭ پۇلېمىوتچىسى تۇرغان دادايېۋ گراناتىنى قايتا-قايتا تاشلاپ بىر پوتەينى كاردىن چىقاردى. قەھرىمان تۇرغان دادايېۋ ئۆزلۈكسىز پۇلېمىوت بىلەن ئوق ياغدۇرىۋاتقان 2-پوتەينى دۈشمەننىڭ بىزگە ئاتقان قول گراناتى يەرگە چۈشۈشى بىلەن ئۇنى ناھايىتى تېزلىكتە قولىغا ئېلىپ قايتىدىن پوتەيگە ئېتىپ ئۇنى ۋەيران قىلدى. شۇ زامان ئېتىلىۋاتقان ئوق توختىدى. بۇ جەڭدە دادايېۋ يارىدار بولغان ئىدى.

ئويۇقسىز بىزنىڭ يېنىمىزدا باتالون كوماندىرى يېرافىيېۋ پەيدا بولدى. ئۇنىڭ بۇيرۇقچى بىلەن يولدىن ئۆتۈپ بۇتخانىغا كىرگىنىدىن بۇتخانىغا قارىتىپ بىر قانچە قېتىم ئوق ياغدۇرۇلدى، لېكىن نەتىجە بولمىدى. باتالون كوماندىرى ماڭا تېزلىكتە چوڭ يولدىن ئۆتۈپ بۇتخانىغا كىرىش ۋەزىپىسىنى يۈكلىدى. ھاشىم مۇسايېۋ ۋە يەنە ئۈچ جەڭچى بىلەن يولدىن ئۆتۈپ بۇتخانىغا كىرگىنىمىزدە ھېچ قانداق دۈشمەن يوق ئىكەن. پەقەت بۇتخانا تاملىرىنىڭ ئاستىدىن قېزىلغان ئوكوپلار كۆرۈلدى. ھازىر ئېسىمغا كەلگىنى شۇ چاغدا: «گومىنداڭدى جەنىسى، گى چاڭنى بۇخايپا» دېگەن سۆزلەر قايتا-قايتا قاتتىق ئاۋازلار بىلەن تەكرارلانغاندىن كېيىن ئوكوپلاردىن خىتاينىڭ چېرىك-ئوفىتسېرلىرى قوراللىرىنى تاشلاپ تەسلىم بولۇشقا باشلىدى. روتىنىڭ قورال بولۇم باشلىقى ئەخمەت قاسىموۋ بىر قانچە جەڭچىلەر بىلەن بىزگە قوشۇلدى. سېپىلنىڭ مەركىزىي دەرۋازىسى بىلەن سېپىل ئىچىگە بىرىنچى بولۇپ كىرىپ، بىزگە قارشى پايدىلىنىلغان چوڭ كالىبىرلىق پۇلېمىيوتنى ئولجا ئالدۇق. (بۇ پۇلېمىيوت ئاخىرقى ۋاقىتلارغىچە پولكتا تۇردى). شۇنىڭدىن كېيىن ئېزدىن ساقچى ئىدارىسىگە كىرىپ مەھبۇسلارنى بوشاتتۇق. شىخو ئۈچۈن بولغان جەڭ ئۈچۈنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن تۈگەپ، دۈشمەن تولۇغى بىلەن يوقىتىلدى ۋە تەسلىم بولدى.

شىخو ئۇرۇشى غەلىبىسىدىن كېيىن پولكىمىز قالغان تەركىۋى بىلەن ئۈستۈن كوتىرەڭگۈ كەيپىياتى ئاستىدا يەنە جەڭگىۋارلىق يۈرۈشنى داۋاملاشتۇردى. مايتاغ، كۈيتۇڭگە ئوخشاش بىر قانچە ئاھالىلىق پۇنكىتلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، دەم ئېلىش ئۈچۈن يەنىسخەي رايونىغا كېلىپ توختىدى ۋە ۋاقىتلىق مۇداپىئەگە ئۆتتى. پولك خۇسۇسىي تەركىۋى پەيدىن-پەي تولۇقلىنىشقا باشلىدى. ھەربىي يۈرۈش يەنە داۋاملىشىپ، ساندىخوزا، شىخەنزىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ماناس دەريا كورۇگىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى مەيداندا پولك مۇداپىئەگە ئۆتتى.

مەن 1949-يىلى ئاپرېل ئايلىرىدا غۇلجىدا ئاغرىقخانىدا يېتىپ، داۋالىنىپ چىققاندىن كېيىن 1- تېكەس ئاتلىق پولكىغا شتاب باشلىقى بولۇپ بەلگۈلەندىم. 1950-يىلى يانۋار ئايلىرىدا ئاقسۇ، قەشقەرگە خىزمەتكە ئەۋەتىلدىم، بۇ يەردە 13-دىۋىزىيەدە يېرىم يىل ئىشلەپ، ئاندىن يەنە غۇلجىغا يۆتكىلىپ، 5-كورپۇس ھەربىي رايونى تەرىپىدىن تەشكىل قىلىنغان كۇرسنى تاماملاپ، 14-دىۋىزىيەدە شتاب باشلىقى بولۇپ ئىشلىدىم. 1955-يىلى ئائىلەم بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقتىم.

زاكىر ناسىروۋ،
سابىق شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ پولكوۋنىگى.

مەدەنىيەت گۈللىرى

خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا

ژىللار

ئىلاھى قىسمەتنى ئۆتتايلى بىر دەم،
كوڭلۈمىز كوكتە چاقنىتىپ يۇلتۇز.
يېڭى كۈن شەرىپى-غېنىمەت بۇ دەم،
سەرساللىق ئومۇردىن سەرگەردان مىڭ ئىز.

ئەي، ئەزىز تۇپرىقىم سەلدە يارىلىپ،
بۈيۈكلۈگىڭدىن غۇرۇرلىنى ئالدۇق.
ئېگىلمەي ياتقا، چەتكە تارىلىپ،
كىملەرنىڭ كوزىگە تەلمۈرۈپ قالدۇق.

يېڭى ژىل كېچىسى مۇساپىر يۇرتتا،
ئاھ، پەلەك چاقىدا ئارماندا ئوتتۇق.
كوز ياشىنى ژۇتۇپ، قولغا ئېپ دۇتار،
ژەنەنى سېغىنىپ ناخشىلار ئېيتتۇق.

سۇكۈتسىز ھەسرەت كوكرەكتە كويەر،
چەتنىگەن تەغدىر ئېچۈن بونچە شور.
سارغىيىپ ئۇمۇت، تاڭلارنى كۈتتۇق،
ئەي، ژىللار ئېيتقىن، ئېچۈن كوزۈڭ كور.

ئارامسىز ژىللار، ئارمانلىق دۇنيا،
مېنىڭمۇ خەلقىمگە نەزەر سال، ھايات!

پەرزەلتتىن مەھرۇم، باغرى قان ئانا،
ئاتۇمنىڭ زەربىدىن بولماقتا ھالاك.

ئىنسان ھوقۇقىغا تەگسىز بۇ ئەيىپ،
گۇناھسىز ئېلىم بۇنچە بولدۇڭ خار.
تالاندى بايلىق، گۈل ھوسنىڭ مەيىپ،
كەلگۈندى ئاپەت زۇلۇمدىن زار.

ئەسىرۇ-ژىل قوغلاپ تاپماي بەختىمىز،
ئالدامچى ژىللارغا ئەپرىتىم ئاشتى.
سەلتەنەت قايتسۇن! بىزنىڭ تەختىمىز،
مۇبارەك ژىل ساڭا ئۇمۇت ياماشتى.

ئالمۇتا

ئالتاغ- ئانا تاغ قۇچاقلىرىدىن،
تەلپۈنەر جاھانغا بۇ ئەزىم شەھەر.
دومبىرا كۈيلىرى تەۋىتىپ ئۈنى،
ئويغىتار ئابايىنىڭ نەزمىدىن سەھەر.

ئىستىقلال بايرىغى يەلپۈلدەر كوكتە،
ئاق ئوردا گومبىزى راۋاقلىرىدىن.
كوردۈمەن بەختىڭنى ئۆزۈڭدىن كۈتكەن،
قازىنىم، كوزۈڭنىڭ قاراقلىرىدىن.
سەلتەنەت تەختى بۇ گوزەل ئالمۇتا،
بارچىنىڭ كوڭلىنى ئوزىگە تارتقان.
كوچىسى بوستانلىق، ئۇرپەگۈل-گىيا،
سەيياھلار مەنزىلى، ئارزۇ بوپ قالغان.

ھەشەمەت بىنالار نەقىشلىك-زەرھال،
ھونەرنىڭ ئەندىزىن قىلىدۇ ئىزھار.
شەھرىنىڭ شەنىگە پەخىرلىنىپ لال،
بۇ ھايات دەرياسى ئاقار بى ئازار.

ئاسمان يول، تومۇر يول، ئېپەك يوللىرى،-
كېلىدۇ بۇ يەرگە-ئەللەر ژۇرىگى.
تۇتاشقان دۇستلۇقىنىڭ ئىسسىق قوللىرى،
ئىلىم-پەن سەنئەتنىڭ ئالتۇن كوۋرىكى.

قاش ئېشى، ئەتلەسۇ، گېلەملەر ئارتىپ،
ئېپەك يۇرت-خوتەنلىك كارۋانلار ئوتكەن.
ئېلىنىڭ دەرياسى باغرىڭغا كېلىپ،
يەتتىسۇ جەننىتى باغلىرىڭ ئوسكەن.

ئېلىنىڭ سولتانى پانالاپ سەندە،
قۇرۇپتۇ ئۇيغۇرلار «سولتانى قورغان».
پەلەكنىڭ گەردىشى يەنە بوپ كەندە،
قونۇپتۇ شەھرىڭدە غېنىدەك قىران.

مۇساپىر كوچمەنگە پانا بولغان سەن،
ژىتىمۇ مىسكىنگە ئانا بولغان سەن.
تورىڭگە ئوتكۈزۈپ «قوداي قوناق» دەپ،
ساخاۋەت مېھرىڭدىن ئورغا تولغانسەن،

ئالمۇتا خاكىڭنى-قۇت بىلىپ قۇچتۇم،
ياشلىقىم سېنىڭدە ئوتتى بېغۇبار.
بۇلبۇللار نەزمىگە جور بولۇپ چۇشتۇم،
ھوسنۇڭگە مەپتۇنكار بولۇپ ھەر ئاھار.

ئالمۇتا جاھانغا تەلپۈنگەن شەھەر.
ئابايىنىڭ كۈيلىرى ياڭرايدۇ سەھەر.

بىر بوۋاي

ئەزگەن ھايات كوڭۈلنى ئەزدى،
بوسوغىدا تەلمۈرۈپ سەرسان،
ئۆيۈقسىز كۈي ئاۋازى كەزدى،
قۇلاق سال دەپ، جاپاكەش ئىنسان.

قولدا گارمۇن، ئاغزىدا سۇنەي،
ئوڭ پۇتتا چاڭ، سولدا دۇمباق.
تورت ئەسۋاپتىن پەقەت بىر بوۋاي،
ئەشكىللىگەن ئوركېستر قۇۋناق.

كوزلىرىنى ژۇمۇپ ئۇ يېرىم،
ئەۋرىنىدۇ، ھونىرىدىن مەس.
مۇزىكانتقا قوزغۇلۇپ ھەۋەس،
قاراپ تۇردۇم كوچىدا بىر پەس.

بىر يېقىملىق خۇشۋاق كۈي ئۇچار،
بالقىپ كوكتە كۈز ھاۋاسىنى،-
ئەشۈشلەردىن سەكىتىپ قۇچار،
ئاپقان كەبى دىل داۋاسىنى.

ساز ئاڭلاشقا بار كىمنىڭ ۋاقتى؟
سېخى ئادەم تاشلاپ ئوتەر پۇل.
ھايات پالاپ ماڭلايدىن قاقتى،
ئالاتتىنمۇ قىلدى شۇنداق قول.

ئابلىز ھېزىم

ماقالغا مايىل تىزمىلار

ئابرويۇڭ ئاشسا، ئالەم ئاڭلايدۇ.
ئاغرىق-ئاشتىن، ئاداۋەت-ئاداشتىن.
ئاغرىقنىڭ ئالدىنى ئالالىغان- ئالىم.
ئادەمنىڭ ئازغىنى ئارسىزنى ئاپايدۇ.
ئازازىل ئايال ئالغانىڭ ئارزۇسى-
ئارام ئالماق.
ئالدامچى ئالجىسىمۇ، ئالداشتىن ئاداشماس.
ئاردىن ئايرىلغىنىڭ-ئابرويدىن ئايرىلغىنىڭ.
ئارنى ئاريەتكە ئالالمايسەن.
ئاسراندى ئارسلاندىن، ئاچچىقلانغان
ئاسلان ياخشى.

* * *

ئەجدات ئەنئەنىسى-ئەۋلاتقا ئەندىزە،
ئەزەلدىن ئەرزىخور «ئەۋلىيا»،
ئەما- ئەرباپتۇر.

* * *

ئەزىملىكنىڭ ئەكسى- ئەۋرىشىملىك.
ئەقىل-ئەڭگۈشتەر.
ئەقىللىقنى ئەقىللىق ئەتىۋالايدۇ،

* * *

ئەل ئەزىزلىگەننى ئەمەلدار ئەزىزلىمەپتۇ.
ئەلگە ئەسقاتقاننى ئەۋلات ئەسلەيدۇ.
ئەپلىسەڭ، ئەسكىمۇ ئەسقاتىدۇ.
ئەرنى ئەرشىگە ئەچىقىدىغان- ئەرلىك.

* * *

باجگىر بېرەھىم بولسا، بارىڭنى بۇلايدۇ.
بازارغا باشلىق بولساڭ، باغداتقىمۇ
بارالايسەن.

* * *

باشنىڭ بارى باشقا بەلگۈلۈك.
بەختسىزلىك بەزلەرنى بەرداشلىقتا
باشلىسا،
بەزلەرنى بەرباتلىقتا باشلايدۇ.
بېخۇت-بېداۋا بېمار،
بېقىندىلىق- بەختسىزلىك.
بېخ-باھارنىڭ بەلگۈسى، بېتەرەپ بولۇش-
بېچارىلىقنىڭ.
بويتاقلىق- بوھران.

* * *

بوۋاق بولسىمۇ، باي بالىسىنىڭ باھاسى
بەلەن.
بوكۈڭ بېشىڭغا باپ بولسۇن.
بۇزۇق- بۇزۇپ بەھرلىنەر.

* * *

ۋالاقتەككۈر- ۋاقىت ۋاباسى.

* * *

گەپدانغا گاس گەزلىشىپتۇ.

* * *

دىتسىز-دوستىغا دولتىنى داملايدۇ.
دوستۇڭ- دۇنيا، دۈشمىنىڭ-دوزاق.

* * *

جاۋالداق جوگاننىڭ جاۋغىيى جىرا.
جاھىلنىڭ جايى- جەھەننەم.

* * *

زۇلۇم زۇۋانىڭنى زەيپلەشتۇرىدۇ،
زىبۇ-زىننەت-زىبالىغىڭنى.

* * *

كوز-كورەر، كوڭۈل- كۈزىتەر.
كوپ كوتەرسە، كوككە كوتىرىلسەن.
كورەلمەسنىڭ كەينىگە كىرسەڭ،
كېپىنىڭ كويەر.

* * *

كورگەن كورگىننى كورسىتىدۇ، كورمىگەن-
كوكسىنى.

* * *

قايمۇقساڭمۇ قاتاردىن قالما!
قەدىناسىنى قوغدا، قەبىلئازنى قوغلا!

* * *

قېرىنداش قازانغا قارىمايدۇ،
قاپىغىڭغا قارايدۇ.

* * *

قىڭغىر قىلىق قىر قىلماي قالماس.
قورققاق- قورشاۋدا قالار.

* * *

لايغەزەلنىڭ لايىغى- لىڭتاسما.
مەككارلىقنىڭ مەنىسى-مەينەت.
مەيخور- مەجرۇھ.

* * *

نائۇمۇتلۇك- نادانلىق.
نېسۋىسى ناچارنىڭ نەزەرى ناردەك.

* * *

ئويلىماي ئوينىساڭ-ئوڭمايسەن.
ئوز ئويدە ئولەرمەن، ئوزگە ئويدە-ئولۇما.
ئومۇرنىڭ ئوتكىنى-ئوكۇندۇرەر.

* * *

سالاھىيتى ساختىنىڭ، سەممىيلىگى ساختا.
سېپايىنىڭ- سوزى سۇزۇك.
سوزلىيەلمىگەننىڭ سوزى سۇيۇق.

* * *

تالانتقا تاش تېگەر، تەڭگە تاپقانغا-
تەختىراۋان.
تالانتىنمۇ تاۋلاپ تۇرمىسا، توزۇيدۇ.
تەييارتاپقا تاماق تەگمىسە، تەگەيدۇ.
تەدبىرچان تەغدىرگە تەلمۈرمەس،
تەلۋىنىڭ تېرىسى تېشىلمەس، تاماخورنىڭ-
تامىغى.
تەرەپباز تەشكىلاتنىڭ تەنىسى تۈگمەس.

* * *

خوشاللىق-خالىسلىقتىن، خوۋۇپ-
خامۇشلۇقتىن.

* * *

ھاڭۋاقتىلىق- ھالاكەت.
ھېلىگەرنىڭ ھىسداشلىغى ھېساپلىق.

* * *

ياۋنىڭ ياقىغا ياراشمىغىنىدىن،
يارنىڭ ياراشمىغىنى يامان.
يالىخورنىڭ يالىسى- يارىپلىم.

ئۇيغۇر خەلق ماقال-تەمسىللىرى

ئاچقۇچ كىمنىڭ قولىدا بولسا،
ھوقۇق شۇنىڭدا.
ئاچنىڭ- ئاچچىقى،
توقنىڭ شوخلۇغى يامان.
ئاچ مېلىم- بار مېلىم،
توق مېلىم- يوق مېلىم.
بىلىملىك ئويلاپ تاپار،
بىلىمسىز- كولاپ.
بايىنىڭ كالىسى ئەركە،
گادايىنىڭ- بالىسى.
تورت تۈل خوتۇن باش قوشسا،
گېپى تۈگمەس.
توھمەتنىڭ- كوزى قارىغۇ.
تويىسى يوق يەردىن چاڭ چىقماس.
كورپە سالساڭ، تىز ئۈيىلار،
دەستىخان سالساڭ- يۈز.
ئويۇڭ ئورماندا بولسا، ئوتۇندىن
غەم قىلما.
ئولگەن ئولۈكنى قارغا كومگىلى
بولماس.
يېتىپ قالغىچە، ئۇرۇقنى چېچىپ
قال!
قارىمۇق دانىسىدىن بوغدايىنىڭ
سامىنى ياخشى.
قويغان قولۇڭنى كەتمەن بىلەن
چېپىپ ئالالمايسەن.
قۇشقاچ چىرىك-چىرىك دەيدۇ،
ئادەم تىرىكچىلىك دەيدۇ.
ھورۇننىڭ دوستى-ئۇيقا.
ژىقىلساڭ، ئوزەڭ تۇر.
خوشناڭ كىرسە ئاشقا،
چىرايىڭ بولمىسۇن باشقا.
دۇنيادا ئۈچ نەرسە تېپىلماس:
ئاتا، ئانا، قېرىنداش.
ئېرىنچەكنىڭ ئەتىسى تۈگمەس،
تاماخورنىڭ- پەتىسى.
توپلىغۇچى: سىراجىدىن نۇرى.

گورباچېۋنىڭ «تىجارىتى»

غەرىپكە مىخائىل گورباچېۋنىڭ روسسىيە پرېزىدېنتىنىڭ نۆۋەتتىكى سايلىمىدا ئۆز نامزاتىنى قويۇشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىقى توغرىلىق مىشمىشلار يېتىپ كەلگەندە، بۇ ئەخباراتنى ئىزاھلاپ ئانگلىيەنىڭ ئەڭ چوڭ گېزىتلىرىنىڭ بىرى «دېيلى تېلېگراف» مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: «ئۆز شەرىپىگە ئۇيۇشتۇرۇلىدىغان كۆپلىگەن بايراملاردا تەبەسسۇم ئىچىدە ھەپتە داۋامىدا يەپ-ئىچىشكە رازى بولغانلىقى ئۈچۈنلا 200 مىڭ فۇنت ستېرلىڭ ئالىدىغان ئادەمگە بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن لازىملىقىنى چۈشىنىش تەس»...

ھەقىقەتەنمۇ، گورباچېۋ 1991-ژىلى كۈزدە ئۇچرىغان سىياسىي مەغلۇبىيەتكە قارىماي، ئۇ غەرىپتە ئەڭ ئاممىباپ ئادەملەرنىڭ بىرى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ ۋە ئۇزىنىڭ ئاممىباپلىقىدا ھازىر ئىنتايىن ئۇرغۇن پۇل تاپماقتا، دېمەك ئۇ يات ئارىدا روسسىيەنىڭ ئەڭ باي ئادەملىرىنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ.

مىخائىل گورباچېۋ س س س ر پرېزىدېنتى لاۋازىمىدىن ئۆز «ئىختىيارى» بىلەن كېتىپ دەرھال ئانگلىيەنىڭ بىر فىرمىسى بىلەن شەرتنامە تۈزدى، بۇ فىرما ئۇنىڭغا پورترېتى ۋە ئىمزاسى بىلەن زىننەتلەنگەن ھەر مىڭ كونۋېرت ئۈچۈن 100 مىڭ فۇنت ستېرلىڭدىن تولەيدۇ. بۇ كونۋېرتلار گورباچېۋقا مەپتۇن بولغانلارغا بىر دانىسى 300 فۇنت ستېرلىڭدىن سېتىلىدۇ.

1993-ژىلى گورباچېۋ ئىتالىيەنىڭ «ستامپا» دېگەن ناھايىتى ئاممىباپ گېزىتى بىلەن شەرتنامە تۈزدى، بۇ شەرتنامە بويىچە ئۇ ھەر ھەپتىدە گېزىتكە بىر ماقالە بېرىدۇ، ئاندىن ئۇ ياۋروپا بىلەن ئامېرىكىنىڭ 150 ئاتاقلىق نەشرلەردە، شۇ جۈملىدىن «نيۇيورك تايمس» ۋە «گاردىان» گېزىتلىرىدە كۆچۈرۈپ بېسىلىدۇ. شەرتنىڭ قانچىلىك پۇلغا تۈزۈلگەنلىكى سىر ساقلىنىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن گېزىتچىلەر بۇ يەردە سۆز ناھايىتى ئۇرغۇن مىقداردىكى پۇل توغرىلىق بولۇۋاتقانلىقىغا شۈبھىلەنمەيدۇ.

شۇنداقلا، گورباچېۋ ئۈچۈن دۇنيانىڭ ناھايىتى باي ئۇنىۋېرستېتلىرىدا ئوقۇيدىغان لېكسىيەلىرى ئاساسىي كىرىم مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «دېيلى نيۇس» گېزىتىنىڭ سىياسىي ئوبزورچىسىنىڭ كىنايە بىلەن ئەكىتلىشىگە قارىغاندا، بۇ لېكسىيەلەر «مەن قايتا قۇرۇشنى قانداق قىلغان» دېگەن مازمۇندىكى ئەركىن يالغاندىن ئىبارەت». ھە، بۇ ساھادا گورباچېۋنىڭ بىر نەچچە كوڭۇلسىزلىك توقۇنۇشلىرى يۈز بەردى. مەسىلەن، ۋېرمونت شتاتىنىڭ ئۇنىۋېرستېتى گورباچېۋقا بىر يېرىم سائەتلىك لېكسىيەسى ئۈچۈن ئۇنىڭ تېكستىنى باشقا ئوقۇلمايدىغانلىقىنى پەرەز قىلىپ، 20 مىڭ دوللار تولىگەن ئىدى، لېكىن يات ئارىدا س س س ر نىڭ سابىق پرېزىدېنتى خۇددى شۇ تېكستنى رىچمولىدا 50 مىڭ دوللارغا ۋە ۋىرجىنىيە شتاتىنىڭ ئۇنىۋېرستېتىدا 60 مىڭ دوللارغا ئوقۇغان ...

ۋېرمونتلىقلار گورباچېۋ جاناپلىرىغا رەنجىپ مۇراجىئەت قىلغاندا، ئۇ قەلەم ھەققىنىڭ ئازلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن قارشى پىكىر ئېيتىپ، ئۇلارنى ئۆز ئادۇۋكاتىغا ئەۋەتىۋەتكەن.

گورباچېۋ خەلىقئارا كونفېرېنسىيەلەر بىلەن كونگرېسسلارغا ئاھايىتى مەمنۇنلۇق بىلەن ئىشتىراك قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن 300مىڭ دوللار مىقدارىدا «ئاز غىنا» ھەق تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭدىن بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش بويىچە ۋېنا كونفېرېنسىيەسىنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلار مۇنداق شەرتكە دۇچ كەلگەندە، ئۇلار ئۆز تەكلىۋىنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئالدىرىدى ۋە بۇنىڭغا گورباچېۋقا ئۇنىڭدىن تاشقىرى مەزكۇر فورۇم ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرىمۇ ئۇزىنىڭ قاتناشقانلىقى ئۈچۈن پۇل سورىمايدىغانلىقىنى ۋە ئۇمۇمەن پۇتكۇل ياۋروپا تارىخىدا بۇ خىلدىكى فورۇملارغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن قانداقتۇ پۇل تەلەپ قىلىش ئەدەپسىزلىك بولۇپ ھېسابلىنىدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئوتتى.

گورباچېۋ ۋە ئۇنىڭ ئىنتايىن ئۇرغۇن مىقداردىكى قەلەم ھەققى بىلەن باغلىق بولغان ئاخىرقى خەۋەرلەرنىڭ بىرى ئانگلىيەدىن كەلدى، بۇ يەرگە گورباچېۋ ئۇزىنىڭ كەلگۈسى مېمۇئارلىرىنى نەشر قىلىش توغرىلىق قايسى نەشرىيات بىلەن شەرتنامە تۈزۈش پايدىلىقراق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇزىنىڭ ياخشى دوستى بارونېسسا تېتچېر بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن كەلگەن. گورباچېۋنىڭ ئانگلىيەگە كەلگەنلىكىدىن پايدىلىنىپ رىچموند پۇبلىس فورۇم دېگەن ئابرويلۇق سىياسىي كلۇب گورباچېۋقا ئامما ئالدىدا قىلىدىغان سوزى ئۈچۈن 52 مىڭ فۇنت ستېرلىڭ تەكلىپ قىلدى. بۇ خەۋەر ئانگلىيەنى زىل-زىلىگە كەلتۈردى- ھەتتا مالىيە ئىشلىرىدا شۇنچىلىك تەجرىبىلىك خانىم بارونېسسا تېتچېرغىمۇ بۇ تەشكىلاتتىن ئۆز لېكسىيەسى ئۈچۈن 45 مىڭ فۇنت ستېرلىڭتىن ئوشۇق پۇل ئېلىش مۇمكىن بولمىغان ئىدى.

گورباچېۋ ئۆز مېمۇئارلىرىنى نەشر قىلىش ئۈچۈن قانچە ئاخچا سورايدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىش تەس، لېكىن يەنە شۇ «دېيلى تېلېگراف» گېزىتىنىڭ تەكىتلىشىچە: «گورباچېۋ بۇ مېمۇئارلىرى ئۈچۈن ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە بىر قاچا بورش ۋە بىر تەخسە سوسىسكىغا قەيەردىن پۇل ئېلىش توغرىلىق ئويلىماسلىقىغا كۇپايە قىلىدىغان قەلەم ھەققىنى ئالىدىغانلىقىغا شۈبھىلەنمەسلىككىلار مۇمكىن».

گورباچېۋ ئۇزىنىڭ بارلىق ئاخچىسىنى غەرىپنىڭ ئەڭ چوڭ كارخانىلىرىنىڭ ئاكسىيەلىرىگە قويىدۇ، چۈنكى بۇ پۇلنى ئۇ ئانگلىيە ۋە شۋېيتسارىيە بانكىلىرىدىكى ئۆز سېچېتلىرىغا ساقلىغانغا قارىغاندا بۇ كۆپرەك پايدا بېرىدۇ.

غەرىپنىڭ ئەڭ چوڭ سىياسىي ئاناليتىكلىرىنىڭ پىكرىچە، گورباچېۋنىڭ روسسىيە پرېزىدېنتلىقىغا ئاۋازغا قويۇلۇش خاھىشى توغرىلىق ئاخىرقى بىلدۈرۈشى، بۇ ناھايىتى قۇۋلۇق ھىيلە-نەيرەڭ. مىخائىل سېرگېيېۋىچنىڭ سايلامدا ئۇتتۇرۇپ قويىدىغانلىقىدا ھېچ قانداق شۈبھە يوق، چۈنكى روسسىيەلىكلەرنىڭ كۆپچىلىگى ئىمپېرىيەلىك ئامالار بىلەن ياشاشنى داۋاملاشتۇرماقتا ۋە ئۇنىڭغا ئىتتىپاقنىڭ پارچىلىنىشىنى كەچۈرمىدى، لېكىن بۇ سىياسىي ئاكتىۋلىق غەرىپنىڭ ئۇنىڭ شەخسىگە بولغان مەيلىپىيەتدارلىقىنى ئۆزارتىشقا ياردەم بېرىدۇ.

ئەتىمالىم، ئۇنىڭغا بۇ مەيلىپىيەتدارلىقنى يەنە 5-8 ژىلغا ساقلاپ قېلىشقا مۇمكىن بولسا كېرەك، ئەندى بۇ ۋاقىت ئىچىدە بولسا ئۇ ئۇزىنىڭ ئەمگەكچانلىقى ۋە ئىشتىھاسى بىلەن ئۆز نەۋرىلىرىنىڭلا ئەمەس، بەلكى چەۋرىلىرىنىڭمۇ كېلەچىكىنى تەمىنلەش ئۈچۈن يېتەرلىك پۇل تېپىشى مۇمكىن.

لېكىن بەرىبىر، سىياسىي مەنسەپپەللىسىنىڭ بېشىدا ئۇزىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىدېياللارغا سادىقلىقى توغرىلىق ۋاقىرىغان ئادەمنى پروتسېپتلارنى ئېلىپ ۋە ئامامەن «قۇرۇق» ئەرسىدىن پۇل تېپىشنى بىلىدىغان ھەيۋەتلىك بۇرژۇئا رولىدا كۆرۈش بىر قىسما غەلىتى تۇرىدۇ.

«كۆرىير» ھەپتىلىگىدىن.

قېرىنداش نەشرىياتلار توھپىسى

ئۇلۇغ ئالىم ھەققىدە رومان

ئۆتكەن 1994-ژىلنىڭ 2-يېرىمىدا شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۈرۈمچىدىكى ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن ئىستىداتلىق ئەدىپ پەرھات جىلاننىڭ 11- ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ تىلشۇناس ئالىمىمىز مەۋلانا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىلمىي ئىشپائالىيەتلىرىنى ماۋزۇ قىلغان 23،5 باسما تاۋاق ھەجىملىك تارىخىي رومانى **«مەھمۇت قەشقەرى»** نامى بىلەن 4 مىڭ 70 نۇسخىدا نەشر قىلىنىپ، كەڭ كىتاپخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ئەسەرنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ئىنجات مۇخلىس.

پەرھات جىلان 1945-ژىلى 8-ئاۋغۇست كۈنى غۇلجا شەھرىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1954-61-ژىللىرى غۇلجا ۋە ئۈرۈمچى شەھەرلىرىدىكى رۇس مەكتەپلىرىدە، 1961-1966-ژىلغىچە ئۈرۈمچىدىكى ئۇيغۇر تولۇقسىز ھەم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان.

ئۇ ئاتالمىش «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» مەزگىلىدە «سولچىللىقنىڭ» زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ، جىسمانىي ۋە مەنىۋىي ئازاپ-ئوقۇبەتلەرگە گىرىپتار قىلىنغان.

پەرھات جىلان 1979-ژىلدىن ئېتىۋارەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىل تەتقىقاتى ئىنستىتۇتىدا رۇسچە تەرجىمان، كېيىنچە، تەرجىمە - ماتېرىياللار بولۇمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 1991-ژىلدىن باشلاپ ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى بولۇمىنىڭ باشلىقى، 1994-ژىل ياۋاردىن بۇيان تىل تەتقىقاتى ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

1966- ژىلدىن تارتىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان پ. جىلاننىڭ **«پۇل»، «ئالتۇن قاندىكى توي»** قاتارلىق ھېكايىلىرى كىتاپخانلارنىڭ سەممىمي ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولغان. تەرجىمان سۈپىتىدە ئۇ

ن. ئا. باسكاكوۋنىڭ **«تۈركىي تىللار»** ناملىق ئىلمىي ئەسەرىنى، **«گراف مونتې- كرىستو»** ناملىق مەشھۇر رومانىنى، كۆپلىگەن ھېكايە ھەم تىلشۇناسلىققا ئائىت ماقالىلارنى رۇس تىلىدىن تەرجىمە قىلغان.

پەرھات جىلان ھازىر خىتاي تۈركىي تىللار تەتقىقاتى جەمىيىتىنىڭ، خىتاي ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمىيىتىنىڭ، ش ئۇ ئار يازغۇچىلار جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى. شۇنداقلا ئۇ خارىجىي ئەل تىللىرى تەرجىمانلار جەمىيىتىنىڭ ھەم ئەزاسىدۇر.

ئالماسبەگ.

«تسېسنا» بانك ۋاليۇتا ئالماشتۇرۇش پۇنكتى

سىز بۇ يەردە ئاقش دوللارى، گېرمانىيە ماركىسى، روسسىيە رۇبلىسىنى ھەر قاچان پايدىلىق كۇرس بويىچە سېتىپ ئالالايسىز ۋە ساتالايسىز.

بىزنىڭ ئادرېسىمىز: ئابلايخان پروسپېكتى-27. رايىمبېك كوچىسىنىڭ دوخمۇشى. تېلېفون: 38-47-32.

مەرھەمەت، بىز سىلەرنى كۈتۈۋاتىمىز.

خوۋۇپتىن ساقلايدىغان سائات

ھىندىستان ئالىملىرى رادىوئاكتىۋلىق خوۋۇپتىن ساقلايدىغان سائات كەشىپ قىلدى. سائاتنىڭ مەخسۇس ئەينەكلىك قېپى ئەتراپمۇھىت رادىوئاكتىۋ زەررىلىرى بىلەن بۇلغانغان بولسا دەررۇ قارىيىپ كېتىدىكەن.

بۇنداق سائاتلار ھەربىي خىزمەتچىلەرگە بېغىشلانغان كورۇنىدۇ. ھەقىقىي مەناسىدا بۇ خىل سائاتلار بىزنىڭ ئەشۇ ئاتوم بومبىلىرى پارتلىتىلغان ئەۋەدىكى چارۋىچىلارغا تولىمۇ كېرەك بولار ئىدى، ئەلۋەتتە.

قايتا كورستىلىدۇ

«قازاق كىنو فىست» مەمۇرىيىتى «ئارمان» ۋە «ئالاتاۋ» كىنو تېاتىرلىرىدا پۈتكۈل دۇنيا كىنوماتوگرافلىرىنىڭ ئەڭ داڭلىق فىلملىرىنى قايتىلاپ كورستىش ھوقۇقىغا رۇخسەت ئالدى. مەزكۇر مەمۇرىيەت باشلىغىنىڭ پىكرىچە، غەرىپنىڭ سۈپىتى تۆۋەن، ئەخلاقسىز كىنو فىلملىرىنى سىقىپ چىقىرىش ئۈچۈن دۇنيانىڭ ئەڭ مەشھۇر فىلملىرىنى ئېكراندا قايتا-قايتا كورستىش ۋاقتى كەلدى.

- بىز «كېمى» كىنوكومپانىيەسى بىلەن ھەمكارلىقتا ئىشلەپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىشكە ئىرىشماقتىمىز. شۇنداقلا مەشھۇر فىلملارنىڭ ئاۋتورلىرىنىڭ ئابرويىنى كوتىرىش ۋە قوغداش نىيىتىدىمىز. ھازىرقى قىممەتچىلىككە قارىماستىن، قازاقستانلىقلارنى كىنو سەنئىتىنىڭ نەمۇنىلىرى بىلەن تونۇشتۇرۇشتەك ياخشى ئەنئەنىنى داۋاملاشتۇرماقچىمىز،- دەيدۇ راۋشان ئوسپانوۋا. دېمىسىمۇ دولەتلەرنىڭ كىنو كۈنلىرىنى ئوتكۈزۈش خەلقىمىزگە مەنىۋىي ئوزۇق بېرىدۇ. 27-فېۋرالدىن باشلاپ شەنبە ۋە يەكشەنبە كۈنلىرى سائات 13تە «ئارماندا» «ۋىللىدى توختىتىڭلار!» فىلمى ھەقسىز كورستىلىدۇ. فىلمدا بالا بىلەن كىتنىڭ دوستلۇغى توغرىلىق ھېكايە قىلىنىدۇ.

(قاز تاگ).

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى
ت. توختەمۇۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
يا. سابىتى

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33،باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۆقىمىسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۆقىمىسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

1995
يىل
25-فېۋرال
شەنبە
№8
(3965)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

مازدوكتىكى يەنە بىر بىئارام كېچە

ئوتكەنكى كېچىدە فېدېراللىق ھەربىي كۈچلىرى دۇدايېۋچىلارغا قارشى ھۇجۇمغا ئوتۇپ، گروزنىيغا يېقىن جايلاشقان سانائەت رايونىدىكى خەتەرلىك ئىستىھكامنى بېسىپ ئالىدى.

مازدوكتىكى ھەربىي مەركەزنىڭ ئىت-ئار-تاس-قا بەرگەن خەۋىرىدە ھەر ئىككى تەرەپتىن بولغان چىقىم ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات يوق. ئەشۇ كۈنى كېچىدە گۇدېرمېس، ئارگۇن ۋە ساماشكا ئاھاللىق پۇنكتلارنىڭ ئەتراپىدا توپلاشقان دۇدايېۋ كۈچلىرىگە قارشى فېدېراللىق ھەربىي-ھاۋا قىسىملىرى ھۇجۇم قىلغان. ھاۋا ھۇجۇمى نەتىجىسىدە شالى ئاھاللىق پۇنكتىدىن ئون كىلومېتىردەك ژىراقلىقتىكى ئوق-دورا ئامبىرى يوق قىلىندى.

دۇدايېۋنىڭ ئوز ياقىلىغۇچىسى بار

تۈركىيەگە شەخسىي سەپەر بىلەن كەلگەن يۇسېفنىڭ خەۋەر قىلىشىچە؛ «دۇدايېۋنىڭ قوراللىق كۈچلىرى رۇس خەلقى بىلەن ئەمەس، بەلكى بورىس يېلتسىننىڭ قىسىم كورستىش مەۋقەئەسىگە قارشى كۆرەشكىنىنى» بىلدۇرگەن.

ئوزىنى دۇدايېۋنىڭ «تاشقى ئىشلار مىنىسترى» دەپ تونۇشتۇرغان ئۇ روسسىيە ئارمىيەسى خەلىق ئارالىق كونۋېنتسىيەدە قوللىنىش مەنئىي قىلىنغان قورال-ياراق تۈرلىرىنى، خىمىيەۋىي ئوق-دورىلار بىلەن ۋاكۇملىق بومبىلارنى قوللانغانلىقىنى ئېيتقان.

قوبۇل قىلىنغان قارار ئورۇنلانمىدى

ئۇكرائىنا مىللىي بانكىسىنىڭ 18-فېۋرالدىن باشلاپ دولەت تېررىتورىيەسىدە قوللىنىلىۋاتقان چەت ئەل ۋاليۇتىسىنى مۇئامىلىدىن چىقىرىش توغرىلىق قارارى ئورۇنلانمىدى.

مىللىي بانك رەئىسىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغۇچى ۋ. ستېلماخنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ قارار ئۇكرائىنا ھوكۇمىتى باھالارنىڭ ئوسۇشىنى ۋاقىتلىق بولسىمۇ تىزگىنلەپ تۇرۇشنى كوزلىگەنلىكتىن ئەمەلگە ئاشمىغان.

رىقابەتلىشىشنىڭ ئاقىۋىتى

ھىندىستاننىڭ مانىپۇر شتاتىدا ئوتكۈزۈلىۋاتقان سايلام ۋاقتىدا ھەر خىل پارتىيەلەرنىڭ قوللىغۇچىلىرى ئارىسىدىكى جاڭجالنىڭ ئاخىرىسى قانلىق توقۇنۇشقا ئېيرىپ يەتكەن.

پولىتسىيەنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئەشۇ كۈنى توققۇز ئادەم قۇربان بولۇپ، ئونلىغان ئادەم ئاغىرىقخانىلارغا يەتكۈزۈلگەن. ئۇلارنىڭ كوپچىلىكى سايلام ئۇچاستكىلىرىدىكى قولدىن ياسالغان بومبىلارنىڭ يېرىلىشىدىن زارداپ چەككەن كورۇنىدۇ.

ئەمەلىياتقا ئۇيغۇن ئەمەس ئېدى

روسسىيە فېدېراتسىيەسى ھوكۇمىتىنىڭ مەتبۇئاتى تارقاتقان خەۋەردە قانۇن ئورگانلىرى دىۋورخار دۇدايېۋنى ئىزدەشتۇرۇۋاتقانلىقى ئېيتىلغان.

ئۇ روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ قانۇنلىرىغا مۇۋاپىق ۋەتەنگە ۋاپاسىزلىق قىلغانلىقى، دولەتكە قارشى جىنايەتكە چاقىرغانلىقى، رېفېرېندۇم توغرىلىق قانۇننى بۇزغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن بىللە مىللىي ۋە ئىرقىي تەڭھوقۇقلۇق پرىنسىپىغا خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۇچۇن ئەيىپلىنىۋاتقان كورۇنىدۇ. ئەيتەۋۇر، باشتىكى چېچەن خەلقىگە قارشى گېنوتسىد ئۇيۇشتۇردى، دېگەن ئەيىپنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ تاشلىغىنى ياخشى بولدى، بولمىسا ئۇ دېگەنلىرى ئەمەلىياتقا ئۇيغۇن ئەمەس ئېدى.

پرېزىدېنتنىڭ شەخسىي كوز قارىشى

يېقىندا بېلارۇسىيە پرېزىدېنتى ئا. لۇكاشېنكو ناتو-ئوغا ۋە روسسىيەگە دېگەن ئوزىنىڭ شەخسىي كوز قارىشى ھەققىدە «نېمىس دولقۇنى» رادىوستانسىيەسىگە ئىنتېرۋيۇ بەرگەن.

ئۇ بېلارۇسىيە روسسىيەنىڭ سىياسىي تەسىرىدە قېلىشىنى خالايدىغانلىقىنى، بىراق ناتو-نىڭ شەرقىي ياۋروپاغا قانات يېيىشىدىن تەشۋىشلەنمەسلىكنى ئېيتىپ، ئەلنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي شېرىكلىرى روسسىيە بىلەن گېرمانىيە بولۇپ قالىدۇ، شۇڭلاشقا، بىز شەرىققىمۇ، غەربىققىمۇ تايانغىنىمىز كېلىدۇ، دەپ ئېيتقان.

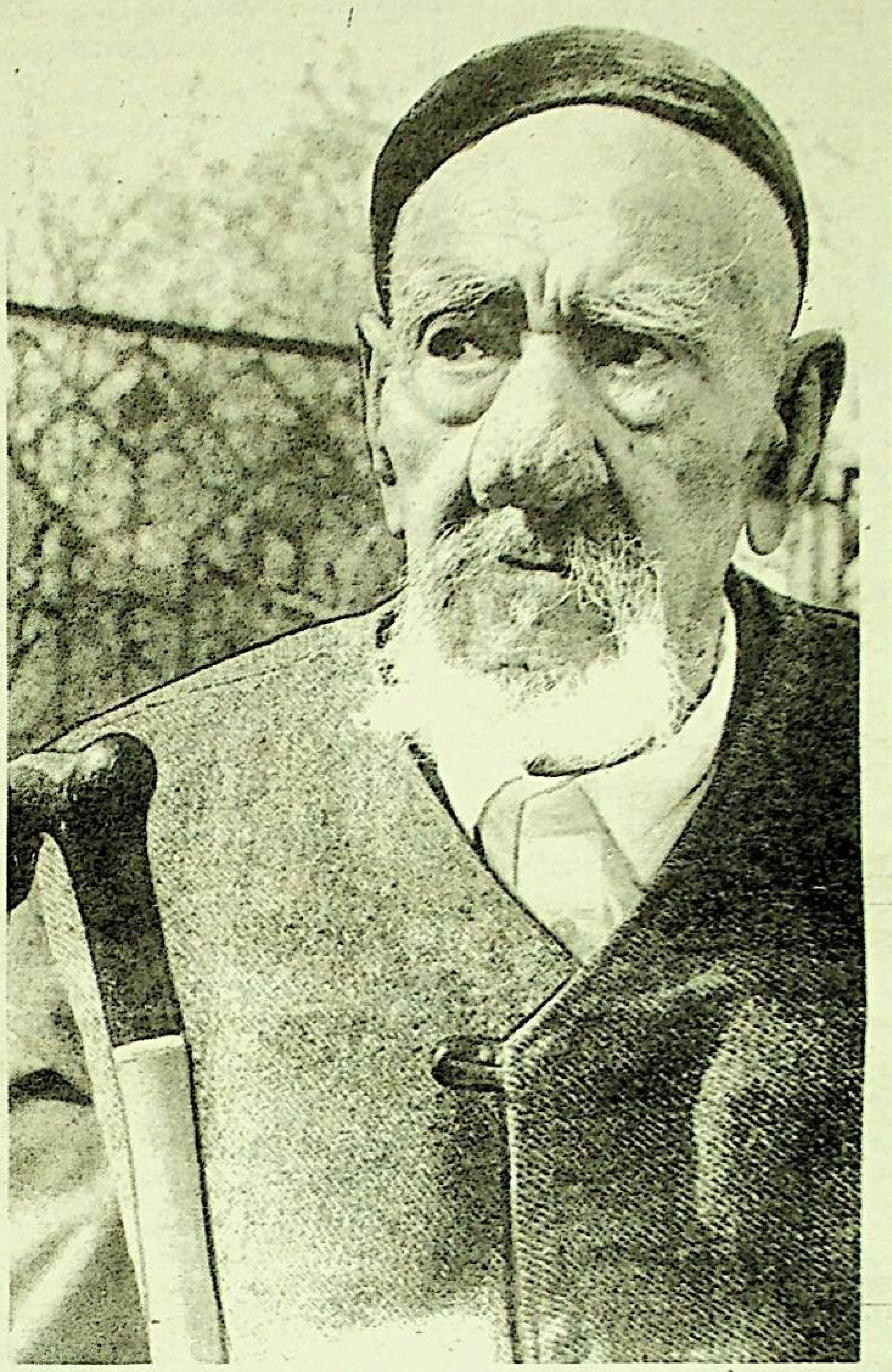

ئۇرمۇشىمىز پەرىكىتى، ئويىمىزنىڭ تورىسەن،
بىر ئەسىرنىڭ شاھىدى بوپ ئارىمىزدا ژۈرسەن.
خەلقىمىزنىڭ قىسمەتلىرىن كوز ئالدىڭدىن ئوتكۈزۈپ،
بىر غورۇرلۇق بىر تەشۋىشتە چوڭقۇر خىيال سۇرسەن.
د. يۇسۇپوۋنىڭ سۇرىتى.

ئالىي كېڭەشنىڭ سېسسىيەسىدە

23-فېۋرال كۈنى پارلامېنتنىڭ نەتىجىلىك مەجلىسىدە دېپۇتاتلار مىنىسترلار كابىنېتى ئەزالىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن سېلىق كودېكسىنىڭ لايىھەسىنى مۇھاكىمە قىلىشقا كىرىشتى. بۇ مەسىلە بويىچە مالىيە مىنىسترىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى- باش سېلىق ئىنسپېكسىيەسىنىڭ باشلىقى مەۋلىت ئېسېنبايېۋ دوكلاد قىلدى. ئالىي كېڭەشنىڭ مالىيە ۋە بيۇدژېت بويىچە كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى رائىسا ئاباشېۋا قوشۇمچە دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن مۇزاكىرىلەر باشلاندى، ئۇ داۋام قىلىدىغان بولىدۇ.

پارلامېنتچىلار كەچكى مەجلىسدە ئىلگىرى باشلانغان يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت لايىھەسى بويىچە پىكىرلىشىشكە كىرىشتى. ئىقتىساتنىڭ ھازىرقى ئەھۋال توغرىلىق پرىنسىپلىق سوز بولۇپ، ئىقتىسادىي بوھراننىڭ ئاساسىي سەۋەپلىرىنى بىلىشكە ھەرىكەت قىلىندى.

(قاز تاگ).

پرېزىدېنت پارلامېنتقا قازاقستان – روسسىيە ھوججەتلىرىنى تەستىقلەشكە يوللىدى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ 20- فېۋرال كۈنى موسكۋادا قول قويۇلغان ئىككى مۇھىم ھوججەتنى ئالىي كېڭەشنىڭ تەستىقلىشىگە يوللىدى. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى- روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ تېررىتورىيەسىدە ئۇراقلىق ياشاۋاتقان قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىرى بىلەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تېررىتورىيەسىدە ئۇراقلىق ياشاۋاتقان روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پۇخرالىرىنىڭ ھوقۇقلىرى توغرىلىق قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن روسسىيە فېدېراتسىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىم. ئىككىنچىسى- ئۇراقلىق ئۇردە تۇرۇش ئۇچۇن روسسىيە فېدېراتسىيەسىگە بارىدىغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىرىنىڭ ۋە ئۇراقلىق ئۇردە تۇرۇش ئۇچۇن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىگە كېلىدىغان روسسىيە فېدېراتسىيەسى پۇخرالىرىنىڭ گراژدانلىق ئېلىشىنىڭ يېنىكلىتىلگەن تەرتىۋى توغرىلىق ئىككى تەرەپلىملىك كېلىشىم.

(قاز تاگ).

جۇمھۇرىيەت مىللىي گۋاردىيەسىنىڭ ئىستىقبالى چوڭ

فېۋرال ئېيىنىڭ 21-كۈنى جۇمھۇرىيەت مىللىي گۋاردىيەسىنىڭ قوماندانلىغى ئاۋىش، فرانسىيە، خىتاي، ھىندىستان، تۈركىيە، گېرمانىيە ئەلچىخانىلىرىدا رويىخەتكە ئېلىنغان ھەربىي ئاتاشېلەر ئۇچۇن پەۋقۇللاددە سوھبەت ئوتكۈزدى. مېھمانلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەرگەن جۇمھۇرىيەت ئارمىيەسىغا كىرگۈزۈلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى، كونستىتۇتسىيەدە تەكىتلەنگىنىدەك،دولەتلىك ۋە جەمىيەتلىك بىخەتەرلىكنى، ھوقۇق تەرتىۋىنى ھىمايە قىلىشتىن ئىبارەت. ھازىر ئەسكەرلەر ئەلنى باشقۇرۇشنىڭ ئالىي ئورگانلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى، ھوكۈمەت ئازارىتىدىكى ئالاھىدە ئەھەمىيەتنىڭ قوماندانى گېنېرال-مايور تولېگېن ئومبېتبايېۋ ئۇلارغا ئوزىگە ئىشىنىپ تاپشۇرۇلغان بولۇملەر بىلەن بولۇمچىلەرنىڭ مەخسەتلىرى بىلەن ۋەزىپىلىرى، ئۇزۇلمىسى، قوراللىنىش تەركىباتى توغرىلىق سوزلەپ بەردى.

1992- يىلى مارتىنىڭ 16سىدا پرېزىدېنتنىڭ پەرمانى بويىچە دولەتنىڭ بەلگۈسى تېرىقىسىدە قۇرۇلغان ئارمىيە مەخسۇس قوراللىق قىسىمغا ئايلىنىپ، مەملىكەت باشلىغىنىڭ قارمىيەتلىك ئوبيېكتلارنى كۈزەتمەكتە. ئۇلار شۇنداقلا، مەخسۇس ۋەزىپىلەرنىمۇ ئاتقۇرىدۇ، رەسمىي تەدبىرلەرگە مۇئاسىۋەتلىك دولەت رەھبەرلىرى بولىدىغان جايلاردا جەمىيەتلىك تەرتىپنى ساقلايدۇ. ئارمىيە ئۇرۇش ۋاقتىدا قوراللىق كۈچلەرنىڭ رېزېرۋى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

جۇمھۇرىيەت مىللىي ئارمىيەسىنىڭ ئىستىقبالى چوڭ،- دەپ تەكىتلىدى ت. ئومبېتبايېۋ. ئۇنىڭ كاپالىتى-قولىدا بار بولغان ۋە ئوقۇش-ماتېرىياللىق بازىسىنىڭ سۇرئەتلىك مۇكەممەللەشتۇرۇلۇشى ۋە يېڭىدىن سېلىنىشى، ئۇنىڭ قاتارىغا كىشىلەرنىڭ ئەركىن ھالدا تاللاپ ئېلىنىشىدۇر. تورت يىلدىن كېيىن مىللىي قىسىمنىڭ بولۇمچىلىرىدە سولداتلار بىلەن سېرژانتلارنىڭ 70 پروتسېنتى ئەھدىنامە ئاساسىدا خىزمەت قىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ئۇيۇشچانلىقىنى، جەڭگىۋارلىق تەييارلىقىنى مۇستەھكەملەيدۇ.

ئىۋان زاخارچېنكو،
قاز تاگ مۇخبىرى.

ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم - پەن ھەققىدە

كوممۇنىستىك ئېتىقات ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن ئۆتكەنكى يىللاردا دىنى ئىلىم-پەننىڭ دۈشمىنى دېگەن ئۇقۇم تەرغىپ قىلىنىپ كەلدى. شۇنىڭ ئەتىجىسىدە بەزى كىشىلەردە شۇ خىل كۆز قاراش شەكىللەندى. شۇنداقلا بۇ ئۇز ئۇۋىتىدە ئاھالى ئارىسىدا ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىنى سۇسلاشتۇردى. يەنە بىر تەرىپىگە نەزەر سالساق كېيىنكى ئەسىرىمىزدە كىشىلەر بۇرۇنقىلاردەك تەبىئىي بىلىملەر بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ ئورنىغا ئەدەبىي، پەلسەپەۋى، ئۇمۇمەن ئىجتىمائىي بىلىملەر بىلەن كۆپرەك مەشغۇللىنىشقا ئۆتۈپ، بۇرۇنقى كۆپ قىرلىق ئۆلۈمالىرىمىزنىڭ يوللىرىدىن چەتنەش ئەھۋاللىرى يۈز بەردى.

ئىسلامنى توغرا چۈشەنمەيدىغان ۋە ئېتىقادسىز قالاقلىنىپ كەتكەن بىر قىسىم كىشىلەر ئىسلامنى ئەمەلىي ھاياتتىن ئىراق قىلىپ كۆرسىتىپ، ئۇنى خۇراپاتلىق، قالاق ئۆرپى-ئادەت دەپ تەرىپلەيدۇ. لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بىلىمسىزلىكى، ئاقسەۋىيەسىنىڭ تۆۋەنلىكى بىلەنلا شۇنداق پىكىر ئېيتىشى مۇمكىن. بۇ بىزنىڭ مۇبارەك دىنىمىز مەيدانغا كەلگەندىن باشلاپلا ھەر خىل خۇراپاتلارغا قارشى بولۇپ كەلدى. خىلمۇ-خىل نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلىپ چوقۇنۇشنى يوقۇتۇپ بۇ دۇنيانى ياراتقان بىر ئاللاغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىردى. قۇرئان كەرىمدە بۇ دۇنيانى ياراتقان بىر ئاللانىڭ بارلىقىنى ۋە ئىسلامى ئەقىدىلەرنى ئەقلى دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلايدۇ. ئۇرغۇن ئايەتلەرنىڭ ئاخىرى ئەقىل ئېگىلىرى، تەپەككۇر قىلىدىغانلار ئۈچۈن دەلىل بار دېگەن سۆزلەر بىلەن ئاياقلاشقان.

ئاللا تائالا ئىنسانغا ئەقىل ئىنىتىنى بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىنساننى باشقا ھايۋاناتلاردىن ئۈستۈن قىلدى. ئەقىلنى بۇلغايدىغان ۋە ئۇنى ئىشلىتىشتىن توختىتىپ قويىدىغان ماددىلارنى ھارام قىلدى. شۇنىڭدەك ئەقىلنى جايىدا ئىشلەتمەي باشقىلارغا قارىغۇلارچە ئەگىشىشنى قاتتىق ئەيىپلىدى. ئۇلارنى ھايۋانغا ئوخشاتتى. قۇرئاندا ھەر قانداق سۆزگە دەلىل-ئىسپات تەلەپ قىلىدۇ. دەلىلسىز سۆزلەرنى رەت قىلىدۇ، قوبۇل قىلمايدۇ. كۆپ ئايەتلەردە ئاۋادا سۆزلىرىڭلار راست بولسا دەلىللىرىڭلار دېيىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەپەككۇر قىلىشقا بۇيرىغان ئايەتلەر ساناقسىز.

قۇرئان ئىنسانلارنى بۇ دۇنيادىكى ھەممە نەرسىلەرگە قاراپ تەپەككۇر قىلىشقا، يەر-زېمىننى، دېڭىز، ئوكان، تاغ، دەريا ھەممە نەرسىگە قاراپ پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئاللاتائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى، كائىناتلارنىڭ سىرىنى بىلىشنى ۋە ئۇنىڭدىن قانداق قىلىپ ئەڭ ئەلا شەكىلدە پايدىلىنىشنى بىلىشتە ئەقىل ئىشلىتىشكە بۇيرىدى. شۇنداق قىلىپ پەرۋەردىگارنىڭ دۇنيادا ھېچ بىر نەرسىنى بىكارغا ياراتمىغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇڭا ئۇلۇمار تەتقىق قىلغانسېرى ئىمانى كۈچىيىپ، ئاللانىڭ قۇدرىتىنىڭ چەكسىز ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. دېمەك ئەقىلنى بۇ قەدەر ئۈستۈن كۆتەرگەن ئىسلامنىڭ خۇراپاتچىلىققا، دەلىلسىز نەرسىلەرگە كەسكىن قارشى تۇرۇشى تەبىئىي.

ئىلىم-پەننى تەرغىپ قىلىش بۇ مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى. ئىسلام ھەر قاچان ئىلىمنىڭ ئورنىنى ژۇقۇرى كۆتىرىپ، كىشىلەرنى ئىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرىپ كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىرىنچى كەلگەن ۋەھىدە «ئوقۇ» دېگەن بۇيرۇق چۈشكەن. ئىلىم بىر كىشىدىن بىر كىشىگە، بىر خەلقتىن ئىككىنچىسىگە، بىر ئەۋلادتىن ئىككىنچى ئەۋلادقا ئۆتۈپ داۋاملىشىدۇ، ئىلىمنى كەڭ تارقىتىش مەخسىتىدە مەكتەپ، ئىلمىي، دىنىي دارىلفۇنلار خىزمەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن ۋەھىدە بىرىنچى بولۇپ مەجبۇرىي تۈردە ئاللاغا ئىشىنىش ۋە كىشىلەرنى بۇت، ھەيكەللەرگە ئىبادەت قىلىشنى چەكلەش ژۈكلەنگەن بولار ئېدى. لېكىن ئۇنى ئەڭ دەسلەپكى قەدەمدە ئوقۇشقا دەۋەت قىلدى. بۇ ئىسلامنىڭ ئوقۇش دىنى، ئىلىم دىنى ئىكەنلىكىدۇر. ئەگەر بۇ ئىسلامنىڭ باشلىنىشى، ئاللادىن كەلگەن ۋەھىنىڭ دەسلەپكىسى ئوقۇش، ئىلىم بىلەن باشلانسا ئۇنىڭ ئاخىرىغىچە ئىلىم، پەن تەرەققىياتىغا چاقىرىدىغانلىقى ۋە ئىنسانىيەت ئەقلىگە مۇناسىپ مەدەنىيەتنىڭ ئاساسى تۈۋرۈكى ئىكەنلىكىدە شەك يوق.

قۇرئان كەرىم ئىلىم ۋە ئۇنىڭ ئەھلىنىڭ قەدرىنى كۆتۈرۈپ، ئۇلۇمالارغا پەيغەمبەرلەردىن سەللا تۆۋەن ئورۇن بېرىدۇ. شۇڭلاشقا كىشىلەرنى ئىلىم سىرلىرىنى ئوقۇپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا چاقىرىدۇ. ئىلىم پەيغەمبەرلەر قويۇپ كەتكەن مىراس، ئۇلۇمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىزباسارلىرى.

ئىلىم بىلەن ھەقىقەت ئايرىلىدۇ. ياخشى-يامان، توغرا-خاتا، پايدىلىق ۋە زىيانلىق ئۇقۇلىدۇ. ئاللا تائالانىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇنىڭ قۇدرىتىنى ئىلىم بىلەن ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم ئۆگىنىشنى ھەر بىر مۇسۇلمانغا، ئەر-ئايال، چوڭ-كىچىككە پەرز قىلغانلىقىدىن ئۇنىڭ ئىلىم ئۆگىنىشكە رەغبەتلەندۈرگۈچى دىن ئىكەنلىكىنىڭ دالالىتىدۇر. ئىلىمنىڭ مەنزىلىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى كۆرسەتكەن ئىسلام دىنىدىكى ئۆلىما، ئالىملىرىمىز ھەر تۈرلۈك پائالىيەت كۆرسىتىپ، ئىلىمدا چوڭ مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرمەكتە. دېمەك ئىسلام دىنى ئىلىم-پەنگە قارشى ئەمەس، ئەكسىنچە ئىلىم-پەننىڭ مەشئىلىنى ئەڭ ژۇقۇرى كۆتىرىدىغان، جاھىللىققا، نادانلىققا، بىلىمسىزلىككە ئەڭ قاتتىق قارشى تۇرىدىغان ۋە ئىنسانىيەتكە بۇ دۇنيادا، ئۇ دۇنيادا بەخت-سائادەت بېغىشلايدىغان مۇقەددەس ئۇلۇق دىندۇر.

ئا. ھاپىز.

ئالمۇتا ۋىلايىتى. ھەر بىر يۇرتنىڭ ئەدىر تۇتۇپ ھۆرمەتلەيدىغان كىشىلىرى بولىدۇ. تالغىر ناھىيەسى يېسا غاچ (ئىلگەركى دزېرژىنسكىي) يېزىسىدىكى مۇسۇلمان ئەھلى ئارىسىدا ھۆرمەتلىك، مەسچىت ئىمامى ئابدۇكېرىم قاسىموۋ ئەنە شۇنداق موتىۋەر كىشىلەرنىڭ بىرسى.

سۈرەتتە: ئىمام ئابدۇكېرىم قاسىموۋ (ئوتتۇردا) مەسچىت جامائىتى ئارىسىدا.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئانا مېھرى

- يۇرتىمىزدىكى ئىمان ئېتىقادلىق ئانىلارنىڭ بىرى گۈشەم زىكرىيا قىزىدۇر، - دېدى ئىمام ئەخمەت سابىرى ئانىلار توغرىلىق سۆز بولغاندا، - ئۇ ئون بىر پەرزەنتنى ئوستۇرۇپ قاتارغا قوشتى. يۇرت ئىچىدە ئىززەت ئابرويى بار. مانا شۇنداق ئانىلارنى قالىچە مەدھىيىلىسە ئەرزىيدۇ.

بىز ئۇنىڭ ئىللىق سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئانا بىلەن ئۇچرىشىش مەخسىتىدە ئۇنىڭ ئۆيىگە باردۇق. سالام بىلەن بۇ ئۆيگە كىرىپ كەلگىنىمىزدە ئانا پېشىن نامىزىنى ئوقۇۋاتقان ئېكەن. بىز ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپ تۇردۇق. كېيىن ئانا بىز بىلەن ئوچۇق چىراي سالاملاشتى، يەتمىش ياشلارغا ئاقاپ قالغان بۇ ئايال تېخى ئانچە قېرىپ كەتمىگەن چىرايى نۇرلۇق، ئۆزى تېتىك كۆرۈنەتتى.

- سىز بىلەن ئۇچرىشىشىمىزنىڭ سەۋەبى بۇ كىشى مۇخبىر، سىز توغرىلىق ماقالە يازماقچى دېدى گېزىتىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى يولداش قارى قادىروۋ، ئانىغا مېنى تونۇشتۇرۇپ، - بېشىڭىزدىن ئۆتكەن ۋاقىئەلەر ۋە ھازىرقى ھاياتىڭىز توغرىلىق سۆزلەپ بەرسىڭىز؟

- يېزىشقا مېنى لايىق كۆرۈپ كەلگىنىڭلارغا رەخمەت. بىراق، سىلەر قائەت ھاسىل قىلغىدەك نېمىمۇ ئېيتىپ بېرەلەيمەن دېدى ئانا كەمتەرلىك بىلەن ۋە بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، - مەن 1926-يىلى پالتۇاي يېزىسىدا تۇغۇلغان ئىكەنمەن. ئون يېشىمغىچە موشۇ يۇرتتا چوڭ بولۇپ پەننى ۋە دىنى مەكتەپكە ئوقۇپ تەلىم ئالدىم. كېيىن زامان ۋەزىيەت ئۆزگىرىشى بولۇپ ئۇيغۇرلارنىڭمۇ بېشىغا ئېغىر پاجىئەلىك قارا كۈنلەر كەلدى. باشقىلار قاتارى بىزنىڭ ئائىلىمىزمۇ شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. بۇ 1936-يىلى بولۇپ بىز چىلپەك ناھىيەسىگە ئورۇنلاشتۇق. ئۇيەردىكى قېرىنداشلىرىمىز بىزنى ئۆز ئىشىگە ئالغاچقا تۇرمۇش-ھاياتقا تېزلا ئۈگىنىپ كەتتۇق. دادام زىكرىيا ئانام گۈشەتخانلارنىڭ كەسپى دېخان بولغاچقا، دېخانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ ھايات كەچۈرۈشكە باشلىدۇق. خۇلۇم-خوشنا، تونۇش-بىلىش يۇرتداشلار بىلەن ئېجىل ئىناق بولۇپ ناھايىتى چىقىشىپ كەتتۇق. ياخشى، يامان كۈنلەردە بىر-بىرىمىزنىڭ خوشاللىق ۋە قايغۇسىغا تەڭ ئورتاقلىشىپ، بىر-بىرىمىزنىڭ قەلبىدە ئۇنتۇلماس خاتىرە ۋە تەسىراتلار قالدۇردۇق...

1955-يىلى كېڭەش ئېلى پۇخرالىرىنى ئۆز دىيارىغا قايتۇرۇش سىياسىتى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندا، ئالدى بىلەن دادام كەتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن يولدىشىم قۇربانجان ئىككىمىز مۇئائىلىمىز بىلەن قازاقستانغا كۆچۈپ كەلدۇق. دەسلەپ ئالاتاۋ يېزىسىدا تۇرغان ئىدۇق، كېيىن 1958-يىلى «قىزىل غەيرەت» يېزىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. يولدىشىم ئىككىمىز بىردەك كولخوزغا كىرىپ ئېگىلىك ئىشلىرىغا ئاتلاندۇق. خوشاللىققا قايغۇمۇ ئارىلىشىپ ژۈرىدىكەن، ئون بىر پەرزەنتكە ئېگە بولۇپ خاتىرجەم ئىشلەپ ژۈرگەن چېغىمىزدا يولدىشىم قۇربانجان 50 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. ژىغلاپ قايغۇ بىلەن ئىش پۈتمەيدىغانلىقىنى چۈشەندىمدە، «باشقا كەلگەندە باتۇر» دېگەندەك چېچىمنى تۈرۈپ، ئەرلەرچە بېلىمنى باغلاپ ئىشلەشكە كىرىشتىم. ئوچاغلار كولخوز قىزىلچا تېراتتى. مەنمۇ ئۈچ گېكتار قىزىلچا ئېلىپ ئوتىغىنى ئوتاپ، سۇيىنى سۇغۇرۇپ، يازنىڭ پىژ-پىژ ئاپتاپلىرىغا چىداپ ئىشلەپ، پىلان، ۋەزىپىلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقاتتىم. تاپىنىسىگە چىققىچە ئەمگەكتىن قول ئۈزمىدىم، كولخوز ۋە ناھىيە بويىچە ئەمگەك ئىلغارى سانىلىپ نەچچە قېتىم ماددىي مۇكاپاتقا ۋە مېداللارغا ئېگە بولدۇم. ئون بىر پەرزەنتنى ئوقۇتۇپ، ئەدەپ ئەخلاقلىق ياراملىق ساغلام ئەۋلاپ قىلىپ تەربىيەلەپ قاتارغا قوشقانلىقىم ئۈچۈن ھۆكۈمىتىمىز تەرىپىدىن بېرىلگەن ئالتۇن مېدال بىلەن «قەھرىمان ئانا» نامىغا سازاۋەر بولدۇم...

گۈشەم ئانا روزاخۇنوۋا ئالبومدىن سۈرەتلەرنى ئېلىپ كېلىپ بىزگە تونۇشتۇردى.

- مانا بۇ مېنىڭ قىز-ئوغۇل، نەۋرىلىرىم بىلەن چۈشكەن سۈرىتىم دېدى ئۇ رەڭلىك سۈرەتكىلەرنى بىر-بىرىدىن كۆرسىتىپ، - بۇ چوڭ قىزىم مائىنۇر «گۈلدەر» سوۋخوزىدا، راھىلەم ئاشخانىدا ئىشلەپ دەم ئېلىشقا چىقتى.

خالبۇۋى ئالمۇتا شەھرىدىكى مەركىزىي دۇكانلارنىڭ بىرىدە سېتىقچى، ئالىمجان مەركىزىي بازاردا قاسساپ، ھاكىمجان شوفيور، ھەبىبەم ئاشپەز، سادىقجان تىجارەتچى، پەرىدەم بىلەن رېھىمەم مۇزىكا مەكتىۋىدە مۇئەللىم، گۈلنارە مەئىشى خىزمەت قىلىش ئۆيىدە ئاياللارغا گۈزەللىك بېغىشلىغۇچى ساتىراچ بولۇپ ئىشلەيدۇ.

جامائەت ۋە بالىلىرى ئارىسىدا ئىززەت ئابرويغا بولەنگەن ئانا بۈگۈنلەردە كەڭ ئاشا زامانىۋى ئۆيىدە ياشايدۇ. ئانا ۋە پەرزەنتلەر ئارىسىدىكى مېھرى مۇھەببەت شۇنچىلىك كۈچلۈككى، ئانا بالىلىرىنى كۆرۈپ تۇرمىسا خاتىرجەم بولالمايدۇ. كۆڭلى بالىلىرى بىلەن پۈتۈندۇر. قىز-ئوغۇللىرى نەۋرەۋۇك ئانىنى كەينى-كەينىدىن ئۈزلىمەي يوقلاپ ئەھۋالىنى سوراپ تۇرىدۇ ۋە ھاجىتىدىن چىقىدۇ. ئانا ئۆز پەرزەنتلىرىدىن خوشال ۋە رازىلىقىنى ۋە 23 نەۋرە، 5 چەۋرە كۆرگەنلىكىنى مەمنۇنلۇق بىلەن سۆزلەپ بەردى. بىز ئانىغا ئۇزۇن ئۆمۈر، سالامەتلىك تىلەپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتۇق.

ئا. قاسىمى.
تالغىر ناھىيەسى.

ۋېتېران بىلەن سۆھبەت

مەن يىيىل 9-مايدا نىشانلىنىدىغان چوڭ تەنتەنە — فاشىستىك گېرمانىيە ئۈستىدىن قازىنىلغان ئۇلۇغ غالىبىيەت بايرىمى ھارپىسىدا ئالمۇتا شەھىرى، دروۋبا مەھەللىسىدىكى ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى ۋېتېرانلار كېڭەشى ۋە ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى دروۋبا شۆبىسى ئاقساقاللار كېڭەشىنىڭ رەئىسى، مەھەللىمىزدىكى جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ جانكۆيەرى پىردەۋس ساقىيېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ۋېتېرانلار ۋە ئاقساقاللار كېڭەشلىرىنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم.

پىردەۋس ئاكا ئۆزىگە خاس سەمىمىيلىكى ۋە ئوچۇقلىقى بىلەن: كەلگىنىڭ ياخشى بوپتۇ ئوكا، ساڭا ۋېتېرانلىرىمىز توغرىلىق خېلە تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىشىم مۇمكىن ئىدى، لېكىن ئۆزەڭ بىلىسەن، جامائەتچىلىك ئىشلىرى بىلەن يەنە ھازىر كېتىشىمگە توغرا كېلىۋاتىدۇ، ئالتاغ ناھىيەلىك مەمۇرىيەتنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن مەھەللىمىزنى گازلاشتۇرۇش توغرىلىق مەسىلە ھەققىدە مۇھىم ئۇچرىشىش بولىدۇ، — دېدى.

پىردەۋس ئاكا ۋاقتىنىڭ ئەينە شۇنداق قىسلىقىغا قارىماي مەن بىلەن بىر پەس سۆھبەتلەشتى.

— پەقەت سابىق س س س ر نىڭلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ئىنسانىيەت ھاياتىدا ھەقىقىي بۇرۇلۇش پەيدا قىلغان ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ بىۋاستە ئىشتىراكچىلىرىنى ئەسلەپ تۇرۇش، ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىش — بۇ ھەقىقىي ئىنسانپەرۋەرلىكتۇر. بىزنىڭ مەھەللىدىن 1941-يىلى ئانا ۋەتەننى فاشىستلاردىن قوغداش ئۈچۈن پەقەت ئۇيغۇرلاردىنلا يۈزدىن ئوشۇق ئادەم ئاتلانغان ئىدى. كۆپلىگەن ئوغلانلار ئۇرۇشتا قۇربان بولدى، بەزىلەر بولسا كېيىنكى يىللىرى ئۇرۇش يارىلىرىنىڭ تەسىرىدىن ۋاپات بولدى. يىلدىن-يىلغا بىز ئۇرۇش دەۋرىدىن بارغانسىرى يىراقلىشىۋاتىمىز. ئادەملەرنىڭ يېڭى ئەۋلادى ئۆسۈپ يېتىلدى. ئەندى ئۇلار ئۈچۈن ئۇرۇش — بۇ بىزنىڭ ئەينە شۇ دەھشەتلىك كۈنلەر توغرىلىق خاتىرىلىرىمىز بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئەندى بىز، بۇ تارىخىي ۋاقىئەلەرنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بارغانسىرى ئازىيىپ كېتىپ/بارىمىز. ھازىر ئەينە شۇ دەھشەتلىك ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرىدىن ھايات قالغانلار: رىزۋانگۇل قادىروۋا، ئابدۇراخمان ئاموتوۋ، مېجىت روزاخۇنوۋ، تۇرسۇن بىلالوۋ، سالىجان شەرىپبايېۋ، ئابسالام زەينالوۋ، ئىلاخۇن توختاخۇنوۋ، ئابدۇلباقى ھوسمانباقىيېۋ، قاسىم ئامېتوۋ ۋە مەن. ئۇرۇش دەۋرىدە بىز باشتىن كەچۈرگەن ئېغىرچىلىقلار ۋە دۈشمەن ئۈستىدىن قازىنىلغان ئۇلۇغ غالىبىيەت بىزنىڭ خاتىرىمىزدىن ئەبەدىي چىقمايدۇ، بىز ۋېتېرانلار ئەينە شۇ غالىبىيەتتىن كۈچ-قۇۋۋەت ئېلىپ ياشاۋاتىمىز، — دېدى ۋېتېران.

ئەندى ھازىر شۇ ۋېتېرانلارغا دۆلەت تەرىپىدىن كونكرېت قانداق ياردەم ۋە ئىمتىيازلار بولۇۋاتقانلىقى ھەققىدىكى سوئالىمغا پىردەۋس ئاكا مونۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

— ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر شارائىتتا ۋەتەن ئۆز ھىمايىچىلىرىنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرىغا ئېلېكتر قۇۋۋىتى، گاز، ئالاقە خىزمىتى (تېلېفون)، شۇنداقلا پۈتكۈل مۇددەت ئەللىرى بويىچە ترانسپورت كىرا ھەققى ئېلىنمايدۇ. بىزگە شۇنداقلا ھەر بىر ئائىلىگە ئۈچ تونىدىن ھەقسىز كۆمۈر بېرىلدى. موشۇ قىيىن-قىستاق زاماندا موشۇنىڭغىمۇ رەخمەت. ۋېتېرانلارغا بۇيرۇتما سالون ماگازىنىدا بەزى ئوزۇق-تۈلۈك تاۋارلىرىنى ئىمتىيازلىق باھادا سېتىپ بېرىدۇ،

پىردەۋس ساقىيېۋ رەھبەرلىگىدىكى ۋېتېرانلار كېڭىشى ئۇلۇغ غالىبىيەتنىڭ 50 يىللىقى ئالدىدا بۇ شانلىق بايرامغا تەييارلىق قىلىۋېتىپتۇ. پىردەۋس ئاكا دروۋبا مەھەللىسىدىن مەيدانغا ئاتلانغان بارلىق ئوغلانلارنىڭ تىزىمىنى رويخەتكە ئاپتۇ، ئۇلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى يېزىلىپ، فوتو سۈرەتلىرى بىلەن رەتلىنىپ ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىگە تاپشۇرۇلۇپتۇ. بۇ ئېيتىشقا ئوڭاي، لېكىن ناھايىتى مۇشكۇل، كۆپ ئىزدىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە شەرەپلىك ھەم ساۋاپلىق ئىشتۇر. ئەينە شۇ ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرىنىڭ، قۇربان بولغانلارنىڭ ناملىرىنى كېلەچەك ئەۋلات بىلىشى كېرەك.

پىردەۋس ئاكا باشقۇرىدىغان ئاقساقاللار كېڭىشىمۇ ئۆز پائالىيىتىنى پائال ئېلىپ بارماقتا. دروۋبا مەھەللىسىدىكى 33 كوچا ئۈچ ئۇچاستكىغا بۆلۈنگەن بولۇپ، بۇ ئۇچاستكىلارغا مەھەللە جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ پائاللىرى سەيدۇللام رەھموۋ، ساۋۇت سېيىتوۋ، مەھەممەتجان قادىروۋ رەھبەرلىك قىلىدۇ. ئاقساقاللار كېڭىشى ئۇچاستكا پائاللىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى ھەر خىل ئۇششاق مەئىشىي مەسىلىلەرنى، بەزى ئائىلە ماجىرالىرىنى، خولۇم-خوشنىلار ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشمەسلىكلەرنى ئادىل بىر تەرەپ قىلىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ. ئاقساقاللار كېڭىشى شۇنداقلا ئۇچاستكىلىق مىلىتسىيە بولۇمىگە، ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153-ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىگە ياردەم بېرىشكە تىرىشماقتا. مەكتەپتىكى تەرتىۋى قانائەتلىنەرلىك ئەمەس بالىلارنى تەرتىپكە چاقىرىپ، ئۇلار بىلەن ئايرىم سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئوخشاش ئىشلار ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ دىققەت مەركىزىدىن بولماقتا. قىسقىسى ۋېتېرانلار ھازىرمۇ جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا پائال ئارىلىشىپ، ياشلارغا ئۈلگە بولماقتا. ھە، ۋېتېرانلىرىمىزنى ھۆرمەتلەش، ئەسلەش بۇ خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىي، سىياسىي، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھمىيەتكە ئىگە ئىشىدۇر.

يادىكار سابىتىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

غەمخورلۇق كۈچەيتىلمەكتە

خەلقلەر قەلبىدە شانلىق ۋە قايغۇ-ھەسرەت ئويغىتىدىغان ئۇلۇغ غالىبىيەت كۈنى بىزدىن يىراقلاشقانسېرى ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىغا بولغان ھۆرمەت-ئېھتىرام كۈچەيمەكتە. ئۇلار ھازىر غەمخورلۇق ۋە ئىمتىيازلارغا ئىگە. بۇنى ياركەنت تەۋەسى ۋېتېرانلىرى ھاياتىدىنمۇ كۆرۈشكە بولىدۇ.

— بىزنىڭ ئوسەك ۋادىسىدىن ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىغا ئون ئىككى مىڭدىن ئوشۇق كىشى قاتناشقان ئىكەن، — دەيدۇ ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىنىڭ بىرى پانفىلوۋ ناھىيەلىك كېڭەشنىڭ رەئىسى چاغاتاي جاپپاروۋ. — ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تۆرت مىڭدىن ئوشۇق كىشى ۋەتەن، خەلقىمىز ئازاتلىقى ئۈچۈن شىددەتلىك جەڭلەردە قۇرۇۋان بولدى. ئىككى مىڭدىن ئوشۇق ياركەنتلىك جەڭچى جەڭگىۋار ئوردېن ۋە مېداللار بىلەن مۇكاپاتلاندى. بۇنىڭ ئىچىدىن سەككىز ياركەنتلىك جەڭچى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى دېگەن يۈكسەك نامنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدى. بىراق ئۇلار ھازىر ھايات ئەمەس. يەنە شۇ ئەرسىمۇ ئېچىنىشلىقكى، ھازىر ناھىيەمىزدە 462 ئۇرۇش ۋېتېرانىلا قالدى. ئۇلار شەھەر ۋە يېزىدا ياشايدۇ. پرېزىدېنتىمىزنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن ناھىيەمىزدە ۋېتېرانلارغا بولغان غەمخورلۇق ياخشىلانماقتا. بۇنىڭغا غەمخورچىسىدىن ئايرىلغان ئائىلىلەر، شۇنداقلا 125 جەڭچى-ئىنتېرناتسىونالىست، 39 چېرنوبىل پاجىئەسىنىڭ قاتناشقۇچىلىرىمۇ ئىگە. ئۇلارنىڭ تەشۋىشسىز ياشىشى ئۈچۈن ئەمەلىي چارىلەر كۆرۈلۈۋاتىدۇ.

ۋېتېرانلار ئۈچۈن ياركەنت شەھىرىدە مەخسۇس دۇكانلار ئىشلەۋاتىدۇ. سانائەت ۋە ئوزۇق-تۈلۈك تاۋارلىرى ئۆز باھاسىدىن خېلە ئەرزانلىتىلگەن تۈردە سېتىلىۋاتىدۇ. ۋېتېرانلارغا ھەر ئايدا 4،5 كىلوگرام گۆش، 700 گرام سېرىق ماي ۋە باشقا ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرى بېرىلىۋاتىدۇ. يېزىدىكى ۋېتېرانلارمۇ موشۇنداق غەمخورلۇققا ئىگە. ئەندى ساتىراشخانا، مۇنچا ۋە باشقا خىزمەت تۈرلىرى ھەقسىز كۆرسىتىلىۋاتىدۇ. كۆمۈر، سۇ، گاز، ئېلېكترمۇ ھەقسىز بېرىلمەكتە. بولۇپمۇ كالىنىن، «ئالاتاۋ»، كىروۋ ناملىق كولخوزلار بىلەن «ئادالەت» ئاگروفىرمىسىنىڭ ۋېتېرانلارغا بولغان غەمخورلۇغى زور بولماقتا. ناھىيە رەھبەرلىرى ۋېتېرانلارنى جۇمھۇرىيەتنىڭ ۋە ھەمدوستلۇق ئەللىرىنىڭ كۆرنەكلىك جايلىرىغا تۇرىستلىق ساياھەتلەرگە ئەۋەتىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار كۇرورت ۋە ساناتورىيەلەردە دەم ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

موشۇ كۈنلەردە، ئۇلۇغ غالىبىيەتنىڭ 50 يىللىقى ھارپىسىدا مەكتەپلەردە، كارخانا، تەشكىلاتلارنىڭ كوللېكتىۋلىرىدا ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشلار ئۆتكۈزۈلىۋاتىدۇ. بۇ يەردە ۋېتېرانلار ئۆزلىرىنىڭ جەڭگىۋارلىق يولى ھەققىدە قىزىقارلىق ھېكايىلارنى سۆزلەپ بېرىپ، خەلقنى تەسىرلەندۈرمەكتە. ھەممە كىشىنى ئىناق-ئىتتىپاق ياشاپ ئېغىرچىلىقلارنى يېڭىشكە چاقىرماقتا.

ئا. تۇدىياروۋ.
پانفىلوۋ ناھىيەسى.

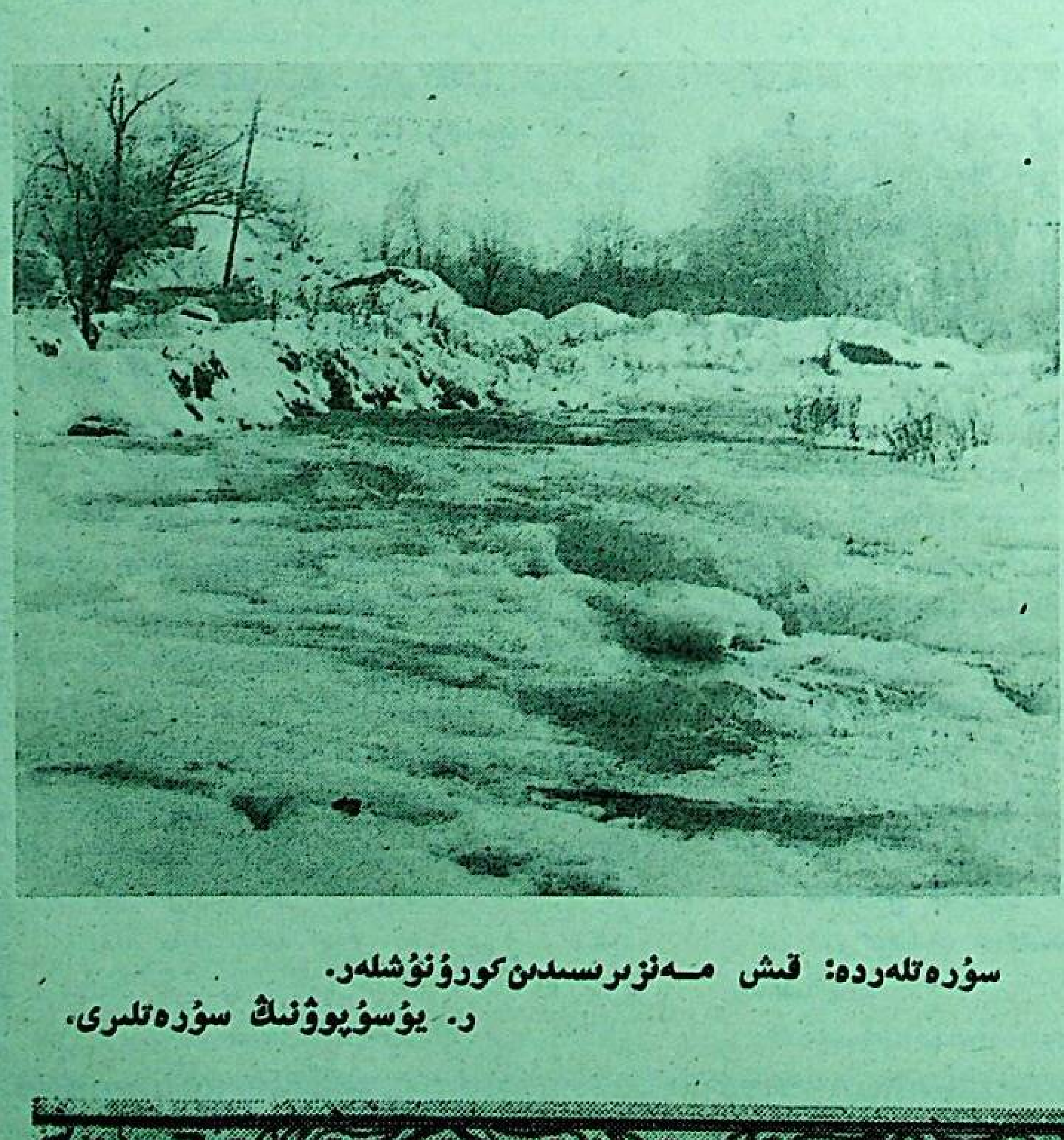

سۈرەتلەردە: قىش مەنزىرىسىدىن كۆرۈنۈشلەر.
د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

مەڭگۈ ئەسلەيمەن

مەن 1944-يىلى نىلقا ناھىيەسىدە قوزغالغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىغا ئۆز ئىختىيارىم، قىزغىنلىقىم بىلەن قاتناشقان ئىدىم. نىلقا ۋە غۇلجا ساقچى ئىدارىلىرىنى ئېلىشتا ئۆز پىدائىيلىقىمنى كۆرسەتتىم. مىللىي قوشۇن قەيەرگە بېرىپ گومىنداڭچىلار بىلەن جەڭ قىلغان بولسا، مەنمۇ گومىنداڭچىلارنى يۇرتىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىشتا بىر كىشىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك بۇرچىمنى ئادا قىلدىم. ماناس دەرياسى بويىغا بارغىنىمىزغىچە 87 ئورۇندا ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، باتالون كوماندىرى دەرىجىسىگە كۆتىرىلىپ، 2-دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى، «پىدائىي»، «ساداقەت» مېداللىرىغا سازاۋەر بولدۇم.

خىتاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستاننى ھىيلىگەرلىك بىلەن بېسىۋالغاندىن كېيىن، مىللىي ئازاتلىق ئارمىيەنى خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ تەركىۋى قىسمى، دەپ ئېلان قىلدى ۋە ئۇنى 5-كورپۇسقا ئۆزگەرتتى. مىللىي كادىر، ئوفىتسېرلارنى قىسقارتتى. ئارمىيەنى خىتايلاشتۇرۇش مەخسىتىدە ھەربىيلەر ئىچىدە كۆرەش باشلىدى. خىيانەتچى، ئەتۇر ئىنقىلاپچى، مىللەتچى ۋە باشقا بەدنام ئاتالغۇلار بىلەن قالپاق كىيگۈزۈپ، كۆپلىگەن مىللىي ئوفىتسېرلارنى قولغا ۋە نازارەت ئاستىغا ئالدى. قىزىل خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ مەخسىتى پەقەت مىللىي ئارمىيەنى بوغۇپ تاشلاپ، شەرقىي تۈركىستاننى مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرۇش ئىدى.

1951-يىلدىن باشلاپ مىللىي ئارمىيەنىڭ فورمىلىرىنى، مېداللىرى ھەم كاكارلىرىنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ فورمىسىغا ئۆزگەرتتى. بۇ بىزگە ياراشمىسىمۇ تاقاشقا مەجبۇر بولغان ئىدۇق.

خىتاي باسقۇنچىلىرى بىزنىڭ بىر پۈتۈن ئازاتلىق ھەرىكىتىمىزنى يوققا چىقاردى. مەن مىللىي ئارمىيەنى ۋە ئۇنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ھېچ قاچان ئەستىن چىقارمايمەن.

مەسۇم مەشۇروۋ،

شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ سابىق ئوفىتسېرى.

سۈرەتتە: شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ ئوفىتسېرلىرى. (ئوڭدىن سولغا) 1-قاتاردا: مەتسوپى، ئوسمان، قايىرغازى، قدىر. 2-قاتاردا: مەسۇم مەشۇروۋ، غوجەخمەت، ئەكرەم، ئاش مەھەممەت.

مەسئۇت سابىري: «يۇرتتىن

دوكتور مەسئۇت سابىري بايقوزى كىم؟

بۇ سوئالغا گېزىتخانلارنى قانائەتلەندۈرگىدەك جاۋاپ بېرىش قىيىندۇر. سەۋەبى، بىر كىشىنىڭ يېقىنى ھەققىدە يېزىش، ئەگەر ئۇ كىشى دادىسى بولسا تېخىمۇ تەستۇر. يەنە بىر تەرەپتىن بولسا، دادامنىڭ ئۆز ۋەتىنى ئۈچۈن قىلغان خىزمەتلىرىنى چۈشەندۇرۇپ بېرەلمەيمەنمۇ دېگەن ئەندىشەم، بۇ ماۋزۇنىڭ ،قىيىنلىقىنى كۆرسەتمەكتە. شۇنداق بولسىمۇ دادامنىڭ ئەزىز خاتىرىسىگە ھۆرمىتىم ئېشىپ، تارىخ ئالدىدىكى مەجبۇرىيەتتىن ۋەزىپە قوبۇل قىلىمەن،قىسقىچە يېزىشقا تىرىشتىم.

* * *

دوكتور مەسئۇت ئەپەندىمنىڭ يازغان كىتاپلىرىدىن تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ كۆرگەن زۇلۇملىرىنىڭ بىر قىسمىنى، ئۇچرىغان ھەقسىزلىقلىرىنى ۋە تارتقان ئازاپلىرىنى ئوچۇق ئاشكارە كۆرەلەيسىز. بۇ كىتاپلار خەلقىمىزگە يېقىن تارىخىمىزنى تونۇشتۇرغانلىقى ۋە ھەقىقىي مەلۇمات بەرگىنى ئۈچۈن ھەمدە تىل-ئەدەبىيات، مىللىي مەسىلە ھەققىدىكى قىممەتلىك ئەسەرلەر دەپ ئويلايمەن.

بۇ كىتاپلار:

1. تۈركلۈك شارى- تۈركچىلىكنى چۈشەندۈرىدۇ.
2. ئۇلۇق ئانا-پىداكار بىر تۈرك ئانىسىنى تەسۋىرلەيدۇ.
3. تەرمە چاتمىلىرى- ھېكايە قىلىنغان ۋاقەلەر.
4. نىياز قىز- بىر خىتاي ئەمەلدارى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇشنى خالىمىغان بىر ئۇيغۇر قىزىنىڭ ھېكايىسى. (1948-يىلىدا دراممىلاشتۇرۇلۇپ، سەھنىدە ئوينالغان ۋە ئالقىشقا ئېرىشكەن).
5. بىر نۇتۇق- (1941-يىلى جۇڭگو 8-قۇرۇلتايىدا مەسئۇت ئەپەندىمنىڭ سۆزلىگەن نۇتقىدۇر).

بۇ كىتاپلار ھازىرقى تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ بېسىلدى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ بىر قانچە گېزىت-ژۇرناللاردا بېسىلغان، «تونجى ئوقۇتقۇچى»، «قازاقلار»، «تۇڭگانلار»، «ياشلىرىمىز» قاتارلىق ئون نەچچە ماقالىلارنىڭ مۇئەللىپىدۇر. «يۇرت» ئىسىملىك ژۇرنالنى ئۆز قولى بىلەن يېزىپ، ئايدا بىر قېتىم چىقىرىپ تۇرغان. ژۇرنالنىڭ پۈتۈن نۇسخىلىرى قولۇمدا بولمىغىنى ئۈچۈن نەشر قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىم بولمىدى. بۇ كىتاپلاردىن باشقا: «يىلدىرىم»، «بەكرى مۇللا»، «نىياز ئەلەم»، «باقى تۇڭچى»، «مىللەت مەلى»، «بىر ئاتىنىڭ ئوغلىغا نەسىھىتى» ئوخشاش ماقالىلىرى يوقىلىپ كەتكەن.

* * *

دوكتور مەسئۇت سابىري- بايقوزى شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا شەھرى ئارۇۋۇز (ئارا بوز) دېگەن يېزىسىدا 1887-يىلى دۇنياغا كەلگەن. دادىسى سابىرھاجى، ئانىسى ئايىسخاندۇر. بوۋىلىرى پولاتقوزى، تومۇزقوزى ۋە بايقوزى ئىدى. مەسئۇت ئەپەندى 5 ئوغۇل ۋە 2 قىز قېرىندىشىنىڭ ئەڭ كىچىكىدۇر. 1759-يىلى مانجۇر خانلىقى خىتاي بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستاننى ئىستىلا قىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قارشى تۇرغان يەرلىك خەلقنى جەنۇبتىن شىمالغا سۈرگۈن قىلدى. سۈرگۈن قىلىنغان مىڭلىغان ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ بىرى بولاتقوزى ئائىلىسى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قەشقەرنىڭ ئاتۇش ناھىيەسىدىن كۆچۈپ كېلىپ، سۈرگۈنلەر بىلەن بىللە ئارۇۋۇز يېزىسىغا ئورۇنلاشقان پولاتقوزى بۇ يېزىغا يەرلەشكەندىن كېيىن يۇرتنىڭ ئاۋاتلىشىشىغا ئۆز ھەسسىسىنى قوشىدۇ. كېيىن بۇ يېزا-پولاتقوزى يېزىسى دەپمۇ ئاتالغان.

قىلغان ياخشىلىقلىرىدىن يەنە بىرى- ئىككى ئۇستەڭ چېپىپ داڭقى چىقتى. بۇنىڭ بىرى ئاق ئۇستەڭ، يەنە بىرى ساراڭ ئۇستەڭدۇر.

ئۇستەڭلەردە سۇ ئاققاندىن كېيىن تېرىلغۇ يەرلىرى كۆپىيىپ، بوستانلىق يېشىل مەھەللىلەر، باغلار قەد كۆتەردى. دېخانلار يەر، سۇغا ئىگە بولدى. ئەپسۇسكى، مانجۇر - خىتاي زالىملىرى خەلقنىڭ ئالغا بېسىپ، ئىنسانلەك ياشىشىغا يول قويمىدى. ھەر خىل بالە، سەۋەپلەر بىلەن باستۇرۇپ تۇردى.

مەسئۇت ئەپەندىم ئائىلىسى كېيىنرەك غۇلجا شەھرىگە كۆچۈپ كىرىپ ئورۇنلاشتى.

مەسئۇت ئەپەندىمنىڭ ئاكىلىرى؛ ئەختەمباي، نۇسرەت شاڭيۇ، سادەتتىن باي (ئىمام باي)، زەينىل ئابىدىن شاڭيۇ، ھەدىلىرى؛ خاسىخان، مەيمۇنەخانلاردۇر. ئاكىلىرى چارۋىچىلىق، دېخانچىلىق، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىناتتى. سودا بىلەن جەنۇپ ۋىلايەتلىرىگە، ئۆزبەكىستان شەھەرلىرىدىن بۇخارا، تاشكەنت ۋە سەمەرقەنتكە بېرىپ، سودا قىلاتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئىچكى خىتاي بىلەنمۇ سودا ئالاقىنى يولغا قويغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئائىلىنىڭ بايلىقى ئېشىپ، ساناقلىق ئائىلىلەر قاتارىغا كىرگەن.

سۈرەتتە: مەسئۇت ئەپەندى چوڭ ئوغلى ئەرتوغرۇل سابىري بايقوزى بىلەن.

سابىري ئائىلىسىنىڭ ئەڭ كىچىك ئوغلى بولغان مەسئۇت ئەپەندىمنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن 1904-يىلى تۈركىيەگە ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئوتتۇرا، ئالىي ۋە دوختۇرلۇق (تېۋىپ) تەھسىلىنى ستامبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىدە تۈگەتكەندىن كېيىن غۇلجىغا قايتىپ كېلىدۇ.

ئۇ تۈركىيەدە تۇرغان ئون يىل ئىچىدە بىلىمنى ئاشۇرغان، دۇنيا قارىشىنى ئۆزگەرتكەن. مىللىي ھىسسىياتى ئۇلغىيىپ، ۋەتەنگە بولغان سۆيگۈ مۇھەببىتى كۈچەيگەن.

مەسئۇت ئەپەندىم ۋەتەندە دوختۇرخانا ئېچىپ خەلققە پايدىلىق ئىش ئېلىپ بارغان. شۇ ئارىدا ئۇ سارەخانىم بىلەن تۇرمۇش قۇرغان. كېيىن ئۇلار 5 ئوغۇل، ئىككى قىزغا ئاتا-ئانا بولۇپ، ئۇلارنى تەربىيەلەپ-ئۇستۇرگەن.

بالىلىرى؛ ئەرتوغرۇل، ئۇيغۇر، يىلدىرىم، تومرىس، گۈلتەكىن، قۇتلىچىم ۋە يالچىنلار. ئىچكى خىتايدىكى 13 يىللىق قىيىنچىلىق بىلەن ئۆتكەن زامان ئىچىدە ئىككىنچى قېتىم ئۆيلەنگەن بولۇپ، سالچىن ۋە سالقىم ئىسىملىك ئىككى بالىسى بولغان.

دوكتور مەسئۇت ئەپەندىم تۈركىستانغا كەلگەندىن كېيىن، ھەممىدىن ئاۋال ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتقان مەسىلە- خەلقنىڭ جاھالىتى ۋە مائارىپسىزلىقى بولغان. ۋاقىت ئۆتكەنسىرى بۇ مەسىلىنىڭ ماھىيىتى تېخىمۇ ئاشكارە بولغان.

مەسئۇت ئەپەندىمنىڭ ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن قىلغان ئىشلىرىنى تۆۋەندىكىچە ئۈچ قىسىمغا ئايرىپ تەتقىق قىلىشقا بولىدۇ؛

1. **مائارىپ ئۈچۈن قىلغان ئىشلىرى.**
2. **تۈركچىلىك ھەققىدىكى پىكىر ۋە مەخسەتلىرى.**
3. **سىياسەت ساھاسىدىكى قىلغان ئىشلىرى.**

شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان خىتاي زوراۋانلىرى نادان خەلقنى ئىدارە قىلىش ئوڭاي دەپ ھېساپلاپ، خەلقنىڭ ئوقۇپ بىلىملىك بولۇشىغا يول قويماي كەلگەن.

دوكتور مەسئۇت ئەپەندىم خەلقنىڭ بۇ ھالىغا بەك ئېچىنغان، ئۇ جاھالەتنىڭ كۆپەيگىنىنى، قالاقلىق، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالغانلىقىنى كۆردى. ئالتۇن دىيارنى زومىگەرلىك بىلەن ئىگەللىۋالغان زالىملار مائارىپنى ئارقىدا قالدۇرغاندەك، يېڭىلىق ياراتقۇچىلارغىمۇ كۆز ئاچقۇزمىدى.

مەسئۇت ئەپەندىم بۇ يۈز قىزارتىدىغان ۋاقەنى توختىتىش ياكى ئاز بولسىمۇ تۈزۈتۈش ئۈچۈن چارە ئىزدىدى. ئۆزىگە ئوخشاش كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئىشنى مەكتەپ ئېچىش بىلەن باشلىدى. غۇلجىدىكى رەشىدىي نامىدىكى مەكتەپكە غەمخورلۇق بولمىغانلىقتىن، ئارانلا ئىشلەپ كېتىۋاتاتتى. مەكتەپ مۇدىرى مەكتەپتىن ئايرىلغان، ئوقۇتقۇچىلىرى ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكتىن، ئوقۇش توختاپ قېلىشتەك ئەھۋال سادىر بولغان. مەسئۇت ئەپەندىم ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەكتەپكە ياردەم قىلىشلىرىنى ئوتۇندى. ئۇ ئىلگىرى بۇ مەكتەپكە ياردەملەشمەي ژۈرگەن، كېيىنچە، ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشنى خالىمىغان ياشلارنى توپلاپ كېڭىشىپ، ئۇلارنىڭ ياردەم قىلىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئوقۇش پروگراممىلىرىنى تۈزۈپ، مەكتەپ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئىشقا كىرىشتى. غۇلجىدا كۆزگە كۆرۈنگەن ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش پروگراممىلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، بىر-بىرىگە ياردەم قىلىشلىرىنى ئويۇشتۇرغان ئىدى. پۈتۈن مەكتەپلەرنىڭ كىرىم-چىقىملىرىنى بەلگۈلىدى. رامىزان ئايلىرىدا ئەلدىن پۇل توپلاپ، بۇنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتى. بىۋاستە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئىشلار شۇ رەۋىشتە ئىككى يېرىم يىل داۋام قىلغاندا، توغرىسىمۇ-خاتامۇ، بىر باينىڭ؛ «مەسئۇت ئەپەندى مەكتەپتىن چىقىپ كەتسە، مەن مەكتەپكە ياردەم بېرىمەن»- دېگەن سۆزى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈلدى. شۇنىڭ بىلەن مەسئۇت ئەپەندىم چىقىپ كېتىدۇ دە، مەكتەپ يەنە بۇرۇنقى ئىزىغا چۈشۈپ قالىدۇ.

بۇ مەزگىلدە ئۇ سىبىرىيەدە سۈرگۈندە بولۇپ، غۇلجىغا قېچىپ كەلگەن تۈرك ئەسىرلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بۇ ئادەملەرنىڭ ھەممىسى تۈركىيەگە قايتماقچى بولغانىدا مەسئۇت ئەپەندى؛ «بىر-ئىككىڭلار بولسىمۇ موشۇ يەردە قېلىپ، ئوقۇتقۇچىلىق قىلساڭلار» دەپ ئۇلارغا يالۋۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن خېلىل بەگ بىلەن تۇرغۇنبەگ بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ياش ئاغىنىلىرى ئۇنى قوللاپ خوشال بولۇشىدۇ ۋە 14-15 مىڭ سەر پۇل يىغىپ، بىر يىلى 5 مەكتەپ ئاچىدۇ. بۇرۇندىن بار بولغان مەكتەپلەرنى جوندەپ-تۈزىتىپ، لايىق ئوقۇتقۇچىلارنى چاقىرتىپ، ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى باشلايدۇ. مەكتەپ ئىشلىرىنى خېلىل بەگ بىلەن تۇرغۇنبەگلەرگە تاپشۇرۇپ، ئۆزى مەسلىھەتچى بولۇپ باشقا ئىشلار بىلەن ھەم شۇغۇللىنىدۇ.

مەسئۇت ئەپەندى مەكتەپ قەرزلىرىدىن قۇتۇلۇش ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىغا سەرىپ قىلىش ئۈچۈن بىر ئاز پۇل توپلاشنى كۆزلەپ، «ژىل بەش» بايرىمنى ئۆتكۈزمەكچى بولىدۇ. تۇرغۇن تەييارلىقلاردىن كېيىن ئۆزىنىڭ بېغىدا ئىككى مىڭ كىشىلىك ئورۇن تەييارلاپ، مېھمانلارغا زىياپەت مۇراسىمى ئويۇشتۇرىدۇ. يۈز ئوقۇغۇچىنىڭ ئۈگرىمىش مۇسابىقىسى، ناخشىلار، سۆزلەنگەن نۇتۇقلار مېھمانلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىدۇ. 5 مىڭ سەر پۇل يىغىلىدۇ. بۇ ئارقىلىق مەكتەپنىڭ قەرزىنى قايتۇرغان مەسئۇت ئەپەندى ئەندى ئۆزىنى خاتىرجەم ۋە يەڭگىل ھىس قىلىدۇ. شۇ كۈننىڭ ئەتىسى مەكتەپنىڭ تۈۋرىگى بولغان خېلىل ۋە ئابدۇراخمانبەگلەرنى ھۆكۈمەت تۇتۇپ،قاماپ قويىدۇ. ئۇلارنى قۇتقۇزۇۋېلىش يولىدا ئۈچ ئاي ژۈرگەن مەسئۇت ئەپەندى ئۇلارنى ئوقۇتقۇچى قىلىپ پايدىلانماسلىق توغرىلىق خەت يېزىپ بېرىپ، تۈرمىدىن چىقىرىۋالىدۇ. خېلىل بەگ تۈركىيەگە كېتىدۇ. يەنە دەرنەك مەكتەپلىرى يېپىلىپ قالىدۇ.

ئىلى مەكتۇۋى: ئارىدىن بىر ئاز زامان ئۆتكەندىن كېيىن يۇرتتىكى ھۆكۈمەت ئادەملىرى يەڭگۈشلىنىدۇ. يېڭى دوتەي ۋە يېڭى ناھىيە ھاكىمى كېلىدۇ. بۇلارنىڭ مائارىپقا كۆز قارىشى ياخشىدۇر، دەپ ئويلىغان مەسئۇت ئەپەندى كورۇنۇشتە چوڭ بىر مەكتەپ ئاچىدۇ. مەكتەپنى تورت سىنىپلىق قىلىپ، ئىلگەركى دەرنەك مەكتۇپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرىنى يىغىپ ئوقۇش-ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى باشلايدۇ. يۈزدەك ئوقۇغۇچىنى بىر يىل ئوقۇتۇپ ئىمتىھاندىن كېيىن تەتىلگە قويىۋېتىدۇ. موشۇ پەيتتە ھۆكۈمەت مەسئۇت ئەپەندى بىلەن ئابدۇراخمان ئەپەندىلەرنى تۇيۇقسىز تۇتۇپ، پۇتقولىغا كىشەن-كويزا سېلىپ ئېلىپ كېتىدۇ ۋە كېيىن ئۈرۈمچىگە يوللايدۇ. ئۇ جاڭجۇڭ تۈرمىسىدە ئۈچ ئاي، ئۈرۈمچىدىن 60 كىلومېتر ژىراقتىكى سەندۇبا دېگەن چۆلدە ئالتە ئاي سۈرگۈندە بولغاندىن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ كېلىدۇ. ئارىدىن بىرەر يىل ئۆتۈش بىلەن ئۇ مەكتەپسىز بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ يەنە مەكتەپ ئېچىش ئۈچۈن كۆپ ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، ھۆكۈمەت بېشىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشى بىلەن بۇ ئىزگۇ مەخسەتلىرى ئەمەلگە ئاشمىدى.

قاتمۇ-قات قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ كېلىۋاتقان مەسئۇت ئەپەندىم مەدەنىي-مائارىپنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش يولىدىكى كۈرەشلىرىنى ھېچ قاچان توختاتقىنى كەلمىدى. ئۇ مەركىزىي رەشىدى، دوڭ مەھەللىدىكى غېنى ئاخۇن مەكتۇپىدىكى ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھەپتىسىگە بىر قېتىم دەرس بېرىپ تۇردى. شۇنىڭدەك، ئىچكى خىتايدا بولغان 13 يىل ئىچىدىمۇ مەكتەپ ئېچىپ، تۈركىستانلىق بالىلارغا تۈركچە دەرس ئوتۇپ تۇردى.

تۈركچىلىك ھەققىدىكى مەخسەت ۋە پىكىرلىرى

دوكتور مەسئۇت ئەپەندى تۈركىستاندا ياشىغان ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك،

ئايرىلماق چارە ئەمەس»

تاتار ۋە باشقا تۈپلارنى ئايرىم-ئايرىم مىللەتكە بولمەي، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تۈرك مىللىتى دەپ ئىسپاتلاشقا تىرىشتى. بۇ ھەقتىكى پىكىرلىرى «تۈركلۈك شارى» ناملىق كىتاۋىدا كېڭەيتىپ يېزىلغان. ئۇ مۇنداق دېگەن: «ئىنسانلارنىڭ ئىككى سۈپىتى بار. 1- شەخسى ھاياتى. 2- ئومۇمىي ھاياتى.

شەخسى ھايات ئۆتكۈنچى ھاياتتۇر. ئۇ ئاران بىر ئىنساننىڭ ھاياتى بىلەن چەكلىنىدۇ.

ئومۇمىي ھايات بولسا، كۆپچىلىك بىلەن ئۆتكۈزىدىغان ھاياتتۇر. بۇ بولسا چەكسىزدۇر. مىللەت بۇزۇلمىسا ۋە يوق بولمىسا، ئۇ ھېچ يوق بولمايدۇ. دۇنيا تۈگىسە، ئۇ يوق بولىدۇ».

«تۈركچىلىك شارى» تىل سۆيگۈسى، مىللەت سۆيگۈسى، ۋەتەن سۆيگۈسىدۇر. بىلىمسىز بىر كۈچ، بىلگىسىز بىر باش ئاستىدا ھېچ ئىشقا يارىمايدۇ. تۈرك بالىلىرى، سىلەر ھەم كۈچلۈك ھەم بىلگۈچى شار ئېگىسى بولۇڭلار. چۈنكى، سىلەرنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىرىڭلار ۋە ناملار پارلاق تارىخ بەتلىرىگە يېزىلىدۇ ۋە سىلەرنى ئۆلۈمسىزلىككە ئېلىپ بارىدۇ.

مەسئۇت ئەپەندى بۇ پىكىر، مەخسەتلىرىنى تەشۋىق قىلغان ۋە ئۇنىڭدا چىڭ تۇرغان بۇنى خىتاي ۋە رۇس ئىدارە قىلغۇچىلىرى ياقتۇرمىغان. ئۇنىڭغا «پانتۈركىست»، «بۆلگۈنچى»، «جاھانگىرلارنىڭ جاسۇسى» دېگەندەك تۆھمەتلەرنى چاپلىغان. ئۇ ھەرگىزمۇ بۇنداق ئەرسىلەرگە قۇلاق سالماي، ئۆزى پايدىلىق دەپ بىلگەن ھەممە ئىشلارنى قىلغان.

سىياسەت ساھاسىدىكى ئىشلىرى

1932-يىلى شەرقىي-جەنۇبىي ۋىلايەتلىرىدە قومۇلدىن باشلاپ خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈلدى. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۇ ھەممە تەرەپكە يېيىلدى ۋە غەلىبە قازاندى. قەشقەرنى مەركەز قىلىپ 1933-يىلى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» ناملىق بىر ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ ئۆمرى ئانچە ئۇزاق بولمىدى. خىتاي ۋە سوۋېتنىڭ ئىش بىرلىكى سەۋەۋى بىلەن بۇ ھۆكۈمەت پارچىلاندى. شىمالدىن كەلگەن رۇس ئەسكەرلىرى ئالدىغا كەلگەننىڭ ھەممىسىنى يېقىتىپ، ئوت قويۇپ، مەسۇم ئىنسانلارنىڭ قېنىنى تۆكتى. موشۇ ۋەزىيەتتە غۇلجىدا تۇرۇشنىڭ خەتەرلىكىنى ئويلىغان مەسئۇت ئەپەندى سەپداشلىرى بىلەن بىللە قەشقەرگە كېتىدۇ. ئۇ يەردە جۇمھۇرىيەت قۇرغۇچىلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارغا ياردەم قىلىپ، پەقەت بىر يىللا ئىشلىدى. كېيىن خىتاي چېرىكلىرىنىڭ تۇيۇقسىز قىلغان ھۇجۇمىدا يېقىن سەبدىشى ئابدۇراخمان ئەپەندى شېھىت بولدى. جۇمھۇرىيەت پارچىلانغاندىن كېيىن مەسئۇت ئەپەندى بۇ يەردىمۇ تۇرالماي، ۋەتەندىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدى. ھىمالاي تاغلىرىدىن ئېشىپ، ھىندىستانغا بارىدە، ئۇ ئارقىلىق ئىچكى خىتايغا ئۆتۈپ كەتتى.

خىتايغا بېرىشتىكى مەخسىتى- ۋەزىيەتنى بايقاپ، قىلىنىۋاتقان زۇلۇمنى دۆلەتنى تۇتقان رەھبەرلىرىگە ۋە دۇنياغا بىلدۈرمەك ئېدى. زۇلۇمغا قارشى ئەڭ تەسىرلىك ئىش-قوراللىق ئىنقىلاپ بولىدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى چۈشۈنەتتى. ئامما بۇ ئۇسۇل تەجرىبە قىلىنغان، تاشقى كۈچلەر بىلەن ئىش بىرلىكى نەتىجىسىدە جىق قان تۆكۈلگەن ۋە پاجىئە بىلەن ئاخىرلاشقان ئېدى.

خەلقنىڭ جاھالەتتە قېلىشى، جۇغراپىيىلىك ئورنىمىزنىڭ ياخشى بولماسلىقى، دېڭىزغا يىراق بولۇشى، تەجاۋۇزچى بىر دۆلەت بىلەن خوشنا بولۇپ قېلىشى، دۇنيادىكى ئەڭ كۆپ نوپۇسلۇق بىر دۆلەتكە گىرىپتار بولۇشى، مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلغان ئىلغار دۆلەتلەرگە ئۇزاق بولۇشى- تۈركىستاندىكى (شەرقىي تۈركىستان كوزدە تۇتۇلغان.) ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاپلارنىڭ مەغلۇپ بولۇشىدىكى سەۋەپلەرنىڭ بىر قىسمىدۇر.

مەسئۇت ئەپەندى خىتايغا بارغاندىن كېيىن تۈركىستانلىق ۋەتەنداشلىرى ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن ئەپەندى ۋە باشقىلار بىلەن ئالاقە باغلىدى. ئۇ كېيىنكى چاغلاردا مەرھۇم مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ئەپەندىم بىلەن تونۇشۇپ، بىرلىكتە ئىش-ھەرىكەت ئېلىپ بارغان. ۋەتەن ۋە مىللەت ئۈچۈن ۋەتەنداشلىرى بىلەن مەسلىھەتتە، بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بېرىۋاتقان مەسئۇت ئەپەندىم 1935-يىلى 12-ئاينىڭ 12-كۈنى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ 5- قۇرۇلتايىدا مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا، كېيىنرەك، دۆلەت مەجلىسى ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. 40 كىشىلىك بۇ ھەيئەت ئىچىدە بىر تىبەتلىك ۋە بىر موڭغۇلدىن باشقا تۈركىستانلىق بىرمۇ ۋەكىل يوق ئېدى. تۈركىستانلىقلارنىڭ پىكىر بىرلىكى بىلەن تەييارلانغان بىر ئۇتۇق 8-قۇرۇلتايدا مەسئۇت ئەپەندى تەرىپىدىن سۆزلەندى. كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرگەن بۇ ئۇتۇقتا شۇ كەمگىچە تۈركىستان مەسىلىسى توغرىلىق ھېچ كىم ئاڭلىمىغان پىكىر-ئارزۇلار جۈرئەتلىك ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن،

ۋەتىنىمىز «شىنجاڭ» دېگەن نامنىڭ ئورنىغا ئەسلى نامى-تۈركىستان دەپ ئاتىلىدىغان بولسۇن. ئۇ يەردە ياشىغۇچى خەلق «خۇيزۇ» ئەمەس، تۈرك دېيىلسۇن. خىتايدىكى مىللەتلەر- تۈرك، موڭغۇل، تىبەتلەرنىڭ ھەقلىرىنى تونۇسۇن.

ئاسسىمىلەتسىيە قىلىنمىسۇن.

تۈرك مىللىتىگە خىتايدا ياشىغان باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنسۇن.

سىياسىي ۋەزىيەت بۈگۈندىن ئىتىۋارەن بەلگۈلەنسۇن.

ئۆزلىرىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقى بېرىلسۇن.

مەدەنىيەتتە باراۋەر بولۇش ئۈچۈن مالىيەدىن پاي ئاجرىتىلسۇن.

مائارىپ ئىشلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىللىرىدا يولغا قويۇلسۇن ۋە كىتابلىرى نەشر قىلىنسۇن.

سىياسىي- ئىختىسادىي مەسىلىلەرگە تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلسۇن، دېگەنگە ئوخشاش تەكلىپلەردىن ئىبارەت ئېدى.

بۇ- «بىر ئۇتۇق» دېگەن نام بىلەن ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن تەرىپىدىن قەلەمگە ئېلىنىپ، بىرىنچى قېتىم تاش باسما بىلەن بېسىلدى. 1947-يىلى سۇلايمان سەلچۈك ئەپەندى ئۈرۈمچىدە قايتا نەشر قىلغۇزدى.

شەرقىي تۈركىستاننى 10 يىل ئىدارە قىلغان شىڭ شىسەي كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن ئوتتۇرىسى ئېچىلىپ قالغاندىن كېيىن جاڭ كەيشىگە سىغىنىشقا مەجبۇر بولدى. خەلقىمىزگە زۇلۇم قىلىپ ژىققان 12 توننا ئالتۇن ۋە باشقا غەزىنىنى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تەغدىم قىلدى. بۇ دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق ۋاكالىتىنىڭ بېرىلىشى بىلەن مۇكاپاتلاندى. ئون يىل خەلقنى قاخشاتقان قانخور زالىمنىڭ جازالانماي، مۇكاپاتلىنىشى تۈركىستانلىقلارنى غەزەپلەندۈردى.

مەسئۇت ئەپەندى شىڭ شىسەيگە قارىتىپ: «كېڭەش بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايلىقلىرىنى ئۇلارغا ئەۋەتتى. نېفت تۇرۇبىسى ئارقىلىق نېفتنى توغرىدىن-توغرا ئېقىتتى. 100 مىڭلارچە چارۋا مالنى ئاپىرىپ بەردى. ئۇلارغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن ئۇيىغا كەلگەننىڭ ھەممىسىنى ئىشلىگەن، مۇنداق بىر خائىننىڭ جازالىنىشىنى كۈتىمىز» دەپ سۆزىنى تۈگەتكەندە، ئاڭلاپ ئولتۇرغان دۆلەت ئەمەلدارلىرى شىڭغا ئىسسىق بەتەن ئاھايىتى ئاچچىغلىنىپ كېتىشتى. بۇ ئاچچىق شەرقىي تۈركىستانغا سالغان زۇلۇمى ئۈچۈن ئەمەس، خىتاي ھۆكۈمىتى ئەۋەتكەن ئادەملەرنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ۋە كېڭەش پايدىسىغا ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن ئېدى. شۇ

سۈرەتتە: مەسئۇت ئەپەندىنىڭ ئايالى سارە خانىم سابىرىي بايقوزى.

چاغدا جاڭ كەيشى زەردە بىلەن: «خاتا قىلىۋاتىسىلەر، نېمە قىلسا قىپتۇ. كېڭەش ئىتتىپاقىنى ئالداپ تۇرۇپ، شىنجاڭنى خىتاي تۇپرىقى قىلىپ ساقلاپ تۇرغىنى چوڭ بىر خىزمەتتۇر. يەنە بىر تەرىپى بولسا، بۇ كەمگىچە ھېچ بىر ۋالىي (دوتەي) مەركەزگە بۇنچىلىك قىممەتلىك غەزىنە ئېلىپ كەلمىگەن» دەيدۇ. بۇنى ئاڭلىغان مەسئۇت ئەپەندى ئەجايىپ بىر جاسارەت بىلەن مەجلىسنى تاشلاپ چىقىپ كېتىدۇ ۋە باشقا تۈركىستانلىقلارمۇ ئەنە شۇنداق قىلىدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا ئەسكەر ۋە كۆچمەن ئەۋەتىش پىلانىغا قارشى چىققان مەسئۇت ئەپەندى، تۈركىستانلىقلار بىلەن بىرلىكتە خىتاي ھۆكۈمىتىگە 28 ماددىلىق بىر تەلەپنامە ئەرزە بېرىدۇ. ئۇنىڭدا ئۇ يېرىم مۇستەقىللىق مۇختارىيەت تەلىۋىدە بولدى.

1944-يىلى تۈركىستانغا ۋۇ جوڭ شىن دېگەن خىتاي رەئىس بولۇپ تايىنلاندى. ئەمما، ۋەزىيەتتە ھېچ قانداق ئۆزگىرىش بولمىدى. ئىنسانلارنى زۇلمەتتە تۇتۇش داۋاملىشىۋەردى.

شۇ يىلى دوكتور مەسئۇت ئەپەندى ۋە ئوغلى ئەرتوغرۇل خىتايدا ياشىغان يۇرتداشلىرى بىلەن بىللە ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى. مەركىزىي ھۆكۈمەت مەسئۇت ئەپەندىنى تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ رەئىسلىكىگە، مەھەممەت ئىمىن بۇغرا ئەپەندىنى قۇرۇلۇش ئىشلىرى رەئىسلىكىگە، ئەيسا ئەپەندىنى ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا تەيىنلىدى. بۇ قىلىنغان ئىشلار تۈركىي خەلقلەرگە ئاز بولمىغان بىر ئۈمۈت چىرىغى بولدى. مەسئۇت ئەپەندىم

1947-يىلى 5-ئاينىڭ 28-كۈنى مەسئۇت ئەپەندى ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسلىكىگە، ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن باش كاتىپلىققا تەيىنلەندى. تۈركىي خەلقلەر بۇ ئاتەشىنلەرنى قىزغىن قارشى ئالدى. ئەپسۇسكى رۇسلارنىڭ تەسىرى بولغان ئىلى ئىنقىلاپچىلىرى بۇ قىزغىنلىققا ئىشتىراك قىلدى. بۇنىڭ بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن قولغا كەلگەن پۇرسەت قاچۇرۇپ قويۇلدى. پۈتۈن بۇ ئوڭۇشسىزلىقلارغا قارىماي، خېلە ياخشى ئىشلار قىلىندى. خەلقنىڭ ئۈستىدىكى ئالۋاڭ-سېلىق ئازايتىلدى. بىر يىللىق باج ئېلىندى.

باي مەدەنىيىتىمىزنى تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن فولكلور گۇرۇپپىلار قۇرۇلدى. مائارىپنى كۈچەيتىش ئۈچۈن كۈچ ئاجرىتىلدى. ھەرخىل ماۋزۇدا 240 مىڭ دانە كىتاپ باستۇرۇلدى.

تۇرپان، پىچان ۋە توقسۇن ئوخشاش جايلاردا خەلقنىڭ سۇ مەنبەلىرىنى پايدىلىنىش ئۈچۈن توسمايساپ، مۇئەييەن يەرلەرگە سۇ چىقىرىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ پائالىيەتلەر ئۈچۈن ھۆكۈمەت مەبلىغىدىن مەسئۇت ئەپەندى 4100 سەر ئالتۇن ۋە نەخ پۇل ئاجراتتى. بۇنىڭ بىلەن 1947-يىلى مارتتا باشلانغان توسما ياساپ سۇ ئاققۇزۇش ئىشلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. كەمبەغەل ئائىلەرگە ئوتۇن، كۆمۈر ياردەم قىلىندى. 90تو ئۈنگىسگە ئۇن بېرىلىپ، ئان ياقتۇرۇپ، ئۈرۈمچىدىكى نامراتلارغا تارقىتىپ بېرىلدى ۋە باشقا مىللىي مەدەنىيىتىمىزگە، تارىخىمىزغا ئائىت ئورغۇن ئىشلار قىلىندى.

ئۇيغۇر-تۈرك خەلقلىرىنىڭ سەمىمىي بولغان بۇ خوشاللىقىغا رۇسلار ۋە خىتايلار خوشال بولمىغان ئېدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە 1948-يىلى 7-ئاينىڭ 7-كۈنى مەسئۇت بەگ ۋە ئەيسا ئەپەندىم ئىشتىن ئېلىندى. ئۇلارنىڭ ئورنىغا رۇس تەرەپتىكى تونۇلىدىغان تاتار تۈركىنى بولغان بۇرھان شەھىدى رەئىس، ياردەمچىسى مەھەممەت ئىمىن بۇغرا ئەپەندى بولۇپ تايىنلاندى.

* * *

10 يىلغىچە ئائىلىمىزدىن خەۋەر ئالالمىدۇق. بۇ يىللار ئىچىدە ئاڭلىغانلىرىمىز يامان خەۋەرلەر بولدى. دادام مەسئۇت ئەپەندى ۋە ئاكام ئەرتوغرۇل ئۈرۈمچىدە تۈرمىگە ئېلىنغان، كىچىك ئاكام يىلدىرىم غۇلجىدا قاماققا ئېلىنىپ، ئىككى يىلدىن كېيىن ھېچ قانداق سوراقسىز ئېتىپ تاشلىنىدۇ. دادام تۈرمىدە ئاغرىپ قالغاندىن كېيىن ئۆيگە چىقىرىلىدۇ، ساقچىنىڭ نازارىتىدە بولىدۇ. بىچارا دادام كېسەللىكى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ 1952-يىلى ئاللانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىدۇ. چوڭ ئاكام ئەرتوغرۇل 10 يىللىق تۈرمە ھاياتىدىن كېيىن تارىمغا سۈرگۈن قىلىنىدۇ. ئۇ يەردىمۇ ئىنسان چىدىغۇسىز خارلىنىشلار نەتىجىسىدە ئۇ دەردىگە داۋا تاپالماي ۋاپات بولىدۇ.

1978-يىلى ئانام سارە بايقوزى، ھەدەم تومرىس بايقوزى پۈتۈن ۋاقىئەلەرنىڭ تەسىرىدە ئازاپ چېكىپ، دۇنيادىن كۆز يۇمدۇ.

باشقا مەزلۇم مىللەتلەرگە ئوخشاش شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭمۇ بىر كۈنى كېلىدۇ. ياتلارنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلۇپ، مۇستەقىل دېموكراتىك ھۆر بىر دۆلەت بولىدۇ، دۇنيا مىللەتلىرى قاتارىدىكى ئورنىنى ئالىدۇ. بۇنىڭغا ھېچ قانداق شۈبھىمىز يوقتۇر.

1949-يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن خىتايدا كوممۇنىستلار ھاكىم بولۇپ، شەرقىي تۈركىستانغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. تەھلىكىنىڭ، ئاپەتنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كىشىلەر ۋە يېقىن دوستلىرى مەسئۇت بەگكە كېلىپ، يۇرتتىن ئايرىلىشنى تەكلىپ قىلىدۇ. بۇنىڭغا قارشى مەسئۇت ئەپەندىم شۇنداق جاۋاپ بېرىدۇ: پۈتكۈل ھاياتىم بويىچە يۇرتىم ۋە خەلقىم ئۈچۈن پايدىلىق كۆرگەن ھەممە ئىشنى ئۇلۇق بىر ئارزۇ ۋە غورۇر بىلەن قىلدىم. ئۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن جاۋاپكەرچىلىكىنى ئۈستىمگە ئالىمەن، مېنىڭ يېرىمگە ھېچ بىر كىشى ھېساپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالمىسۇن. ھوقۇقلۇق مەسئۇلىيەت ۋە جاۋاپكەرچىلىك ماڭا ئائىتتۇر. يۇرتۇمدىن ئايرىلماق ياكى قاچماق چارە ئەمەس، بۇ مېنىڭ غورۇرىمغا پۈتۈنلەي زىت ئىشتۇر» دەپ ئۇ تۈنۈشلەرنى قوبۇل قىلمىغان ۋە ئارزۇسىغا يەتكەن ئېدى...

مۇھتەرەم ئانىمىز:

بىز، باللىرىڭ سېنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمىز ۋە ئۆزىمىزنى غورۇرلۇق تۇيىمىز.
نۇر ئىچىدە يات!

گۈلتەكىن بايقوزى-پەھلىۋان.

تۈركىيە.

تەلەپكە مۇۋاپىق بولۇشى شەرت

دېموكراتىيە ھۇلىنىڭ مۇستەھكەم بولۇشى كۆپ جەھەتتىن جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار پائالىيىتىگە باغلىق. جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار قانداق رەسمىيەتلەشتۈرىلىدۇ. ئۇلارنىڭ نىزامنامىسى قەيەردە ۋە قانداق رويخەتكە ئېلىنىدۇ؟ بىزنىڭ مۇخبىرىمىز ئەينە شۇ مەنادىكى سوئاللار بىلەن ئالمۇتا شەھىرى ئەدلىيە باشقارمىسى جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر بولۇمىنىڭ باش مۇتەخەسسىسى بانۇم سادىق قىزى يۈسۈپوۋاغا مۇراجىئەت قىلدى؛

— بانۇم سادىق قىزى، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنى رويخەتكە ئېلىش ئۈچۈن قانداق هوججەتلەر تەلەپ قىلىنىدۇ؟

— ئالدى بىلەن رويخەتكە ئېلىنماقچى بولغان جەمىيەتلىك تەشكىلات نىزامنامىسى «جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار توغرىلىق قانۇنغا» مۇۋاپىق كېلىشى شەرت. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى 1991-ژىلى 5-سېنتەبىردە تەستىقلىگەن قائىدە بويىچە ئەدلىيە ئورگانلىرىغا نىزامنامە تېكىستى، ئۇ تەستىقلەنگەن ۋە رەھبىرىي لاۋازىملار سايلانغان تەسىس ژىغىنىنىڭ ياكى كونفېرېنسىيەنىڭ پروتوكولى تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ هوججەتلەرگە قوشۇمچە رەھبىرىي خادىمنىڭ تەكشۈرۈش تەپتىش كومىسسىيەسى ئەزالىرىنىڭ، شۇنداقلا ئونلاردىن كام بولمىغان تەشەببۇسكارلار تۈپىنىڭ تىزىمى بولۇشى كېرەك. هوججەتلەر ئىككى تىلدا —دۆلەت تىلىدا ۋە رۇس تىلىدا بولۇشى شەرت. بۇلىڭدىن تاشقىرى رويخەتكە ئېلىنىش ھەققىنىڭ تۆلەنگەنلىكى توغرىلىق كۋىتانسىيە بولۇشى لازىم. موشۇ بارلىق هوججەتلەر تەسىس ژىغىنى ياكى كونفېرېنسىيە ئۆتكەندىن كېيىن بىر ئاي ئىچىدە ئۈچ نۇسخىدا بىزنىڭ بولۇمگە تاپشۇرۇلىدۇ.

— ئەگەر جەمىيەتلىك تەشكىلات قۇرغۇچىلار مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى بىر ئاي ئىچىدە كېرەكلىك هوججەتلەرنى تاپشۇرالمىسچۇ؟

— مۇنداق ۋاقىئەمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر يېڭى قۇرۇلغان جەمىيەتلىك تەشكىلات رەھبەرلىگى بىر ئايلىق مۇددەتنى ئۆتكۈزۈپ قويسا ئەدلىيە باشقارمىسىدا ئۇنىڭ سەۋەۋىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىش كېرەك. ئەكسىچە ھالەتتە بۇ رويخەتكە ئېلىنىشنى كېيىنگە قالدۇرىشنىڭ دەسلەپكى سەۋەۋى بولۇشى ئېھتىمالدىن ژىراق ئەمەس.

— تەشكىلاتنىڭ رويخەتكە ئېلىنماسلىقىغا يەنە نېمىلەر ئاساس بولۇشى مۇمكىن؟

— قانۇن بويىچە، نىزامنامىسى ۋە پروگراممىسىدا مىللەتچىلىكنى، دىنىي ئىجتىمائىي ۋە سىنىپىي ئۆچمەنلىكنى تەرغىپ قىلىدىغان ئىدىيەلەر ئالغا سۈرۈلسە، بىز ئۇ جەمىيەتلىك تەشكىلاتنى رويخەتكە ئېلىشتىن باش تارتىشىمىزغا تولۇق هوقۇقىمىز بار. شۇنداقلا «جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار توغرىلىق قانۇنىنىڭ» 1-ماددىسىغا ئاساسەن، پايدا ئېلىش مەخسىتىدە كوممېرسىيەلىك ياكى شۇنداقلا باشقا پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان جەمىيەتلىك تەشكىلات رويخەتكە ئېلىنمايدۇ.

— رويخەتكە ئېلىنمىغان تەشكىلاتلار بولىمۇ؟

— بىزنىڭ پائالىيىتىمىزدە مۇنداق بىر ۋاقىئە بولدى. 1992-ژىلى ماي ئېيىدا «ئېدىنستۋو» ھەرىكىتىنىڭ ئۇستاۋى «جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار توغرىلىق قانۇن قائىدىلىرىگە جاۋاپ بېرەلمەيدىغان سەۋەپلەر تۈپەيلى رەيخەتكە ئېلىنمىدى. راست، كېيىن ئۇلار سوتقا مۇراجىئەت قىلدى، بۇ قانۇندا كوزدە تۇتۇلغان، بىراق سوت «ئېدىنستۋو» ھەرىكىتىنىڭ تەلىۋىنى قانائەتلەندۈرمىدى. جۇمھۇرىيەت ئالىي سوتى شەھەرلىك سوتنىڭ بۇ قارارىنىمۇ ئۆزگەرتىشسىز قالدۇردى.

بۇ يەردە شۇنى ئېيتىپ ئۆتمەكچىمەنكى، ئىلگىرى تەستىقلەنگەن، لېكىن «جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار توغرىلىق قانۇنغا» خىلاپلىق قىلغان ھەر قانداق جەمىيەتلىك تەشكىلاتنىڭ پائالىيىتى ئۇزاققا سوزۇلمايدۇ. قانۇن ھەر قاچان، ھەر قانداق شارائىتتا ھەممىنى ئۆز ئورنىغا قويىدۇ.

— جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيەت دائىرىسىنى قانداق ئېنىقلاشقا بولىدۇ؟

— ئەگەر جەمىيەتلىك تەشكىلاتنىڭ بولمىغاندا بىر چەت ئەل بىلەن ئالاقە باغلىسا ئۇنىڭغا خەلق ئارا ستاتۇسى بېرىلىدۇ. ئەگەر جەمىيەتلىك تەشكىلات قازاقستاننىڭ كۆپچىلىك ۋىلايەتلىرىدە شوبىلىرىنى تەشكىل قىلسا، ئۇ جۇمھۇرىيەتلىك تەشكىلات نامىغا ئېگە؛ ئەگەر بارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ يېرىمىدىن ئازىراغىدا شوبىلىرى بولسا ئۇنىڭغا رېگىونالىلىق تەشكىلات ستاتۇسى بېرىلىدۇ. ئەگەر جەمىيەتلىك تەشكىلات پەقەت بىرلا ۋىلايەتتە ياكى ناھىيەدە پائالىيەت ئېلىپ بارسا ئۇنىڭغا يەرلىك ستاتۇسى بېرىلىدۇ. ئەندى ئالمۇتا شەھىرى ئۆز ئالاھىدىلىكلىرىگە ئېگە ئۇنىڭدا، رويخەتكە ئېلىنغان جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار يەرلىك يەنى شەھەرلىك ستاتۇسقا ئېگە بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

— بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر قانچە جەمىيەتلىك تەشكىلات رەيخەتكە ئېلىندى؟

— شەھەرلىك ستاتۇسقا ئېگە 140 تىن ئوشۇق جەمىيەتلىك تەشكىلاتنى رويخەتكە ئالدۇق. بۇ يەردە مەن يەنە شۇنى قوشۇمچە قىلماقچىمەنكى، نۇرغۇنلىغان جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار ئۆز نىزامنامىسىنى رويخەتكە ئېلىشقا نۇرغۇن كۈچ سەرىپ قىلىدۇ. رويخەتكە ئېلىنغاندىن كېيىن، ئۆز پائالىيىتىنى باشلىغاندا ئىشى ئالغا باسمايدۇ، ئۇنداقلارغا بىز ئۆز پائالىيىتىنى توختىتىش تەكلىۋىنى بېرىمىز. بۇ قانۇندىمۇ، كوزدە تۇتۇلغان ۋە جەمىيەتلىك تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسىغىمۇ قارشى كەلمەيدۇ.

ئەگەر جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار ھەقىقەتەن پايدىلىق ئىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بولسا، بىز ئۇلارنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيمىز ۋە ئۇنداق جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ نۇرغۇن بولۇشىنى خالايمىز. ئەندى شۇنداقمۇ فاكتلار بولۇدىكى، كوممېرسىيەلىك سترۇكتۇرىلار جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، سېلىقنى ئاز تولەشنىلا ئويلايدۇ، ئۇنداقلارغا، ئەلۋەتتە، قانۇن قەتئىي قارشى تۇرىدۇ.

— سىلەردە رويخەتتىن ئۆتكەن جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار ئارىسىدا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىمۇ بارغۇ.

— ئېيتماقچى، ئۇنداق مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ سانى ئون توققۇز. شۇلارنىڭ ئارىسىدا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئۆز نىزامنامىسى ۋە پروگراممىسىدا كوزدە تۇتۇلغان ئىش-ھەرىكەتلىرىنى ئىزچىللىق بىلەن ئېلىپ بارماقتا. بولۇپمۇ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە، تىلنى قەدىرلەشكە، ئۆرپ-ئادەت ۋە ئەنئەنىلەرنى مۇمكىن قەدەر تولۇق ۋە كەڭ جارى قىلىشقا، قىسقىسى، شەھەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ روھىي-مەنىۋىي تەلەۋىنى قانائەتلەندۈرۈشكە ئۆزىنىڭ بارلىق مۇمكىنچىلىكلىرىنى پايدىلىنىۋاتىدۇ. مۇنداق جەمىيەتلىك تەشكىلات ھەر قانداق يەردە، ھەر قانداق شارائىتتا پەقەت قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە ئېگە بولىدۇ.

— بانۇم سادىق قىزى، ئۆز نىزامنامىسىنى رويخەتكە ئېلىشقا ئىنتىلمەيدىغان، بىراق پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار بار. ئۇلارغا سىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىڭلار قانداق؟

— بۇ، ئەلۋەتتە، قانۇنغا قارشى ھەرىكەت، رويخەتكە ئېلىنمىغان جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار قانۇن ئالدىدا جاۋاپ بېرىدۇ. ئەڭ ئەۋزەللى، جەمىيەتلىك تەشكىلات ئۆز نىزامنامىسىنى رويخەتكە ئالغۇزۇشى كېرەك ۋە ئۇلار پەقەت نىزامنامىسى، پروگراممىسىدا ئالغا سۈرگەن مەخسەت-مۇددىسا ئۈچۈنلا ھەرىكەت قىلغىنى ئەۋزەلگە مۇۋاپىقتۇر. شۇنداق قىلغان تەغدىردىلا جەمىيەتلىك تەشكىلات ئاكتىۋ پائالىيەت ئېلىپ بارالايدۇ ۋە ئۇلارنى قانۇن ھىمايە قىلىدۇ.

سۆھبەتلەشكەن

ئۇۋرايىمجان باراتوۋ.

مىللىي تىبابىتىمىزنىڭ تەرەققىيات جەريانى

شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىگى ئۆزىنىڭ قېدىمىي تارىخىغا ئېگە ئېكەنلىكى، ھەر خىل ئاغرىقلارنى داۋالاش ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىكى باي تەجرىبىلىرى بىلەن ئەزەلدىن شوھرەت قازىنىپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر تىبابەتچىلىگىنىڭ داۋالاش ساھالىرى ۋە ئۇنىڭ تارىخى توغرىلىق كەسىپداشىمىز بارى مۇخلىسوۋ رادىو، تېلېۋىدېنىيە ۋە مەتبۇئاتىمىز ئارقىلىق خەلقىمىزگە چاپسان-چاپسانلا دېگىدەك مەلۇمات بېرىپ تۇرىدۇ.

ئىلگىرى ئەجداتلىرىمىز ئاغرىقلارنى داۋالاش ئۈچۈن تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەردىن، مېۋىلەردىن، سىماپتىن، مۈڭگۈزلەردىن، گۈگۈرتتىن، مايلاردىن، ھەر تۈرلۈك قۇشلارنىڭ گوشىدىن، ئىلاندىن، قىزىل قولتۇق پاقىدىن، مۇميادىن، ھەسەلدىن ۋە باشقىلاردىن پايدىلىنىپ كەلگەن ئېدى. ھازىرمۇ بۇ ئۇسۇللارنىڭ كۆپى ئەمەلدىن قالماي كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇيغۇر تىبابەتچىلىگىدە ئوقۇپ، دەم سېلىپ، ئۇچۇغداپ داۋالاش، باخشىغا ئوينىتىپ داۋلاش، ھەر خىل ئارىشاڭلارغا بېرىپ داۋالىنىش، تېرىگە چۇشۇش، بوغۇم ۋە ئوگىلەرگە گۈگۈرتلۇق، رادونلۇق لايلارنى سۈرتىپ داۋالاش، مولۇكنى داۋالاش ئىشىدا پايدىلىنىش ئوخشاش ئۇسۇللار كەڭ پايدىلىنىپ كەلگەن.

ئەندى ئاغرىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بىمارنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، تىلىغا، كۆزىنىڭ ئېقىغا، تېرىنىڭ رەڭگىگە، چوڭ ھەم كىچىك تەرەتنىڭ تۈرىگە قاراپ ئېنىقلاش ئۇسۇللىرى قوللىنىلغان.

19-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن باشلاپ دۇنيانىڭ كوپلىگەن ئەللىرىدە ئاغرىقلارنى يېڭىچە ئىلمىي ئاساسىدا داۋالاش يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. جۈملىدىن، ئۇ شەرقىي تۈركىستان تىبابەتچىلىگىدىمۇ ئورۇن ئېلىشقا ئوتتى. بۇ ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن دەسلەپ سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ۋاقىتلىق ئىشلەش ئۈچۈن كەلگەن دوختۇرلار، ئۇنىڭدىن كېيىن شۇ يەردە بۇ ساھادا مەخسۇس ئوتتۇرا ۋە ئالىي بىلىم ئېلىپ چىققان دوختۇرلار: نىغمەت ئىنھامجانوۋ، شامىل تاجىتدىنوۋ، ئابلىكىم جەرۇللايېكوۋ، شەپقە سادىرىدىنوۋا، ئەخەت ئابدۇرەشىتوۋ ۋە باشقىلار ئىشلەشكە باشلىدى.

1942-ژىلى غۇلجا شەھەرلىك ھەپتىيەكىنىڭ يېنىدا ئېچىلغان بىر ژىللىق كۇرسىدا ئونغا يېقىن ئوقۇغۇچىلار تەلىم ئالدى. ئۇلار ئوقۇشنى تاماملاپ ئىشقا كىرىشكىنىدە باشقا ياشلارنىڭمۇ بۇ كەسىپكە بولغان قىزىقىشى ئۆلغايدى. ئۇلاردىن كېيىن 1944-ژىلى غۇلجىدىكى مىللىي ئارمىيەنىڭ ھەربىي گوسپىتالىدا ئۈچ ئايلىق سانىتارلىق كۇرس ئېچىلدى. 1946-ژىلى بولسا قىسقا مۇددەتلىك فېلدشېرلىق كۇرس ئېچىلىپ، ئۇنىڭدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارغا ھەربىي كىيىم بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر دەۋىر كوك پاگونىغا ف.ك. دەپ يېزىلغان ياشلار غۇلجا شەھىرىنىڭ كوچىلىرىدا پەيدا بولغان ئېدى. يەتمىشتىن ئوشۇق ئوغۇل-قىز بۇ كۇرسنى تۈگىتىپ چىقىپ، مىللىي ئارمىيەنىڭ روتا، باتالىيون، ئېسكادرونلىرىدا ۋە غۇلجا شەھىرىنىڭ تىببىي ئورۇنلىرىدا ئىشلەشكە كىرىشتى. ئۇلاردىن بىر تۈركۈمى؛ ئابدۇرېھىم يۈسۈپى، قادىر قاسىموۋ، مۇسا ئىبراھىموۋ، نۇراخۇن ھەسەنوۋ، سېيىت روزىيېۋ، مەسۇمجان زايىتوۋ، مەرزۇق ئىنھامجانوۋا، تۇرداخۇن روزىباقىيېۋ، ئابلىمىت تايىروۋ، ئېپپچان سېتىشېۋلار ئوقۇشنى يەنە داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن غۇلجا شەھىرىدىكى كېڭەش دوختۇرخانىسىغا ئەۋەتىلدى. ئۇلارغا بۇ يەردە ئىككى ژىلغا قەدەر ھەم ئوقۇش، ھەم ئىشلەشكە توغرا كەلدى، ئۇ يەردىكى كۇرس قاتناشچىلىرىغا ئىچكى ئاغرىقلار بويىچە كېڭەش ئېلىدىن كەلگەن ئو. ماكسىموۋا، ئاكۇشىۋرلۇق گىنېكولوگىيەدىن ئا. يارۇللايېكوۋ، ژۇقۇملۇق ئاغرىقلاردىن ۋ. مېنشىكوۋ، ئا. بارانوۋلار دەرس بېرەتتى. ك. زەينالوۋ بولسا فارمالوگىيەدىن دورىلارنى ياساش ئۇسۇللىرىنى ئۆگىتەتتى. ئەتىجىدە ئۇ يەردە بىلىم ئېلىپ چىققانلار ئارىسىدىن قادىر قاسىموۋ، سىدىقجان گايىتوۋ، ئابلىمىت تايىروۋ، مۇسا ئىبراگىموۋلار ژۇقۇرى بىلىملىك دوختۇرلار بولۇپ يېتىلىپ چىقتى. 1950-ژىلى بولسا بىر ژىللىق دورا ياساش كۇرسى ئېچىلىپ، بۇ كۇرسقا ھەر بىر مىللەتنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى ئوقۇشقا كىردى. خىتاينىڭ ئىچكى، شەھەرلىرىدىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا پەقەت 1950-ژىلدىن باشلاپلا بۇ ساھادا ئوقۇغۇچىلار قوبۇل قىلىنىشقا باشلىدى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، غۇلجا شەھىرىدە كوپ ژىللار ئىشلىگەن ئاتاقلىق دوختۇر نىغمەت ئىنھامجانوۋنى شەھەر خەلقىلا ئەمەس، سىرت ناھىيە، ۋىلايەتلەردە تۇرىدىغان كىشىلەرمۇ ناھايىتى قەدىرلەيتتى. ئۇ مەن پەقەت خىرۇرگ دەپ قاراپ تۇرماستىن ئىچكى ئاغرىقلارنى، ئەسەپ ئاغرىقلىرىنى، تېرە-تاناسىل ئاغرىقلىرىنى، كوز ئاغرىقلىرىنى داۋالاشنىڭ سىرتىدا تەشكىلىي ئىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇشتىمۇ قابىلىيەتلىك رەھبەر ئېدى. ھەر قانداق ئوپېراتسىيەلەرنى قىلىش ئىختىدارىغا ئېگە دوختۇر ئۆزى تەربىيىلىگەن شاگىرتلىرىغا ھەر قانداق ئاغرىق بىلەن سىلىق-سىپايە مۇناسىۋەت قىلىش كېرەكلىگىنى ئۆگىتەتتى. كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ئاھايىتى خۇش چاقچاق، دىلكەش ئادەم ئېدى. ئۇ شەرقىي تۈركىستاندىكى ياشلارنىڭ تىببىي بىلىم ئېلىشى ئۈچۈن زور كۈچ چىقارغان دوختۇرلارنىڭ بىرى بولدى. شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلاۋىدا پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن ئۇ باش دوختۇر ۋەزىپىسىنى ئاتقۇردى.

1949-ژىلى خىتاي ئارمىيەسى شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرگەندىن كېيىن، 1950-ژىلنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ مەپكۇرە ئۆزگەرتىش، ئۆز ئۆزىنى تەنقىت قىلىش، ئۇچكە قارشى ھەرىكەت، مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى ئاتالمىش بەدنەم سىياسىي ئويۇنلار ئويىنىلىپ، كوزگە كورۇنگەن زىيالىلارنى تەقىپلەش، توۋەن چۈشۈرۈش، ئابرويسىزلاندۇرۇش، روھىي ئازاپ بېرىش ئىشلىرى باشلاندى.

ئۆز خەلقىنىڭ سالامەتلىگى يولىدا بىباھا ئەمگەك قىلغان نىغمەت ئىنھامجانوۋمۇ ئەينە شۇ قىسمەت كورۇستىشلەر تۈپەيلى ئۆز تەغدىرىنىڭ ھالاكەتلىككە ئۇچرايدىغانلىغىنى ھېس قىلىپ، نەچچە مىڭلىغان ۋەتەنداشلىرى قاتارىدا تاشكەنت شەھىرىگە كوچۈپ چىقىپ ئۆز پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇردى. لېكىن ئاردىن كوپ ئۆتمەي، 1964-ژىلى ئويۇقسىز ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ خەلقى ئۈچۈن قىلغان خىزمىتى، يارقىن سىماسى بىزنىڭ كوز ئالدىمىزدا ئۆچمەستىن ساقلىنىپ كەلمەكتە.

ئابلىمىت تايىروۋ،

شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ سابىق ئوفىتسېرى، دوختۇر.

مۇھەممەت ئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ

تۇمانلار تەكتىدە تۇغۇلمىغان تاڭ!

«جان لىرىكىلىرى» دەپتىرىدىن

قىزىلتاغ

ئۈرۈمچى ئالقانغا ئالغان قىزىلتاغ—
قېدىمي دىيارنىڭ يۈرىكى مىسال.
قان رەڭداش ئورشۇمگەن ئەزىم گۈلشەن باغ،
ئاي-يۇلتۇز، قوياشقا كورستەر ۋىسال.

ئۇنىڭ قاق ئۈستىدە نەقىشىنكار راۋاق،
ئىماتە ئىچىدە ھەيۋەتلىك ئېھرام.
غەيرى ئىسلام ئەھلى قىلىشقاي تاۋاپ،
زەرھەل بۇرھانلارغا ھۆرمەت-ئېھتىرام...

سەيياھنى ئۆزىگە قىلغان مەھلىيا
مىڭ ئەپسۇس، كورۇنمەس ئۇيغۇرىي بىنا.

قان شۇممەك ئىستەيدۇ يەنە قىزىلتاغ!

روھىي قەلەندەر

ئاق مەسچىت ئالدىدا قارا ئاقساقال،
جەڭنامە ئوقۇيدۇ، تەمبۇرى ناساز.
تەۋسىگە تاشلىشار خوش تۇتسا ئەلحال،
كىملەردۇر بىر مۇچەن، كىمدۇر ئوندىن ئاز..

تەلمۈرەر ھەممىگە نارسىدە قىز،
(شەھلاكوز)-نەۋرىسى بولغاي، ئېھتىمال.
ئەينى چاغ تومۇزدا ياققان كەبى موز
يۈرىكىم قىنىدىن ئاجرىدى تال-تال.

ئويلىدىم:
ئۆز يۇرتتا غېرىپ-دىۋانە
ۋەلېكىن يەر ئۇنىڭ، ئۇئۆزى خاقان.
ئەسىرلىك ئاسەرەت ئاڭا بېگانە،
چەرغ ئۇرۇپ بىر ئىزدا تۇرمىغاي جاھان.
تەمبۇرۇڭنى سازقىل، روھىي قەلەندەر!
1990-يىل، ئۈرۈمچى.

تەكرارىي ھەقىقەت

سىددىقھاجى روزىغا!

مەن ساڭا ئېيتىمىسام، ھەق گەپنى دادىل،
كىم ئېيتقاي، يوق تۇرسا نوشىرۋان ئادىل!

* * *

دۇنيادا دۇنيايىڭ يوق ئەمەس، خەلقىم،
(تۈركىيلەر سورۇنىدا ئەسلى سېنىڭ تۆر).
يوق بۇگۈن دەربەدەر دەرۋىشتىن پەرقىڭ،
پايگاھتا تۇرمۇشسەن، ئۆزەڭ قاراپ كور،
ياقولدا قەلەم بار، يا ئەلەم بۇ كۈن،
ئېيت، زادى ئېچۈن؟!

ئاھ، دېسەڭ، ھەسرىتىڭ ئورتەر ئەرشىنى،
شاتلىقىڭ زەررەيۇ، دەردىڭ بىر ئالەم.
زۇ تماقىڭ قەستىدە، ئەيھات، يەر سېنى،
سەۋەبكىم:
قانداشۇ، قېرىنداشقا ھەم
ھەتتاكى تەگرىگە سەن ئۆگەي ئادەم،
بۇ ئېرۇر ئەلەم!
قۇل ئەمەس، خان ئەمەس، خاقانسەن، خەلقىم،
ساڭىمۇ ياراشقان ئالتۇن تەختۇر-تاج.
دوست-دۇشمەن خوپ بىلگەن قۇدرەتتە
سەن كىم،
خاقانىي چىن ھەتتا تولىگەن خىراج...
بۇگۈنچۇ؟
ئەقىلۇ، ئىرادەڭ تۇتقۇن،
كۆرۈنمەس ئۇچقۇن!

قايتىدۇ بىر كۈن

كېتىشكە تەرەددۇت قىلدىم مەن بۇگۈن،
ھىجرانىڭ خەنجىرىن ئۇرۇپ يۈرەككە.
يول چۈشسە، كىلۇرمەن ئەتە، يە ئۆگۈن،
ۋەتىنىم،
ئۇزاتقىن ئوغلۇڭنى ئىزگۇ تىلەكتە.

ئۇزاتقىن ئوغلۇڭنى، تىلىگىن ئاق يول،
دۇئاغا ئېچىلغان ئالقىنىڭغا ئال.
يەنە كورۇشكىچە خەيىر، ئامان بول،
يولۇمغا ئىنتىزار مىڭ كوز بولۇپ قال!

ۋەتىنىم-مىڭ ۋىللىق ئىي، مۇنىس ئانام،
ئىركىگە توغ بولۇپ قايتىدۇ بالاڭ،
قايتىدۇ بىر كۈن!
1992-يىل، ئۈرۈمچى.

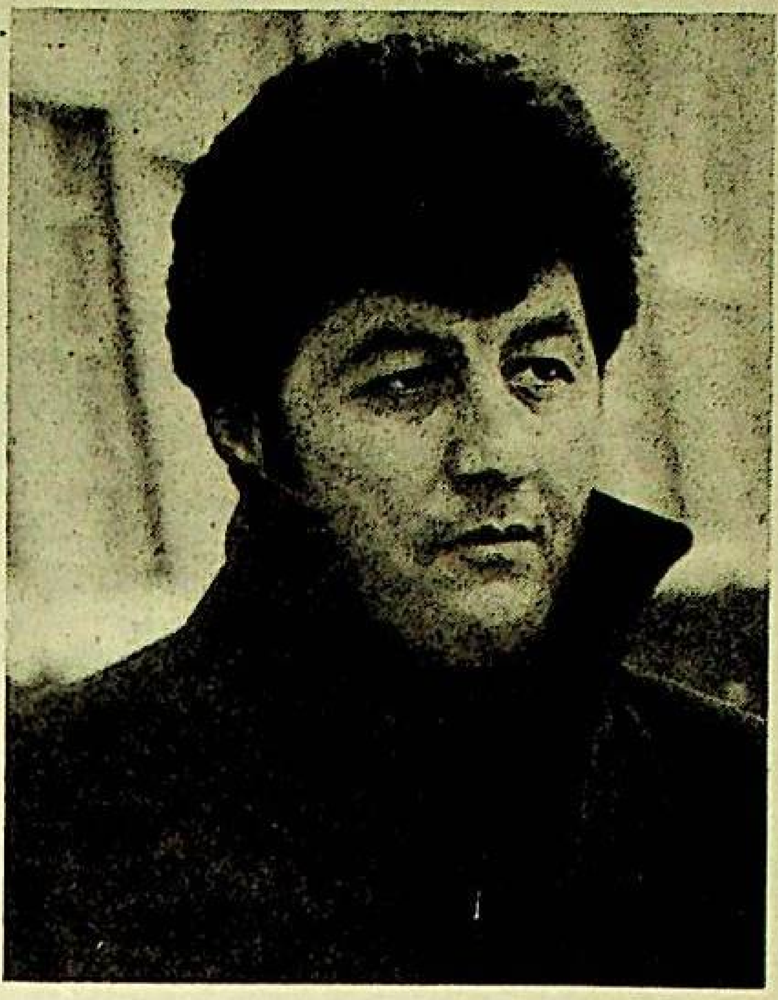

شۇنى بىلە جېنىم

سەن مېنى ئەسلىسەڭ ئاناۋەتەندە،
چەت ئەلدە مەن سېنى سېغىنسام بىدار.
يولۇمغا كوزتىكسەڭ ھەر بىر قەدەمدە،
يولۇڭغا تەلمۈرسەم ھەر كۇنى مىڭ بار،
زادى بۇ تەغدىرنىڭ قايسى قويۇنى،
بىزلەرنى بۇنچىلا قىلغان خاكسار!

سەن مېنى ياد قىلساڭ شامۇ-سەھەردە،
مەن سېنى ئويلىسام، چېكىپ ئاھۇ-زار.
سەن زۇرسەڭ ئويۇڭدە ئەندىش-خەتەردە،
مەن زۇرسەم، بىلمەس دەپ رەپىقەم زىنھار،
دۇشمەنلەر كۈلشەر، دوست قىلغاي تاپا،
بۇسىرلىق سويگۇمىز بولسا گەر ئاشكارا.

سەن تىنساڭ پىنھانە ئوتلۇق ئەلەمدە،
مەن تىنسام، ئۆزەمنى بىلىپ ئەيپدار.
«ھەممىدىن مۇھەببەت ئۇلۇق-ئالەمدە»،
دەپ ھۆكۈم قىلغۇچى ئېيت، جېنىم، كىم بار؟
شەرئىيەت ھۆكۈمى شۇ قىلغاي تاشبوران
بۇئىشتىن ئاۋام ئەل بولسا خەۋەردار.

سەن مېنى ئەسلىمەي زۇرسەڭ ئەگەردە
مەن سېنى كۈتمىسەم، بولۇپ ئىنتىزار.
قايتىپ كورۇشمىسەك، مەيلى قايەردە،
سويگۇدىن غالىپ دەپ نومۇس بىلەن ئار،
ئۇزۇلۇپ چۈشەرمىدى بۇ قېدىم ئاسمان،
قىيامەت كېلۇرمۇ، ئېيتقىنا، دىلدار؟!
سېنىغۇ بىلمىدىم، مەن ئۈچۈن ئامما،
كائىنات قوينىدا ھاياتلىق تىنار.
شۇنى بىل، جېنىم!

فانتازىيە

تۇمانلار تەكتىدە تۇغۇلمىغان تاڭ،
زۇلمەتكە چىرماشقان ئەسرىي نۇر-زىيا.
بەرگىدە شەبنەمۇ، باغرى غۇبار-چاڭ،
ئەرشكە تەلمۈرگەن نىمجان گۈل-گىيا.
تاڭغا مەھلىيا.

ئۇپۇقلار كوكسىدە قىزغۇچ قارا رەڭ،
بۇس بىلەن بۇرۇقتۇم خۇتەني ئەنبەر.
ۋادىلار قوينىدا قىيامەتلىك جەڭ،
ئىلاھىي قاتىلنىڭ قولىدا خەنجەر،
ھەقىقەت-مەن دەر!

تەبەت شاھىت

ئۈرۈمچى ئاسمىنى-مېنىڭ ئاسمىنىم،
«تۇ-154» ئەگىپ، پەسلىدى.

كىملەردۇر چىگىتىپ كەمەر-ئاسمىنى،
كىملەردۇر نەۋقىران چېغىن ئەسلىدى.
مەن باقتىم تەلمۈرۈپ تۇۋەنگە شۇئان،
تاشلاندى كوزۇمگە بۈيۈك بىر چوققا.
ئۇگويا:
ئون مىللىون ئۇيغۇرۇم-باغرى يارا-قان،
ئەسىرلىك ئېتىلغان تاشبوران، ئوققا
چىدىغان سەدپارە ئالىپ زۇرگىن
ئالەمگە قىلغاندەك بولدى ئامايان.

ۋاھ،ھەجەپ، ھەر ئەلنىڭ بارۇ-بېساتى
تەبىي شەئنىدە بولاركەن ئايان!

رۇبايە

ھىجرانىڭ ھۆكۈمىگە ئەسىرۇ-مەھكۇم
مەن كەبى ئوزەڭنى سويەلىدى كىم؟!
سېنىڭسىز قەلبىمدە كۈلمەس ئاي-قوياش،
سېنىڭسىز يەر پۈتۈن ئەمەس، ۋەتىنىم!

بوۋام ماھمۇت تاھىرنىڭ دۇئاسى

ئىلايا!
ھېچ ئوينىڭ ئوچەرمە شامىن،
تۇنلۇكتىن بالقىسۇن سائادەتۇ-قۇت.
بېمەزگىل بەختىگە بولمىغىن زامىن،
توردىن قوپمىسۇن بالا-قازا، جۇت.
ئىلايا!

نېسىپ قىل ئەلنىڭ دۇئاسىن،
ئەل ئارا ياشاشنىڭ ئوزى چوڭ ئامەت.
كەچۇرمە پەقەتلا خائىن گۇناسىن،
مەھكۇمي دوزاق قىل روزى-قىيامەت.

ئىلايا!
ھەركىمگە يارقىلغىن ئىمان،
دىيانەت، ئىزگۇلۇك بولسۇن مىزانى.
دەستۇرگە ئايلانسۇن ئىقلىمدا ھەرئان
ھەقىقەت ئەھلىنىڭ ئالي نىزامى.

ئىلايا!
پاكلانغاي دىنۇ-شەرئىيەت،
ساقلىغىن ئاۋامنى تەركى دۇنيادىن.
زىمىننىڭ تۇۋرۇگى-ئەھلى تەرىقەت،
ياشىنسۇن ئانا-يۇرت ئىلمي زىيادىن.
ئىلايا!
بىزگىمۇ بىرزۇم قىيا باق،
مىڭ يىللىق ئىبادەت ھەققى سورا ھال.
غازاتكار شېھىتلەر، ھورمىتى ئەرۋاھ
ئاقىلۇ-مەردانە ئوغلانلار ئەھال-
ئۇلاشسۇن ئىقبالغا نۇرلۇق ئىستىقلال،
ئامىن!

مۇقەددەس ناخشا

س س س ر-خەلىق ئارتىستى ۋالېنتىنا تولكۇنوۋاغا!

مىڭ قىزغا بەرگۇسىز ئەي، ساھىپجامال،
ئۇلۇغ رۇس ئاغزىدىن چۈشكەن ئاي مەلەك.،
ئىشىق ئوتۇڭ ئەيلىگەي ئالەمنى قامال
ۋە بەلكىم شەيدا دۇر ياراتمىش پەلەك.

مەن سېنى ئەسلىدىم، ئاقىلە-دىلبەر،
(توغرىسى، سېغىندىم ئۇنۇڭنى تەنھا).
سەن ۋەتەن ھەققىدە ناخشا ئېيتساڭ گەر
تىڭرىقىپ، تەگرىمۇ تىڭشايدۇ ھەتتا.

يۈز ناخشاڭ بار سېنىڭ، مىڭدۇر، ئېھتىمال؛
روسسىيە ھەققىدە-چەكسىز، بىپايان...
بىر ناخشا ئاڭلىماي، بولدى ئەقلىم لال-
ۋەتەن ھەققىدە-

ئاتىمىش كۈن ئېلىمدا يۈرۈپ ھەر قايان.
«ئۇيغۇرستان» ئاتلىق بىر ناخشا ئۈچۈن
قىلغۇمدۇر مىڭ جاننى قۇربان-سەدىقە!
ئۇنىڭسىز ئەل-توكۇس، بولالماس پۈتۈن،
ئەن-ئەغمە ئاتالمىش بارچە ۋەسىقە.

ھە، مېنىڭ ناخشام يوق ۋەتەن ھەققىدە!

1990-يىل، توققۇزتارا.

ئەسرىي نىدالار

تەڭرىتاغ نىداسى

مەشرىقتىن-مەغرىپكە سوزۇلمىش بەستىم،
ساماۋىي جىسىملار بېشىمدا گىريان.
رەقىپكە غاۋبولماق مۇددىئا-قەستىم
ئاشىمدى ئەمەلگە، بولدۇم ئاگىران.

قوياشنىڭ نۇرلىرى-تۇمەن مىڭ خەنجەر،
قان قىلدى كوكسۇمنى، قىلدى مىڭ پارە.
ئىشەنگەن ئوغلانلار غايىپ بولسا گەر،
سۈكۈتتە ياتماقتىن ئۆزگە نەچارە،
ئاھ، قەلبىم مىڭ پارە!

تارىم نىداسى

گاھ ئايان، گاھ باتىن-مەنزىلىم يىراق،
گاھ سۈمەن،
گاھ سۈتمەن،
گاھى لەختەقان.
ۋاپانىڭ جاپاسى-يۈتمەس دەرت-پىراق،
نە ھاجەت مەدھىيە، سۈنئي شەرەپشان.
ئاھ، زۇتتۇم لەختەقان!

تەكلىماكان نىداسى

...ئەجدادلار ئىركىنى تىكلىمەك بولۇپ،
جەڭگاھتا ئات سۈردى نەۋرە-ئەۋرىلەر.
بىر چولگە ئايلاندىم ھەسرەتكە تولۇپ،
بارخانلار-تۈمەن مىڭ كوچكەن قەبرىلەر.

بارخانلار-شېھىتگاھ، ئامسىز مەقبىرلەر،
بارخانلار تەكتىدە تۈمەن مىڭ كوزلەر.
ني باتۇر، ني ئالىم-مۇتەپەككۇرلەر
ئۇيغۇرنىڭ قىسمىتىن قىسسە قىپ سوزلەر.
ئاھ، چەكسىز سەۋرىلەر!

ئۇتۇنۇش

تەبەت تىنىقىپ ئالماقتا ئارام،
چۈشمەكتە ئىركىلەپ ئاققۇش پەيلىك قار.
قوزغالدى بۇ ئاخشام يەنە دىل يارام،
ھېچ كىمگە تۇيدۇرماي چىققىن، ئىي، نىگار..
ئاق چايشاپ ۋادىنى كېزەيلى پىنھان،
خەتەرلىك سوقماقتا قالسۇن ئىزىمىز.
سۈكۈنات ئىلكىدە، كورۇنمەس ھېچ جان،
بىر شىرىن ئۇيقىدا، قارا، يېزىمىز.
سەن ئېيتقان سوزلەر پاك، خۇددى قارمىسال،
مەن يازغان شېئىردا بىر ئالەم پاكلىق.
بارچىدىن پاك ھەم ئاق ۋىسال بۇ، ۋىسال
جان رىشتى بۇنچىلا بولمىسا تاتلىق.
ھېچ كىمگە تۇيدۇرماي چىققىن، ئەي،نىگار.

— ...گە!

شەھلا كوزلىرىڭدىن توكۇلدى دۇر-ياش،
ئوكسىگىڭ بېسىلماي ئاتتى يەنە تاڭ.
دېدىڭمۇ، ئەزىزىم، مېنى باغرى تاش،
بىلسەڭ گەر شۇ كېچە زۇ تۇپ چىقتىم قان.

بىلەتتىم، بىلەتتىڭ ھىجران بەك يېقىن،
تەگرى تاغ قىياسى ئېغىر دەرت-قىسمەت.
قەلبىم ئاسمىنىدا چېقىلغان چېقىن-
ۋەتەنىڭ ئىركىسى-ۋەتەنگە نىسبەت.

ۋەتەنىڭ ئىركىسى ئوزەڭ، ئىي سەنەم،
ئۇنتاي مەن سېنى، ئۇنتاي قانداق!
سېغىنغان چېغىڭدا-قارايمەن مەن ھەم-
كۈندۈز-كۈن، كېچىسى تولۇن ئايغا باق.
ئۇنۇتمايمەن، ياق!

1992-يىل، غۇلجا.

مەرىپەت بېغىنىڭ باغۋەنلىرى

سخاۋەت ساھىبەسى

رىۋايەت قىلىشىچە ئاقساق تۆمۈر ئالەمنى قىلىچىنىڭ ئۇچىدىن جاھاننىڭ ئەڭ پاراسەتسىز شاھى بولۇپ، دۆلەتنى سورىغان كۈنلىرىدىكى بىردە ئوزۇقسىز ئاغرىپ، بېشى ياستۇققا يېتىپتۇ. شۇنداق بىر پەيتتە ئۇ ئاتا بوۋىسىنىڭ ئادىتى بويىچە ئۆزىگە گۈمبەز ياساتماقچى بولۇپتۇ. ھەيۋەتلىك گۈمبەز پۈتكەندە، ئۇنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن قەبرىستانلىققا بارغان تەمىر تۆمۈر مەزكۇر ھەيۋەتلىك گۈمبەزنىڭ ئۇستازىنىڭ قەبرىسىنىڭ ئۈستۈن تەرىپىگە ياسالغانلىقىنى بايقاپ، چېقىپ تاشلاشنى ۋە ئۇستازىنىڭ ئاياغ تەرىپىگە قايتىدىن ياساشنى بۇيرىغان ئىكەن. كۈچ-قۇدرىتىدىن جاھان لەرزىگە كەلگەن، قىلىچىدىن قان تامغان شاھەنشاھمۇ ئۇستازىغا ھۆرمەت بىلەن بېشىنى ئېگىپ تازىم قىلىپ، شۇنداق قىلغان ئىكەن. بىزچۇ؟ بۇ ھاياتتا نېمىلەر بولمايدۇ؟ بىزدە ئۇستازنى كۆرمەسكە سېلىپ، ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن توغرا كېسىپ تۇتىدىغان ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلىش ئورنىغا ئۇنىڭ سالىمىنى بېرىشكە ئېرىنىدىغان پەيدا بولۇپ قالدى. ھەي، خام سۈت ئەمگەن بەندىمىز.

ماڭا يېقىندا ئالمۇتىنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز قۇرغان قەدىمىي سۇلتان قورغان مەھەللىسىدىكى 101- ئۇيغۇر مەكتىپىنىڭ تەۋەررۇك بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ، چاچلىرى تال-تال ئاقارغان ئۇزالىي بىر ئانا بىلەن دىدارلىشىش نېسىپ بولدى. سۆھبەت ئارا بۇ ئانىنىڭ بىلىم ماكانىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرۈۋاتقىنىغا سىر-تەمسەرى ماڭا ئايان بولدى.

بۇ پېشقەدەم ئۇستاز زورەم قاسىموۋانى بۇ تەۋەدە يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممە كىشى تونۇيدۇ. ئۇنداق بولغىنى موشۇ بىلىم نۇر دىسىدا پۈتكۈل ئۆمرىنى ئۆتكۈزگەن. بۇ بىلىم يۇرتى بوسۇغىسىنى ئاتلىغانلار — زورەم قاسىموۋادىن ئۆز ۋاقتىدا بىلىم، تەربىيە ئالغانلار.

زورەم قاسىموۋا 1920-يىلى ئالمۇتىنىڭ ساي بويى مەھەللىسىدە تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ باللىقى سۇلتان قورغان مەھەللىسىدە ئۆتتى. دادىسى قاسىم دېھقان كىشى بولۇپ، ئوماق ۋە زېرەك قىزى زورەمنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش قارا تۇرۇك — ساۋاتسىز ئادەم بولۇپ قالماسلىقىنى ئارزۇ قىلاتتى. 1927-يىلى سۇلتان قورغاندا يېڭى مەكتەپ ئېچىلغاندا قاسىم ئاكا قىزىنى يېتىلەپ مەكتەپكە باردى. زورەم ئۇ يەردە مۇئەللىمى نىغمەتجان غازىيىنوۋنىڭ قولىدا ساۋادىنى چىقاردى. ئۇ چاغدا مال قوراسىدەك يوغان بىر زالغا ئۇزۇن ئۇستەل قويۇلۇپ، بەلدىگىلەردە قاتار ئولتۇرۇپ ئوقۇشاتتى. بىر ئۇستەلدە بىرىنچى سىنىپ باللىرى، يەنە بىر ئۇستەلدە ئىككىنچى سىنىپ باللىرى ساۋادىنى چىقىرىدىغان. زورەم باشلانغۇچ مەكتەپنى تاماملاپ، بىرىنچى ئالمۇتا ۋوكزالىنىڭ يېنىدا ئېچىلغان 22- مەكتەپ ئىنتېرناتىدا قازاقچە ئوقىدى. ئارىلىق خېلىلا يىراق بولۇپ كەچ قالغان كۈنلىرى دادىسى قاسىم ساي بويىدىكى دوڭلۇككە چىقىپ قىزىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرىدىغان. مېھرىبان ئاتا ئۆزى تەرگەن كۆكتاتلارنى سېتىپ، بالىسىنىڭ ياخشى ئوقۇشىغا سەرىپ قىلىدىغان. ھەتتا قىزىنىڭ رۇسچە ئۆگىنىشى ئۈچۈن بىر رۇس ئائىلىسىگە ئۆيىنىڭ بىر قىسمىنى ھەقسىز ئىجارىگىمۇ بەرگەن ئىكەن. ئۇ 1936-يىلى كروپسكايا نامىدىكى ئالمۇتا پېداگوگىكا بىلىم يۇرتىغا ئوقۇشقا چۈشتى. بىلىم ئېلىشقا بولغان قىزغىنلىقىدىن ئون كىلومېتىردەك مۇساپىنى ھەر كۈنى پىيادە باساتتى. ئۈچ يىل قاتناپ ئوقۇپ، بۇ بىلىم دەرگاھىنى ئۇتۇقلۇق تاماملاپ، كالىنىن يېزىسىغا مۇئەللىم بولۇپ تەيىنلەندى. زورەم كۆڭلىگە پۈككەن ئارزۇسىغا يەتكەن ئىدى. 1940—41-ئوقۇش يىلىدا ئۇ قىيىن، ئەمما شەرەپلىك مۇئەللىملىك پائالىيىتىنى ئۆزى ئوقۇپ ئۆسكەن قەدىردان مەكتىۋىدە باشلىدى. مەكتەپ مۇدىرى قەدىردان ئۇستازى نىغمەتجان ئاكا ياش مۇئەللىمگە قانات قېقىپ، ئاتىدارچىلىق قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ زورەم 3- سىنىپ باللىرىنى باشقۇرۇشتا دەسلەپكى قەدىمىنىلا ئۇتۇقلۇق باسالىدى. تېچ ئەمگەك قوينىدا ھايات ئۆز قىنىدا كېتىپ بارغان، ئادەملەرنىڭ ئاغزى ئاشقا ئەندىلا تەگكەن شۇنداق بىر چاغدا تۇيۇقسىز كېلىپ، ھەممىنى بىت-چىت قىلغان ئۇششۇكتەك سوغ ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپ، بارچىنىڭ ئارامىنى بۇزدى. ئوقۇغۇچىلىرىنى باشلىغان زورەم دەرىستىن كېيىن ئېتىز-ئېرىقتىكى ئىشلىرىغا قويۇق ئارىلاشتى. باشاق تەرگەن چاغلىرىمۇ بولدى. قىشنىڭ كۈنلىرى سوغىدا دوگدىرەپ ئولتۇرۇپ، پەلەي، پايپاق توقۇشنى ئۇيۇشتۇردى. ئۇ چاغلاردا ھەممە نەرسە مەيدان ئۈچۈن ئىدى.

يىللار قوغلىشىپ ئۆتتۈەردى. مېھرىبان، تەجرىبىلىك مۇئەللىم زورەم قاسىموۋانى ئۆتمىشىغا قارىماي، مەكتەپكە ئاۋال ئىلمىي مۇدىر قىلىپ تايىنلاشتى. ئۇ سىلىق-سىپايىلىقى، باللارغا كۆيۈمچانلىقى، بولۇپمۇ ئىشچانلىقى تۈپەيلى مەكتەپ كوللېكتىۋىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان ئىدى. ئۇ دەرس ئۆتىۋاتقان سىنىپتا باللارنىڭ دەرسلەردىن تۈگەل ئۆزلەشتۈرۈشى باشقا كەسىپداشلىرىنى تاڭ قالدۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مۇئەللىملەر زورەم ھەدىنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىنى، دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلىنى ئۆگىنىپ، ئۆزلىرىگە ئۈلگە قىلاتتى. 1959-يىلى مەكتەپ مۇدىرى نىغمەتجان غازىيىنوۋ ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغىنىنى، كۆزىنىڭ ئاجىزلاپ كەتكەنىنى سەۋەپ قىلىپ، ئورنىغا زورەم قاسىموۋانى مۇناسىپ نامزات قىلىپ كۆرسەتتى. موشۇ مەكتەپنىڭ ھۇلىنى قۇرغان پېشقەدەم پېداگوگنىڭ تەكلىۋىنى ھەممە بىردەك قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. زورەم پۈتۈن بىر مەكتەپنىڭ ئېغىر يۈكىنى زىممىسىگە ئالغاندا باللار ئۈچ تىلدا — رۇس، قازاق ۋە ئۇيغۇر تىللىرىدا ئوقۇيتتى. قىشنىڭ كۈنى كونا مەكتەپ بىناسىدا باللارنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن سائەت 3 تە تۇرۇپ ھەر بىر پېچكە ئوت قالاشقا توغرا كېلەتتى. قاراۋۇلنى ئويغاتىپ قالدىمىكىن، سىنىپلارغا ئوت يېقىلماي قالدىمىكىن دەپ ئەنسىرەپ، بەزى كۈنلىرى تاڭ سۈزۈلمەي تۇرۇپ مەكتەپكە بېرىپ، پېچلارنى تەكشۈرۈپ، ئاندىن كۆڭلى ئەمىن تېپىپ، ناشتا قىلىشقا ئۆيىگە كېتەتتى. مەسئۇلىيەتچان، تەلەپچان رەھبەر باشقۇرىۋاتقان 101-مەكتەپنىڭ شۆھرىتى قازاقستان بويلاپ كەڭ يېيىلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ مەكتەپتىن ئۆلگە ئېلىش ئۈچۈن جاي-جايلاردىن كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئۇلار باللارنىڭ دەرىستە ئۆلگىرىشىنىڭ ۋە تەرتىپ-ئىنتىزامىنىڭ ياخشىلىقىنىڭ سەۋەبىنى ز. قاسىموۋانىڭ مىجەز-خۇلقى، تەلەپچانلىقى، شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆيۈمچانلىقىدىن بايقىشاتتى. ئۇلار ز. قاسىموۋانىڭ «باللار — ئۆزىمىزنىڭ پەرزەنتلىرى، ئۇلارنىڭ ياخشى-يامان بولۇشى ئۇستازلارغا باغلىق. يامان بالا بولمايدۇ، بەلكى يامان مۇئەللىم بولۇشى مۇمكىن. بىزنىڭ ئەڭ ئاساسىي بورچۇمىز ئەقلىي، جىسمانىي، ئەخلاقىي جەھەتلەردىن يېتۈك بالا تەربىيەلەش» دېگەن سۆزلىرىنى تەۋرىنىپ تۇرۇپ ئاڭلىشاتتى. دېمىسىمۇ راس ئەمەسمۇ؟ دۇنيادا پەرزەنتتىن ئاتلىق، ئادەمدىن قىممەت نېمە بار!

ئۇ 1945-يىلى كەرىم ئابدۇللىنغا تۇرمۇشقا چىقىپ، قەھرىمان، ئايشەم، رەخىمجان قاتارلىق ئۈچ پەرزەنت ئۇستۇرۇپ تەربىيەلەپ قاتارغا قوشتى. مەيلى ئۆيدە، مەيلى مەكتەپتە بولسۇن ئۇنىڭ يەلكىسىنى ئادەم تەربىيەلەشنىڭ ئېغىر يۈكى بېسىپ تۇراتتى. شۇنداقمۇ ئۇ ئاجىز بولۇشقا قارىماي، ھەممىگە بەرداشلىق بېرىشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە مەكتەپتە پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرگەن بەزى كۈنلىرى ئۆمۈر يولدىشى «سىز بىزنى، ئۆيىڭىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىز» دەپ قويىدىغان. بۇ ھاياتتا نېمىلەر بولمايدۇ دەيسىز. 1955-يىلى ئۇيغۇر ئېلىدىن قېرىنداشلار توپ-توپ كۆچۈپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئۇيغۇرلارنى پانا تارتىپ، سۇلتان قورغانغا ئورۇنلاشتى. ئەندى مەكتەپتە ئۇيغۇر تىلىدا ئوقۇيدىغان باللارنىڭ سانىمۇ كۆپەيدى.

ھاياتتا بىر پاك ئادەمنى يالا چاپلاپ قىيناش بەدىلىگە راھەتلىنىپ ژۇرىدىغان ناپاك ئادەملەر بولىدىغۇ. ئەشۇنداقلارنىڭ كاساپىتىدىن زورەم قاسىموۋا قايتا-قايتا ئىلتىماس قىلىپ، مەكتەپ مۇدىرلىقىدىن بوشانغان بولسىمۇ، سۆيۈملۈك مۇئەللىملىك كەسپىنى تاشلاپ كەتمىدى. ياش ئەۋلاتلارغا ئانا تىلىدىن دەرس بېرىشنى داۋاملاشتۇردى. ئۇ ئۆزلىرى ئاتلىق ئۆي قىسىدىن كېچىپ، ئىمىنجان ئاكا ۋە ئايشەم شەمىيۋالار بىلەن ھەمكارلىقتا باشلانغۇچ ئۇيغۇر سىنىپلىرى ئۈچۈن ئېلىپبە، ئۇيغۇر تىلى گراماتىكىلىرىنى تۈزدى. پېشقەدەم ئۇستازنىڭ بۇ ئىزگۈ ئەمگىكى پەرزەنتلىرىمىزنىڭ كۆڭلىدىكى دەرىسىدە ئەسقىتىپ بىردىنبىر قوللانما بولىۋاتىدۇ. مۇئەللىم ئانا تىلىمىزنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئەقلىدىرىنى ئويلىغاندا، ئاق چاچلىق ئۇستازنىڭ بۇ ئىشى ئالقىشقا سازاۋەردۇر.

زورەم قاسىموۋا 1975-يىلى ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى. ئۇ ئىشتىن قول ئۈزگەن بىلەن ئۆزى ھۇلىنى قۇرغان بىلىم دەرگاھىنى بىر يولى تاشلاۋەتمىدى. ئۇنىڭ ئىزىنى بېسىپ شاگىرتلىرى ئۈمگۈسۈم تۇردىيېۋا، مودەنگۈل ئىسكەندەروۋا، روزا ساسقوۋالار ھازىر مۇئەللىم بولۇپ، موشۇ مەكتەپتە ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇ توغرىلىق 101- ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى ئىمھانەم توختاخۇنوۋا مۇنداق دەيدۇ:

— مەن زورەم ھەدەمنى ئۆزەمگە پىر-ئۇستاز تۇتقانمەن. مەن ئۇنىڭ قولىدا ئوقىغان بىلەن ئۇنىڭدىن كۆپ نەرسىنى ئۆگەنگەنمەن. ماڭا زورەم ھەدەمنىڭ ئېغىر بېسىقلىقى، ئىشچانلىقى، ھالاللىقى تولىمۇ ياقىدۇ. ئۇ ماڭا مەكتەپ باشقۇرۇشتا ئۇنۇن يىللاردىن بۇيان توپلىغان قىممەتلىك تەجرىبىسىنى ئېرىنمەي ئۆگەتتى. مەن ھەر دايىم بېشىمغا ئېغىر كۈن چۈشكەندە، زورەم ھەدەمدىن مەسلىھەت سورايمەن. ئۇ بولسا ھالاللىقتىن ئارتۇق يولەك يوقلىقىنى، سىلىق-سىپايە، ئېغىر-بېسىق بولۇشنى نەسىھەت قىلىدۇ. مەن ئۇنىڭ ھەقىقەتەن ئۈچۈن كۆرىشىدىغان، توغرا سۆزلۈك خىسلىتىنى ئۆزەمگە ئۈلگە-ئىبرەت قىلىمەن.

ھەر باھار كەلسە زورەم ھەدە پەرزەنتلىرى، شاگىرتلىرىغا ئاتاپ ھويلىسىغا گۈل تېرىيدۇ. ئۇ باراقسانلىق بۇگلۈكتە ئولتۇرۇپ ھال سوراپ يوقلاپ كەلگەن شاگىرتلىرىغا قايتار چاغدا گۈل سوغا قىلىدۇ. ئۇ شاگىرتلارنىڭ ئىچىدە ئائىل غازىيىنوۋتەك پەن دوكتورىدىن ئارتىپ، گۈلنۇردەك ئادۋوكات، مۇرات ئەخمەدىيېۋتەك دىرېكتور، م. قوزىيېۋتەك فىرما پرېزىدېنتى، قۇرۋانبوۋى يۈسۈپوۋادەك ئالتۇن قوللۇق تىكىچى بار. قازاقستان مائارىپىنىڭ ئەلچىسى نامىغا سازاۋەر بولغان، پەرزەنتلەر بېشىنى سىلاپ ئۇستۇرگەن ساخاۋەت ساھىبىنىڭ ئۆي-چورىسىدە ئۈچ ئوغۇل، قىزى ھاياتتا قالدۇرغان ژۇقارقىدەك ئىزگۈ، ئۇچمەس ئىزى بار.

ئا. قۇتلۇق.
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھىرى.

مەدەنىي خەۋەرلەر

ئۇنتۇشقا بولمايدۇ

ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ شانلىق 50 يىللىقى مەرىكىسى ئالدىدا قازاقستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتىدىكى ئوفىتسېرلار ئۆيىدە ستالىنگراد ئۈچۈن بولغان قانلىق جەڭگە قاتناشقان ۋېتېرانلارنىڭ سالتەنەتلىك ۋېچىرى بولدى. ۋېچىردا سۆزگە چىققان ۋېتېرانلار جەڭ مەيدانىدىكى ئېغىر كۈنلەر بىلەن ئۆلمەس جاسارەتلەر توغرىلىق ئېيتىپ بەردى.

ۋېچىرنىڭ ئاخىرىدا ۋېتېرانلار ھۆرمىتىگە دەستىخان يېيىلىپ، ناخشا-سازلار ياڭرىدى. ۋېتېرانلارنىڭ كۆڭلى بىر ئاز بولسىمۇ كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

گازدىن قىسىلمايدۇ

1997-يىلدىن ئارتىپ قىزىلوردىلىقلار گازدىن پەقەت قىسىلمايدىغان بولىدۇ. سەۋەۋى ئاقشابۇلاقتىن گاز ئېتىلىپ چىقتى. «قازگېرمۇناي» بىرلەشمىسىنىڭ رەھبەرلىرى ئويلىشىپ يەشكەن بۇ مەسىلە قىزىلوردىلىقلارنى خۇرسەن قىلماقتا.

يېڭىدىن تېپىلغان گازنى پايدىلىنىش ئۈچۈن 25 مىللىون نېمىس ماركىسى كېرەك ئىكەن. بۇ خىراجەتنى «قازگېرمۇناي» بىرلەشمىسى نېمىس مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن بىرلىشىپ ھەل قىلىشنى ئويلىماقتا. قىزىلوردىلىقلار ھازىرچە گازنى سىرتتىن توشىغان بىلەن يات يېقىندا ئۆزلىرىنىڭ ئەرزەن گازىنى پايدىلىنىدىغان بولىدۇ.

(قاز تاگ).

«تېسنا» بانك ۋاليوتا ئالماشتۇرۇش پۇنكتى

سىز بۇ يەردە ئاقش دوللارى، گېرمانىيە ماركىسى، روسسىيە رۇبلىسىنى ھەر قاچان پايدىلىق كۇرس بويىچە سېتىپ ئالالايسىز ۋە ساتالايسىز.

بىزنىڭ ئادرېسىمىز: ئابلايخان پروسپېكتى-27. رايىمبېك كوچىسىنىڭ دوقمۇشى. تېلېفون: 38-47-32.

مەرھەمەت، بىز سىلەرنى كۈتۈۋالىمىز.

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى ئ. تۇختەمۇۋ.

يېڭى ھايات — ئالمۇتا، 480044 ئىپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر م. ھەمرا.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ- 06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى- 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى- 27-86-33، ئىختىسات بۆلۈمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60